

Ҳавои навбаҳору сайри богу марғзоре хуш,
Фазои кӯҳсори сабзу хуррам обшоре хуш.

Возеҳ

Шеърро ифоданок хонед.

ТИРУКАМОН

Дирӯз баяди борон тирукамон баромад,
Байроқи* навбаҳорон партавфишон* баромад.
Аз қатраҳои борон дар оғтоби тобон
Рухсора тар намуда, абрӯкамон баромад.
Бо рангҳои дилкаш, бо чеҳраи мунаққаш*
Хусни замин дамида, фавворасон баромад.
Аз кӯҳ то ба кӯҳе, аз дашт то ба даште
Товуси хушхироми Ҳиндустон баромад.
Мурғи қафас шикаста аз банди зулм раста
Чун рамзи дӯстии ҳалқи ҷаҳон баромад.
Кардам гумон, ки аз дил савти* ҳазор манзил
Чун мавҷҳои соҳил дар як замон баромад.

Мирзо Турсунзода

байроқ – парчам

хушхиром – хушрафтор

мунаққаш – дорои нақшу нигор, нақшин

партавфишонӣ – нурафшон, дурахшанда, тобон

савт – садо, овоз

Хондед? Бисёр хуб! Биёед, акнун ифоданок меҳонем.

Дар шеър сухан дар бораи чӣ меравад?

Он дар қадом мисраъи ифода ёфтааст?

Шеърро аз ёд кунед.

maktab.tj
ХЕЛҲОИ ЧУМЛА

Матни зеринро хонед ва бо мисраъҳои сеюму ҷоруми шеъри «Тирукамон» муқоиса кунед. Сабаби баромадани тирукамонро гӯед.

Фаридуну **Мехрафзо** дар назди тиреза нишаста, боридани борони найсонро тамошо мекарданд. Талу теппаҳои гулзор гӯё зери борон истода оббозӣ доштанд. Ногоҳ шамоли нимсарде вазид ва як

Резаборон ба замин фасли баҳорон борид,
Ба руҳи поки замин донаи марҷон борид.
Лоиқ Шералӣ

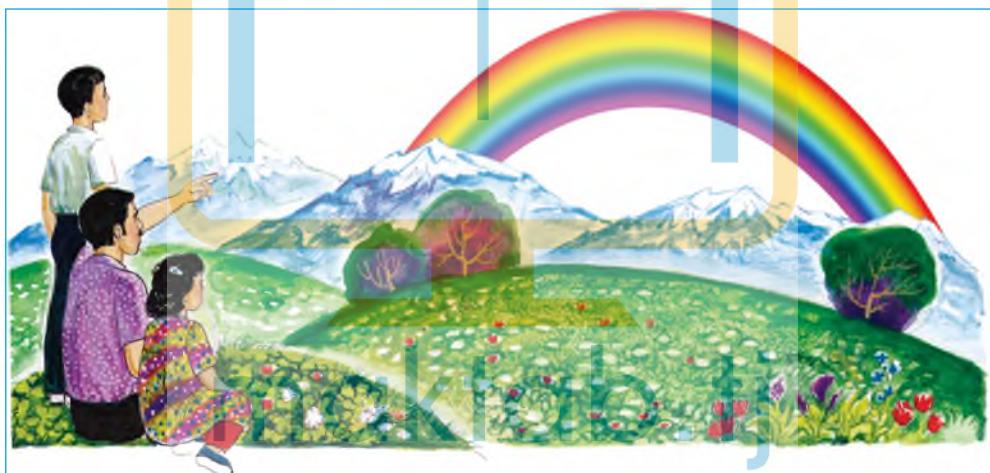
қисми абрӯро парешон кард. Як тарафи осмон соғ шуд ва офтоби дурахшон нурафшонӣ кард. Дар тарафи дигар борон мебориду меборид. Дар ҳамин лаҳза Мөхрафзо дар уфуқ, байни ду теппа тирукамонро дид. Вай ба шавқомада, фарёд зад:

— Тирукамон баромад!

Падар аз фарёди духтар ба ташвиш афтода, назди онҳо омад. Ӯ фарзандонро машғули тамошои тирукамон дид, ба онҳо ҳамроҳ шуд. Он тараф манзараи афсонавӣ намудор буд. Ба теппаю даштҳои гулпӯш, дараҳтони гарки гул тирукамон зебоии ҳоса зам мекард. Фаридун аз падар пурсид: Чаро тирукамон мебарояд?

Падар осмони нимсоғу нимабрро нишон дода гуфт:

— Нурҳои офтоб аз паси абрӯ ба сӯйи замин ҳаракат намуда, дар роҳ ба қатраҳои борон барҳӯрда, мешикананд ва ранг пайдо мешавад. Ҳафт ранги тирукамон.

Мазмуни расм дар кадом ҷумлаҳо ифода ёфтааст? Нависед.

Ҷумлаҳои ишорашуударо нависед ва ба оҳангӣ онҳо риоя намуда хонед.

Чу дониш ба сўйи куниш раҳбар аст,
Куниш мояи дониши дигар аст.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Чумлаҳоро хонед ва нависед.
Мазмуни онро бо мисраъҳои панҷуму шашуми шеъри «Тирукамон»
муқоиса кунед.

Агар шумо рассом мебудед, тирукамонро чӣ тарз тасвир мекардед?
Аз қадом рангҳо истифода мебурдед?

Тирукамон монанди камон аст. Дар он рангҳои сурх, норинҷӣ,
зард, сабз, кабуд, нофармон (нилобӣ), бунафш бо тартиб аз боло
ба поён ҷой гирифтаанд.

Чумлаҳоро хонед, нависед ва бо мисраъҳои ҳафтум ва ҳаштуми
шеъри «Тирукамон» муқоиса кунед. Шоир тирукамонро ба ҷай монанд
кардааст? Дар бораи товус ҷай медонед? Дар бораи Ҳиндустон-ҷай?

Товус паррандаи зеботарини рӯйи
замин аст. Парҳои рангоронги товус қасро
мафтун* менамоянд. Аз замонҳои қадим
товусро ҳамчун зебу зиннати боғу
бӯстонҳои подшоҳон нигоҳ медоштанд.
Макони зисти вай аслан Ҳиндустон аст.
Хиромидани товус хеле зебо буда, ба
шоирон илҳом мебахшад.

мафтун – фирефташуда, шефта

Биёед, акнун ин шеърро месароем.

Ба оҳангҳои хониши чумлаҳо риоя карда матнро хонед.

ХЕЛҲОИ ЧУМЛА

ОҚИБАТИ БАДӢ

Кулӯҳе худро замин пиндошта, ба сангӣ паҳлуяш худписандона гуфт:
– Медонӣ, ман кистам? Ман – замин! Бе ман ҳеч чиз дар рӯйи олам
намерӯяд. Ризқу рӯзиҳоҳандай одам кист?
– Ман! Мефаҳмӣ, бе ман тақдири ту ҷай мешуд? Дар ҳаво муал-
лақ мемондӣ.

Расад аз күхсөрөн бүйи Наврӯз,
Хама олам ба гуфтукүйи Наврӯз.
Лоик Шералай

Ин суханҳо ба санг нафоранд ҳам, вай, гүё тасдиқ карда истода бошад, дар сукут буд. Охир вай ҳам метавонист худро күх ҳисоб карда, гүяд: «Ҳамаи қасру хонаҳои зебою баланд аз чӣ ибтидо меёбанд? Аз ман! Тилло, нуқра, оҳанрабо ва дигар сарватҳо-чӣ? Онҳо ҳам аз дили ман мебароянд!» Санг ин суханҳоро нагуфту фақат хоксорона изҳор кард:

«Гирди номи падар чӣ мегардӣ!»

Падари хеш шав, агар мардӣ!»

Кулӯҳ бошад, ҳанӯз мағрури худ буд: яқравона ҳатто ба маънои ин суханҳо дикқат намедод.

Дар ҳамин вақт борон ҳам, гүё қасд карда бошад, якбора борид. Сел омад ва кулӯҳро шуста бурд. Аммо сангро аз ҷояш ҷунбонда натавонист.

H. Назрӣ

Мазмуни матнро нақл кунед ва хуласаи худро гүед.

Чумлаҳоеро, ки дар охир аломати савол ва хитоб доранд, нависед.

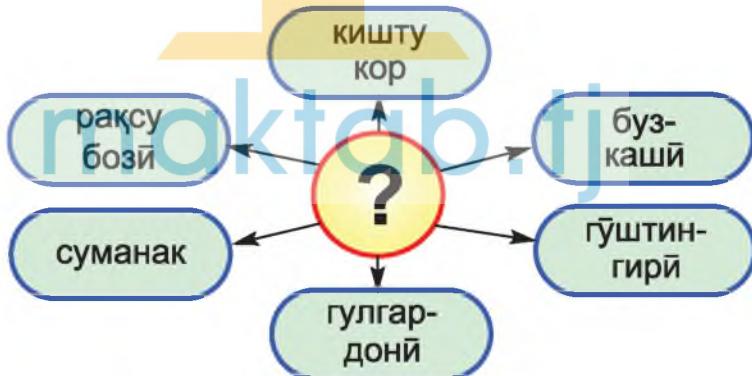

Бо ҳелҳои чумла (ҳикоягӣ, саволӣ, хитобӣ, амрӣ) чортой чумла нависед.

МУБТАДО ВА ХАБАР

Мафҳумҳои зеринро бо як калима чӣ тарз ифода кардан мумкин аст?

Бар чөхраи гул шабнами Наврӯз хуш аст,
Бар тарфи чаман рӯйи дилафрӯз хуш аст.
Умарни Хайём

Матиро хомӯшона хонед ва гӯёд, ки баҳор чӣ гуна фасл аст.

НАВРӮЗ – ИДИ БАҲОР

Баҳор **фасли дилафрӯзи*** сол аст. Онро ҳама кас дар ҳама ҷо бетоқатона **интизор** мешаванд. Ин фаслро фасли зиндашавии табиат, **арӯси сол** меноманд. Дар ҳақиқат ҳам фасли зебову дилрабост фасли баҳор! Кӯҳу дара, саҳрову ҷангали, боғоти мевазор – ҳама сабзу ҳуррам аст. Бӯйи хуши сабзаи навхез ва гиёҳҳои гуногуни худрӯй ба тани одам рӯҳи тоза мебахшад.

Ба истиқболи **иди баҳор** кӯҳсари сарсафед домани худро бо сабзаю гул пӯшонда ҳурсандӣ меқунад. Дашту саҳро ба сар ҷодари* рангин гирифта, ба иди Наврӯз тайёри мебирад. Обшорон таронаи наврӯзӣ меҳонанд. **Насими форам** ба ҳар кӯй мужда* мебарад.

Наврӯз шуду ҷумла ҷаҳон гашт муаттар,
Аз бӯйи хуши лолаву райҳону санавбар.

Наврӯз яке аз ҷаҳонҳои қадими мардуми тоҷик аст. Онро ҳар сол ба муносибати расидани баҳор ва ибтидои кишти кор ҷаҳон мегиранд. Ҳалқи меҳнаткаш дар сурудҳояш Наврӯзро чун оғози корҳои деҳқонӣ васф менамояд. Навои карнау сурнай ҳалқро ба ид даъват меқунад. Ҳурсандии мардум ҳадду канор надорад.

М. Лутфуллоев

ҷодар – парда
мужда – ҳабари хуш, навид
дилафрӯз – дилрабо

З-омада шодмон бибояд буд

В-аз гузашта накард бояд ёд.

Абұабдуллоҳи Рұдакӣ

Наврұзро чй гуна қашн мегиранд?

Ба муносибати ин ид одамон чй кор мекунанд?

Мисраъҳои шеърро ифоданок хонед ва маъниидод кунед.

Аз матн панч чумларо навишта, ба зери мубтадо ва хабар хат
кашед.

Намуна: Обшорон (**Чихо?**) таронаи наврұз өмеги мекунанд (Чй
кор мекунанд?).

Бо ибораҳои ишорашуудаи матн қумлаҳо тартиб диҳед. Ба зери
мубтадою хабар хат кашед.

Намуна: Саҳаргоҳон насими форам мевазид.

Имлой эҷодӣ: **фасли дилафрӯз, арӯси сол, иди баҳор,**
чодари рангин.

МУБТАДО ВА ХАБАР

Қумлаҳоро хонед ва нависед. Ба калимаҳои ишорашууда саволҳои
мувоғиқро гузоред.

1. Гавҳар бо мошини дарздўзӣ курта медӯзад.
2. Духтарон чодар медӯхтанд.
3. Хуршед дар мусобиқаи шиноварон **ғолиб баромад**.
4. Фарҳод дар оянда сарнишини ҳавопаймо **ҳоҳад шуд**.
5. Насими пагоҳӣ мевазад.

Мубтадо сараъзи чумла буда, ба саволҳои **Кий?**, **Киҳо?**,
Чий?, **Чиҳо?** ҷавоб мешавад.

Хабар сараъзи чумла буда, ба саволҳои **Чий кор**
мекунад?, **Чий кор кард?**, **Чий мешавад?**, **Чий кор карда**
истодааст?, **Чий ҳоҳад шуд?** ҷавоб мешавад.

Чу ояд бахти дәхқонй гаронй,
Дилаш коҳил шавад дар ҷуфтронй.
Носири Ҳусрав

САРАҶОҲОИ ЧУМЛА

Матнро хонед ва гӯед, ки дар он сухан дар бораи чӣ меравад.

ЧУФТБАРОРОН

Дар арафаи Наврӯз дәхқонон ба саҳро мебаромаданд. Ҳамроҳашон ғовҳои ҷуфтиро мебурданд. Онҳо дар як ҷойи ҳамвор ҷамъ шуда, аввал таомҳои бо ҳуд овардаашонро мебурданд. Баъд аз таом яке аз мӯйсафедон даст боло карда дуо мекард ва мегуфт: «Шукронай неъмат, зиёдаи давлат, барори кор, сиҳат-саломатии ҳурду қалон, расад ба бобои дәхқон, хуш омадед, мөҳмонон!», баъд аз он мӯйсафед равғани таги деги ошро бо дастонаш гирифта, ба шоҳу гардани ғовон мемолид.

Ин рамзи бардаму пурқувват будани ғовҳоро ифода мекард. Пас аз ин яке аз дәхқонони қуҳансоли ботаҷриба ғовҳоро ба зери юғи испор* мекашид ва ҷуфт меронд. Мардум шодию ҳурсандӣ мекарданд. Маросими «Ҷуфтбаророн» як навъ арзи эҳтироми дәхқон ба замин – ризқу рӯзидиҳандай инсон аст.

Маҳмадалӣ Музаффар

юғ – абзори ҷуфт, ки бар гардани ҷуфти ғов ниҳода, ҷӯби испор ё моларо ба вай мебанданд.

испор – асбоби замиронии ҷӯбӣ, ки ба юғи ҷуфти ғов мебанданд, омоч

Сари солу хұчаста рұзи Наврұз

Чаңон пирұз гашт аз баҳти пирұз.

Фахриддини Гурғонай

Чуфтбаророн чи гуна маросим будааст?

Онро муфассал нақл кунед.

Ба андешаи шумо, донистани маросимҳои наврұзй барои чи даркор аст?

Ба расм ва шарҳи лугат нигоҳ карда, юғва испорро нишон дихед.

Ба чойи нүктаҳо мубтадо ва хабарҳои мувофиқро гузашта, нависед.

1. Дар арафаи Наврұз дәхқонон ба сахро ...
2. ...аз даشت бүйи хирман, бүйи гандуми навқұфттаро меовард.
3. ... барои ризқу рұзии худ аз саҳар то бегоҳ кор мекунад.
4. Замин моро ... ва ....

- Дафтаратонро бо шарикатон иваз кунед.
- Навиштаи яқдигарро хонед ва мүқиса кунед.
- Агар ғалат бошад, исбот кунед ва роҳи ислоҳашро нишон дихед.

Банди дуюмро нависед.

САРАЪЗОҲОИ ЧУМЛА

Бежан пурсид:

– Дар ҷашни Наврұз модарону хоҳарон ба чи кор машғул мешаванд?

Манижа ҷавоб дод:

– Модарону хоҳарон дар Наврұз таомҳои болаззат тайёр мекунанд ва ҳатман суманак мепазанд.

– Маросими пухтани суманак чи гуна аст?

– Барои ин пешакӣ гандумро шуста, ба табақҳои калон мегузоранд, баъд ба болояш об мерезанд. Вақте ки гандум сабзид, фурсати пухтани суманак мерасад. Онро як шабуяк рӯз мепазанд.

Занону духтарон ҷамъ мешаванд, суруд меҳонанд, мерақсанд ва бо навбат суманакро дар дегҳои калон кағfigир мезананд. Ҳар касе ки кағfigир дар даст суманакро мегардонад, ният мекунад. Мегӯянд, ки ҳар нияти нек чомаи амал мепушад. Бежан пурсид:

– Ҷи ният мекарда бошанд?

– Агар таронаи халқиро бихонӣ, ба ин саволи худ ҷавоб хоҳӣ ёфт.

Ҳаме гуфтам, ки кай бошад, ки хуррам рӯзгор ояд,
Чаҳон аз нав ҷавон гардад, баҳори ғамгусор ояд.
Фаррухии Сиистонӣ

Хонед ва маънидод қунед.

СУМАНАК

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Суманак назри баҳор аст,
Милаи* шабзиндадор* аст.
Ин хушй соле як бор аст,
Соли дигар ё насиб.

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Орзу имшаб хурӯшад*,
Суманак дар худ бичӯшад,
Дилхушӣ ҷома бипӯшад,
Соли дигар ё насиб.

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Ин гули фасли баҳорон,
Дилхушӣ дорад ҳазорон*,
Хоса бар шабзиндадорон,
Соли дигар ё насиб.

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

(Аз фолклори
тоҷикон)

Бод гулрез шуду бар сари гул жола чакид,
Об дар чӯю зи пероҳани чӯ сабза дамид.
Камоли Хучандӣ

ҳазорон – булбул

мила – сурмачӯб, чӯби қаламчашакли нӯгборик, ки бо он ба чашм
сурма мемоланд

шабзиндадор – он, ки шаб бедор бошад

хурӯшад – бонг задан

Дар бораи маросими «Суманакпазӣ» чӣ медонед?
Барои чӣ «Дигарон дар хоб, мӯдафча занем» мегӯянд?

Чор ҷумла нависед, ба зери мубтадо ва хабар ҳат кашед.
Намуна: Занону духтарон суманак мепазанд.

Мубтадо ва хабарро сараъзоҳои ҷумла мегӯянд.

Чор ҷумла тартиб дихед.
Дар ин ҷумлаҳо сараъзоҳоро ёбед.

Суруди «Суманак»-ро бо ҳамсинфон сароед.

САРАЪЗОҲОИ ҔУМЛА

Бежан аз Манижа дар бораи чӣ ғуна оростани дастархони наврӯзӣ
пурсон шуд.

Манижа ҷавоб дод:

– Дар ҳонадони мо рӯйи дастархони наврӯзӣ ҳӯроқҳои хуштаъми¹
гуногун мегузоранд. Ҳурданӣ ва ҷизҳое, ки бо ҳарфи «с» сар
мешаванд: суманак, сабза, сипанд, санҷид, себ, сир, сирко – бояд
ҳатман рӯйи дастархон бошанд. Боз ҳурданӣ ва ҷизҳое, ки бо ҳарфи
«ш» сар мешаванд: шамъ, ширинӣ, шир, шароб, шакар, шоя, хӯши
шамшод болои дастархон гузошта мешаванд. Ин анҷана «Ҳафтсин»
ва «Ҳафтшин» ном дорад.

Рўйи дастархонат, эй дехқон, зи неъмат бод пур,
Хонадонат аз фароғат, аз ҳаловат бод пур.
Лоиқ Шералӣ

Шеърро ифоданок хонед.

ХОНИ НАВРЎЗӢ

Дар гирди хони* Наврӯз хешу табору ёрон
Дуранд ё ки наздик, бояст чамъ оянд.
Бошад ки сер бинанд соли дароз ҳамроҳ,
Бо ҳамдигар бисозанд, бо ҳамдигар бипоянд.

Дар рўйи хони Наврӯз бояд ки боз бошад
Ҳам шоҳай гули тар, ҳам неши сабзи гандум.
Бошад ки бахти одам бошад чу гул шукуфон,
Бошад ки сер бошанд аз нон тамоми мардум.

Дар рўйи хони Наврӯз рамзи баҳори дунё
Ё ҳафт син бибояд ё ҳафт навдаи он –
То боғи ҳафт иқлим рўйи ҳазон набинад,
То боғи умр бошад то ҷовидон гулафшон.

Лоиқ Шералӣ

хон – дастархон

**Наврӯзатон фирӯз бод!
Ҳар рӯзатон Наврӯз бод!**
Аз халқ

Барои чӣ шоир дар гирди дастархони наврӯзӣ сарҷамъ будани хонаводаро таъкид меқунад?

Чаро рӯйи дастархони наврӯзӣ шоҳай гули тар ва сабзаи гандум мегузоранд?

Хонед ва маънидод кунед.

Гӯед, ки ин маъни дар қадом банди шеъри боло ифода ёфтааст?

«Ҳар ки рӯзи Наврӯз ҷашнгирӣ кунад ва ба ҳуррамӣ пайвандад, то Наврӯзи дигар умр дар шодию ҳуррамӣ гузаронад.»

Умарӣ Ҳайём

Дар хонаводай шумо Наврӯзо чӣ тарз ҷашн мегиранд?

Ҷумлаҳоро навишта, ба мубтадо ва ҳабари онҳо саволҳои мувоғиқ гузоред.

1. Меваҳои Тоҷикистон дар олам машҳур гаштаанд. 2. Нилуфар ҳар як саҳифаи китобро бо завқ меҳонд. 3. Комилҷон дар оянда барномасоз мешавад. 4. Биноҳои нави замонавӣ ба шаҳр ҳусн зам меқунанд.

Банди якуми шеърро нависед.

САВОЛГУЗОРӢ БА САРАҶҖОҲО

Манижа пурсид:

— Дар ҷашни Наврӯз ҷавонон вақти худро чӣ тарз мегузаронанд?

Бежан ҷавоб дод:

— Онҳо бо ҳам қувва меозмоянд: гӯштин мегиранд, бузкашӣ меқунанд.

Чавон гарчи шоҳи далерон бувад,
Гаҳи чора мӯҳточи пирон бувад.
Низомии Ганҷаев

Дар бузкашӣ ҳар яке кӯшиш мекунад, ки аз ҳама пештар бузро ба марра бурда расонад. Гӯштингир меҳоҳад, ки ҳарифи худро ба замин ғалтонад. Голибони озмунро ҳатман мукофот интизор аст.

Хонед ва гӯед, ки падар аз чӣ рӯҳбаланд гашт.

ГӯШТИНГИРИЙ

– Мо як ним соат гӯштин гирифтем, – мегуфт падарам, – баъд Амон миёнбанди холишудаамро боз як бор ба дасташ печонда, маро чунон фишурд, ки қариб буд, миёнам шиканад. Дасташ даст набуд, оҳан буд... оқибат монда шудам.

Ҳама меҳостанд, ки Амон маро ғалтонад. Ман худамро ғарib медидаам, хориам меомад. Дилам ба ғалтиданам гувоҳӣ медоду дастам торафт **камқувват**, ҳавсалаам пир шудан мегирифт. Аз аламам гирия карданам меомад. Ба худ мегуфтам, ки «кошки ягон каси боинсоф ба ман ҳам як чиз гуфта, диламро бардошта мемонд!». Дар ҳамин дам ноҳост аз байни тамошобинон овози шиносе ба гӯшам расид: «Писарам, ман – дар ҳамин ҷо! Натарс, ту аз Амон зӯртарӣ. «Ё пирам!» гуфта бардошта зан!»...

Падарам нигоҳ карда, бобоямро мебинад, ки риши сафедаш то сари сина, дар дасташ асо, аз байни издиҳом роҳ қушода, пеш омада истодааст. ...Бо дидани бобоям ва шунидани овози ў падарам рӯҳбаланд шуда, бозувонаш куввати нав гирифтанд. Падарам тамоми қувваташро ҷамъ карда, **наърае** кашида, аз **пираш** мадад хостаасту Амонро бо рони росташ бардоштааст.

– Ҳамин ки Амон ғалтид, ҳалқ талотӯл карда, ғавғо бардошт, аммо ба гӯши ман ҳеч чиз намедаромад. Ман рафта, бобоятонро оғуш кардам ва худамро дошта натавониста гирия кардам. Бобоятон пуштамро молида гуфтанд:

– Куввати тан кифоя не, писарам, дилро **бакувват** доштан лозим!

Бо мукофоти ғалаба падарамро ҷомаву тӯпии нав пӯшонда ва ба миёнаш камарбанди шоҳӣ бастаанд.

Сотим Улуғзода

Ҳама чоро гирифта рӯзи баҳор,
Гармии рақс аст лолаи тобдор.
Сиёвуши Касрой

Дар бораи гӯштингирӣ боз чӣ медонед? Баён кунед.
Кадом гӯштингирони машҳури Тоҷикистонро медонед?
Ба андешаи шумо, онҳо барои чӣ машҳур гаштаанд?

Оё шумо ба ягон навъи варзиш машғул ҳастед?
Дар ин бора чанд ҷумла нависед.
Ба зери мубтадо як хат, ба зери ҳабарҳо ду ҳати рост қашед.

Дар қадом ҷумлаҳо падар рӯҳафтода шудааст?
Ин ҷумлаҳоро хонед.
Оҳанги ин ҷумлаҳо чӣ гуна аст?
Бежан мегӯяд, ки вай ҳурсанд аст.
Шумо чӣ андеша доред?

Пас аз рӯҳбаланд шудан падар чӣ кор кард?
Ин ҷумлаҳоро аз матн ёфта, нависед.

Чаро падар гирия кард?
Ин ҷумлаҳоро хонед ва маънидод кунед:
Бобоятон пуштамро молида, гуфтанд:
— Қуввати тан кифоя не, писарам, дилро бақувват доштан лозим!

Ба имло ва талаффузи қалимаҳои камқувват, қувват, бақувват дикқат дигҳед. Бо ин қалимаҳо ҷумла созед ва мубтадою ҳабари онҳоро ёбед.

Бежан аз Манижа дар бораи аввалин нишонаҳои баҳор пурсид. Манижа гуфт:

— Баъди зимистон дар талу теппаҳо гули аввалини баҳор – бойчечак аз таги барф сар берун мекунад. Чӣ айёми хуше барои кӯдақон! Онҳо гул мечинанд, баъд ба ҳавлиҳои мардум бурда, ҳадя мекунанд. Соҳибони хона гулро гирифта, ба бачаҳо шириниҳо медиҳанд ва ин шеърро замзама мекунанд.

Боз савсан мефиристад бар гули насрин салом,
Боди наврӯз зи ранги рафта меёрад паём.

Фитрат

Шеърро ифоданок хонед.

ГУЛГАРДОНӢ

Гул овардам ба **меҳмонӣ**,
Ки орад гул фаровонӣ,
Марезон баргҳояшро,
Ту қадри гул агар донӣ.
Гул овардам ман аз **сахро**,
Гули наврустай зебо,
Бубин рӯйи варо, бӯ кун,
Намонӣ дар пушаймонӣ.
Саропо атрбор аст он,
Паёме аз баҳор аст он.
Гузашт айёми дай*,
Омад дами гарму гулафшонӣ.
Дилоро рӯйи гул бошад,
Ғанимат* буйи гул бошад.
Ғанимат мисли гул охир
Ману ту низ, **медонӣ**.
Манам имрӯз гулгардон,
Ба ҳар дар гул кунам меҳмон.
Чу уммеди самар дорӣ,
Бикун гулро **нигаҳбонӣ**.
Ба истиқболи гул фардо
Зиёфат мекунам барпо.
Ба рӯйи дашти махмалпуш
Шавад базму **ғазалхонӣ**.

Ашур Сафар

дай – зимистон, мавсими сармо (аз 22 декабр то 21 январ)
ғанимат – ҳар чиз ва фурсати ба кас мусоид, ки дар он дам
дастрас буда, вале зуд аз даст рафтанаш мумкин аст

Ба Җамшед бар гүхар афшонданд,
Мар он рўэро «рўзи нав» хонданд.
Абулқосими Фирдаевсӣ

Маросими гулгардонӣ дар маҳаллаи шумо чӣ тарз мегузарад?
Баён кунед.

Ба ҷойи нуқтаҳо мубтадо ва хабарҳои мувофиқро гузошта, нависед.

1. ...сурху зарду нофармон шукуфтанд.
2. Бачагон ....
3. ...гули сурхи хушбӯй овард.
4. Мунаввара ба гулҳо ....

- Дафтаратонро бо шарикатон иваз кунед.
- Навиштаи яқдигарро хонед ва муқоиса кунед.
- Агар ғалат бошад, исбот кунед ва роҳи испоҳашро нишон дижед.

Ба имлои калимаҳои ишорашудаи шеър дикқат дижед.
Интихобан бо чанде аз онҳо ҷумла тартиб дижед ва ба зери мубтадою хабар ҳат кашед.

Намуна: Бежан имрӯз дар маҳфили адабӣ ғазалхонӣ кард.

Аз рӯйи нақшай зер чор ҷумла тартиб дижед.

Ба яке аз шахсони наздикатон табрикнома навишта, бо ҷашни Наврӯз муборакбод кунед.

САВОЛГУЗОРӢ БА САРАҶЗОҲО

- Манижа, ту аз болои оташ паридани одамонро дидай?
- Бале, дар фильм бадеии «Нисо», «Достони Сиёвуш».
- Ба андешаи ту, чаро одамон аз болои оташ мепаранд?
- Боре модаркалонам гуфта буданд, ки мардум шаби ҷаҳоршанбеи пеш аз Наврӯз гирди гулҳан ҷамъ мешаванд. Мегӯянд, ки оташ ҳамаи балоҳоро дафъ месозад. Барои ҳамин одамон аз болои он парида, ба оташ мегӯянд: «Сурхии ту – аз ман! Зардии ман – аз ту!» Боз ҳурду калон аз болои оташ мечаяхиданду мегуфтанд: «Зардиву ранҷурии ман – аз ту, сурхиву хуррамии ту – аз ман!»

Сүз будй дар вучуди оташе аз дидаҳо,
Гармии шеъри Аҷам аз оташи Наврӯз буд.
Ширин Бунёд

Шеърро ифоданок хонед ва маънидод кунед.

СУРХИИ РЎЯТРО БИДЕХ

Моро увол* аст аз азал*
Хокистаре дар зери по,
Эй аз туам сад илтимос,
Эй аз туам сад илтичо:

Сурхии рўятро бидех,
Зардии рўямро бигир,
Гармии рўятро бидех,
Сардии рўямро бигир.

Рўйи замин сўзад агар,
Фардош мепўшад гиёҳ,
Як умр мемонад, vale
Рўйи заминсўзон сиёҳ.
Эй аз туам сад илтимос,
Эй аз туам сад илтичо:

Сурхии рўятро бидех,
Зардии рўямро бигир,
Гармии рўятро бидех,
Сардии рўямро бигир.

Бозор Собир

увол – гуноҳ

Чӣ увол аст?

Чаро шоир рўйи заминсўзонро сиёҳ гуфтааст?

Шумо ҳодисаи сўзонидани хасу хошоки сахроро мушоҳида кардаед? Гуед, ки сўзондани хасу хошок барои табиат чӣ гуна таъсир мерасонад?

Шоир зери по кардани хокистарро увол гуфтааст.

Боз чӣ увол аст? **Нависед.**

Намуна: Падару модарро ранчондан, нонро зери пой партофтсан,.....

Дарсҳои суруд ва мусиқиро ба ёд оред. Шеърро бо оҳанг ичро кунед.

Ба чойи нуқтаҳо мубтадо ва хабарҳои мувоғикро гузашта, нависед.

1. ....аз паси абрҳо намоён шуд.

2. Борони баҳорӣ сим-сим ....

Зи ёди ғунча мургон бо наво баста шавад, то гул
Бисозад пардаи Наврӯзу булбул худ ҳамон гиряд.
Хусрави Дехлавӣ

АЗ МАТН ЁФТАНИ МУБТАДО ВА ХАБАР

Матнро хонед ва мазмунашро нақъл кунед.

ЧАШНИ НАВРӮЗ

Дар ҷануби қишварамон, дар Кӯлоб рӯзҳои наврӯзӣ аз суманак қулчаҳои ҷанголӣ* мепазанд. Гандум, нахӯд, донаи қаду ва ҷағирро бирён мекунанд. Агар дастарҳони идона пур аз гандум бошад, сол пурбаракат мешавад, мегӯянд. Боз як одати дигар. Баъзан баҳор ҳушк меояд, замин бе об мемонад, имкони қиши гандум ва сабзавот намешавад. Он ғоҳ рӯзи Наврӯз ҳӯсае месозанд ва онро месӯzonанд. Мегӯянд, баъд аз сӯтани ҳӯса ҳатман борон меборад. Ин маросим «Ашагулон» ном дорад.

Дар Бадаҳшон тайёри ба Наврӯз ҷанд муддат пеш сар мешавад. Мардум ҳонаҳоро тоза ва ороста мекунанд. Баъд тоқиҳоро ордолуд карда, ба девори ҳонаҳо мезананд. Пайи орд ба офтоб ва гулҳои зебо монанд мешавад. Мегӯянд, ки ин намуд гулкорӣ ба ҳонадон нёқӣ, беҳбудӣ, баракат меорад.

Ҳонаи бадаҳшониҳо одатан панҷ сутун дорад. Дар шифти ҳона – равзана*. Дар арафаи Наврӯз дар шоҳсугун – сутуни асосии ҳона аз шоҳчаҳои арча ҷароғи калон соҳта меовезанд. Дар сутунҳои дигар ва ҷончи ҳона ҷароғҳои ҳурдтар мегузоранд. Ин ҷароғҳо ғайр аз равшани бўйи ҳуш медиҳанд.

Бачаҳо аз равзанаи бом ё дари ҳона ҳалтacha (кӯлвор) дароз карда, чиз металабанд. Ба соҳиби ҳона «Шогун баҳор муборак! Бочак (чормағз) биёр, кар-кар бикин! Равған биёр, шар-шар бикин!» мегӯянд. Инчунин шеъру суруд меҳонанд. Соҳибҳонаҳо «Барои шумо муборак!» – гуфта ҷавоб медиҳанд ва ҳар чизе, ки кӯдакон талаб карданд, ба ҳалтachaҳо меандозанд. Рӯзи Наврӯз бояд ҳоҳиши касе рад карда нашавад.

Ин маросимро дар Бадаҳшон «Куло ғуз-ғуз» меноманд.

Дар қадим ҳуҷандиён Наврӯзро аз дигарон барвақттар, аввали моҳи март пешвоз мегирифтанд. Рӯзҳои Наврӯз ҷавонон ва наврасон бо бозиҳои гуногун машғул мешаванд. Бодбаракҳо месозанд. Бодбараки қадоме аз дигарон рангитар ва қалонтар бошад, баланд парвоз кунад,

Дар чаҳон, донӣ, кӣ гардад мӯътабар?
Он ки ўро пок мебошад назар.

Фаридаддини Аттор

ҳамон ғолиб дониста мешавад. Арғамчинбозӣ мекунанд. Дар ин бозӣ ҳамоне ғолиб мебарояд, ки арғамчинро ба тарафи худ кашида тавонад.
(аз маҷаллаи «Чигӯяк»)

чанголӣ – як навъ ҳӯроке, ки аз фатиру маска тайёр мешавад
равзана – тиреза

Дар маҳаллаи шумо Наврӯзо чӣ тарз ҷашн мегиранд?
Ҳикоя кунед.

Ҷумлаҳоро нависед ва мубтадою хабарашро ёфта, ҳат кашед.

1. Ҳалқи меҳнаткаш дар сурудҳои худ Наврӯзо чун оғози корҳои дехқонӣ васф менамояд.
2. Занон суманак мепазанд.
3. Ҷавонон гӯштин мегиранд.
4. Марди дехқон ҷуфт мебандад.
5. Бачаҳо гулгардонӣ мераванд.

Дар давра хонандагон ҷамъ мешаванд. Ҳар як хонанда дар дасти худ шамъ дорад. Хонандае шамъи фурӯзон дар даст мегӯяд: «Бигзор, ин сол соли равшану бобарор бошад. Ман Шукронаро бо иди Наврӯз табрик гуфта, барояш хониши хубу аълоро орзу мекунам». Сипас бо шӯълаи оташи шамъи худ шамъи ҳампаҳлӯяшро фурӯzon менамояд. Рафиқаш амали ўро такор мекунад.

Биёед, бо орзухои наврӯзии Манижа шинос шавем.
«Орзу дорам, ки падару модарам саломат бошанд. Боз меҳоҳам, ки падарам ба ман имсол компьютер тӯхфа намоянд. ...»

Орзухои наврӯзии худро нависед.

*Орзу дорам, ки ... ба ман
дар иди Наврӯз ... тӯхфа...*

Биёмүз, гарчанд душворат ояд,
Ки душвор аз омұхтан гашт осон.
Носири Хусрав

IX. ЧУМЛА. АРЗИШИ ИНСОН

САРАЪЗОХОИ ЧУМЛА

Шеърро ифоданок хонед.

Абру боду маҳу хуршеду фалак дар коранд,

То ту ноне ба каф ориву ба ғафлат* маҳүрй.

Ҳама аз баҳри ту саргаштаву фармонбардор,

Шарти инсоғ набошад, ки ту фармон набарй.

Саъдии Шерозӣ

Шеърро маъниидод кунед.

Ба фикири шумо, **абр**, **бод**, **маҳтоб**, **офтоб**, **осмон** ба инсон барои чӣ заруранд?

Нерӯҳои табиат ба инсон барои чӣ заруранд? Калимаҳоро бо шарҳашон дар ҷадвали зерин мувофиқ гузоред ва нависед.

1. Абр	a. Дар торикий раҳнамост, кайхоннавардон ба он ҷо парвоз мекунанд, мувофиқи он тақвим соҳта шудааст (мисол ....и чордаҳрӯза);
2. Бод	b. Барои сероб шудани дарёҳо, барои ҳурраму сарсабз гаштани боғҳо, дашту саҳроҳо зарур аст.
3. Маҳ	v. Мавҷир (антенна)-ҳо бо ёрии он кор мекунанд, ба воситаи он қутбнамо самтро нишон медиҳад, аз ҳавои гарми тоқатфарсо начот медиҳад;
4. Офтоб	g. Барои парвози тайёраҳо, киштиҳои кайҳонӣ, барои наззора кардани ситораҳо хизмат мекунад;
5. Осмон	f. Гармӣ мебахшад, барои пухта расидани меваҳо даркор аст, ҳама ҷоро равшан мекунад, аз оғози рӯзи нав ҳабар медиҳад.

Калимаҳои ишорашуда қадом сараъзои чумлаанд?

Хар ки аз омӯхтан надорад нанг,
Дурр барорад зи обу лаъл аз санг.
Абулмаҷди Саноӣ

Шеърро нависед.
Ба зери калимаҳое, ки ба қамар, шамол ҳаммаъноанд, хат кашед.

МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО

Хонед ва мазмунашро нақл кунед.

СУРУДИ ОДАМ

Баҳри кабуд беором меҳурӯшид. Мавҷҳои пурталотуми сафед сари ҳудро ба ҳамдигар барҳӯронда, шалаппос мезаданд. Танаи баҳрро бурида, кӯҳи сиёҳу найзашакле ба даруни он дароз мешуд. Вай сари сафедашро ҳудбоварона ба осмон кашида буд.

Дар болои ҳамаи инҳо офтоби оламтоб нурпоши мекард. Ногоҳ баҳр аз қаъри ҳуд бонг баровард:

– Ман – Об аз ҳама заруртарам! Агар ман намешудам, зиндагӣ ҳам намешуд. Ин манам, ки ба абр мубаддал мегардам ва заминро обёйи мекунам, зеботар месозам, ҳаёт мебахшам.

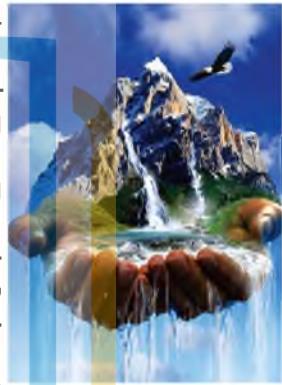
Баҳр аз ҳуд мамнун гашт, фахр кард ва мавҷҳои ҳудро хеле ҳурд соҳт, оромтар шуд.

Ин вақт аз даҳони кӯҳ садое, ки сари кӯҳҳоро ба ларза овард, бо дуди омехтаи оташ баромада, осмонро сиёҳ намуд.

– Аз ман – Хок, бойтар касе ҳаст магар? Не, нест! Қабат – қабати ман бо зару сим пур аст, сангҳои гаронбаҳо кӯҳ-кӯҳ шуда хобидаанд. Ҷондорон дар рӯйи ман мегарданд, ҳӯрокворӣ мейёбанд, ба ҳуд бошишгоҳҳо месозанд, ба воситай ман зиндагӣ мекунанд. Ман метавонам бо як ғурриши ҳуд ҳамаро ба ларза орам.

Кӯҳ ором гашт, дуди ғафси ҳудро борик соҳт, вазнин-вазнин нафас гирифта, ҳомӯш шуд.

Баноҳост аз тарафи ғарб уллоси шуме барҳост ва бошиддат вазид. Баҳр аз вай ноором гашт.

Банди фалакро кӣ тавонад кушод?

Он ки ба ӯ пой тавонад ниҳод.

Низомии Ганҷаев

Об худро таъриф карда чӣ гуфт?
Хок-ҷӣ?

Ба ҷои нуқтаҳо калимаҳои мувофиқро фикр карда нависед.
Об – ҷашма, кӯл, ...
Бойгариҳои замин – тилло, ...

Ҳелҳои ҷумларо аз рӯйи мақсади гуфтор муайян кунед.
– Ман – Об аз ҳама заруртарам!
– Аз ман – Хок, бойтар касе ҳаст магар?

Ҷумлаҳоро нависед. Ба зери мубтадоҳо ва ҳабарҳо ҳат қашед.
1. Мошин қад-қади дарёи Варзоб мерафт.
2. Рӯйи ҳавлий гулҳои рангоранг шукуфтанд.
3. Офтоб аз паси қӯҳҳои баланд баромад.
4. Мактаббачагон аз боғ гулдастаҳои зебо оварданд.

Ҳабари ҷумла бо мубтадои он мувофиқат мекунад. Агар мубтадо дар шумораи танҳо ояд, ҳабар ҳам дар шумораи танҳо, мубтадо дар шумораи ҷамъ ояд, ҳабар ҳам дар шумораи ҷамъ меояд.

Мисол: **Муаллим** бо талабагон сӯхбат мекард.

Бачаҳо дар ҳавлии мактаб ниҳол шинонданд.

Ҷумлаи якум ва панҷуми матнро нависед. Мувофиқати ҳабарро бо мубтадо нишон дихед.

МУВОФИҚАТИ ҲАБАР БО МУБТАДО

Хонед ва мазмонашро нақл кунед.

– У-у-у-у! Ҳой, Ҳок! Эй Об! Ин – ман – Бодам, ки ту – Обро ба талотум меорам, аз ту гирдбод ба вучӯд меорам. Бигӯед, дар вақти тафси ҳаво, ки нафаскашӣ мушкил мегардад, рустаниҳо дар зери найзаҳои сӯзони офтоб сар ҳам мекунанд, паррандаҳо сурудхониро як сӯй гузашта, дар лонаҳояшон пинҳон мегарданд, аз насими навозишгар чӣ чиз беҳтар аст?

Бод уллосе кашиду ором гардид.

Се чиз бе се чиз пойдор намонад: мол бе тичорат,
илм бе баҳс ва мулк бе сиёsat.

Саъдии Шерозӣ

– Ҳа – ҳа – ҳа! – хандид
Офтоб. – Шумо маро аз ёд
баровардед? Охир шумо-ку
аз ман вучуд доред! Бигӯ,
Об! Агар ман намебудам,
магар ту ин тавр тобида
метавонистӣ? Агар ман на-
мебудам, ба кӯхи яхбаста
мубаддал мегаштӣ.

Баҳр бо эҳтиром хомӯш монд.

– Хок! Ту бо он фахр кардӣ, ки чондорон дар рӯйи ту мегарданд.
Бигӯ, агар ман намебудам, онҳо дар торикии якумрӣ магар ба вучуд
омада метавонистанд?

Хокбо эҳтиром сукут* кард.

– Эй Бод! Бигӯ, магар ман нестам, ки ба ҳар тараф туро меда-
вонам? Бидонед! Ҳеч қадоми шумо бо ман баробар шуда наме-
тавонед. Ин ман – Офтобам, ки боғҳои дилкушо, водиҳои дилнишин,
дарёҳо, кӯҳҳои яхин – ҳамаро оваридам! Ман – Офтоб шоҳи шумоям!
Ҳа – ҳа – ҳа!

Офтоб хандаашро бас карду мисли пештара дурахшидан гирифт.

Об, Хок, Бод – ҳама эҳтироми Офтобро ба ҷо оварда хомӯш
буданд.

сукут – хомӯш шудан, хомӯшӣ, ғап назадан

Бод чӣ гуфт?

Чаро Об, Хок, Бод ба Офтоб таъзим карданд?

Ҳелҳои ҷумларо аз рӯйи мақсади гуфтор муайян кунед.

– Шумо маро аз ёд баровардед?

– Охир, аз ман – Хок, бойтар касе ҳаст магар?

Дарахт аст ин чаҳону мева моем,
Ки хуррам бар дарахти ў бароем.
Носири Хусрав

Ба чойи нуқтаҳо мубтадо ва хабарҳои мувофиқро нависед:

1. .....аз деха баргаштем.
2. Ситораҳо дар осмони шабона .....
3. ..... моро ба лолачинӣ бурд.
4. Шумо бо Анвар ба кучо .....?

МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО

Хонед ва гӯед, ки Одам ба назди Боду Обу Хоку Офтоб барои чӣ омад.

Ногоҳ аз байни дарахтони водӣ Одаме баромад. Вай арақи ҷаби-нашро пок карду ба Офтоб рӯ овард:

– Эй Офтоб!

Ба Боди нонамоён нидо кард:

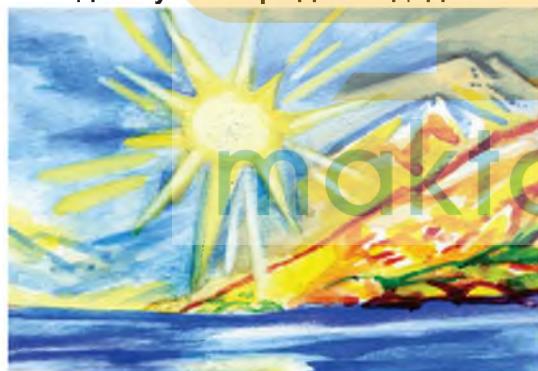
– Эй Бод! – Пас ба қуллаи кӯҳ ҷашм афканд:

– Ту ҳам – Хок! – Баъд қадаме сўйи баҳр ниҳод:

– Ҳой, Об!

Ҳама ҳайрон шуда ба вай менигаристанд.

Одам суханашро давом дод:

– Ҳамаатон гӯш кунед! Ман – Одам, баҳси шуморо шунида омадам, то ҳақиқатро исбот намоям.

– Ҳой, Об! Ту дуруст гуфтӣ, ки ҷизи зарурӣ ҳастӣ. Бале, ҳаёт ва кори ман бе ту номумкин аст. Ту барои киштзору боғҳои ман лозим ҳастӣ.

– Хок! Ту ҳам дуруст гуфтӣ, ки боигарихо дорӣ, бар дӯши худ маро бардоштай.

Гар бар фалакам кунӣ баробар, бешам,
Олам ҳама як зарра наярзад пешам.
Абулмаҷди Саноӣ

– Бод! Ту ҳам рост гуфтӣ, ки барои зиндагии ман ба кор меравӣ, бо насими ҷонбахшат маро навозиш мекунӣ. Ин ҳам дуруст аст.

– Эй Офтоби ҷаҳонтоб! Ту ҳам рост гуфтӣ, боиси зиндагии ҳама гаштай.

Баҳр бо курсандӣ шалаппос мезад. Боди хушнудгашта оҳиста ҳуштак мекашид. Офтоб хушвақтона медурахшид.

Об ба одам барои чӣ лозим аст? Хоку боду офтоб-чӣ?

Бузургии одам дар чист?

Оё одамон ҳамеша бо табиат дуруст **муносибат** мекунанд?

Шумо агар он ҷо мебудед, чӣ мегуфтед?

Муносибати нодурусти одам бо табиат ба чӣ оварда **мерасонад**?

Андеҳаҳои худро нависед.

Намуна: Агар мо обро сарфакорона истифода набарем, ба обанборҳои нерӯгоҳҳои барқи обӣ об кам ҷамъ мешавад, истеҳсоли қувваи барқ кам гардида, хонаҳои мо торик мемонад. Киштзорҳо аз беобӣ ҳушк шуда, қаҳтию қиматӣ мешавад. Касалиҳои сирояткунанда авҷ мегиранд. Беморӣ зиёд мешавад.

Маънои «чашм афканӣ»-ро шарҳ дигед ва нависед.

Кадоме аз ин қалимаҳои ишорашуда мубтадо аст?

Ин ҷумларо нависед.

A

B

V

Г

Ногоҳ аз байни дараҳтони водӣ одаме баромад.

Банди охири матнро нависед.

Мувофиқати хабарҳоро бо мубтадоҳо нишон дигед.

Ба ҷойи нуқтаҳо хабарҳои мувофиқро гузошта, нависед.

Ҳабиба барои ҳаридани рӯзномаю маҷаллаҳо ба дӯкон ... .

Гулрӯ ҳамеша ба гулҳо об ... .

Даврон аз тамошои театр ... .

Некрӯз мазмуни ҳикояи хондаашро ... .

Далеру хирадманду хүшёр биш,
Ба пос андарун саҳт бедор биш!
Абулқосими Фирдавсӣ

МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО

Калимаҳои парокандаро ҷо ба ҷо гузашта, ҷумлаҳо тартиб дижед.

1. Чида, аз, нонрезаҳоро, ба, замин, мемолам, чашм.
2. Фасли, гулҳо, дар, мешукуфанд, баҳор.
3. Кӯча, гум, калиди, Шамшод, хонаро, кард, дар.
4. Калонсолонро, ҳамеша, ба, ор, ҳурмати, ҷо.

Хонед ва гӯёд, ки одам бо чӣ мағлубнашаванда аст.

IV

– Бале, – боз гуфт Одам, – ҳамаи ин рост аст. Вале шумо бояд аз ин огоҳ шавед, ки ман аз ҳамаи шумоён пурзӯртарам.

- Чӣ? – бонг зад Офтоб.
- Чӣ тавр? – уллос кашид Бод.
- Ҳа? – садо дод Кӯҳ.
- Чӣ гуфтӣ? – шалаппос зад Баҳр.

Вале Одам табассум карду гуфт:

– Ман инро ҳозир исбот мекунам. Эй Об! Бигӯ, ин ту нестӣ, ки ман кучо ҳоҳам, ба ҳамон тараф ҷорӣ мешавӣ, мачбур гардида, равшани медиҳӣ, дастгоҳҳои маро ба кор медарорӣ?

- Дуруст ... – пичиррос зад Баҳр.

Одам ба Ҳок рӯй овард:

– Ҳок! Ин манам, ки баданатро бурида, бойигарихоро боло мебарорам, аз ту ҳосил мегирам. Дуруст мегӯям?

- Бале, дуруст мегӯйӣ... – гуфт Кӯҳ.

Одам ба Боди нонамоён гуфт:

- Ҳой Бод!
- У-у-у-у! ... – уллос кашид Бод.

– Ман – Одам, дили туро бурида, бо мурғи оҳанинбол мегузарам! Ман ба воситаи ту ба одаме, ки аз ман бисёр дур аст, гап мезанам. Ту хизматгори мани!

Бод ором шуд.

Ҳар ки ў бо дўстон яқдил бувад,
Чумла мақсуди дилаш ҳосил бувад.
Фаридаиддини Аттор

Одам ба Офтоб назар андохт.

– Эй Офтоб! Хабар дорӣ, ки ман дар ҷойҳои барфпӯшида гул мепарварам? Бигӯ, магар ман нурҳои туро маҷбур накардаам, ки обҳои бисёреро гарм кунанд?

Одам қадами дигаре тарафи Баҳр монд.

– Ман – Одам, бо дўстии бародарони худ мағлубнашавандам! Пас, ман – Одами озод, аз ҳамаи шумо пурзӯртарам!

– Рост! – розӣ шуд Офтоб.

– Оре! – гуфт Бод.

– Бале, ин дуруст аст! – хитоб кард Ҳок.

– Ҳақиқат аст ин, ҳақиқат! – мавҷзанон тасдиқ кард Об.

Пўлод Толис

Одам ба Об чӣ гуфт? Аз матн ёфта нависед.

Об чӣ тарз равшани мебахшад?

Кадом нерӯгоҳҳои барқи обиро дар Тоҷикистон медонед?

Оё шумо боре кори осиёбро диданд?

Чӣ тавр инсон онро кор мефармояд? Шарҳ диданд.

Чаро калимаҳои об, ҳок, кӯҳ, бод, офтоб ва одам бо ҳарфи калон навишта шудаанд?

Чаро одам аз ҳама зӯр аст? Нависед.

Намуна: Одам, боигарихои замин: нефт, газ, тилло ва ғайраҳоро ба манфиати худ истифода мебарад.

Фикратонро бо шеъри Саъдии Шерозӣ (Абру боду маҳу хуршеду фалак дар коранд) муқонса кунед.

Матнро дар нақши нерӯҳои табият ва инсон хонед.

Ба мазмуни ин қисми матн қадом сарлавҳа мувофиқ аст?

- A. Кӯҳ ва Бод
- B. Офтоб ва Баҳр
- C. Қӣ зӯртар?
- D. Қудрати инсон

Машварат идроку ҳүшёй өдөрд,
Ақпхоро ақлхо ёрй өдөрд.
Чалолиддини Румй

Аз матн хабархөоро, ки ба саволи **Чий кор кард?** өтөвөл мешаванд, ёфта нависед.

Хонед ва нависед. Ба имлои ҳарфи й диққат дихед:
метавонистй, мегаштй, фахр кардй, гуфтй, зарур ҳастй, лозим
ҳастй, дорй, бардоштай, навозиш мекунй, чорй мешавай.

МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО

— Мо боғи калон дорем. Дар боғи мо дараҳтҳо: себу зардолую анчир
бисёранд. Аз меваҳои ширину фойдабахш мураббо, нүшоба тайёр
мекунем. Қисми боқимондаашро ба бозор мебарорем, — гуфт Манижа.

— Дар вакти мевачинй монда нашудй? Чаро маро ба ёрй даъват
накардй? Ана, биё, ҳикояи зеринро хонем, баъд мефаҳмем, ки кори
дасташамъй чист, — гуфт Бежан.

Хонед ва гүед, ки ҳашарро кий ташкил кард.

ҲАШАР

Он рўэҳо тобистони тафсон буд. Зардолу ва шафттолуи пешпазак ха-
зон шуда буд, лекин баргаккунии зардолу давом мекард. Ангури чиллагай
ғарқ пухта, тагобӣ ало шуда буд. Умуман боғдорон серкору серташвиш.
Мо қисми зардолуҳоямонро баргак мекардему қисмашро қоқ. Баргакро
буғ мекардем, ки рангашро гум нақунад.

Ҳар рўз субҳи барвақт додарҳоямро гирифта ба зардолучинй мераф-
тем. Дар болои дараҳт ман зардолу меафшондам, додаронам мечиданд.
Сатилҳоро пур карда, пеш-пеш ба хона мекашондем. Як бех зардолуро
тамом карда, поён фуромадам. Аз ҳавои гарм ва аз тезкорй чунон ба обу
арақғутида будам ки, ҷашмамро кушода наметавонистам.

— Қанд зан! — овози шинос маро як қад парронд. Бинам, дар рӯ ба рӯям
ҷӯраи наздиктаринам — Абдуқаюм.

— Ҳа, аз кучо пайдо шудй? — пурсидам.

— Туро кофта гаштаам, ҷӯра, — гуфт ва ба қафо ишора кард.

— Домулло омадагй. Ба хона омадаанд, ки ман туро ёфта дихам.

— Кадом домулло*?

— Муллоболтабой.

— Кани ҳудашон?

— Ҳо, дар паси девор.

Ба ҳар коре, ки ҳиммат баста гардад,
Агар хоре бувад, гулдаста гардад.

Саъдии Шерозӣ

домулло – муроциат ба омӯзгор, мардони мӯътабару пурдон

Дар фасли тобистон мардум боз ба чӣ корҳо машгуланд?

Шарҳ дихед.

Мардум зардолуро чӣ кор мекарданд?

Зардолу ба саломатӣ чӣ фоида дорад?

Дар матн боз дар бораи қадом мева сухан меравад?

Меваҳоро барои чӣ хушк мекунанд?

Чумлаҳоро нависед.

Ба зери мубтадо ва ҳабари ҷумлаҳо ҳат қашед.

Мувофиқати онҳоро нишон дихед.

Бачаҳо барои паррандагон лона сохтанд.

Мехрағзун дастархонро ғундошт.

Меваҳо дар фасли тирамоҳ мепазанд.

Олиҳа дар мактаби мусиқӣ таҳсил мекунад.

Аз рӯи нақшай зер чор ҷумла тартиб дихед.

НАВИШТАНИ ЭЪЛОН

Дарси гузаштаро ба хотир оред.

Давоми матни “Ҳашар”-ро хонед ва гӯед, ки муаллим чӣ маслиҳат дод.

Овозамро шунида, муаллим омад. Ман зуд салом додам. Лекин аз шарм сурҳ шуда будам, зоро ду рӯз инҷониб ба машғулияти маҳфил нарафта будам.

– Ҳайрият, сиҳат саломат будай, – гуфт муаллим.

– Кор будааст, маро ҷеф занӣ, намешуд? Ман бекор будам. Бачаҳоро оварда, ҳашар мекардем, тамом, – гуфт муаллим.

– Кирои ҳашар не. Кори боғи мо ба худамон базӯр мерасад.

– Худи ин шармгин, устод, – ба гап ҳамроҳ шуд Абдуқаюм.

Хирад аст он, к-аз ўрасад ёрй,
Хама дорий, агар хирад дорий.
Низомии Ганчавӣ

— Медонам, ин хислати бад не. Лекин хоксорӣ ҳам ҳад дорад, вақту соат дорад, — гуфт муаллим.

— Ба ҳамдигар ёрӣ расондан ин анъанаи* деринаи ҳалқи мо. Бо ҳашар чӣ корҳоеро иҷро намекунанд мардуми мо. Рӯзи дигар Абдуқаюм ҷӯраҳоро гирифта омад. Онҳо зардолу афшонданд. Дар баргаккунӣ ёрӣ расониданд. Кори яқҳафтаина дар се рӯз анҷом ёфт. Модарам ҳам хурсанд шуд, ки ҳосили зардолу тез ғундошта шуд.

Ҳочӯ Содик

анъана – расму қоида, урфу одат

Аз зардолу чиҳо тайёр карда мешаванд?
Чаро писар аз муаллим шарм кард?
Дар бораи қадом анъана дар матн сухан меравад?
Оё дар маҳаллаи шумо одамон ба ҳамдигар ёрӣ мерасонанд?
Чӣ тавр? Шарҳ дихед.

Модар аз чӣ хурсанд шуд?
A) аз суханони устод Болтабой
B) аз меҳнатдӯстии писараш
C) аз тез ғундошта шудани ҳосил
D) аз хоксор будани писараш

Чумлаҳоро пурра созед:
1. Зевар ба модараш чойи қабуд.....
2. Диরӯз ман аз сафар.....
3. Рӯзи 9-уми май мо иди Галабаро .....

Оид ба ҳашари гулпарварӣ эълон нависед.
Намуна:

ЭЪЛОН

Рӯзи 17-уми май, соати 9-00 дар мактаб озмуни «Гулпарвар» доир мешавад. Шахсони ҳоҳишманд метавонанд иштирок кунанд.

Маъмурияти мактаб.

Ду дүст бо ҳам агар яқдиланд дар ҳама кор,
Ҳазор таънаи душман ба ними ҷав нахаранд.
Ибни Ямин

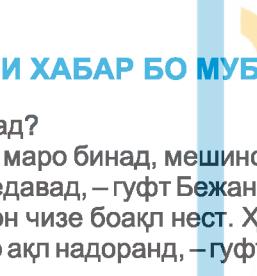

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанчед.
- Ғалатҳоро исплоҳ кунед.

Мубтадоҳои хабарҳои зеринро аз матн ёфта нависед:

- 1.... хурсанд шуд.
2. ... мечиданд.
3. ... салом додам.
- 4.... ёрӣ расониданд.
5. ... ёфта диҳам.
6. ... ало шуда буд.

ЧАМЪБАСТИ «МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО»

- Бежан, ба фикрат, сагақл дорад?
- Саги мо боақл аст. Вай аз дур маро бинад, мешиносад ва думашро хурсандона ҷунбонда ба сӯям медавад, – гуфт Бежан.
- Ба андешаи ман, ғайр аз инсон чизе боақл нест. Ҳайвонҳо ба соҳиби худ одат меқунанд, лекин онҳо ақл надоранд, – гуфт Манижа.

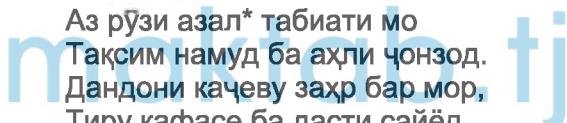
Одам аз дигар мавҷудоти олам боз бо ҷӣ фарқ меқунад?
Баён кунед.

Шеърро хонед ва ба саволҳои зери он омада ҷавоб диҳед.

ФИТРАТИ* ОДАМ

Аз рӯзи азал* табииати мо
Тақсим намуд ба аҳли ҷонзод.
Дандони качеву заҳр бар мор,
Тирӯ қафасе ба дасти сайёд.

Сарпанҷаи оҳанин ба шаҳбоз
Парвози баланду зӯр баҳшид.
Бар дидай бум шабона нуре
Дар рӯз ду ҷашми кӯр баҳшид.

Одамиро одамият лозим аст,
Удро* гар бүй набошад, ҳезум аст.
Чаполиддини Румй

Бар тортанак зи тор лона,
Бар шер далериву шаҳомат*,
Бар хирс қаноату сабурӣ,
Шуд боркашӣ ба ҳар аломат.

Бар насли башар шууру афкор*,
Ишку хирадеву оламе дод.
То ин ки шавад бузург одам,
Як фитрати тоза – одамӣ дод.

Майдони масоф гашта олам,
Ҳар чинс ҳунарнамой дорад.
Он мор ба заҳри хеш болад,
Шаҳбоз ба чӯча ҳамла орад.

Нодонӣ асири зиракӣ гашт,
Некиву бадӣ ба ҷанг толиб.
Одам яку бар тамоми ҷонзод
Гардида дар ин масоф ғолиб.

На он ки шууру фикри солим,
Ишку хирадаш зи ҳар чӣ болост.
Асрори ҷаҳон зи фитрати ўст,
Ғолибии ў дар одамиҳост.

Ҳабибулло Файзулло

афкор – фикрҳо
фитрат – оғариниш, сифат ва хислати табии инсон
азал – аввали аввалҳои замон аз ибтидо, аз рӯзи аввал
шаҳомат – далерӣ, нотарсӣ
уд – ҷӯби хушбуӣи сиёҳранг

Табиат аз рӯзи азал ба ҷонварон чиҳо баҳшидааст?
Номбар кунед.

Наздики хирад гавҳари бақоро
Аз дониш беҳ ҳеч кимиё нест.

Носури Хусрав

Ба ҷойи нуқтаҳо аз матни шеър ҷавоб ёфта, нависед.
Мувофиқати хабарҳоро бо мубтадоҳо нишон дихед.

1. Табиат бар шер далериву шаҳомат ...
2. ... сарпанҷаи оҳанин дорад.
3. ... рӯзона дида наметавонад.

Оё шумо лонаи тортанакро дидад?

Тортанак чӣ тавр тор метанад?

Табиат боз ба ҷонварон чиҳо баҳшидааст? Баён қунед.

ЧАМЪБАСТИ «МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО»

Чор банди охири шеъри “Фитрати инсон”-ро хонед ва мазмуни онро гӯед.

Табиат ба одам чиҳо додааст?
Бузургии инсон дар чист?
Кадом хислатҳои хуби одамро медонед? Номбар қунед.

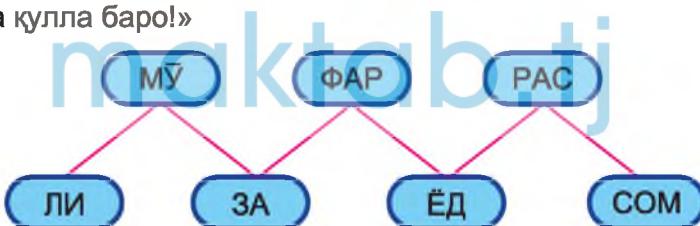

Бо қалимаҳое, ки бузургии одамро ифода мекунанд, ҷумлаҳо созед. Мувофиқати мубтадою хабарро нишон дихед.
Намуна: Одам мавҷуди бошуур аст.
Мубтадо ва хабар дар шумораи танҳо омадаанд.

Бо қалимаҳои ишорашудаи шеър ҷумлаҳо нависед.
Мувофиқати хабарро бо мубтадо нишон дихед.

«Ба қулла баро!»

Яке аз бандҳои шеърро нависед.

Чархи гардун гар ду рўзе бар муроди мо нагашт,
Доиман яксон намонад ҳоли даврон, фам маҳур.
Хофизи Шерозӣ

Аз рўйи нақшай зер панҷ чумла тартиб дихед.

АЪЗОИ ПАЙРАВИ ЧУМЛА

Чумлаҳоро нависед. Ба зери мубтадо ва хабар хат кашед.
Ба калимаҳои бокимондаи чумла савол гузоред.

1. Имрӯз модарам оши палав мепазад.
2. Зарина бо Рауф ба китобхона рафтанд.
3. Дар шохи дараҳт булбул нишаста буд.

Намуна: имрӯз модарам оши палав мепазад.

Кӣ? – модарам (мубтадо).

Чӣ кор меқунад? – мепазад (хабар).

Чӣ гуна ош? – палав

Кай мепазад? – имрӯз.

Дар ин чумла оши палав ва имрӯз аъзои пайрави чумлаанд.

Хонед ва гўед, ки моҳигир барои чӣ ғамгин шуд.

МОҲИГИР ВА ЧИН

Буд-набуд, дар даврони пешин моҳигире буд, ки зан ва се фарзанд дошт. Моҳигир он қадар камбағал буд, ки наметавонист ба зан ва фарзандонаш нон пайдо кунад. Ў ҳар рӯз моҳигирӣ мерафт. Моҳигир фақат се маротиба ба дарё тӯр меандоҳт.

Рӯзе вай субҳи барвақт ба соҳили дарё рафт. Вақте ки ба соҳили дарё расид, тӯри моҳигириашро бо тамоми нерӯ* ба дарё андоҳт. Сипас ў тӯрашро ҷамъ кард. Ҳангоме ки тӯрашро мекашид, он вазнинтар ва вазнинтар мешуд. Бо таачҷуби он, ки дар тӯраш чиро пайдо хоҳад кард, моҳигир тӯрро базур ба соҳил кашид. Ў бесаброна тӯрро боз кард.

Вақте ки моҳигир дар тӯраш ҳари мурдаэро дид, дилаш қариб аз тапиш бозистад. Моҳигир бисёр ғамгин шуд. Вақте ки моҳигир дубора тӯрашро ба дарё андоҳт, дарёфт, ки он аз дағъаи аввал ҳам вазнинтар аст. Ў хаёл мекард, ки тӯраш пур аз моҳӣ аст ва онро ба соҳил кашид. Вай дубора ноумед шуд. Дар даруни тӯр ғайр аз кӯза, устухон ва шишаи шикаста дигар ҳеч чиз набуд.

Навмед набояд шудан аз гардиши айём,
Ҳар шом, ки ояд, зи пайи он саҳаре ҳаст.
Зебуннисо

нерӯ – қувват, қудрат

Моҳигир чӣ тавр зиндагӣ мекард?

Моҳигир чӣ одате дошт?

Шумо моҳигирии ягон касро мушҳода кардаед?

Кадом асбоби моҳигириро медонед?

Оё дар ҷӯй, кӯл, дарё шумо шишапораҳо, ашёҳои нолозими гунонро дидаед?

Ба андешаи шумо оё дуруст аст, ки одамон ба ҷӯю дарёҳо ҳар чиро мепартоянд?

Ифлос кардани об чӣ оқибат дорад?

Ҷумлаҳои сеюм ва ҷоруми афсонаро нависед.

Ба зери мубтадоҳо як хат, ҳабар ду хат ва аъзои пайрави ҷумла хати мавҷонок кашед.

Шеърро нависед ва маънидод қунед.

Зи ҷӯе, ки ҳурдӣ аз он оби пок,
Нашояд фикандан дар он сангӯ хок.

Чаро моҳигир ғамгин ва ноумед шуд?

Ҷавоби дурустро интиҳоб карда, нависед.

A. Тӯраш пур аз моҳӣ буд.

B. Кораш омад накард.

C. Наметавонист ба зан ва фарзандонаш нон пайдо қунад.

D. Моҳигирий ба дилаш зада буд.

Банди дуюми матнро зебо нависед.

maktab.tj

ТАҲЛИЛИ ҶУМЛА

Ҷумлаҳоро нависед ва таҳлил қунед.

1. Ҳабибуллоҳ бо падараш ба Файзобод рафт.

2. Ба Шарофатхола аз писараш мактуб омад.

3. Пагоҳ ба хонаамон меҳмон меояд.

Хат навиштан фазилату ҳунар аст,
Хондани хат зиёда мұтабар аст.
Номаълум

Намунаи таҳлил:

Маҳноз додарашро ба күдакистон гусел кард.

Кій? Маҳноз – мубтадо

Чи кор кард? гусел кард – хабар

Киро? додарашро – аъзои пайрави чумла.

Ба кучо? ба күдакистон – аъзои пайрави чумла.

Мазмуни қисми аввали афсонаи дарси гузаштаро бори дигар нақл кунед.

– Дилам ба ҳоли моҳигири бечора сұхт, – гүфт Манижа.

– Агар ман афсонанавис мешудам, афсонаро чунин менавиштам:
«Буд-набуд, моҳигир буд. Вай хушбахтона зиндаги мекард.

Моҳигир ҳар рўз моҳии бисёр медошт. Рўзе ба тўраш кўзае афтол.

Даруни кўза пур аз тилло буд. Моҳигир тиллои бисёрро дида дар ҳайрат монд. Ў намедонист, ки бо ин қадар тилло чи кор кунад...»

Ба монанди Манижа афсона нависед. Агар ба чойи афсонанавис мебудед, чи гуна менавиштед?

Аз афсонаи навиштаатон ду чумларо таҳлил кунед.

Аз рўйи нақши зер чор чумла тартиб дихед.

Намуна: Гулҳои тару тоза шукуфтанд.

11. АЪЗОИ ПАЙРАВИ ЧУМЛА

Давоми афсонаи “Моҳигир ва чин”-ро хонед ва гўед, ки чин дар пеши моҳигир чи тавр пайдо шуд.

Моҳигир бори саввум тўрашро ба дарё андохт. Ин бор ў кўзи биринчии калон пайдо кард. Кўза гардани дарози борике дошт ва даҳони кўза бо мўхри* ачибе баста шуда буд.

Моҳигир худ ба худ гүфт: «Дар даруни ин кўза чи бошад?» Ў даҳони кўзаро кушод ва онро якпаҳлў кард, то бубинад, ки дар даруни он чист. Аммо аз он чизе берун наомад. Кўза холӣ буд.

Моҳигир хастаю ғамгин шуда, меҳост ба хона баргардад. Бо вучуди кўшиши бисёр карданаш ў натавонист, ки ақаллан якто моҳӣ бигирад. Фарзандонаш имрӯз ҳам гурусна хоб мераванд.

Рүзе агар ғаме расадат, тангдил мабош,
Рав, шукр кун, мабод ки аз бад бадтар шавад.
Хофизи Шерозӣ

Ҳангоме ки моҳигир ба сӯйи хонааш равон шуд, ногаҳон ҷашмаш **ба** дуде афтод, ки аз даруни **кӯза** ҳориҷ мешуд. Дуди бештаре аз **кӯза** мебаромаду даҳони моҳигир **аз ҳайрат** боз монд. Дуд ба рӯйи замин ва дарё паҳн шуд ва сипас баланд шуда осмонро тира кард.

Ногаҳон дар пеши ҷашмони моҳигир **и ҳайратзада** дуд оҳиста-оҳиста шакл гирифт. Пас аз лаҳзасе ҷини **бадҳайбат**, ки поҳояш **дар дарё** ва сараш **дар осмон** буд, дар болои сари моҳигир истод.

Ҷин сари мисли гунбаз* ва даҳоне чун гор дошт. Дандонҳояш мисли санг ва сӯроҳиҳои **бинияш** мисли карнай буданд. Гӯшҳояш чун сипар ва ҷашмҳояш чун ҷароғ медураҳшиданд. Вақте ки моҳигир ҷинро дид, дасту по ҳӯрд.

мӯҳр – нақше, ки баъд аз ранг молида задан ба рӯйи коғаз мешинаид
гунбаз – сақфу боми қуббашакли иморат

Чаро ин дафъа моҳигир ғамгин шуд?

Моҳигир аз чӣ тарсид? Афту андоми ҷин чӣ гуна буд?

Шумо ба ҷойи моҳигир мебудед, чӣ кор мекардед?

Дар бораи ҷин боз қадом афсонаҳоро медонед? Баён қунед.

Ду ҷумлаи аввали ин қисмро нависед.

Ба зери сараъзоҳо ва аъзои пайрав ҳат қашед.

Ба қалимаҳои ишора шуда савол гузоред ва ҷумлаҳо тартиб дихед.

Ба ҷойи нуқтаҳо дар сутуни якум қалимаҳо ва ибораҳои мувоғикиро аз сутуни дуюм нависед ва савол гузоред.

.... моҳиёни хушрангу зебо ҳастанд.

бо собун

Дилбар куртаи ... пӯшид.

оҳиста

Назир ... ба хона даромад.

Дар кӯли Сарез

Дастонатро ... шӯй.

сабзи остиндор

Ҳар кī дар ў ҷавҳари доноияст,
Бар ҳама кораш тавонояст.

Низомии Ганҷаев

САВОЛҲОИ АЪЗОИ ПАЙРАВИ ҶУМЛА

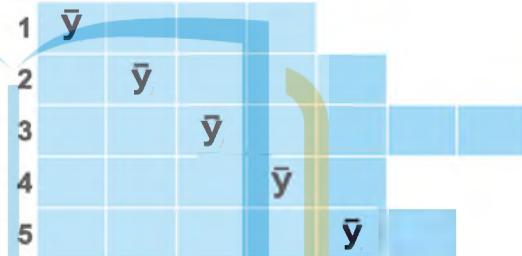

Матни дарси гузаштаро бори дигар хонед ва нақл кунед.
Ба калимаҳо ишорашуда савол гузоред.
Бигӯед, ки ин калимаҳо сараъзои ҷумлаанд ё аъзои пайрав?

Катакчаҳоро дар дафтар тасвир намуда, бо калима пур кунед.

1. Номи рустаний
2. Номи ҳайвон
3. Ҳаммаъни калимаи муаллим
4. Номи паррандаи хонагӣ
5. Ҳаммаъни ибораи рӯзи таваллуд

Ба ҷойи нуқтаҳо аъзоҳои пайрави мувоғиқро гузошта, нависед.
Онҳо ... нишастанд.

- A) дар санге болои назди дарё
B) дар лаби дарё болои санге
C) лаби дарё санге болои дар
D) болои санге дарё дар лаби

Банди охири матни дарси гузаштаро хонед, нависед ва ба зери мубтадо як ҳат, ба зери ҳабар ду ҳат қашед. Ибораҳоро навишта, ба онҳо савол гузоред.

булбули хушхон
нони ҷаззадор
дараҳти санҷид

гови ало
ҳикояи аҷоиб
харбузан ширин

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро ислоҳ кунед.

Ҳар ки кирдори бад раво бинад,
Худ зи кирдори бад ҷазо бинад.
Амир Ҳусрави Дехлавӣ

САВОЛҲОИ АҶЗОИ ПАЙРАВИ ҶУМЛА

Давоми афсонаро хонед ва гӯед, ки чин ба моҳигир чӣ савол дод.

Чун моҳигир чини зиштсуратро дид, ваҳшат дар андомаш афтод. Чин дар пеши ҷашмони хираи ў ба зону афтод ва бо илтиҷо гуфт: «Ё ҳазрати Сулаймон, пайғамбари Ҳудо, бубаҳш. Ман ҳаргиз ба ту ноғармойн наҳоҳам кард».

Моҳигир гуфт:

— Ман ҳазрати Сулаймон нестам. Ҳазрати Сулаймон ҳазору ҳаштсад сол пеш аз ҷаҳон даргузашт.

Вақте ки чин ин ҳабарро шунид, ҳурсанд шуд ва рӯй ба моҳигир карду гуфт:

«Эй пирамард, чӣ тарз меҳоҳӣ бимири?»

Моҳигир ки ин саволро ҷашмдор набуд, гуфт: «Ё чини шариф, аз қуштани ман туро чӣ суд? Магар ман набудам, ки туро аз ин кӯза озод кардам?» Чин ҷавоб дод: «Ба қиссаи ман гӯш кун, сипас ҳоҳӣ донист, ки ҷаро бояд бимири.

Чандин сол пеш ман бар зидди ҳазрати Сулаймон қиём кардам. Пайғамбари Ҳудо аз ман хост, ки ба фармони ў итоат қунам, аммо ман қабул накардам. Ўин кӯзаро талаб кард ва маро дар даруни он бандӣ кард. Сипас ўин кӯзаро дар қаъри баҳр андохт. Ман дар даруни ин кӯза муддатҳо зинда будам. Саранҷом сабрам ба сар омад. Ба ҳуд гуфтам, ки ҳамаи ганҷҳои заминро ба қасе медиҳам, ки маро дар ҷаҳорсад соли оянда озод қунад. Аммо ҷорсад сол гузашт ва ҳеч қасе маро аз бандраҳо накард.

Сипас ба ҳуд гуфтам: «Подшоҳ месозам қасеро, ки маро дар дусад соли оянда озод қунад». Вале дусад сол гузашт ва чандин соли дигар аз он даврон сипарӣ шуд*. Мутаассифона, қасе маро озод накард.

Баъд аз он ман хеле ҳашмгин шудам ва қарор додам, ки қасе маро раҳонад, ўро мекушам. Баъд аз муддати кӯтоҳе ту омадӣ ва маро озод кардӣ. Ҳоло бигӯ, ки чӣ гуна меҳоҳӣ бимири?»

сипарӣ шуд – гузашт, ба охир расид, тамом шуд

Чон чароғ асту ақп равғани ӯ,
Ақп чон асту дониш аст тани ӯ.
Низомии Ганчавай

Чин моҳигирро кӣ гумон кард?
Моҳигир чӣ ҷавоб дод?
Ба фикри шумо, моҳигир чӣ ҷавоб медиҳад?

Ҷумлаи панҷуми ин қисми афсонаро нависед.
Ба зери мубтадо як хат, ба зери ҳабар ду хат ва ба зери аъзоҳи пайрав хати мавҷнок қашед.

Қиссаи асир афтодани ҷинро аз матн ёфта, ҳонед.
Чин чанд сол дар даруни кӯза асир будааст?
Бо шарикатон ҳисоб қунед.

САВОЛҲОИ АЪЗОИ ПАЙРАВИ ҶУМЛА

Дарси гузаштаро ба ёд оред. Ба андешаи шумо, моҳигир аз дасти ҷин чӣ тарз ҳалос мешавад?

Ҳонед ва бо пешгӯйии ҳуд муқоиса қунед.

Ҷун моҳигир қиссаи ҷинро шунид, пойҳояш бемадор шуданд. Моҳигир бо илтиҷо гуфт: «Эй ҷини меҳрубон, ба хотири ин ки туро аз кӯза озод қардам, маро раҳо қун, то биравам».

Аммо ҷин ба ҳарфи моҳигир гӯш накард ва исрор қард: «На, ту бояд бимири. Бигӯ, чӣ гуна меҳоҳӣ бимири?»

Моҳигир донист, ки зориу илтиҷо ба ҷин бефоида аст. Дар ин лаҳза фикре ба хотири моҳигир расид. Ӯ ба ҳуд гуфт: «Ин аҷуба фақат ҷин аст ва ман инсон ҳастам, ки метавонам фикр қунам. Ҷин метавонад, ки маро сеҳру ҷоду қунад, аммо ман метавонам ақламро кор фармуда, бо ӯ маслиҳат қунам».

Моҳигир рӯй ба ҷин қард ва гуфт:

– Пеш аз он ки маро бикишӣ, бигӯй, ки оё ту воқеан дар даруни ин кӯза будӣ? Ин кӯза барои ҷисми ту хеле ҳурд аст. ҳатто ангушти ҳурдат дар он намегунҷад. Ҷин ба ғазаб омад ва ҷавоб дод:

– Албатта, ман дар ин кӯза будам.

Моҳигир гуфт:

Мадеҳ умр бар бод, агар огажӣ,
Ба хорио нодонию аблажӣ.
«Пандномаи Анӯшервон»

– Ман ба ту бовар намекунам.

Чин аз моҳигир бисёр ранҷид ва бе гуфтугӯ ба дуди дарозе табдил ёфта, ба кӯза даромад. Баъд аз лаҳзае вай аз даруни кӯза овоз баровард:

– Моҳигир, ман дар даруни кӯза ҳастам, акнун бовар меқунӣ? Моҳигир чавобе надод ва фавран* даҳони кӯзаро маҳкам баст. Акнун чин пай бурд, ки моҳигир ўро фиреб додааст.

фавран – дарҳол, ба зудӣ, ба тезӣ

Моҳигир чӣ тавр чинро фиреб дод?
Одам боз чӣ қудрат дорад? Баён кунед.

Банди сеюмро нависед ва шарҳдиҳед.

Аз рӯйи нақшаҳои зер чортой ҷумла тартиб дода, ба сараъзо ва аъзои пайрав савол гузоред.

Имлои эҷодӣ: инсон, хондан, ақл, бузург.

АЗ МАТН ЁФТАНИ АЪЗОИ ПАЙРАВИ ҶУМЛА

Хонед ва гӯед, ки Аlopар дар қадом маврид ва барои чӣ валвала сар мекард. Аз матн он ҷумлаҳоро ёфта нависед.

ҲАҚИҚАТИ ТАЛХ
! maktab.tj

Дувоздаҳсола будам. Ҳанӯз дуруст қаланд зада натавонам ҳам, дигар корҳоро нағз ўҳда мекардам: киштро об додан, ба молҳо алаф овардан, хошок даравидан, аз кӯҳ ҳезум овардан. Ҳатто ду-се бор бо додарам ба осиёб ҷуворӣ бурда, орд карда омадам. Додарам – Салим дар синфи сеюм меҳонд. «Ман аълоҷӣ» гуфта чудо аз худ рафтагӣ буд. Каҷу килеб сурат мекашиду рассом мешавам мегуфт. Доим дар кисааш ангишт ё бӯр таҳтасангҳои сари роҳро пур аз нақшу нигор мекард.

**Ба иттифоқи хирадмандон саги ҳақшинос
бөх аз одами носипос.**

Саъдии Шерозӣ

Ҳатто сурати Алопарро дар санг ба воситаи оҳан канд, он сурат дигар намеравад.

Рӯзе ману Салим ба кӯҳ аз барои ҳезум рафтем. Аз хонаи мо кӯҳ дур не, агар пиёда бе бор равед, яксоата роҳ. Сагчаамон Алопар ҳам афтону хезон аз қафоямон рафт. Сагча ҳанӯз хурд буд: думоҳа ё семоҳа. Ману Салим ба кучое равем, чӣ коре кунем, Алопар ҳамроҳ буд. Афтону хезон мерафт, агар бишнем, мешишт, тозем, метоҳт. Агар касе аз ҳамсояҳо ё хешу табори наздик ба ҳавлӣ дароянд, як-ду бор аккос зада, моро ҳабардор мекард. Агар ягон одами бегона ё ношинос дарояд, то мо аз хона баромада, «Хап шав!» нагӯем, ором намешуд. Алопар ҳатто молҳои моро аз моли бегона фарқ мекардагӣ шуд. Агар ягон мол тартиро вайрон карда ба тарафи дархона гузаштани шавад, ё ба ҳавлӣ ягон моли бегона дарояд, Алопар валвала сар мекард.

Машғулияти дӯстдоштаи Салим чӣ буд?
Доимо ба бародарон чӣ ҳамроҳ буд?
Алопар чӣ гуна хислат дошт?
Оё шумо чунин рафтори сагбачаро дидад?

Рафтори Салимро бо амали ҷавон аз шеъри «Ном»-и Лоик Шералӣ муқоиса кунед. Оё чунин рафтор дуруст аст?

Аз матн аъзоҳои пайрави ҷумларо нависед.
Ба қадом савол ҷавоб мешаванд?
Бо ин қалимаҳо ду ҷумла тартиб дихед.

Ба имлои қалимаҳои зерин дикқат дихед.

Чудо навишта мешаванд Якҷоя навишта мешаванд

дувоздаҳ сол

дувоздаҳсола

ду моҳ

думоҳа

се моҳ

семоҳа

як рӯз

якрӯза

Ба ҳар коре, ки хоҳӣ кард мадхал*,
Нигаҳ кун охири кораш ба аввал.
Носири Хусрав

АЗ МАТН ЁФТАНИ АЪЗОИ ПАЙРАВИ ЧУМЛА

Хонед ва гӯед, ки ба саг кӣ соҳиб шудан хост.

Мо ду пуштора ҳезуми хушкро баста, акнун ба роҳ даромаданӣ будем ки, аз пушти ёлаи кӯҳ рама баромада омаду ду саги хирс барин бадвоҳима аккосзанон ба сӯйи мо тоҳтанд. Аз тарс саросемавор ҳар ду ҳам ба шоҳи як дараҳт баромадем. Бечора Алопар дар бехи дараҳт тарсону ларзон он ду балоро пешвоз гирифт. Мо дод зада чӯпонро ба ёрӣ ҷеф задем. Сагҳои рама бо фуқҳои ғафсу ваҳмангези худ Алопарро бӯй-бӯй карданду бо он шӯхию бозӣ сар карданд.

Аз ҳаракатҳояш маълум буд, ки Алопар чандон рағбати* бозӣ надошт ва канортар гурехтан меҳост. Ҳайрият чӯпон расида омаду сагҳояшро дурронд. Ману Салим аз дараҳт фуромадем.

– Ҳайрият аз дараҳт дурттар набудед, – изҳори мамнунӣ кард чӯпон. Ҷашми чӯпон ба Алопар афтоду онро “баҳ-баҳ” гуфта доштани шуд, аммо сагбача нияти ӯро пай бурду дурттар гурехт.

– Ҷеф зан, сагата як бинам, – хоҳиш кард вай. Баъд гуфт:

– Зотӣ барин.

Ман Алопарро доштам. Вай дандонҳояшро гиз карда чӯпонро наздик омадан намемонд. Аммо даҳмарда чанг заду аз ёли Алопар бардошт. Сагча бо ғазаб ба чӯпон дарафтод ва аз чангигӣ ӯ раҳо шуда, онсӯтар гурехт. Баъд ҳимоятчӯёна ба назди Салим рафту кинаҳоҳона ба тарафи чӯпон ба аккос задан сар кард.

– Сагбачаро ба мо дех, пеши сагҳои мо калон шавад, – гуфт чӯпон ба ман хитобан бо як оҳангӣ омириона*.

– Ҳудамон ҳам калон мекунем.

– Ҳайф мекунӣ. Саг – саги рама. Миёни мардум вайрон мешавад. Ма, – вай як панҷоҳсӯмаро аз кисабагалаш бароварда, ба ман дароз кард.

Накӯ гуфт донандаи несту ҳаст:
Маро дўсти нек аз бародар беҳ аст.
Носири Ҳусрав

**омирона – боғурур
рағбат – майлу ҳоҳиш, кашиши дил ба чизе
мадхал – оғоз**

Бо бачаҳо чӣ ҳодиса рух дод?
Ба ёрии бачаҳо кӣ омад?
Чўпон аз писарбачаҳо чӣ ҳоҳиш кард?
Алопар ба чўпон чӣ хел муносибат кард?

Ба расм нигаред. Мазмуни расм дар кадом чумлаҳо ифода ёфтааст? Нависед.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро ислоҳ кунед.

ТАХЛИЛИ ЧУМЛА

Чумлаҳоро нависед ва тахлил кунед.

1. Насим аз Хучанд омад. 2. Нозанину Нисо ба хонаи Акбар омаданд. 3. Қатораи мусоғиркаш бо суръат ҳаракат мекард. 4. Анвар ва Нодира ба Донишгоҳи миллӣ барои таҳсил кардан мераванд.

Мазмуни матни дарси гузашттаро ба хотир оред.
Ба фикратон, бачаҳо аз дасти чўпон пулро мегиранд?
Шумо ба чойи онҳо мебудед, чӣ тарз рафтор мекардед?

Хонед ва бо пешгӯйии худ муқоиса кунед.

– Не-е, даркор не, – гуфтам ман хичолат кашида. Ба ман чунин намуд, ки панҷоҳ сўмро дида чашмам сиёҳӣ зад. Ташибишомез ба рӯйи Салим нигаристам. Вай гаранг барин даҳонаш воз, ба чўпон бо ҳайрат менигарист.

– Гир. Ту боз дигараша меёбӣ. Дар деха чӣ пур, сагбача пур аст.

– Не, ман ба Шумо дигарашро оварда медиҳам, – нобоварона сухан гуфтанамро худам ҳам ҳис кардам. Ба панҷоҳсўма дилам кашол буд, ҳатто метарсидам, ки мабодо чўпон аз нияташ гашта, онро ба кисааш андозад.

Суханро аз ростй гуфтан хато нест,
Хадафро кай расад тири миёнкач.
Мұхаммадраҳими Farғan

— Ана, ма, гир. Инаш барои додарат, — чүпон ин дафъя аз чайбаш си-сүмии шараққосиро бароварда ҳамроҳи он панчоҳсұма ба кисай ман андохт. Ман ҳам “Не” нагуфтам.

— Хез, ту дор, ман баста мегирам, — гуфт чүпон.

Ман Алопарро доштам, чүпон чолокона бо чилбур* онро баст, ба фукаш ҳалқа гузаронд, сипас ба тапар-тапару гишинг-гишинги сағбача эътиборе надода, бардошта бурд. Сагча чунон чирингос мезаду аз мо мадад меҳост ки, ман тоб оварда натавониста рўямро гардондам, хостам гўшамро ба карй занам, аммо зории Алопар аз дур ҳам ба гўшам меомад.

Дарҳол бо Салим пулро тақсим кардем. Мо ба ин пулҳо чиҳо гирифтанамонро ҳам маслиҳат кардем.

— Алопарро ба чүпон доданатро падарам фаҳманд, туро мекушанд! — оқибат Салим буғзи дилашро күшод.

— Барои чий? Чүпон гуфт-ку, агар сагча дар рама калон шавад, саги ҳақиқиӣ мешавад. Мумкин Алопари мо ягон вақт рамаро аз ҳамлаи гургон ҳалос кунаду ном барорад. Лекин ҳушёр шав. Падарам ин гапҳоро нағз на-мебинанд. Агар пурсанд, мегӯем, ки аз пайи мо ба кӯҳ рафт, чүпон дошта гирифту онро “Барои рама диҳед”, гуфт, додем, мегӯем. «Пул гирифтем» — нагӯй, ҷанг мекунанд.

Салим розӣ шуд. Аз байн як моҳ гузашт. Дили ман кам-кам таскин мейёфт.

чилбур — аргамчини бориктари бештар аз пашиб ресидашуда, расан, реисмон

Бародарон чӣ маслиҳат карданд?
Ба андешаи шумо, рафтори бародари Салим дуруст буд?
Оё шумо, чунин ҳодисаро мушоҳида кардаед?
Ба ҷойи бародари Салим мебудед, чӣ кор мекардед?

Чумлаҳоро нависед ва таҳпил кунед.
Дарҳол бо Салим пулро тақсим кардем.
Мо ба ин пулҳо чиҳо гирифтанамонро ҳам маслиҳат кардем.

Аз рӯйи нақшаи зер панҷ ҷумла нависед.

Агар нодон ба даҳшат саҳт гӯяд,
Хирадмандаш ба нармӣ дил бичӯяд.
Саъдии Шерозӣ

Ба имлои калимаҳои зерин дикқат дихед:

Чудо навишта мешаванд	Якҷоя навишта мешаванд
кам-кам	чилбур
тапар-тупур	чирингос

Ба ҷойи саволҳо калимаҳои мувофиқро нависед.

1. Фарида (Чиҳоро?) дӯст медорад.
2. Ориф (Ба кӣ?) ҳадя овард.
3. Заргар (Чӣ?) соҳт.
4. Мизбон (Киро?) пешваз гирифт.

ТАҲЛИЛИ ЧУМЛА

Хонед ва гӯед, ки сирри бачаҳо чӣ тавр ошкор шуд.

IV

Аммо ногаҳ Салим корро расво кард. Ҳамон рӯз ба ман супориш доданд, ки ба осиёб як ҷувол ҷуворӣ бурда, орд карда, биёрам. Ба Салим вазифа шуд, ки барои молҳо алаф биёрад. Бобоям ҷуволи гандумро ба ҳар бор карда доданду ман ба болои бор савор, равона шудам. Салим «Ман ҳам ба осиёб меравам» – гӯён ҳарҳаша сар кард. **Салим аз паси ҳар омадан гирифт.** Сонӣ аз думи ҳар дошта, саҳт кашид. Ҳар истод. Дар дастам химчай тар буд. Химчаро саҳл ба сараш расондам ё не, Салим доду вой карда, мушт барин сангро гирифтуну гурронд. Санг ба сарам барҳӯрду ҳун ҷашма барин равон гашт. Модарам маро аз ҳар фуроварданду ба хона бурданд, ба ҷароҳат зуд намади сӯхта зер карданд. Сонӣ “Хоб кун” гуфтанд.

Салим гурехта рафту бо ҳамин то бегоҳирӯзӣ гум шуд. Падарам аз кор омаданду воқеаро аз модарам фаҳмида, ба боми зинҳона баромада, Салимро ҷеф заданд:

– Салим! Ҳой Салим!

Фурсате нагузашта, Салим пайдо шуд. Вай аз замин ҷашм набардошта омаду дар рӯ ба рӯйи падарам истод.

Одамй аз айбу ҳунар пок нест,
Оби равон бе хасу хошок нест.
Нуриддини Ҳаравӣ

– Ҳа, гап зан! – падарам суханҳоро аз зихи дандон бароварда, бо ғазаб ба вай менигаристанд.

– Вай... вай Аlopарро ба чӯпон фурӯхт.. пулаша гирифта... – ногоҳ эълон кард Салим.

Нафаси ман ба дарун заду на ба рӯйи падарам нигаристам, на ба тарафи Салим.

– Чӯпон барои рама гуфт... – ман худро сафед карданӣ будам, аммо падарам имкон надоданд.

– Нокас! Нокас дӯсташро мефурӯшад!

Падарам ба рӯйи ман чунон нигаристанд, ки агар ин лаҳза замин кафад, ман рост худро ба роғи он меандоҳтам. Агар як не, даҳ шаппотӣ зананд, аз ин хел нигоҳ авлотар. Ман аз он нигоҳи падар ҳамин як ҳақиқатро дарк кардам, ки табаҳкориро бо ҳазор нияти нек пардапӯш кунед ҳам, боз як рӯз не, як рӯз рӯсиёҳӣ меоварад.

Баҳром Фирӯз

табаҳкор – вайронкор, бадкор

Салим бо бародараш чаро муноқиша кард?

Чи воқеа рӯй дод?

Чаро падар чунин гуфт: «Нокас дӯсташро мефурӯшад?»

Оё сагро дӯсти одам гуфтан мумкин аст? Чаро?

Ҷумлаҳои ишорашуударо нависед ва ба зери сараъзо ва аъзои пайрав хат кашед.

Аз зарбулмасалҳо сараъзоҳоро ёфта, ба зерашон хат кашед.

1. Санги вазнинро об намебарад.
2. Ҷомаи бомаслиҳат кӯтоҳ намеояд.

Матнро дар нақши бародарон – симоҳои матн хонед.

Аз мукофоти амал ғофил машав,
Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав зи ҷав.
Саъдии Шерозӣ

НАВИШТАНИ ҲИКОЯ

Ба ҷойи нуқтаҳо мубтадо ва ҳабарҳои мувоғикиро гузоред.

1. ... дар варзишгоҳ ...
2. ... дар саҳро ...
3. ... дар кӯча ...
4. ... дар мактаб ...

Калимаҳо барои истифода:

Меҳрағзун, муаллим, машқ мекард, кор меқунад, оҳу, медавид, бозӣ кард, Ҳамида.

Бежан ба фикр фурӯрафт. Манижа гуфт:

- Чаро ба фикр фурӯрафтӣ?
- Сагчай ман – Зардакро дида будй-а? – гуфт Бежан.
- Бале, доим ҳамроҳи ту бозӣ мекард, – гуфт Манижа.
- Якчанд рӯз пеш ман ҳам сагчай худро ба ҳамсоямон фурӯҳтам. Ҳоло ман фахмидам, ки кори нодуруст кардаам. Ман худи ҳамин рӯз пули он ҳамсояро бармегардонаму Зардакро аз дасташ мегирам, – гуфт Бежан.

Дар бораи «Саг – дӯсти вафодори инсон» иншо нависед. Манижа иншои худро ин тавр оғоз кард: «Ман дар маҳфили «Омӯзиши компьютер» иштирок меқунам. Рӯзе аз машғулият бармегаштам ки, дар роҳ сагчаеро дидам. Ҳаво хунук буд. Сагчай бечора ...

Шумо иншои Манижаро давом дихед.

Талаботи зеринро риоя кунед:

- Матни иншо аз 40 калима кам набошад.
- Ба сагча лақаб гузоред.
- Оид ба вафодорӣ пандҳо оред.

Аз иншои навишта се ҷумларо таҳлил кунед.
Зебо ва покизаю беғалат нависед.

Андақ-андак зи илм ҳосил кун,
Андақаш мояи фаровон аст.
«Наводири Зиёия»

Тарзи навишти кадоме аз ин калимаҳо дуруст аст? Дар сутунҳо ҷой дихед.

Вай, осиёб, пайдо, вae, осийоб, мейобӣ, меёбӣ, бисёр, ҳаебат, паедо, бисйор, ҳайбат.

Намуна:

Дуруст	Нодуруст
пайдо	паедо

АЪЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА

Чумлаҳоро нависед. Ба калимаҳои ишорашуда савол гузоред.

- Рӯйи майсаҳои махмалинат ғел мезадам, медавидам, метохтам.
- Дар минбар як зани хушсурати сиёҳмӯй, сафедранг, фирӯзачашм ботамкин гап мезад.

Ҳаким Карим

Агар дар чумла якчанд мубтадо, хабар ё як хели аъзои пайрав пайиҳам оянд, аъзои чидаи чумла номида мешаванд. Аъзои чида аз ҳамдигар бо вергул чудо карда мешаванд ва ё бо пайвандаки ва, -у, -ю алоқаманд мегарданд. Мисол: Падарам аз боғ дар табақи калон себу анору ноку анчир овард. Насим, Фарруҳ, Далер дар як қӯча зиндагӣ мекунанд.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

КОМИЛҶОН БА МОҲ МЕРАВАД

Мо бо зинапояҳои сершумор ва печутобдори бинои серошёна қадам монда, худро ба рӯйи бом гирифтем.

Комил ва Акрам дар миёнҷои бом ба мӯрии хишти пухтагӣ такя карда бо дурбин якзайл ба Моҳ менигаристанд.

Шояд барои натарсондани бачаҳо бошад, Неъматов «ӯҳу-ӯҳу» гӯён сулфаи сохтае кард. Бачаҳо як қад парида ба ақибашон рӯ гар-

Обҳои равон, ки мебинӣ,
Ҳама аз қатраҳои борон аст.
«Наводири Зиёия»

донданд. Комилҷон падарашро дида шах шуда монд, аммо Ақрам бо ҷӯшу хурӯши кӯдакона:

— Амак, ману ҷӯраам байрақчай ракетаро дидем! — гуфт.

— Эҳ, олимчаҳои беақл! — гуфт Неъматов дурбинро аз дасти писараши гирифта, — ин хел қаҳрамонии хатарнокро ба шумо кӣ ёд дод?

— Худамо... ҳамту тамошо **кардем**, — Комил узроҳона гардан қаҷ карда ҷавоб дод.

— Дурбинро аз кучо ёфтед?

— Ақрам овард, аз они тағояш будааст. Ақрам суп-сурх шуда, сар ҳам кард. Вазъияти гунаҳкоронаи бачагони бегуноҳ дар дили падар акнун ба ҷойи ҳашму **коҳиҷон** нармию дилсӯзӣ овард.

— Ҷони падар, ҷони амак! Байрақчай ракетаи ба Моҳ фуромада аз замин **наменамояд**. Бо ин дурбин дар хона нишаста, ба яқдигар нигоҳ кунед, хуб мешавад: калон-калон менамоед.

— Агар **нанамояд**, сураташро чӣ хел мекашанд?... Худатон ҳам дар рӯйи сурати Моҳ байрақча мекашед-ку? — Комилҷон аз навозиши падараши андаке далертар шуда, эътиroz кард. Мо ҳар ду хандидем. Аммо қиёфаи бачаҳо ҷиддӣ буд.

— Ҳа-а, гап дар ин ҷо будааст, — гуфт Неъматов ба таҳтапушти писараши навозишкорона зада. — Ман аз замин набинам ҳам, медонам, ки байрақча дар Моҳ кайҳо ҷой гирифтааст; ман сураташро аз рӯйи донишам мекашам. **Ҳоло сабр** кунед, рӯзе мерасад, ки ба болои Моҳ байрақҳои калон-калон бароварда мезананд: дар он ҷо машъалҳои бисёр калони барқӣ ҳам **дармегиронанд**, ана он вақт онҳоро аз замин тамошо кардан мумкин мешавад.

— Падар, байрақҳои калонро ба Моҳ кӣ баровада мезанад?

Неъматов ба рӯйи писараши нигоҳи маънидоре карда, бо табассум:

— Ту ва ту барин одамҳои нав! — гуфт.

— Э-ҳе ман! — Комилҷон аз шодӣ ба куртааш **намегунҷид**, — Ақрами ҷӯраам ҳам ҳамроҳ мебарояд, падар?

— Албаттa, Ақрам ҳам мебарояд, Ақрамҳои калон ҳам.

Комилҷон ва Ақрам ҷӣ кор мекарданд?

Чаро падар кори бачаҳоро «қаҳрамонии хатарнок» гуфт?

Касби падари Комил ҷӣ буд?

Хизмати нафс ҳар ки кард, бисұхт,
Ҳар ки шогирди ақл гашт, бираст.
«Нигористон»

Аз ин қисми матн чүмлаеро, ки ба касби падари Комил ишора мекунад ёфта хонед.

Ин чүмларо шарқ дихед: «Ман сураташро аз рүйи донишам мекашам.»

Ба андешаи шумо, чаро Моҳро бо дурбини оди мушоҳида кардан мумкин нест?

Ба андешаи падари Комил, Моҳро кай аз замин мушоҳида кардан мумкин аст?

«Ту ва ту барин одамҳои нав ба рүйи Моҳ байрақсои калонро бароварда мезананд», – мегүяд падари Комил.

Ин чүмларо нависед ва шарқ дихед.

Ду чүмлаи аввали матнро нависед.

Аъзои чидаи чүмлаҳоро нишон дихед.

Ба зери мубтадоҳои чида як хати рост ва ба зери аъзоҳои пайрави чүмла хати мавҷнок кашед.

Се чүмла нависед, ки дар онҳо мубтадо, хабар ва аъзои пайрави чүмла чида шуда оянд.

Намуна: Гулҳо ва дарахтон боз ҳам зеботар мешаванд.

Гуфтугүйи падару писарро аз рүйи нақшҳо хонед.

АЪЗОИ ЧИДАИ ЧҮМЛА

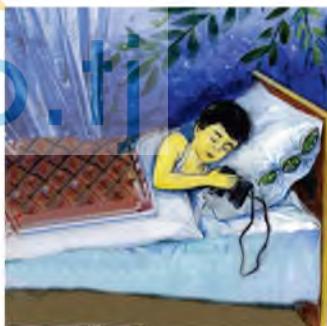

Давоми ҳикояро хонед ва гүед, ки хоби дидай Комилчон кай амалий мешавад.

Комилчон ба катчааш баромада, хобид. Падар ба модар воқеаро батағсил баён кард. Ба кор ва муҳокимаҳои содалавҳонаи бачаҳо ҳар ду хуб ҳандиданду пас инҳо низ ба олами хоб рафтанд.

Посе аз шаб гузашта, хона ва атроф ҳама сокиту ором буд. Ногоҳ овози ҷазабанок, вале қанда-қандаи Комилчон баланд шуд:

– Акрам, рафтем! Саг намонад... «Казбек»
Баҳ, баҳ, баҳ..

Дар фазо парвоз кардам гарчи аз рўйи замин,
Чашмро аммо намекандам ман аз сўйи замин.
Мирзо Турсунзода

Падару модар бедор шуда диданд, ки писарчаашон хобидаасту фақат дар хобаш гап мезанад.

— Аз афти кор, бечора бачаам саҳт тарсидааст, алой гуфта истодааст,—гўён модар рафта, сари бачаашро дошта дид, ки таб надорад.

— Не, — эътироз кард Неъматов, — вай аз тарс не, аз часорат... Дар хобаш ба Моҳ баромада истодааст.

— Ё тавба, бачаҳо ин вақт ғалатӣ-а? Дар хобашон ҳам калонкор...

— Ин нағз... хоби одам ҳам мувофиқи вазъият ва кору бори замона мешавад. Дар вақтҳои пеш, ки аксарияти **халқи мо камбағалу** бенаво буд, як зарбулмасал бисёр шунида мешуд: «Бачаи камбағал нон хоб мебинад». Хоби имрӯзи Комилҷон фардо дар амал ичро мешавад.

Абдусалом Дехотӣ

Қисми аввали ҳикояро ба ёд оварда, гўед, ки чаро модар: «Бачаам саҳт тарсидааст» — мегўяд? Падар чий ҷавоб медиҳад? Комил дар хобаш чий мегўяд?

Порчай зеринро хонед ва сабаби Казбекро “Баҳ, баҳ!” гуфтани Комилро шарҳдиҳед.

Фатҳи кайҳон диққати олимони соҳаҳои гуногунро кайҳо боз ба худ ҷалб карда буд. Физикҳо, ситорашиносон, муҳандисон ва духтурон ҳамкорӣ намуда, роҳҳои гуногуни ба кайҳон баромаданро фикр мекарданд. Онҳо бисёр омӯхтанд, ҷустуҷӯ карданд, таҷрибаҳо гузаронданд. Бори аввал, пеш аз он ки одам ба кайҳон сафар кунад, бо киштии «Союз» сагеро бо лақаби «Лайка» фиристоданд.

Баъди ин таҷрибаи бомуваффақият одамон ба кайҳон роҳ кушоданд. Соли 1969 аввалин бор астронавтҳо (кайҳоннавардон) бо фалакпаймои «Апполон» ба рўии Моҳ фуруд омаданд. Олимон то ҳанӯз Моҳро омӯхта истодаанд. Мувофиқи гуфтаҳои онҳо дар оянда Моҳ манбаи асосии нерӯи барқ ва гармӣ дар замин хоҳад буд.

Магур машав ба мол чун бехабарон,
Зеро ки бувад мол чу абри гузарон.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Ин порчаро нависед. Ба зери мубтадо ва хабарҳои чида хат кашед.
Ба имлои калимаҳои ишорашуда дикқат дихед. Бо ин калимаҳо ду
чумла тартиб дихед.

Ба чойи нуқтаҳо ҳарфҳои у ё ӯ гузашта, хонед ва зебо нависед.
Фур.хт, б.рд, барх.рд, ф.тонд, шум.рд, п.шид, с.хт, д.хтарон.

САВОЛГУЗОРӢ БА АҶЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА

Хонед ва гӯед, ки дар бораи Аёз чӣ мегуфтанд.

ҲУЧРАИ МАҲФӢ

Подшоҳе буд, ки хизматгорони зиёде дошт. Яке аз онҳоро бо номи Аёз аз ҳама бештар дӯст медошт. Ӯ ҳодими дӯстдоштаи шоҳ буд. Рӯзе шоҳ Аёзро ҳазинадори худ интихоб кард, то сарваташро ӯ муҳофизат кунад. Вақте ки наздикони шоҳ аз вазифаи нави Аёз огоҳ шуданд,

Чомӣ, макун андеша зи гуфтори рақибон,
Овози сагон кам нақунад ризқи гадоро.
Абдураҳмонӣ Ҷомӣ

хеле нороҳат гаштанд. Онҳо байни ҳамдигар мегуфтанд, ки чӣ тавр шоҳ тавонист ғуломеро ба вазифаи муҳими ҳазинадорӣ интихоб кунад.

Бо гузашти вақт атрофиёни шоҳ ба Аёз бисёртар ҳасад мебурдагӣ шуданд. Онҳо ҳамчун ҷосус ҳамеша аз пайи Аёз буданд ва меҳостанд, ки кори нодурусти Аёзро бинанду ба шоҳ шикоят баранд. Нихоят онҳо дар кори Аёз ҷизе ғайриодӣ ёфтанд, ва зуд ба шоҳ шикоят карданд:

Шоҳро гуфтанд: «Ӯро ҳӯҷраест,
Андар он ҷо заррӯ симу ҳумраест.
Роҳ менадҳад*касерао андар ў,
Баста медорад ҳамеша он дар ў».
Шоҳ фармуд: «Эй аҷаб, он бандаро
Чист ҳуд пинҳону пӯшида зи мо?»
Пас ишорат **кард** миrello, ки: «Рав,
Нимашаб бикшой, андар ҳӯҷра шав».
Нимашаб он мир бо се мӯътамад
Дар күшодӣ ҳӯҷраи ў, рой* зад.
Машъала бар карда ҷандин паҳлавон,
Чониби ҳӯҷра равона шодмон,
Камри султон аст, бар ҳӯҷра занем,
Ҳар яке ҳамёни* зар дар қаш кунем.

рой – фикр, ақида

ҳамёни – пулхалта

менадҳад – намедиҳад

Чаро подшоҳ Аёзро ҳазинадор таъин кард?
Дарбориён барои чӣ Аёзро дӯст намедоштанд?
Аёз дар ҳӯҷрааш чиро пинҳон карда буд?
Чаро атрофиёни шоҳ шикоят карданд?

Ту бар тахти султонии хеш бош,
Ба ахлоқи покиза дарвеш бош.
Саъдии Шерозӣ

Атрофиёни шоҳ чӣ гуна хислат доштанд?

- A.** Саховатманд буданд.   **B.** Ҳасадхӯр буданд.
C. Дурӯғӯ буданд.   **D.** Ростгӯй буданд.

Аз шеър хабарҳоро ёфта, нависед.

Бо ин хабарҳо ҷумла тартиб дихед.

Намуна: намедиҳад – Ӯ касеро ба ҳучраи худ роҳ намедиҳад.

Ҷумлаҳоро нависед **ва** савол гузашта, ба зери аъзоҳои чида ҳат кашед.

1. Сагу гурба пасопеш медавиданд.
2. Духтарҳо дар саҳна месароянд ва мерақсанд.
3. Мо дар дарсҳои забони модарӣ меҳонем **ва** менависем.
4. Китобҳо, маҷаллаҳо **ва** рӯзномаҳо дар рафҳо меҳобиданд.

САВОЛГУЗОРӢ БА АҶЗОӢ ЧИДАИ ҶУМЛА

Давоми ҳикояро хонед ва гӯед, ки барои чӣ Аёз либосҳои пешинаи худро нигоҳ медошт.

Дарбориён дари ҳучраи Аёзро шикаста, ба хона даромаданд, аммо аз тиллою нукра ва ҷавоҳироти* ҳазина асаре набуд. Онҳо фақат пӯстин ва ҷоруқи* кӯҳнаи Аёзро дар он ҷо диданд. Ночор онҳо назди подшоҳ баргаштанд ва, он чиро ки диданд, ба подшоҳ гуфтанд. Подшоҳ аз Аёз пурсид, ки ҷаро Ӯ ин пӯстин ва ҷоруқи кӯҳнаро дар ҳучра нигоҳ медорад.

Аёз гуфт:

– Эй подшоҳ, инҳо либосҳои давраи ғуломии ман буданд. Ман онҳоро нигаҳ доштам, то гузаштаамро фаромӯш нақунам. Ҳеч гоҳ аз мансаби ҳозираи худ мағрур нашавам.

Дарбориён дар назди Ӯ сар ҳам карданد ва аз подшоҳ уэр пурсиданд. Шоҳ гуфт:

– Бахшидани шумо кори ман нест. Шумо ба Аёз бадӣ кардед. Акнун бояд ки Ӯ шуморо бубахшад ё азоб дихад.

Аёз ки одами дилсӯзу меҳрубон буд, зуд онҳоро бахшид.

Расми сагон аст ба ҳар сӯ нигоҳ,
Шер сарафканда хиромад ба роҳ.
Хусраев Дөхлаев

Чавоҳирот – симу зар чоруқ – пойафзоли камарзиш

Барои чӣ дарбориён дар назди Аёз сарҳам карданд?
Аёз ба онҳо чӣ тавр муносибат кард?
Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?
Ба андешаи шумо, Аёз чӣ гуна шахс буд?
Манижа мегӯяд, ки Аёз одами хуб аст.
Хубии Аёзро дар чӣ мебинед?

Чумлаи дуюми ин қисми ҳикояро нависед.
Савол гузашта, ба зери аъзоҳои чидаи чумла ҳат қашед.
Се чумла тартиб дихед, ки мубтадо, ҳабар ва аъзоҳои пайрав чида шуда оянд.

Намуна: Бачаҳо аз ҷӯбчаҳо, қоғазҳои ғафс ва часпак хоначаҳо месоҳтанд.

Аз рӯйи нақшай зер се чумла тартиб дихед.

, , ва .

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро ислоҳ кунед.

ПАЙВАНДАҚҲО ДАР АЪЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА

Бежан гуфт:

- Ман дирӯз аз оинаи нилгун барномаи «Сайри олам»-ро тамошо кардам.
  - Ба ман ҳам ин барнома писанд омад. Бигӯй, ки ин дафъа чиро намоиш доданд? – пурсид Манижа
  - Мухбир дар бораи ҳафт мӯъчизаи олам нақъҳои аҷоиб карду он мавзеъҳоро ҳам нишон дод. Нахустин мӯъчизаи олам аҳромҳои Мисри қадим будаанд.

Зи гаҳвора то гӯр дониш бичӯй.
«Панҷсад ҳадис»

Хонед ва гӯед, ки аҳромҳо дар қадом мавзеъ қомат афрохтаанд.

МҮҲЦИЗАИ НАХУСТИНИ ОЛАМ

Мисри қадим кишвари афсона-
вие, ки бо санъати бостониву
нотакрораш мардуми оламро дар
ҳайрат гузаштааст. Ин сарзамини
пурасрор қариб 5 ҳазор сол пеш
шоҳкориҳои санъати нафиса* ва
мӯҳцизаҳои осори мемориро ба
дунё овардааст. То ҳолинсоният бо
дасти инсон бунёд шудани онҳоро
бовар намекунад.

Пойдевори мӯҳцизаҳои ин сарзаминро дар соҳили дарёи муқаддаси
Нил ниҳодаанд. Сарпанҷаи муктадири* инсон дар ин биёбони беҳосил
мӯҳцизаҳои беамсоли* санъатро оғаридааст. Ҳайкалу мучассамаҳои
мӯҳташами* сангин, катибаву* деворнигораҳои* пурасрори ҳайратан-
гез ба ин гувоҳанд.

Дар миёни тамоми ёдгориҳои давраи бостон Аҳромҳои Мисри
қадим ягонаву*ベンазиру* нотакроранд. Дар ҳудуди Мисри қадим беш
аз ҳаштод аҳроми хурду бузург ба ёдгор мондааст. Танҳо се аҳром* –
Хеопсу Ҳафрен ва Микирин мӯҳцизаи нахустини олам эътироф шуда-
анд. Ин аҳромҳо дар мавзеи Газа, на чандон дур аз шаҳри Қоҳира – пой-
таҳти Миср қомат афрохтаанд. Аҳромҳоро бо фармони подшоҳони
Мисри қадим – фиръавиҳо бунёд кардаанд. Ҳунармандони рӯзгори
қадим аз таҳтасангҳои сарду бечон мӯҳцизае оғаридаанд, ки чун
табиат абадзиндаву ҷовидонист. Барояшон партави офтоби сӯзон
ва боду бӯронҳои даҳшатовар асаре надоранд.

Аҳроми Хеопс аз таҳтасангҳои сафедранге бино шудааст, ки вазни
ҳар қадомаш аз се то сӣ тонна аст. Таҳтасангҳо бо низому таносуби хоса
чунон моҳирона болои ҳам чида шудаанд, ки ҳатто дар байнашон сӯзан
ҷой намегирад. Муҳандисон шумурдаанд, ки барои бунёди аҳроми
Хеопс дар маҷмӯъ 2 миллиону 600 ҳазор таҳтасангҳои хурду бузург сарф
шудааст. Барои аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдани ин таҳтасангҳо камаш
20 ҳазор қатораи боркаш лозим аст, ки ҳар қадомаш дорои сӣ вагон

**Илм дўсти мўъмин асту ҳилм (нармдилӣ)
мададгор ва ақп раҳнамову амал пешрав....
«Панҷсад ҳадис»**

бошад. Солҳо мегузаранд, асрҳо болои аср зам мешаванд, аммо ин се аҳром чун посбони безаволи таърихи тамаддуни* башарӣ пойдор мемонад. Месазад, ки имрӯз мӯъчиизаи нахустини башарият – аҳромҳоро посбонҳои абадият хонем.

Бароти Абдураҳмон

беамсол - беҳамто

муқтадир – тавоно, пурзӯр

нафиса – латиф, нозук

беназир – бемисл

аҳром – пирамида, шакли бисёррӯя, ки қисми поёни он сегӯша аст

деворнигораҳо – деворҳои пурнақш

мӯҳташам – бузург, азим

катиба – хат дар рӯйи девори сангҳо

тамаддун – маданият, фарҳанг

 Миср чӣ гуна кишвар аст?

Аҳромҳо бо фармони киҳо бунёд шудаанд?

Номи аҳромҳоро гӯед.

 Чумлаҳои ишорашиударо нависед.

Ба зери калимаҳое, ки бо пайвандаки -у алоқаманд шудаанд, хат кашед.

 Хисоб кунед, ки 5 ҳазор сол чанд аср мешавад?

Якқатора 30 вагон дошта бошад, 20 ҳазор қатора чанд вагон дорад?

 Нависед ва гӯед, ки чаро пайвандаки -у дар байни калимаҳо омадааст.

Онҳо, – Дилёбу Гулхумор, Дилшоду Гулчамол лаб-лаби рӯди шӯҳоб аз пайроҳаи пурпечи байни харсангу анбӯҳи буттаҳо ҷониби маркази ноҳия сарнишеб шитофтанд.

Абдулҳамид Самад

ПАЙВАНДАҲО ДАР АҶЗОИ ЧИДАИ ҶУМЛА

Устод ба шогирдон гуфт:

– Азизонам! Шумо дар бораи кишвари Ҳиндустон чиҳо медонед?

Манижа:

– Дар кӯчаҳои Ҳиндустон маймуну филҳоро дучор шудан мумкин аст.

Бежан:

– Ҳавои Ҳиндустонро гарму тоқатфарсо мегӯянд.

Чун қибланамо Хизри раҳи аҳли ҷаҳон бош,

Саргаштаи худ, роҳнамои дигарон бош.

Ғании Кашмирӣ

– Бале. Шумо дуруст гуфтед. Вале боз Ҳиндустон бо қасру биноҳои зебо машҳур аст. Аз ҳама иморати зебо дар ин кишвар Тоҷмаҳал аст, – гуфт устод.

Хонед ва гӯед, ки Тоҷмаҳал ба хотири кӣ сохта шудааст.

ТОҶМАҲАЛ

Дар кишвари афсонавии Ҳиндустон ёдгорие мавҷуд аст, ки дар шаҳри Агра воқеъ аст. Ин ёдгорӣ дар рӯйи олам ҳамчун мӯъчизи нотақрор шинохта шудааст. Таърихи бунёди ин маҷмаа* хеле ачиб аст.

Подшоҳи кишвар Шоҳҷаҳон завҷааш* Мумтозмаҳалро беҳад дӯст медошт. Мумтозмаҳал дар синни ҷавонӣ аз дунё чашм мепӯшад. Шоҳҷаҳон аз марғи ҳамсари азизаш ғамгин, дилшикаста, ошуфтаҳол мешавад. Вай меҳоҳад, ки ба поси хотири ў ёдгории ҷовидон, зебо, но-такрор бунёд намояд. Барои амалий шудани орзуяш Шоҳҷаҳон меъмори* маъруфи Ҳинд Усто Исоро даъват менамояд. Меъмор лоиҳаи мақбараи Тоҷмаҳалро мекашад. Сипас ба кӯмаки ў меъморони Истанбул, Самарқанд, Лоҳур, сангтарошони Дехлию Қондажор, ороишгарони Бухоро, Димишқ, Бағдод, Шероз меоянд. Дар бунёди Тоҷмаҳал ҳаждаҳ сол зиёда аз 20 ҳазор нафар коргарон, рассомон, наққошон, кандакорон заҳмат қашидаанд.

Пойдеворе, ки Тоҷмаҳал дар рӯйи он қарор дорад, дар соҳили рӯди Чамна ҷой гирифтааст. Иморат бо мармари сафед рӯйкаш шуда, баландии он 74 метр мебошад. Дар ҷор қунҷи иморат ҷор манораи мавзун соҳта шудааст. Девори бино аз регсанги сурх буда, гунбазҳояш аз мармари сафед аст. Шабонгаҳ гунбази марказӣ муаллақ* ба назар мерасад. Рӯйи деворҳо вобаста ба ҳаво ва вақт тағирири чило мекунанд. Ороишоти дохили Тоҷмаҳал нағис, дилрабо аст ва гӯё тамоми фаршу деворҳои он қолинпӯшанд. Оромгоҳи Мумтозмаҳал, ки дар таҳхона ҷойгир аст, кандакории ниҳоят ҷолиб дорад. Он бо сангҳои хеле қиматбаҳо: почвард, яшм, нил ороиш ёфтааст. Мақбараи Тоҷмаҳал дурданаи нодири санъат буда, аз мӯъцизаофар будани дастони инсон гувоҳӣ медиҳад.

Наёбад ҳеч кас умри дубора,
Ба илме рав, к-аз онат нест чора.
Абдураҳмони Ҷомӣ

**меъмор – бинокор, лоиҳакаш
маҷмаа – маҷмӯи биноҳо дар як саҳн
лоиҳа – нақшай соҳтмон**

Тоҷмаҳал дар кучо воқеъ аст?
Барои чӣ Шоҳҷаҳон ғамгин **шуд**?
Кӣ нақшай Тоҷмаҳалро **кашид**?
Чанд нафар коргар дар бунёди ёдгорӣ иштирок карданд?
Шабонгаҳ Тоҷмаҳал чӣ гуна ба назар мерасад?

Чумлаҳои ишорашуударо нависед.
Аломати вергул дар ин чумлаҳо барои чӣ истифода шудааст?

Дар синфатон чанд нафар дуҳтару писар меҳонанд?
Аз аломати вергул истифода бурда номҳои писаронро нависед.
Намуна: Дар синфи мо даҳ нафар дуҳтар: Маҳбуба, Фараҳноз,
Таҳмина, Диљноз, Малика, Ҳадиҷа, Нигор, Сарвиноз, Азиза,
Малоҳат таҳсил мекунанд.

АЛОМАТИ ВЕРГУЛ ДАР АҶЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА

Дарсҳои гузаштаро ба хотир оред. Гӯед, ки пойдевори Мисри қадим
ва Тоҷмаҳал дар соҳили қадом дарёҳо қарор доранд?
Тоҷмаҳал дар муддати чанд сол соҳта шуд?

Агар шумо роҳбалад мешудед, ба сайёҳон дар бораи шаҳри худ чӣ
ҳикоят мекардед?

Бо шарикатон дар бораи шаҳр (ноҳия)-и худ ҳикоя тартиб дихед. Ба
талаботи зерин риоя кунед:

- Дар байнӣ номҳои кӯчаҳо (деха, гузар, маҳалла) аломати вергул,
пайвандаҳои ва, -у-ро истифода баред;
- Зебо, покизса ва бегалат нависед.

Чумлаҳоро нависед. Ба зери аҶзои чидай чумла **хат** қашед.

Фарш ва деворҳои ду хонаи дарун бо қолинҳои хурди
хушранг, қашидаҳои зебо ороста шуда буд. Ҷиҳози хона ачиб
буд: дар як тараф кати оҳанин, ҷевони нави оинакорӣ, миз ва
курсихои бетакя, дар тарафи дигар сандуқи тоҷикӣ, сандалӣ,
тоқчаҳои пур аз зарфи чинӣ ва мисин.

Ф. Муҳаммадиев

Одамият чист? Худро дур аз шар доштан,
Хайроҳи халқ будан, нафъи безар доштан.
Тошҳоҷа Асири

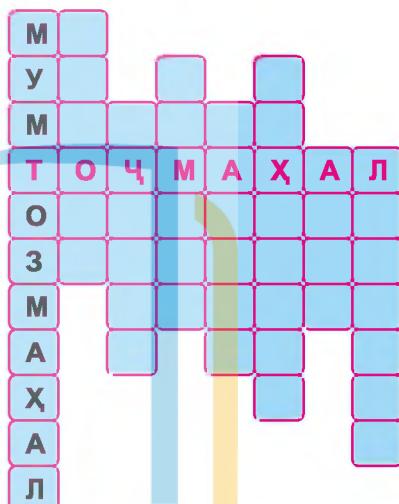

Ашёҳои дар синф мавҷударо номбар кунед.
Ҳангоми номбаркуни пайвандаки **ва-ро истифода баред.**

Кроссвордро дар дафттар кашед ва аз боло ба поён пур кунед.

1. Номи завҷаи шоҳ
2. Дар чор кунчи иморат сохта шудааст
3. Номи рӯд
4. Шабонгаҳ муаллақ ба назар мерасад
5. Номи санг
6. Номи подшоҳ
7. Номи шаҳр
8. Номи санг

АЛОМАТИ ВЕРГУЛ ДАР АЪЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА

Хонед ва гӯед, ки сарбанди Норак аз қадом сарбандҳо баландтар аст.

САРБАНДИ БАЛАНДТАРИН

Ман бори аввал ба Норак сафар мекардам. Дар он ҷо бузургтарин сарбанди дунёро месозанд. Ман ҳоло ҳудро ҳақиқатан дар макони ороме медидаам. Дар ҳамин мавзъӣ, дурттар аз маркази шаҳр ҷанд сол боз ба нерӯгоҳи барқи обии Норак бунёд мегузоранд. Одами мусоғир ин кӯчаҳои озода, иморатҳои ҳозиразамон ва кӯҳҳои дурангу серангӣ атрофро дид, эҳтимол гумон мебарад, ки ба истироҳатгоҳи некманзаре афтодааст. Сарбанди нерӯгоҳи Норак аз сарбанди **Макиони Япония 194 метр**, аз сарбанди Сер-Понсони Фаронса **170 метр**,

Ҳар ки илм талаб кунад, Худо
ризқашро кафолат кунад.
«Панҷсад ҳадис»

аз сарбанди Оровилли Амрико
76 метр, аз сарбанди Град-Диксанси
Швейтсария 19 метр баландтар аст.

Қалби нерӯгоҳдар собиқ мачрои Вахш,
дар миёни ду кӯхи урёну тирафом* – Нор
ва Сандуқ – бунёд мегардад. Кӯхна-
вардон ба тани кӯхи Нор, ки аз бари он
ҳар дам санг сангрезаҳо ғелида, ба
шуғли бинокорон ҳалал мерасонданд,
бо як санъати баланд симтӯр қашидаанд. Аз синаи кӯхи Сандуқ бошад,
роҳи васеи мошингард гузашта, шабу рӯз ба соҳтмони сарбанд хидмат
мекунад.

Ман бо ҳайрат ба иморати нерӯгоҳ ҷашм медӯзам. Вай чунон
манзараи дилкаш дошт ва он қадар ҷароғон буд, ки гумон мебурдед, аз
осмон ситора мерезад. Аз гирду пеш, аз зери дасти қафшергарон села-
села шарора пош меҳӯрд. Анвори* тези проҷекторҳои* пурқувват ҷун
нахҳои зарандуд* аз мағзи торикий ба ҳудроҳ қушода, гӯ ба ҳар ҷо-ҳар
ҷойи қалби шаҳҳо фурӯ мерафт. Ба гӯш тез-тез ғурроси мошину ба ҳам
барҳӯрдани фулузот, ғичироси ҷарҳи кранҳои борбардору шақароси
 занҷир ва боз гуна-гуна садоҳои пургулгула мерасиданд. Ин ҳолатро ба
мушоҳида гирифта, оромии шаҳри Норакро ба хотир овардам ва аз дил
гузарондам, ки агар дар ин ҷо набзи бунёдкорӣ баланд набошад, шояд
дар он ҷо ҷандон оромӣ ҳам намебуд.

Саттор Турсун

тирафом – тиараанг

анвор – нурҳо

проҷектор – дастгоҳи рӯшноидиҳӣ

фулузот – ҷисми ҷилодор, ки ҳарорат ва барқро мегузаронад.

Бузургтарин сарбанди дунё қадом аст?

Маркази шаҳри Норакро ҷи гуна аст?

Нерӯгоҳи Норак дар миёни қадом кӯҳҳо бунёд ёфтааст?

Барои ҷи ҳависандагӣ ба ҳайрат ба иморат ҷашм дӯхт?

Боз қадом нерӯгоҳҳои Тоҷикистонро мөдонед?

Ақп агар набвад ба инсон, одамаш натвон шумурд,

Одами беақп бошад чун гули берангу бү.

Бархурдори Туркман

Чумлаи ишорашударо нависед.

Чумлаи зеринро бо чумлаи ишорашуда мүқоиса кунед.

Сарбанди нерўгоҳи Норак аз сарбандҳои Японияву Фаронса, Амрико ва Швейтсария баландтар аст.

Пас аз мүқоиса шарҳдиҳед, ки аъзои чидаи чумлаи дуюм бо ёрии чӣ алоқаманд шудаанд?

Дар чумлаҳои зерин аъзои чидаи чумла ба қадом савол ҷавоб мешаванд?

Зайнаб оромона ва бепарвоёна гуфт.

Телефон кунед, мактуб нависед, саломи маро расонед.

Рӯзона, шабона кор мекардем.

АЛОМАТИ ВЕРГУЛ ДАР АЪЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА

Матнро хонед ва гӯед, ки дар қуҷо расадхона соҳта шуд.

НОБИҒАИ* АЙЁМ

Олимони тоҷик дар замонҳои пеш дар давраи нашъунамои давлатдорӣ дар асрҳои миёна ба илмҳои дақиқ таваҷҷӯҳи беандоза доштанд. Абӯрайҳони Берунӣ навишта буд, ки «илмҳоро эҳтиёҷоти одамон ба вучуд овардааст, онҳо барои ҳаёти одамон заруранд». Абӯрайҳони Берунӣ аз илмҳои математика ва астрономия, ҷуғрофия ва маъданшиносӣ, таъриҳ ва адабиёт, таърихи дин ва фалсафа хуб боҳабар буд. Ў монанди Абӯнаср Форобӣ ва Абӯалӣ ибни Сино алломаи* замони ҳуд буд.

Диққати Абӯрайҳони Беруниро аз айёми кӯдакиаш бештар илмҳои дақиқ, аз ҷумла астрономия ва вобаста ба ин математика ҷалб кардааст. Ў муҳоҳидаҳои астрономиро хеле барвақт сар карда, ҳатто ҳудаш асбобҳои астрономӣ месозад. Ба ин олим мұяссар мегардад, ки дар муддати кӯтоҳ забонҳои арабӣ, ибрӣ, суриёнӣ, санскрит, ҳиндӣ ва паҳлавиро омӯзад.

Мерасонад ақп ҳар касро ба меърочи* қабул,
Гавҳари шоистагиро ақп бошад обрӯ.
Бархурдори Туркман

Воқеаи бузурги давраи ҳаёти Берунӣ шиносой бо Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ ва мукотибаи ў бо олимӣ бузург Абӯалӣ ибни Сино буд. Мулоқоти ў бо Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ ба фаъолияти минбаъдаи илмии Берунӣ, таъсири калоне мерасонад. Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ ба гуфти Берунӣ «нодираи* айём» буд. Ўаз ҷумлаи олимони барҷастаи соҳаи математика ва астрономияи асрҳои миёна ба ҳисоб меравад. Абӯмаҳмуд асбоби нодири астрономӣ – судсро иҳтироъ кардааст. Дар кӯҳи Таборак расадхона соҳта, асбоби иҳтироъкардаашро дар он расадхона* барқарор мекунад. Ба воситаи ин асбоб ў мушоҳидаҳои астрономӣ анҷом медиҳад. Шояд таъсири ин мулоқот буд ки, Берунӣ астрономия ва математикаро машғулияти асосии худ интиҳоб карда, дар ин илмҳо саҳми бузурге мегузорад.

Муҳаммад Осимӣ

расадхона – ҷойе, ки ситораҳоро мушоҳида мекунанд

нобига – одами дар илм ягона

нодира – бемисл, беҳамто

меъроҷ – он чи ки ба воситаи он боло мебароянд

Кадом асбоби астрономӣ барои мушоҳида иҳтироъ карда шуд?

Коинотро аз кучо мушоҳида мекунанд?

Матни «Комилҷон ба Моҳ меравад»-ро ба хотир оред.

Комилҷон чӣ тавр Моҳро мушоҳида кард?

Берунӣ аз кадом илмҳо боҳабар буд? Нависед.

Ў кадом забонҳоро медонист? Нависед.

Инсони ҳозиразамон бояд чӣ гуна бошад?

Кадом илмҳоро омӯзанд? Кадом забонҳоро донад?

Чавоби худро бо шарикатон маслиҳат кунед.

Нависед ва ба зери аъзои ҷидай ҷумлаи ҳат қашед.

Заминҳои Ҳуталон бо рангҳо ва гулҳои гуногун, чи хеле ки дар ҷуғрофияи имрӯза қабул шудааст, муайян карда мешуданд. Қисмати зиёди онҳоро ранги сабз ташкил мекард. Ин ранг рамзи хуби дехқонӣ ва боғдорӣ ҳисоб меёфт.

Ато Ҳамдам

Тавонгарӣ ба ҳунар аст, на ба мол. Саъдии Шерозӣ

АЪЗОИ ЧИДАИ ҶУМЛА

Хонед ва мазмуни матнро нақл кунед.

Дар шаҳре мардоне бо хислатҳои айёриву ҷавонмардии худ машхур гашта буданд. Ҳамеша ростиро пайравӣ мекарданд. Шахсе меҳоҳад, ки айёриву ҷавонмардии онҳоро санҷад. Он мардон дар ҷое нишаста сӯҳбат доштанд. Ногаҳон марди бечораero мебинанд, ки бошаст меда-вид. Ӯ яқинан аз қасе мегурехт. Марди дигаре дар даст ҳанҷар меояду аз ҷавонмардон мепурсад, ки ё қасе аз ин ҷо гузашт. Яке аз ҷавонмардон ба ҷойи дигар рафта, менишинад ва посух медиҳад: «На, надидам қасе-ро, ки аз ин ҷо гузашта бошад».

Он шаҳс, ки ҷавонмардии мардони айёро санҷидан меҳост, пурсид: «Чаро чунин ҷавоб додед? Охир, шумо марди гурезаро дидед!»

Ҷавонмард посух дод: «Вақте ки дар ҷойи пешинаам нишаста будам, гурезаро дидам. Ҳангоми дар ҷойи нав нишастанам гузаштани қасеро на-дидам». Ба ҳамин тарз марди айёр ҳам ҷавонмардона рафтор кард ва ҳам сухани рост гуфт.

Ҷумлаҳоро нависед. Номи қасбҳоро дар хотир нигоҳдоред.

Дар таги қалъа ва дар наздикиҳои он ҳонаҳои баъзе давлат-мандон, аммо бештар ҳонаҳои аҳли савдо ва қасаба: баққолон, қассобон, мисгарон, қадоқчиён, боғандагон, дуредгарон воқеъ шуда буданд.

С. Улузода

Дар тарафи шимолии роҳ айвони дарозе буд, ки дар вай дар айёми сайр ҳалвогарон, атторон ва дигар дӯкондорон ҷой мегирифтанд.

С. Айнӣ

Қадом қасбҳои ҳозиразамонро медонед?

Номбар кунед ва нависед.

Азаломати вергул, пайвандаҳои **ва, -у** истифода баред.

Байти зеринро ҳонед ва шарҳдиҳед.

Бузургӣ ба ақл аст, на ба сол,

Тавоной ба илм аст на ба мол.

Бародар он бувад, ки рўзи саҳтӣ
Туро ёрӣ кунад дар тангдастӣ.
Носири Хусрав

Бузургии инсон дар чӣ зоҳир мешавад?
Аз калимаҳои мазкур истифода баред ва нависед.

Донишманд, муштзӯр, серпул, накӯкор, боистеъдод, беақл,
поквичдон, вайронкор, хайрҳоҳ, зирақ,

Чистонро хонед ва нависед.

Ба зери аъзои чидаи чумла хат кашед.

Як саволе бо ту дорам, эй рафиқи боҳунар,

Дар биёбоне бидидам як аҷоиб ҷонвар:

Мӯрпову морчашм, лаклакпару аждаршикам,

Шутурзону шерсина, филгардан, аспсар.

(Малаҳ)

АЪЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА

— Бежан, боре некӣ кардай? — пурсид Манижа.

— Манижа, ман ҳоло хурдам. Барои некӣ кардан фурсат меёбам.

— Бежанҷон, ҳар шаҳс бо вучуди бузург ё хурд будан бояд накӯкор бошад.

Аҷдодони мо ҳамеша дар панду андарзҳои худ ба накӯкорӣ даъват менамоянӣ. Биёед, дар бораи накӯкорӣ аз андарзҳои Носири Хусрав бихонем, — гуфт устод.

Шеърро аввал хомӯшона, баъд ифоданок хонед.

ДАР РОҲАТ РАСОНДАН ВА НЕКУЙ ХОСТАН

Беҳин коре, ки андар зиндагонист —
Накӯҳоҳӣ, ба қасроҳатрасонист.
Балутфу марҳамат дилҳо нигаҳдор,
Қас аз дасту забони худ маёзор,
Ба корафтода коромӯз мебош,
Ба ҳар дилсӯхта дилсӯз мебош,
Илочи дардмандон кун ба ҳар дард,
Ки ҳар қас, кӯчароҳат кард, бад кард.
Чу марҳам хастаро роҳатрасон бош,
Ба саҳтӣ чораи бечорагон бош.

Касе, к-ү бо ту некй кард як бор,
Хамеша он накүй ёд медор!
Носири Хусрав

Ба пирй хидмати модар – падар кун,
Чавонию чунун аз сар бадар кун.
Мазан таъна бар эшон аз дили сер,
Ки гар ёбй замон, гардй ту ҳам пир,
Ки парвардаст модар **дар** канорат,
Падар буд солҳо **тимордорат***.
Бичў дилшон ба хулқу хубрӯйӣ,
Ки ин аст, эй бародар, неюхӯйӣ.

Носири Хусрав

тимордор – парастор

 Дар зиндагӣ кадом амал беҳтарин аст?
Хислатҳои хуби **инсониро** аз шеър ёфта гӯед.
Дар **чавонӣ** фарзанд чӣ кор бояд кунад?
Чор мисраи аввали шеърро хушхат нависед.

 Ҷумлаҳоро хонед ва нависед.

Гӯед, ки кадом аъзоҳои ҷумла чида шудаанд?

 Дирӯз ба хонаи мо бобою бибӣ ва холаю **амакам** омаданд.
Боғбон побел меқунад, ниҳол мешинонад, об медиҳад. Дар
маҷлис муаллимон, хонандагон ва меҳмонон иштирок доштанд.

 Шеъри “Дар роҳат расондан ва некӯй хостан”-ро аз ёд кунед.

АЪЗОИ ЧИДАИ ҶУМЛА

 Шеъри “Дар роҳат расондан ва некӯй хостан”-ро бори дигар ифоданок хонед.

 Аз шеър аъзоҳои чидаро чудо карда, ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Намуна: **лутфу марҳамат**. Соро бо **лутфу марҳамат** меҳмонро пешвоз гирифт.

Сикка бар нақши некномй банд,
К-аз баландй расй ба чархи баланд.
Низомии Ганчавей

Чумлаҳоро хонед ва зебо нависед.

Аъзоҳои чидаи чумларо нишон дижед ва шарҳ дижед, ки аъзои чидаи охирин бо аъзои чидаи пешомада чӣ тарз алоқаманд шудааст.

Азиз қоматбаланд, гандумгун, хушкбадан ва камриш буд. Ҳамеша табассум карда меистод. Ӯ ширинсухан, гармсӯҳбат ва нармгуфтор буд. Дар сӯҳбати одӣ ҳам ҳамеша нозукиҳои забони тоҷикиро бо маҳорат ва бо тарзи табий кор мефармуд.

Садриддин Айнӣ

Хонед. Чумлаҳоеро, ки аъзои чидаи чумла доранд, нависед.

Ба зери аъзои чидаи чумла хат кашед.

Суратҳои китоб ба ман завқи беандоза мебахшиданд. Ман кӯшиш мекардам, ки он ҳайвоноти ёбой ва мурғони аҷоибро зинда тасаввур кунам. Он гоҳ даводави онҳо, парвози онҳо, ҷангӣ онҳо ба пеши назарам меомад. Наъраи ҳайвонот, хониши мурғон, шав-шави ҷангалҳо ба гӯшам мерасид. Дар хаёлам ман-зараҳои олами ношиностасвир меёфтанд.

Дӯстдории китоб ва орзуи китобхоншавӣ дар дилам саҳттар ҷой мегирифт.

Сотим Улуезода

ҶАМЪБАСТИ «АЪЗОИ ЧИДАИ ЧУМЛА»

ҚАДРИ ИНСОН

Дар дӯкони оҳангар ҷавоне менишаст. Вай аспе дошт, ки дар берун баста буд. Аз оҳангар ҳоҳиш кард, ки ба аспаш наъл занад.

Оҳангар наълҳои тайёрро гирифта, ҳурду бузург буданашонро месанҷид. Барои ҳар қадоме мек интиҳоб менамуд.

Ин лаҳза ба дӯкон пирамарде даромад.

– Ассалому алайкум! – гуфт пирамард.

Оҳангар наълу мекҳоро ба замин партофт ва саросема аз ҷой ҳесту ҷавоби саломро дод. Баъд пирамардро ба курсие шинонда, пурсид:

– Ҷӣ хизмат кунам, бобо?

– Ду корди кунд овардам, – ҷавоб дод пирамард, – тез кардан даркор.

Сафо меборад аз мардони содиқ,
Ки қавлу феълашон омад мувофиқ.
Бадриддини Ҳилолӣ

Оҳангар кордҳоро, ки дар латтае печонида шуда буданд, аз дасти пирамард гирифта, кушод ва ба як сӯ гузошт. Сонӣ аз чойник ба пиёлае чой рехта, ба пирамард дароз карду гуфт:

– То ин чойро нӯшиданӣ шумо кордҳо ҳам тез мешаванд, бобо!

Чавон саросемавор аввал ба пирамард, сонӣ ба оҳангар нигоҳ карду гуфт:

– Ман саросема ҳастам, усто. Кори маро буд кунед-чӣ?!

Оҳангар бо лабханди маънидор ба вай чунин ҷавоб дод:

– Ман акнун ба саросема будану набудани ту чӣ кор дорам? Вақте ки ин пирамард аз дар даромад, ту на салом гуфтӣ, на аз чой хестӣ, ҳатто ба тарафаш нигоҳ накардӣ. Ин одам бо чунин одоби ҳамида, ки дар назди ту қадре надорад, ту бо ин беадабӣ чӣ гуна дар назди ман қадр пайдо мекунӣ?...

Исфандиёри Азиз

Ҷавон барои чӣ ба назди оҳангар омад?

Аз дар кӣ даромад?

Оҳангар чӣ тарз рафтор кард?

Чаро ҷавон «Ман саросемаам» гуфт?

Оҳангар чӣ ҷавоб дод?

– Ба фикрам, ҷавон кори хуб накард, ки ба пирамард салом надод, – гуфт Манижа.

– Ба фикри ман, ба шахси ношинос салом додан шарт нест, – гуфт Бежан.

– Бачаҳо, шумо чӣ фикр доред?

Аз ҷавоби оҳангар аъзои чидаи ҷумларо нависед.

Асбобҳои оҳангариро ба хотир оред ва ҷумлаҳо тартиб дихед.

Магӯю манех, то тавонӣ, қадам,
Зи андоза берун в-аз андоза кам.
Саъдии Шерозӣ

Х. ТАКРОРИ МАВЗӰҲОИ ГРАММАТИКӢ ОБ. ДАРӮ ВА КӰЛҲОИ ТО҆КИСТОН

ОВОЗ. ҲАРФ. ҲИЧО

Калимаҳоро нависед ва савол гузоред.

Гӯед, ки онҳо аз чанд овоз ва ҳарф иборатанд.

Шифт, дараҳтон, инсон, чашма, ғор, офтоб, деҳқонон, сагон, борон, осмон, хонанда, шамол, духтур, одамон, беморон.

Хонед ва мазмunaшро нақл кунед.

ЧАШМА

Буд-набуд, як Чашма буд. Дар қуллаи кӯҳ, дар фазои озод, дар оғӯши барфҳои сап-сафед зиндагӣ мекард. Боре офтоб хеле паст фуромад, ҳаво гарм шуд. Ана дар ҳамин айём Чашма ба саёҳат баромад. Вай пас аз се шабу се рӯз доманаи кӯҳро тай карда, ба сари чорроҳа расид. Дар сари чорраҳа навишта шуда буд: Агар ба тарафи чап равӣ, **абадӣ** барнамегардӣ, агар рӯ ба рӯ равӣ, ба пиряҳҳои азим дучор мешавӣ, агар ба тарафи рост баргардӣ, ба водии **хуррам** мебароӣ.

Чашма фикр кард, фикр карду баъд ба тарафи рост гашт. Роҳ дурудароз, қаҷу килеб буд, аз байни сангҳою хорҳо мегузашт. Чашма ба ақибаш нигоҳ накарда ба пеш мерафту мерафт. Вай ба лаби **Горе** расид. Каме дам гирифт. Баъд ба даруни **Гор** нигарист. Қаъри **Гор** бепоён буд.

— Ӯҳ, — гуфт, — ин қадар чуқур!

Аз даруни **Гор** овоз баромад:

— Кист он ҷо?

— Ман, — гуфт Чашма.

— Инсӣ ё ҷинсӣ?

— На инсам, на ҷинсам, Чашмаам.

— Ҳой, Чашма. Биё, ман асрҳо туро интизор будам.

— Ҳалқам аз ташнагӣ хушк шуд, ҷисму ҷонам пажмурда гардид.

— Ту кистӣ? — пурсид Чашма. — Кӣ туро ба ин гори бетаг партофтааст?

— Ман Водиям, — гуфт **Гор** Чашмаро фиреб дода. — Омадани туро кайҳо боз интизорӣ мекашидам.

**Ба бадон некӣ кун, то онҳоро
аз бадӣ кардан боздорӣ.
«Панҷсад ҳадис»**

– О, ба ман гуфта буданд, ки Водӣ васеъ аст ва осмони каб-кабуд дорад. Ту бошӣ дар як ҷойи тангу торӣ. Маро фиреб накун, аз раҳам намон.

– Аҷаб содаӣ. Аз баландӣ дар назарат ин ҷо тангу тор менамояд. Аввал фуромада бин, чӣ қадар васеъ аст, осмонаш каб-кабуд. Фиреб намедиҳам. Дар дунё аз ман каси ростқавлу ҳололкор нест. Агар ин ҷо ба туҳуш наояд, боз баргашта меравӣ.

– Ҷӣ тавр?

– Аҷаб сода будай. Дар сари роҳат ҳар ҷо-ҳар ҷо ишораҳо мон. Вақте пас гаштӣ, ҳамон ишораҳоро дида меравӣ.

Чашма розӣ шуд, ба поён фуромад.

Чашма дар кӯҷо зиндагонӣ мекард?

Дар сари ҷорраҳа чӣ навишта шуда буд?

Чашма ба қадом тараф раҳсипор шуд?

Барои чӣ Чашма ба суханони Ғор бовар накард?

Чаро аввали ҳарфҳои Чашма, Водӣ ва Ғор бо ҳарфи қалон на-
вишта шудаанд?

Дар ҷумлаи «Аҷаб сода будай» калимаи будай-ро беғалат талаф-
фуз кунед ва бо он ҷумлаи нав тартиб дихед.

Ба тарзи дурусти талаффузи калимаҳои ишорашуда риоя карда,
онҳоро нависед ва таҳлили ҳарфӣ-овозӣ кунед.

Ин калимаҳоро ба ҳичоҳо чудо карда, нависед.

Афсонаро дар нақши Чашма ва Ғор хонед.

калима
maktab.tj

Ба андешаи шумо, Чашма ба даруни Ғор медарояд?

Хонед ва бо пешгӯии худ муқоиса кунед.

Даруни Ғор торик, бӯйнок буд. Дар осмон базӯр як ситора
менамуд.

– Эҳ,— гуфт,— ин ҷо ин қадар танг. Ба мисли шаб ҷашмам ҳеч
чиизро намебинад.

Дўстони якчиҳатро дур гаштан бок нест,
Об агар сад пора гардад, боз бо ҳам ошност.
Мирзо Абдулқодири Бедил

Гор қоҳ-қоҳ хандид.
Ҳаво сард буд. Чашма аз хунуқӣ ме-
ларзид. Қариб буд, ки ях кунад.
— Не, ман дар ин ҷо намеистам,
меравам.

Чашма зӯр зад, ки боло барояд. Вале
натауонист. Гор хандида, гуфт:

— Аз ин ҷо касе то имрӯз берун на-
баромадааст. Зӯри бехӯда мазан, миёнат
нашиканад.

— Оҳ фиребгар! — гуфт Чашма ба сару
рӯи Гор зада.

— Оҳ, чӣ гуна форам аст оби ту. Асрҳо
интизор будам.

Баъд Чашма аз ғаму ғусса гиря кард.
Се шабу се рӯз гиря кард. Чашмонаш суп-
сурх шуданд.

Гор ба ўгуфт:
— Гиря суд надорад, ба ман таслим шаву ором зиндагӣ кун.
— Не,— гуфт, — ҳеч гоҳ таслим намешавам. Ту фиребгар, дурӯғгӯй
ҳастӣ. Мемураму таслим намешавам.
— Таслим нашавӣ, чунон туро мефишорам, ки ҷисму ҷонат ба дард
медарояд.

Гор аз ҷор тараф ба Чашма фишор овард:
— Таслим мешавӣ?
— Ҳечгоҳ!
Аз байн солҳои зиёде гузаштанд. Муборизаи Чашмаю Гор давом
мекард. Ҳар касе аз назди Гор мегузашт, баҳси онҳоро мешунид:
— Үув, таслим мешавӣ?!

Боре замин ҷунбид, саҳт ҷунбид. Гор ба зилзила тоб наовард, фурӯ
рафт. Чашма боло баромад. Боз офтобро, барфҳои сап-сафедро,
қуллаҳои баланди кӯҳҳоро дид. Фикр кард, баъд ҳамон роҳи
аввалиашро пеш гирифт. Омаду омад, пас аз ҳафт шабу ҳафт рӯз ба

Эй писар, ҳаргиз махӯр нони баҳил,
Кам нишин дар умр бар хони баҳил!
Фаридаddenini Аттор

Водӣ расид. Дар ин ҷо аз беобӣ сабзаҳо ҳазон гашта, гулҳо пажмурда шуда буданд. Ҷашма зуд ба онҳо об дод. Сабзаҳо ҳестанд, гулҳо шукуфтанд.

Ана, ҳамин тавр пас аз ҷандин сол Ҷашмаю Водӣ ба муроду мақсадашон расиданд, мо орзу дорем, ки шумо ҳам ба муроду мақсадатон бирасед.

Барои чӣ Ғор хандид?
Ғор ҳам меҳандад?
Чаро Ҷашма Ғорро фиребгар гуфт?
Оё Ғор фиреб дода метавонад?
Ҷашмаю Ғор барои чӣ баҳс мекарданд?
Чӣ тарз Ҷашма ва Водӣ бо ҳам воҳӯрданд?
Магар ҷашма ҳам мегирияд?

Мисолҳои афсонай «Ҷашма»-ро бо ҳусусиятҳои афсона мувофиқа карда, хулосаатонро гӯед.

1. Ҳамеша қувваи некӣ бар бадӣ ғолиб меояд.

2. Афсонাহо ин тавр оғоз меёбанд...

3. Үнсурҳои табиат монанди одамон рафткор мекунанд.

4. Қувваҳои некиу бадӣ бо ҳам мубориза мебаранд.

A. Буд-набуд ...

B. – Ман водиям, – гуфт Ғор Ҷашмаро фиреб дода.
Баъд Ҷашма аз ғаму ғусса гирия кард.

V. Ҷашма – рамзи некӣ
Ғор – рамзи бадӣ

G. Ҷашмаю Водӣ ба муроду мақсадашон расиданд.

Гуфтутӯйи Ҷашма ва Ғорро дар нақши онҳо хонед.

Кадоме аз ин гурӯҳи калимаҳо исмҳои ҷамъанд?

A) ҷашма, ғор, водӣ.

B) даҳон, баҳо, вагон.

B) Абдулло, Мұниса, Соҳибчон.

G) шоҳон, мўйҳо, гургон.

Чўйбори мулкро оби равон шамшери туст,
Ту дарахти адл биншон, бехи бадхоҳон бикан!
Ҳофизи Шерозӣ

КАЛИМА

Оё шумо ягон бор чорӣ шудани дарёча, кӯл, ҷӯйчаро мушоҳида кардаед? – пурсиid устод.

Манижа гуфт:

– Обро сайёҳ мегӯянд. **Мо** чанд нафар ҳамсинфон як бор аз қафои оби дарёча рафта-рафта охирашро наёфта, монда шуда, баргаштем. Аммо вай саёҳати бузурги худро давом дода, симояшро тағиیر медиҳад, гоҳо ба буғи сабуки шаффофф, гоҳо ба қатраҳои хурди об, гоҳо ба яҳ **мубаддал** мегардад. Вай хеле боғайрат ва доим аз пайи корест!

Устод аз ҷавоби шогирд ҳурсанд шуда, гуфт:

– Бале, дұхтарам, обро дар ҳар замон васф кардаанд.

Шеърро ифоданок хонед ва маънидод кунед.

ОБИ ДУШАНБЕ

Аз кӯҳи баланд аст равон оби Душанбе,
Тар карда лаби ташналабон оби Душанбе.
Ҳарчанд ки ҷорист ба сад асрӯ замонҳо,
Бо ёди Ватан монда ҷавон оби Душанбе.

То дашти калон сарсари санг аст равона,
Аз мағзи дара «маҳмил»*-и танг аст равона.
Ҳар қатраи худ то ба ҳама ҳалқ расонад,
Бо монеаҳо толиби ҷанг аст равона.

Дар соҳили он манзили ман ҷой гирифтаст,
Як боту чаманзор саропой гирифтаст.
Бо оби Душанбе шуда ҳамсояи наздик,
Ҷо аз ҷигари мамлакати бой гирифтаст.

Пас умри ману оби Душанбест муқимӣ,
Дар кишвари ман зиндагию зист муқимӣ*.
Монанди мани шоири дилдодаи ин об
Дар рӯйи ҷаҳон боз дигар кист муқимӣ?

Mирзо Турсунзода

Айби худ аблаҳ набинад дар ҷаҳон,
Бошад андар ҷустани айби қасон.
Фаридааддини Аттор

маҳмил – қачова (сандуқи болокушодае, ки онро ба ду та-
рафи асп ё шутур баста, дар он нишаста, ба сафар мерафтанд)
муқимӣ – сокини доимӣ, таҳҷой, маҳаллӣ

Аз шеър қалимаҳои мувоғифро аз рӯйи ҷадвал нависед.
Ҷадвали пуркардаро бо дигарон якҷоя муқонса ва таҳлил намоед.

Исм	Сифат	Феъл	Чонишин	Пешояндҳо	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...

- Кори худро иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро ислоҳ қунед.

Мазмуни ҳар як банди шеърро маънидод қунед.

Чаро обро тоза бояд нигоҳ дорем? Андешаҳои худро гӯед.

ҲИССАҲОИ НУТҚ

Вақте ки устод аз шогирдон вазифаи ҳонагиро пурсид, ҳама даст боло карданд. Устод пурсид:

- Бежан, ба ту қадом банди шеър маъқул шуд?
- Ба ман ҳамаи бандҳои шеър маъқул шуданд. Мехоҳам банди охири шеърро аз ёд гӯям.

Пас умри ману оби Душанбест муқимӣ,
Дар кишвари ман зиндагию зист муқимӣ.
Монанди мани шоири дилдодаи ин об
Дар рӯйи ҷаҳон боз дигар кист муқимӣ?

- Бежан, ба фикрат, дар ин банди шеър шоир чиро дар назар доштааст?

Хислате нест аз ҳасад бадтар,
Марди ҳосид бувад зи бад бадтар.

Камолиддини Биной

— Ба фикри ман, дар ин чо шоир умри худро ба оби равон монанд кардааст. Ў гуфтааст, ки умри шоир ҳам доимист. Агар шоир шеърҳои пурмазмун ва ба дили одам наздик эҷод кунад, умри ў ҷовидонист, чунки шоирро дар ҳар давру замон ба некӣ ёд мекунанд, — ҷавоб дод Бежан.

Аз рӯи мазмуни банди зерини шеър чор чумла нависед.
Аз онҳо исм, сифат ва феълҳоро ҷудо карда, нависед.

Аз кӯхи баланд аст равон оби Душанбе,
Тар карда лаби ташнабон оби Душанбе.
Ҳарчанд ки ҷорист ба сад асрӯ замонҳо,
Бо ёди Ватан монда ҷавон оби Душанбе.

Намуна: 1. Дарёи Душанбе аз кӯхи баланд
равон аст.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро исплоҳ кунед.

Савол гузашта, аз ҳар қатор калимаи зиёдаро партофта нависед.
Осмон, кабуд, офтоб, ситора (Чӣ?)
Водӣ, Гор, Чашма, одам. (Чӣ?)
Гиря кард, чашм, ҳандид, ларзид. (Чӣ кор кард?)
Танг, хунук, ҳандид, форам. (Чӣ хел?)

maktab.tj
ИСМҲОИ ХОС

Матнро хонед ва гӯед, ки мо бояд ҷашмаҳоро чӣ тавр нигоҳубин қунем.

Об дар қатори нури Офтоб, ҳаво ва хок асоси зиндагонист. Мардум беҳуда онро сарвати худодод, обу ободонӣ намегӯяд ва обро мӯъцизай табият ҳисоб мекунад. Аз ҷорӣ се ҳиссаи сатҳи кураи заминро табақоти об ташкил медиҳад.

**Навомұзро мадхұ таҳсина зеҳ
Зи танбекұ таҳди устод беҳ!
Саъдии Шерозӣ**

Об хусусияте дорад, ки агар ифлос шавад, худаш худашро тоза мекунад. Агар ифлоси об аз меъёр гузарад, дигар об худашро тоза карда наметавонад. Тоҷикистони мо бо захираҳои обаш дар ҷаҳон ҷойи ҳаштумро ишғол мекунад. Тоҷикистон дарёҳои зиёде дорад. Дарёҳо асосан ба ҳавзай дарёҳои Аму, Сир, Зарафшон ва Панҷ мансубанд. Дар Тоҷикистон қариб 1300 күл ҳаст. Аксарияти онҳо дар Помир ва Қӯҳистони Зарафшону Ҳисор воқеъ гаштаанд.

Дар Тоҷикистон ҷашмаҳои оби зулол хеле бисёранд. Ҷашмаҳои Ҷилучорчашмаи Шаҳритус, Сарчашмаи Қўлоб, Ҳафтчашмаи Файзобод, Ҳучи болои Ҳисор, Ҷашмаи Нияти Панҷакент, Ҷашмаи Лангари Мөҳиёни Исфара, Ҷашмаи Чинори Ашт, Ҷашмаҳои Чоруқдарон, Учбог, Қозибибӣ (дар кӯҳи Муғул), Ҳавзи Мөҳиёни Истаравшан, Сарчашмаи Рӯшон ва ғайра бо оби ширини нӯшокиашон ном баровардаанд.

Обҳои минералӣ ва гарму ҷӯшонро бо мақсади муолиҷа, нӯшокӣ, барои гарм кардан биноҳои истиқомату гармхонаҳо ва истиҳроҷи маъдан истифода бурдан мумкин аст. Ҷашмаҳои маъданни Ҳоча-обигарм, Гармчашма, Шоҳамбарӣ, Ҳавотоғ, Ҳочасангҳок (Анзоб) дар Тоҷикистон ва берун аз он шӯҳрат пайдо кардаанд.

Дар Тоҷикистон ҷашмасор бисёр аст. Мо бояд ин ҷашмаҳоро нигоҳу-бин кунем, ба атрофии он дарахту буттаҳо шинонида, тоза нигоҳдорем.

Мо дар ҳама чо бо ифтихор Тоҷикистонро сарчашмаи обҳои Осиёи Марказӣ мегӯем ва имрӯз бояд аз он самараноку оқилона истифода барем. Захираҳои об ва тозагии онро ҳифз кунем, ба қадри дарё, кӯлу ҷашмаҳои худ бирасем.

Рауф Баротов

Чанд ҳиссаи заминро об ташкил мекунад?

Тоҷикистон бо захираҳои об дар ҷаҳон ҷойи ҷандумро ишғол мекунад?

Обҳои минералӣ ва гарму ҷӯшонро бо қадом мақсад истифода мебаранд?

Шумо қадом дарё ё ҷашмаро дидәед, номбар кунед.

Аз матн исмҳои хосро номбар кунед.

Бо ҳамсинфон маслиҳат карда, онҳоро байни ҳам тақсим кунед.

Хурад мавче сари мавчи дигарро,
Вале дарё равон асту равон аст.
Лоик Шералий

Бо исмҳои хоси чудокардаатон ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

1. Чашмаҳои оби зулол – .....
2. Чашмаҳои оби маъданӣ – ...
3. Дигар исмҳои хос – ...

СИФАТ

Хотираҳои устод Мирзо Турсунзодаро хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад.

...Дертар фаҳмидаам, ки дар васфи рӯдҳои кӯҳсорон ҳар тоҷик таронаҳои диловезро азёд медонад:

Эй обшор, навҳагар* аз баҳри чистӣ?

Чин дар ҷабин фиканда – дар андӯхи кистӣ?

Дардат чӣ дард буд, ки дишаб тамоми шаб

Сарро ба санг мезадию мегиристи?

Дар диёри мо об ҳамрадифи* ҳаёт аст. Ҳалқ ҳаёти равшани ҳудро бо об қиёс мекард.

Аз овони қӯдакӣ шунидаам, ки мегуфтанд: агар шаб хоби неке дидӣ, онро ба об гӯй, муродат ҳосил мегардад.

диловез – дилчасп, дилнишин

навҳагар – оҳу фифону нолакунанда, гирякунанда

ҳамрадиф – ҳамқадам

Мисраъҳои шеърро бо ёрии устод маънидод кунед.

Шумо ҳам дар бораи об шеър, тарона, чистон, зарбулмасал медонед? Гӯед.

Ҷумлаи «Хобатро ба об гӯй»-ро шарҳ дихед.

Ин Ҷумларо бо хонавода муҳокима кунед. Дар бораи об афсона, панд ва зарбулмасалҳо ҷамъ оред ва бо ҳамсинфон якҷоя таҳлил ва муқоиса кунед.

Савол гузошта сифатҳои матнро ёбед. Бо сифатҳои чудокардаатон ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Намуна: Садбарг аз шабакаи «Баҳористон» шунидани таронаҳои диловезро меписандад.

Бо сифатҳои ранга, бошуқӯҳ, хурсанд, зебо, боадаб, тавоно аввал ибораҳо, баъд ҷумлаҳо тартиб дихед.

Нишин бо аҳли илм, эй дўст, мудом,
Ки аз дониш беҳӣ ёбӣ саранҷом.
Носири Ҳусрав

СИФАТ

Савол гузошта сифатҳоро ёбед ва бо онҳо чумлаҳои нав тартиб дихед.

Дарёи сероб ва тезчараёни Вахш дар Пули Сангин аз тангно мегузараад. Мегӯянд, ки дар вакташ саворон асп давонда аз он парида мегузаштанд. Роҳи Душанбе – Кӯлоб аз ҳамин ҷо мегузашт ва худи ман борҳо аз болои пул гузашта, дар поён – дар байни сангҳои хоро **хурӯшида**, ҷӯшида равон шудани Вахшро дидаем. Ҳоло он пул ва он дарёи хурӯшон нест. Дасти заҳмат Вахши ваҳширо маҷбур кард, ки роҳи худашро дигар кунад ва аз даруни нақб гузашта равад.

Ч. Икромӣ.

Матнро хонед, нависед ва ба зери сифатҳои ҳат кашед.

Ид. Баҳор онро бо гилеми сабз, сабзаҳои навхез, хуршеди тобон, **муғчаҳои ҳосилдехӣ** дарахтон пешвоз гирифт.

Фақат дар миёнҷойи баъзе қӯчаҳо кӯлмақҳо, ки ҷон ба рамақашон омадааст, бо тобиши хуршеди баҳорон мубориза мебурданд, аз гарданфурорӣ саркашӣ мекарданд.

Боди форам, маҳтоб қишлоқро зинда, **мардумро** бедор карда буданд.

Ҳ. Карим

Оё шумо ҳам пайдо шудани кӯлмақро мушоҳида кардаед?

Онҳо чӣ тавр пайдо мешаванд?

Кӯлмак аз кӯл чӣ **фарқдорад**?

Фикри худро бо фикри шарикатон муқоиса кунед.

Сифатҳои муқобилимайноро мувоғиға карда, бо пайкон ишора кунед.

сиёҳ	ростгӯй
нав	бекувват
дуруғғӯй	кӯҳна
зӯр	сафед

Ҳар ки гашт аз хӯйи бад носозгор,
Дӯстон бешак кунанд аз вай фирор.
Фаридааддини Аттор

АЛОҚАИ СИФАТ БО ИСМ

Бо қалимаҳои зерин ибора созед.
Хоб, кӯча, анор, сухан, майдон, дараҳт, китоб, боғ, мард, миз.

– Бежан, ягон бор ба тамошои Норак рафта будӣ? – пурсид
Манижа.
– Не, лекин падарам ваъда карданд, ки имсол мебаранд, – ҷавоб
дод Бежан ва боз пурсид:
– Чаро механдӣ?
– Дар ҳикояи зерин ҳам падар ба фарзандаш мисли падари ту
ваъда медиҳад. Биё, беҳтараш якҷоя онро меҳонем, – таклиф кард
Манижа.

Матнро хонед ва мазунашро нақл кунед.

ЯК РЎЗИ ОФТОБӢ

Падари Ситора тирамоҳ ваъда карда буд, ки ба тамошои баҳри Норак мебарад. Инак он рӯз расид.

Онҳо бо «Лада»-и зардчарангӣ падараш ба роҳ баромаданд. Падараши дар паси чанбар, Ситора дар қафои мошин нишаста, оринчашро ба тирезаи кушодай он гузошта, аз шамоли форами кӯҳсor ҳаловат бурда мерафт. Ситора ҷашм аз тамошои манзараҳои зебои табиат қанда на метавонист.

Падараши олим, ихтиолог*, дар Академияи илмҳои Тоҷикистон кор мекард, вале бештари вақти худро дар соҳили баҳри Норак мегузаронд. Дар масъалаи зиёд кардани ҳайвоноту набототи зериобӣ кори илмӣ менавишт. Мошинаи сабуқрав аз назди нақби Данғара гузашта,

Сарфи бекорӣ магардон рӯзгори хешро,
Пардаи рӯйи тавакқул* соз кори хешро.

Соиби Табрезӣ

ба сепроҳае омада истод. Падару духтар аз он фуромаданд. Офтоб сӯзон бошад ҳам, аз сӯйи баҳр насими форам мевазид. Дар резишгоҳи сепроҳа заврақҳои мотордор меистоданд. Падару духтар сӯйи заврақҳо равон шуданд. Яке аз заврақҳо ба ҳаракат даромада, аз ҷо мисли делфин ҷасту дар рӯйи баҳри зумуррадгун ҳати сафеди камоншакли кафколуде кашида, биниашро ба тарафи онҳо гардонд. Дар болои он марди миёнсол ва писарбачае менишастанд. Заврақ ба соҳил наздик шуду садои гӯшкаркунандай он ҳомӯш гашт.

– Писарам, ба Ситора ҷой бидех, – ҳоҳиш кард мард.

– Ҳуб шудааст, – гуфта Толиб як пой ба девори чапи заврақ монда, ба Ситора дасташро дод. – Биё, натарс.

Ситора зуд савор шуд.

– Ҳушёр бош, суръатро баланд накун! – аз паси заврақи аз соҳил дуршуда фарёд кард падари Толиб.

Ситора қоғазу қаламашро ба даст гирифта, ба дуродур нигоҳ кард. Аҷаб манзараи зебое. Баҳрҳои калон гӯё соҳил надоранд. Аммо баҳри Норак тамоман дигар. Аз ҷори тараф талу теппа ва кӯҳҳо мисли шутурони бузурги ташна гардан ба об ёzonдаанд. Нурҳои заррини офтоб дар рӯйи оби соғи беғубор шикаста, чун алмоспораҳо пош меҳӯранд.

ихтиолог – моҳишинос

тавакқул – умед бастан

Падар ба Ситора ҷой вайда кард?

Касби падари Ситора ҷой буд?

Оё он барои табиат фоидаовар аст?

Дар матн дар бораи қадом баҳр сухан меравад?

Он дар қадом гӯшай Тоҷикистон ҷойгир аст?

Дар матн ҳаракати заврақ ба ҳаракати қадом ҳайвони обӣ монанд
карда шудааст?

Дар бораи ин ҳайвон ҷой медонед? Баён кунед.

Аз матн ибораҳоеро, ки исму сифат доранд нависед.

Бо онҳо ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Аз матн исмҳои хосро ёбед ва нависед.

Аз рӯйи намуна машқро иҷро кунед.

Шаҳрҳо – ....., номи тамғаи мошинҳо, – ....., номи одамон, – .....

То даст ба иттифоқ дарҳам назанем,
Пое ба нишот бар сари ғам назанем.
Умари Хайём

ПЕШОЯНДХО ВА ПАЙВАНДАКХО

Аз ҳарфҳои калимаҳои зерин калимаҳои нав созед.

Тоҷикистон, Турсунзода, моҳишинос.

Намуна: Моҳишинос – моҳи, шинос, мошин, Сино, мис, симо, мо, моҳ, шин, ош, мош, ҳис, Нисо, Мошон, осон.

– Кӯшиш кунед, ки зудтар ва бисёртар калима созед! – гуфт Манижа.

– Микдори ҳарфҳо аз микдори ҳарфҳои калимаи асосӣ зиёд набошанд, – илова кард Бежан.

Давоми матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Ногоҳ Толиб суръати завракро суст карда, ба тарафи чап гардонд.

– Ба кучо? – пурсид Ситора.

– Ҳо, ана вай бачаҳоро дидӣ? – гуфт Толиб, – дар байни буттаҳо нишаста моҳӣ ширкор мекунанд.

– Ҳа, – гуфт Ситора ва аз Толиб ҳоҳиш кард, ки завракро як дам боздорад. Толиб ҳоҳиши ўро ба ҷо овард. Ситора ба кашидан расми бачаҳо шурӯъ намуд.

Бачаҳо омада истодани завракро дид, шастҳоро аз об бардоштанд. Саросема либосҳои худро ҷангол зада, як шаддагӣ моҳиҳои ялаққосиро бардошта, рӯ ба гурез ниҳоданд. Онҳо афтону хезон ба танаи теппа часпида мебаромаданд.

– Ҳой... Ноинсофҳо! – фарёд зад Толиб.

ОНҲО БО ЯК ЧАСТУ ҲЕЗ ХУДРО БА ПАСИ ҲАРСАНГЕ ГИРИФТАНД.

– Шинохтам! Гурехтан фоида надорад! – дод зад Толиб.

Аммо аз бачаҳои моҳигир на пай буду на ҳайдар.

– Гурезпоҳоро дидӣ, Ситора? – пурсид Толиб.

– Ҳа, мана, тамошо кун, – ҳандид Ситора ва расми кашидаашро ба Толиб нишон дод.

Ҳар ки дар банди дилозорӣ бувад,
Дар уқубат кори ўзорӣ бувад.
Фаридааддини Аттор

Дар тасвир ду бачаи нимбараҳна монанди калтакалосҳое, ки аз хатаре ҳӯсида, ҷон ба саломат бурданӣ буданд, аз нишеб ба фароз буттаҳоро дошта-дошта меҳазиданд.

– Оҳо, аҷоиб-ку! Агар лозим набошад, ба ман дех! – ба ҷашмони шарарбори Ситора нигариста, табассум кард ў.

– Ин расм ба ту барои чӣ даркор? – пурсид Ситора.

– Ба мактабамон бурда мечаспонам, бигзор, баъзеҳо аз афту башарай худ шарм доранд, ба табиат зарар нарасонанд.

– Ту табиатро дӯст медорӣ?

– Албатта.

– Магар дар мактабатон рассом нест?

– Ҳасту ин ҳел монанди ту табиӣ кашида наметавонад.

– Ин тавр бошад, ман ба хона баргашта, барои ту расми рангаи қалоне мекашам.

– Расмро кай меорӣ? – пурсид Толиб.

– Дар арафаи соли нави хониш.

Заврақ ба соҳил наздик шуд. Падари Ситора мошинро ба роҳ бароварда, сӯйи онҳо менигарист.

Ситора даст барои ҳайрухуш дароз кард. Толиб гуфт:

– Ман ҳам ҳамроҳи падарам албатта ба дидани ту меравам. Толиб аз паси мошин, ки дар роҳи морпечи кӯтал печутоб ҳӯрда, гоҳ ба назар намоён шудаву гоҳ аз назар ғайб зада сӯйи шафаки лолагуни қуллаи қӯҳ мешитофт, дуру дароз нигоҳ карда монд.

Ҳабиб Имодӣ

Чаро Толиб заврақро ба дигар сӯй гардонд?

Барои чӣ ў заврақро боздошт?

Толиб чиро дӯст медорад?

Машғулияти дӯстдоштаи Ситора чист?

Ситора киҳоро тасвир кард?

Расми кашидаи Ситора ба Толиб барои чӣ лозим аст?

Мазан бар сари нотавон дasti зўр,
Ки рўзе ба поящ дарафтй чу мўр!
Саъдии Шерозӣ

Ситора расми чиро кашида буд? Ин қисмро ёбед ва нависед.
Оё шумо ҳам мисли Толиб барои ҳифзи муҳити зист ягон кор
мекунед? Баён кунед.

Ба тарзи талаффузи калимаҳои ишорашуда риоя карда,
онҳоро нависед.

Ба тарзи талаффузи ҳарфи е дикқат диҳед.

Э талаффуз мешавад

харсанге

хатаре

баъзе

ЙЭ талаффуз мешавад

чашмае

писарбачае

биное

Имло: баҳри Норак, қувваи барқ, моҳиҳои ялакқосӣ, табииати зебо

САВОЛГУЗОРӢ БА ҲИССАҲОИ НУТҚ

Мазмуни матни дарси гузаштаро ба хотир оред.

Гуфтугӯйи Ситора ва Толибро хонед.

Аз матни “Як рўзи офтобӣ” калимаҳои мувофиқро аз рўйи
чадвал нависед.

Аз феълҳои навиштаатон замон, шахс ва шумораи сетоашро
муайян кунед. Се феъли дигарашро тасриф кунед.

Иsm

Сифат

...

Феъл

...

Чонишин

...

Пешоянҷҳо

...

Ту донӣ, ки дидан беҳ аз оғаҳист,
Миёни шунидан ҳамеша тиҳист.
Абулқосими Фирдавсӣ

— Соли гузашта мо ба тамошои Чилучорчашма рафта будем, — гуфт Манижа. — Обаш софу зулол, дарунаш пур аз моҳихо буд. Ман бисёр меҳостам, ки моҳӣ дорам. Падарам ба чанд гӯша ишора карданд. Дидам, ки дар таҳтакаҳои маҳсус чунин навишта шуда буд:

ЭЪЛОН

Сайёҳон ва истироҳаткунандагони гиромӣ!
Сайд кардани моҳихо қатъиян манъ аст!

Маъмурияти истироҳатгоҳ

Устод, ки ба суханони онҳо гӯш медод, гуфт:
— Бачаҳо, шумо ҳам эълон навишта метавонед? Пас, биёед, аз рӯйи намунаи боло дар бораи муҳофизати табиат эълон менависем.

ФЕЪЛ

— Манижа, намедонӣ, об аз кучо меояд? — пурсиҷ Бежан.
— Об аз қубур меояд, — ҷавоб дод Манижа.
— Ба қубур аз кучо об меояд? — боз пурсиҷ Бежан.
— Намедонам, — гуфт Манижа, — шояд аз ягон ҷӯйбор ояд.
— Беҳтараш, биё, ҳикояи зеринро меҳонем, зоро ҳикоя «Об аз кучо меояд?» ном дорад.

Хонед ва гӯед, ки чаро ниҳол ба осмон нигоҳ карда меистад.

ОБ АЗ КУЧО МЕОЯД? maktab.tj

Имрӯз аз пагоҳӣ ҳаво хеле гарм буд. Дар ҳавои гарм аз ҳама машгулияти беҳтарин чист? Албатта, оббозӣ! Самад монанди ҳаррӯза ба ҳавлии Асад омад. Аммо дар ҷӯй об набуд. Бинобар он онҳо дар болои реги нами ҷӯй нишаста, ба бозӣ машғул шуданд. Дар болои рег қӯчаҳои нав, каналу ҷӯйборҳои нав месоҳтанд.

Аз байн қариб як соат гузашт. Ногоҳ шилдир-шилдири об ба гӯш расид. Асаду Самад ҳар ду беихтиёر ба ақиб нигоҳ карданд.

Наёбад мурод, он ки чўянда нест,
Ки чўяндагӣ айни ёбандагист.

Ҳочу

– Об омад! Об омад! – хурсандона фарёд карданد **онҳо** ва зуд куртаҳои худро кашида, дарун-даруни об давидан гирифтанд.

Рӯзи дигар **ба** чўй об наомад. Офтоб ба қиём омада, ҳаво гарм шуд. Асаду Самад ташна монда, ба айвон даромаданд, чашмонашон ба ниҳолаки себ афтод, ки баргҳояш пажмурданамо метофт.

– Ба он ниҳол об диҳем-чӣ? – ба ангушт ишора кард Самад.

– Бечора дар зери офтоби сўзон хуб ташна мондагист.

Асад зуд сатилчаero ёфта, об овард ва ҳар ду ба назди ниҳол рафтанд.

– Даҳони ниҳол дар кучояш? – пурсиd Асад.

– Даҳони ниҳол дар поящ, – ҷавоб дод Самад.

– Аз ин мебарояд, ки **даҳони ту** ҳам дар поят будааст, – бо тамасхур гуфт Асад.

– Хайр, даҳони ниҳол дар кучо?

– Даҳон ҳама вақт дар сар мешавад. Даҳони одам, гурба, саг, мурғ дар кучо? Дар сарашон. Ҳамаи онҳо сарашонро ҳам карда об меҳӯранд.

– Хайр, ниҳол чӣ хел карда об меҳӯрад?

Асад андаке **хаёл** карду ҷавоб дод:

– Ниҳол аз борон об меҳӯрад. Вай даҳонашро күшода, ба осмон нигоҳ карда меистад. Ҳоло борон ки нест, бечора ташна мондааст.

– Биё, сарашро ҳам карда об медиҳем.

Симоҳои асосии матн киҳоянд?
Онҳо чӣ тавр ба ниҳол об доданий шуданд?
Аз матн ёбед ва хонед.

Чор ҷумлаи охири ин қисми ҳикояро нависед.
Замон ва шахсу шумораи феълҳоро муайян кунед.
Феълҳои «меҳӯрад» ва «медиҳем»-ро тасриф кунед.

Гуфтугӯйи Асад ва Самадро дар нақши онҳо хонед.

Чу сабру таҳаммул шавад ёри кас,
Ба некй муюссар шавад кори кас.
Шодӣ

Феълҳои зерини замони гузаштаро ба замони ҳозира баргардонед.

Намуна: хонд – хонда истодааст.

хӯрд	борид
хонд	шунид
гирифт	дӯхт
дид	нӯшид
гуфт	тафсид

ИБОРА ВА ЧУМЛА

Давоми ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

II

Онҳо дукаса ниҳолро хам карданӣ шуданд. Аммо вай хеле боқувват буд ва хам шудан намехост.

– Ист, – гуфт Асад, – ман ҳисобашро ёфтам. – Зуд ба танаи ниҳол дудаста часпида баромадан гирифт.

У чӣ қадар ки болотар мебаромад, ниҳол ба ҳамон андоза ба замин хам мешуд. Оқибат сари ниҳол омада ба замин расид.

– Даҳонашро ёфтӣ? – пурсид Асад ниҳолро бо вазни худ дошта истода.

– Даҳонаш нест-ку... фақат шоҳу барг.

Дар ҳамин вақт модари Асад давида омада, фарёд кард:

– Ин чӣ ҳунари нав-а? Акнун ниҳолшиканий баромад-ҷӣ?

Асад зуд ниҳолро сар дода, ду-се қадам ақиб рафт. Ниҳол рост шуд.

– Мо ниҳолро шикастаний не, об доданий, – узроҳона шарҳ дод Самад.

– Даҳони ниҳолро ба об наздик карданӣ будем, – илова кард Асад.

Аз ин ҷавоб дар рӯйи модари Асад табассум дамид.

– Даҳони ниҳол дар сараш не, балки дар поящ, дар решааш, – гуфт ў.

– Агар об доданий бошед, ба тагаш об резед. Дигар ниҳолро хам на-
кунед, – гуфту модар аз паси кори худ рафт.

Бачаҳо ба зери ниҳол об рехта, ба хӯроки нисфириӯзӣ рафтанд.

Оби ноёфта гарон бошад,
Чун биёбанд, ройгон бошад.

Абулмачди Саноӣ

Шумо ягон бор ниҳол шинондаед? Ба шумо кӣ ёрӣ дод?
Дараҳтону ниҳолҳо ба инсон барои чӣ даркоранд?

Аз ин қисми ҳикоя панҷ ибора ва ҷумла нависед.
Фарқи ибора ва ҷумлаҳоро гӯед. Ду ҷумларо таҳлил кунед.

Ҷумлаҳоро нависед ва таҳлил кунед.

ҶУМЛА

Давоми ҳикояро хонед ва мазмunaшро нақӯл кунед.

III

Дар ҳавои гарм, вақте ки одам шӯрбои гарм меҳӯрад, ҳаво аз будаш гармтар менамояд. Бинобар ин пас аз ҳӯрдани шӯрбо Самад гуфт:

- Агар об меомад, як оббозӣ мекардем.
- Биё, обро кушода **мебиёему** оббозӣ мекунем.
- Аз кучо?
- Аз ҳавлии Тоҳирбобо.

Вақте ки Асаду Самад ба ҳавлии Тоҳирбобо даромаданд, вай дар болои суфа, таги ток чой нӯшида менишаст. Ӯ бачаҳоро дида, зуд мақсади онҳоро пай бурд:

- Ҳа, барои обкушоӣ омадед?
- Ҳа, барои обкушоӣ.
- Имрӯз об наомад.
- Об аз кучо меояд? – ҳайрон шуда пурсид Асад. Ӯ гумон мекард, ки сари об ҳавлии Тоҳирбобо аст.
- Об аз ҳавлии Бурҳони биҳӣ меояд.

Бузургӣ саросар ба гуфтор нест,
Дусад гуфта чун ним кирдор нест.
Абулқосими Фирдавсӣ

—Лаб-лаби чӯй рафтан гиред, **меёбед**, —чавоб дод Тоҳирбобо.

Бачаҳо дарун-даруни чӯй рафтан гирифтанд ва ба ҳавлие расиданд, ки аз рӯйи гуфти Тоҳирбобо ин ҳавлии Бурҳони биҳӣ буд. Бурҳони биҳӣ! Шояд ҳавлии ин одам биҳизор бошад ё ба биҳипарварӣ ном баровардааст ки, ба охири номи ӯ **калимаи «биҳӣ»**-ро ҳамроҳ карда буданд. Ба ҳавлии Бурҳони биҳӣ аз обмӯрии поёни боғ даромадан мумкин буд. Асад бачаи **харобак** ва най барин борику дароз буд. Баръакси ӯ Самад тарбуз барин лӯб-лӯндаи фарбеҳ. Вақте ки Самад аз обмӯрий гузаштани шуд, масъала ранги дигар гирифт. Ӯ дар обмӯрий* дармонд. Асад ёрӣ додани шуда дasti Самадро дошта, кашола кардан гирифт. Аммо Самад чун **пӯки*** ба даҳони шиша задашуда nocturne шуда монд. Акнун вай на ба берун баромада метавонисту на ба боғ даромада.

пӯк – сарпӯши шиша
обмӯрий – ҷойи гузариши об дар зери девор

Тоҳирбобо ба онҳо чӣ маслиҳат дод?
Суханҳои Тоҳирбоборо нависед.
Ба **тарзи** талаффузи дурусти феълҳои ишорашуда риоя карда нависед.
Ин феълҳоро тасриф кунед ва ҷумла созед.
Аз рӯйи нақшаҳои зер ҷор ҷумлагӣ тартиб дихед. Фарқи онҳоро гӯед.

мақтаб.тj
ИБОРА ВА ҶУМЛА

Давоми ҳикояро хонед ва мазмunaшро нақл кунед.

IV

Обмӯрий гӯё ўро аз ҷор тараф бо тамоми қувва фишор медод. Самад ба гиря даромад.

Соҳиби боғ – Бурҳони биҳӣ боҳабар шуда давида омад. Вай аввал Асадро дид, ба дӯғу пӯписа сар кард.

Хайри ҳар кас ба қадри ҳиммати ўст,
Ҳиммати мардро қиммати ўст.

Абдураҳмони Ҷомӣ

– Ҳо, шайтони дупо, ба анҷирдузӣ
омадӣ? Ту писари кӣ?

– Не, амак, мо барои обкушӣ
омадем. Самаддармонд.

– Ана! – Асад рости гапро гуфта,
Самадро нишон дод.

Бурҳони биҳӣ ба аҳволи Самад қоҳ-
қоҳ зада хандиду сонӣ рафта, як чӯби об-
мӯриро андаке бардошта, Самадро
кашола карда гирифт. Бурҳони биҳӣ
Асаду Самадро бо анҷир зиёфат карду гуфт, ки анор пазад, ба анорхӯрӣ
биёянд.

– Амак, – далер шуда, ба сари мақсад омад Асад, – дар ҳавлии шумо
об нест-ку? Об аз кучо меояд?

– **Об аз таги шоҳтут меояд.** Ачаб не, дар он ҷо ба пахтазор баста
бошанд.

Бачаҳо вақте ки аз ҳавлии Бурҳони биҳӣ берун мебаромаданд, ба
хотири Самад расид, ки ин одамро Бурҳони биҳӣ мегӯянд. Аммо онҳо дар
боги ўбиҳиро надиданд. Бинобар он беихтиёр пурсиданд:

– Амак, биҳӣ кай мепазад? Якбора
Бурҳони биҳӣ қарib девона шуд. Ў бо
анҷирҳои дар дасташ буда ба сару рӯйи
бачаҳо зада, бо ҳақорату дашном ба
тарафи онҳо давид. **Бачаҳо гурехта**
халос шуданд.

Бурҳонамак аз хурдӣ биҳиро бад
медиid. Ҳар касе биҳӣ хӯрад, баданаш
вижжос зада мерафт. Аммо дар
ҳавлиашон ду бех биҳӣ буд, ки падараш

шинонда буд. Рафиқонаш дар сӯҳбату ҷамъомадҳо даркору нодаркор
биҳиро ном мегирифтанд. Вақте ки биҳӣ мепухт, бачаҳо ё одамони аз он
сир бехабарро ба назди Бурҳон мефиристониданд, ки биҳӣ пурсанд. Кор
ба ҷое расид, ки Бурҳон ду бех биҳии худро решакан карда партофт ва бо
ҳамин лақаби «Биҳӣ» ба ўчастпида монд.

Зи дониш шавад кори гетй ба соз,
Зи бедониш кор гардад дароз.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Бачаҳо чаро ба хонаи Тоҳирбобо рафтанд?
Ба ҳавлии Бурҳонамак чӣ тавр даромада мешуд?
Чаро Бурҳони биҳӣ мегуфтанд?

Чор ҷумлаи аввали ин қисми ҳикояро нависед. Калимаҳои онҳоро аз рӯйи ҷадвал нависед.

Исм	...
Сифат	...
Феъл	...
Чонишин	...
Пешоянд	...

Ҷумлаҳои ишорашударо нависед ва таҳлил қунед.
Ба зери мубтадо ва ҳабар ҳат кашед.

ТАҲЛИЛИ ҶУМЛА

Давоми ҳикояро хонед ва гӯед, ки бачаҳо ба кӯҷо равон шуданд.

Бачаҳо лаб-лаби ҷӯй ба тарафи шоҳтут раҳсипор шуданд. Таги шоҳтут ҷойи хеле аҷоиб будааст. Аз зери шоҳтуни калони сершоҳу барг се ҷӯй ба се тараф мерафт. Дар як тараф ҳавзи пуроб ва дурттар аз он мазорчае буд, ки дар болои он шоҳи гӯсфанди ёбоиро монда буданд. Лаб-лаби ҷӯй се пайраҳа буд.

Дар ҷӯй об набуд. Мазаи шоҳтут ва анор қарib як хел аст. Кадоме аз онҳоро одам бинад, даҳонаш об меқушояд. Асаду Самад шоҳтутҳои рехтаро ҷида ҳӯрдан гирифтанд. Барои ҷӣ ба таги шоҳтут омадани худро бачаҳо фаромӯш карда буданд. Аммо қаландчаро ёфта, об ба хотири Асад омад.

—Дар ин ҷо ҳам об нест-ку.

—Агар лаб-лаби ҷӯй рафтан гирем, ба сари об мерасем, —гуфт Самад.

Шунидан кай бувад монади дидан? Зарбулмасал

— Хайр, пагоҳ ба обкушой меравем ё бо ҳамин тамом? — пурсид Асад.

— Албатта меравем. Аммо ба ҳөҷ кас гап назан. Набошад, намемонанд.

Бачаҳо пинҳонӣ забон як карданд.

Он ҷоеро, ки ҷӯйи калон ба ду тақсим мешавад, душоҳ меноманд. Аз рӯйи шуниди Асаду Самад об аз ҳамин душоҳ меомад. Аммо, вақте ки бачаҳо ба ин ҷо омаданд, об набуд.

Бачаҳо дарун-даруни ҷӯй боло рафтан гирифтанд. Онҳо ба сӯии канал мерафтанд.

Аминҷон Шукӯҳӣ

Асаду Самад ба кучоҳо рафтанд?

Мазай шоҳтут бо мазай қадом мева як хел аст?

Шоҳтут барои инсон ҷӣ фоида дорад?

Аз зери шоҳтут ҷанд ҷӯй равон буд?

Оё Асаду Самад аз кучо омадани обро фаҳмидаанд?

Шумо медонед, ки об аз кучо меояд?

Дарсҳои табиатшиносиро ба ёд оварда, гӯед, ки об дар табиат ҷӣ тавр пайдо мешавад.

Шаш ҷумлаи охирӣ матнро нависед. Аз ҷумлаҳои навиштаатон ду ҷумлаи охирро таҳлил кунед.

Банди якумро бори дигар хонед. Нависанда таги шоҳтутро бо ҷӣ хел ибораҳо тасвир кардааст? Нависед ва бо онҳо ҷумла тартиб дихед.

Аз матн се ҷумлаэро, ки исмҳои хос доранд, нависед.

Ба ҷойи нуқтаҳо исмҳои хос нависед.

1. Дӯstonи мо дар шаҳри ... зиндагӣ мекунанд.

2. Оби дарёи ... соф аст.

3. ... ба назди бародараш ба саҳро рафт.

4. Саги мо ... ном дорад.

5. Баландтарин кӯҳи Тоҷикистон кӯҳи ... аст.

НАМУНАХО БАРОИ ХОНИШИ БАДЕЙ

БИЁ, ТО ҚАДРИ ЯҚДИГАР БИДОНЕМ

Биё, то қадри яқдигар бидонем,
Ки то ногаҳ зи яқдигар намонем!
Каримон ҷон фидои дӯст карданд,
Сагӣ бигзор, мо ҳам мардумонем!
Ғаразҳо тира дорад дӯстиро,
Ғаразҳоро чаро аз дил наронем?
Гаҳе хушдил шавӣ аз ман, ки мирам,
Чаро мурдапарасту ҳасми ҷонем?
Чу баъд аз марг ҳоҳӣ оштӣ кард,
Ҳама умр аз ғамат дар имтиҳонем.
Кунун пиндор, мурдам, оштӣ кун,
Ки дар таслим мо чун мурдагонем.
Чу бар гӯрам бихоҳӣ дод бӯса,
Рухамро бӯса дех, акнун ҳамонем!

Ҷалолиддини Румӣ

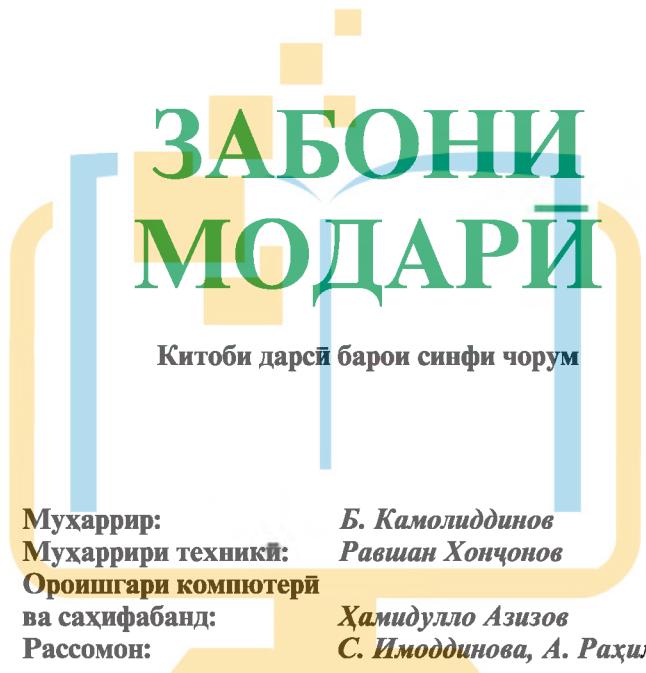
ЯК ХОТИРАИ ГУЛЧЕҲРА СУЛАЙМОНОВА АЗ ВОЛИДАЙН

Аз қадимулайём дар мардуми мо чунин расм будааст, ки домод рӯзи домодталбон, баъди зиёфат аз хонаи хушдоман чизеро пинҳонӣ мегирифтааст. Падарам дар анҷоми меҳмондорӣ як гулдони шишагини пурнақшу нигорро «дуздида», ба хонаамон оварда буданд. Модарам он гулдонро ба рафи баланд, ҷойи намоёни ҷевон гузашта буданд. Баъд аз вафоти падарам он гулдон чун рамзи муҳаббати айёми ҷавонӣ гӯё ягона ёдгорӣ аз падари нокомам буд ки, модарам онро бисёр эҳтиёт мекарданд. Ҳар замон онро гирифта, эҳтиёткорона аз губор тоза карда, як лаҳза ба нақшу нигори зебои он бо меҳр ҷашм медӯхтанд ва беихтиёر ашк дар ҷашмонашон ҳалқа мезад...

Рӯзе ман ҳам хостам, ки гулдонро гирифта, аз ҷангӯ губор пок карда, боз ба ҷояш гузорам. Ноҳост аз дастам лағжида, ба фарши хона афтода, пора-пора гардид. Инро дида фарёди модарам ба фалак печид. Ба назарам, баробари гулдон қалби озурдаи модарам ҳам пора-пора шуда буд.

Намии ҷашмонаи модарам ҷанд рӯз нахушкид...

**Зиёев Мухиддин, Эрматова Умеда,
Олимова Фаросат, Зоолишоева Бибинасрин,
Набиев Муродалий, Қосимова Шарофат**

maktab.tj

“Huoerquosi Yiqi Trading Co., LTD”,
(Чин)

Ба чопаш 19.03.2012 имзо шуд
Чопи оғсет. Андозаи $70\times90^{1/16}$. Коғази оғсетӣ.
Ҳаҷмаш 21,5 ҷузъи чопии аслӣ.
Адади нашр 120000.

М. Зиёев, У. Эрматова, Ф. Олимова,
Б. Зоолишеева, М. Набиев, Ш. Қосимова

Душанбе – 2012

ББК —

М. Зиёев, У. Эрматова, Ф. Олимова, Б. Зоолишоева, М. Набиев, Ш. Қосимова.
Забони модарӣ. Китоби дарсӣ барои синфи чорум.

Ин китоб дар доираи татбиқи Лоиҳаи таҷдиди маориф
таҳия ва нашр шудааст.

Мушовирон:

Лутфуллоев Маҳмадулло
Аминов Сайдамир
Мирзоматов Нурулло
Мирзоев Кароматулло

Муҳаррир:

Камолиддинов Баҳриддин

Чадвали истифодай иҷоравии китоб

Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
			Аввали сол	Охири сол

maktab.tj

ISBN

© Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон
© Зиёев М., Эрматова У., Олимова Ф.,
Зоолишоева Б., Набиев М., Қосимова Ш.

МУНДАРИЧА

I. КАЛИМА, ИБОРА, ЧУМЛА. ВАТАН, ВАХДАТ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛЙ.....	5
II. ИСМ. ТИРАМОХ. ТАБИАТ.....	19
III. ФЕЪЛ. УЗВХОИ ИНСОН ВА БЕХДОШТИ ОН.....	68
IV. СИФАТ. ҚАҲРАМОНҲО ВА ШАХСОНИ ШИНОХТАИ ДИЁР.....	116
V. ЧОНИШИНҲОИ ШАХСӢ. ЗАБОНИ МОДАРӢ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛЙ.....	165
VI. ПЕШОЯНДҲО. РАСМУ ОИНҲО.....	188
VII. ПАЙВАНДАҚҲО. КАСБУ ҲУНАРҲОИ МИЛЛӢ ВА МУОСИР.....	209
VIII. ЧУМЛА. БАҲОРИ ХУРРАМ.....	241
IX. ЧУМЛА. АРЗИШИ ИНСОН.....	270
X. ТАКРОРИ МАВЗУҲОИ ГРАММАТИКӢ. ОБ. ДАРӢ ВА КУЛҲОИ ТОЧИКИСТОН.....	320

АЛОМАТҲОИ РАҲНАМО

Хонед

Зебо, покиза ва бегалат нависед

Ичро кунед

Чавоб дижед

Дар хотир нигоҳ доред

Бозӣ

Саволҳои тести

Мактуб, табрикнома, эълон нависед

Сароед

Бежан ва Манижа

Корҳои гурӯҳӣ

Луғат

Панд

Қоида

Сулҳ чун хуршеди тобон ҳар саҳар
Мешавад аз кишвари ман чилвагар.
Мирзо Турсунзода

I. КАЛИМА, ИБОРА, ЧУМЛА. ВАТАН, ВАХДАТ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛӢ

ҲАРФ ВА ОВОЗ

- Ассалом, ҳамсолони азиз!
- Биёед, шинос шавем. Мо – Бежану
Манижа, дӯстони шумо. Инак, соли нави
таҳсил оғоз ёфт.
- Бале, – гуфт устод, – дарси аввали мо –
дарси сулҳ. Биёед, ба хотир меорем,
ки дар бораи сулҳ чиҳоро медонем.
Манижа гуфт:
- Ман дар бораи сулҳ шеърҳо медонам.
Бежан гуфт:
- Кабӯтар рамзи сулҳ аст.

Шумо дар бораи сулҳ шеър медонед? Гӯед.

Мисраъҳоро хонед ва шарҳ дихед:

Пурҳарорат нест бе сулҳ офтоб,
Дар замин ҳам нест файзи* беҳисоб.
Нест бахту нест парвози нишот*,
Нест ин ҳусну латофат* дар ҳаёт.

Мирзо Турсунзода

файз – баракат, бисёри
нишот – шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ
латофат – нозуки, зебой, раънӣ

Чу аз оштї шодї ояд ба чанг,
Хирадманд ҳаргиз нақӯшад ба чанг.
Абӯшакури Балхӣ

Бе сулҳ офтоб чї гуна аст?

Чаро одамон ба ҳамдигар осмони соф орзу мекунанд?

Агар сулҳ набошад, боз чихо дар ҳаёт нестанд?

Ибораҳои муқобилмаъноро навишта, бо пайкон (тирча) ишора кунед.

парвози кабӯтар	чанги хонумонсӯз
осмони соф	хонаи вайрон
ҳандаи бегаш	дуди сиёҳ
дўстии одамон	нолаи чуғз
манзили обод	гиряи модарон

Ибораҳои сутуни якум маъни сулҳро ифода мекунанд.

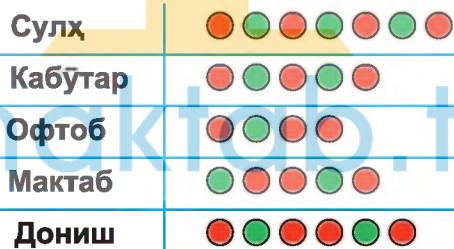
Ибораҳои сутуни дуюм-чӣ?

Фарқи овоз ва ҳарфро гӯед.

Овозҳои садонокро номбар кунед.

Бо ҳарфҳои йотбарсар калимаҳо тартиб дихед.

Калима ва ишораҳоро мувофиқ карда ба дафтар нависед.

Намуна: сулҳ - ● ● ● ●   кабӯтар - ...

Мактаб ба ту медиҳад ёд илму адаб,
Мактаб зи ту мебарад ғаму ранҷу тааб*.
Садриddин Айнӣ

ҲИЧО

– Таътил чӣ тавр гузашт, Бежан? – пурсид Манижа.

– Ман хуб истироҳат кардам. Ба истироҳатгоҳи тобистона рафтам ва дар он ҷо дӯстони бисёр пайдо кардам. Дӯстони ман аз ҳар гӯшаву канори Тоҷикистон буданд. Мо рӯзона ба варзиш, бозиҳои гуногун машғул мешудем. Бегоҳиҳо якҷоя ҷамъ омада, шеъру сурудҳо меҳондем. Вале ман соли таҳсили навро бесаброна интизор будам, – гуфт Бежан.

– Ту - чӣ? – пурсид Бежан аз Манижа.

– Ман ҳам мактабамонро пазмон шудам.

Мисраъҳоро хонед ва шарҳ дихед.

Пас аз таътил бо саъии дуболо*

Зи шаҳру деху кӯҳу дашту саҳро

Басе парварда меҳратро ба дилҳо

Ба наздат омадем, оғӯш бикшо,

Аё, эй модари мо – мактаби мо.

Убайд Раҷаб

саъии дуболо – бо кӯшиш, ҷидду ҷаҳди дучандон
тааб – ранҷ, азоб, ҳастагӣ

Бачаҳо бо саъию кӯшиши зиёд ба мактаб омаданд. Шумо чӣ тавр ба мактаб омадед?

Чаро шоир мактабро модар гуфтааст? Шумо дар бораи мактаб чӣ мегӯед?

Барои чӣ шоир «Оғӯш бикшо» гуфтааст?

Оё мактаб ҳам ба оғӯш гирифта метавонад? Шарҳ дихед.

Калимаҳои шеърро ба ҳиҷоҳо ҷудо карда нависед.

Ба дониш шод гардй аз дилу чон,
Ки бедониш бувад ҷовид ҳайрон.
Носири Ҳусрав

Хонандагони азиз, таътили тобистонаи шумо чӣ тавр гузашт? Таассуроти худро дар бораи таътили тобистона нависед. Дар вақти навиштан ба талаботи зерин риоя кунед.

- Матн аз 25 калима кам набошад.
- Ҳикояро ин тавр оғоз кунед:
Ман дар таътили тобистона ...
- Аз калимаю ибораҳои ёрӣ, истироҳат, бозӣ, машғулияти дӯстдошта истифода баред.
- Кӯшиш кунед, ки зебо, покиза ва беғалат нависед.

Аз ҳичоҳои пароканда калимаҳо созед ва нависед.

Устод ба синф даромад. Манижа ва Бежанро дид, ки бо ҳам баҳс мекарданд:

- Чӣ шуд, бачаҳо?
- Устод, Манижа мегӯяд, ки кӯчаи онҳо барояш Ватан аст. Наход кӯча ҳам Ватан бошад?
- Бежан бо ҳайрат ба устод нигарист. Устод ба суханони онҳо гӯш кард ва ба саволҳояшон ҷунун ҷавоб дод:
- Дуруст гуфтӣ, Маниҷаҷон. Ватан аз хонаҳои мо, аз кӯчаҳои мо оғоз меёбад. Кӯчаи туяқ пораи Тоҷикистон аст.

Бачаҳо, боз чиҳо гӯшаи Ватан шуда метавонанд? Нависед.

Ватан, дар ҳар күч омад ба сар форам ҳавои ту,
Ман аз он сўйи уқёнус бишнидам садои ту.
Mирзо Турсунзода

Шеърро ифоданок хонед.

ВАТАН

Ватан дар синаам бо ин бузургӣ
Ба монанди диле маъво* гирифтаст,
Ки гӯё чунраги хун аз дили ман
Ба саҳро роҳи нав дарё гирифтаст.

Сафи амвоҷ* ҳамчун сатри шеърам
Шавад иншо ба рӯйи дафтари дил.
Ситода* рост гӯё кӯҳсораш
Ба мисли посбоне бар дари дил.

Даруни синаи ман хуфта гӯё
Ҳама сарбозҳои чонсупурда.
Агарчи хуфта онҳо дар дили **ҳок**,
Валекин ёдашон дар дил намурда.

Даруни синаи ман бешазорест,
Даруни синаи ман кӯҳу саҳрост.
Даруни синаи ман кӯҳсорест,
Даруни синаи ман ними дунёст.

Ватан дар синаам бо ин бузургӣ
Ба монанди диле маъво гирифтаст,
Ки гӯё чунраги хун аз дили ман
Ба саҳро роҳи нав дарё гирифтаст.

Ҳабибулло Файзулло

маъво – хона, манзил, маскан
амвоҷ – мавҷҳо
ситода – истода

Чун ниҳодам пойи худро бар сари хоки Ватан,
Борҳо бўсидам аз рухсораи поки Ватан.
Mирзо Турсунзода

- Барои чӣ баъзе калимаҳои шеър сиёҳтар чоп шудаанд? – пурсиd устод.
- Ба фикри ман, ин калимаҳо як пораи Ватанро ифода мекунанд, – ҷавоб дод Манижа.
- Ба фикрам, дар ин шеър боз якчанд калимаи дигар ҳам як пораи Ватанро ифода мекунад, – гуфт Бежан.

Ин калимаҳоро аз матн ёфта, ба онҳо савол гузоред.
Кадом ҳиссаи нутқ будани онҳоро гӯед.
Бо ин калимаҳо чумлаҳои нав тартиб дихед.

Намуна: кӯҳсор – Тоҷикистон кишвари кӯҳсор аст.

КАЛИМА

Шеъри «Ватан»-ро бори дигар хонед.
Шоир Ватанро ба чӣ монанд кардааст?
Шумо Ватанро ба чӣ монанд мекунед?
Нависед ва шарҳ дихед.

Калимаҳое, ки дар монанд кардан ёрӣ медиҳанд инҳоянд:
чун, монанди, гӯё, мисли, ҳамчун. Мисол: монанди дил,
мисли қӯдаки ширинзабон,...

Барои обод кардани ҳар як пораи Ватанамон шумо чӣ кор карда мегавонед?

Фикратонро бо якчанд чумла нависед. Масалан:

Ман кӯшиш мекунам, ки кӯчаи худро тозаву озода нигаҳ дорам. Буттаву шохи дараhtonро нашиканам. Оби ҷойборро ифлос накунам...

Калимаю ибораҳои зеринро хонед. Калимаҳоеро, ки нишонаҳои ватандӯстиро ифода мекунанд, ҷудо карда нависед:

вафодорӣ, дурӯғ гуфтан, дашном додан, ҳурмат кардани падару модар, ёрӣ расонидан ба одамон, тоза нигоҳ доштани сару либос, нигоҳубини рустаниҳо, шикастани шохи дараhton, сагу гурба ва мусичаю кафттарро озор додан, барои паррандагон лона сохтан, бо ҳамсояи худ дӯст будан, тоза кардани хона ва маҷаллаи худ.

Гар «Ватан» гүям, забонам шаҳдборон мешавад,
Ҳастиамро лаззати меҳраш дучандон мешавад.
Мавҷуда

ҲИССАҲОИ НУТҚ

– Бачаҳо, шумо ҳимоятгарони ояндаи Ватани моед. Оё шумо шахсонеро, ки дар сафи Артиши миллӣ адои хизмат мекунанд, мешиносед? Онҳо дар кучо хизмат мекунанд?

– Онҳо, – гуфт Манижа, – дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурии Афғонистон хизмат мекунанд.

– Бале, – гуфт устод, – вале ман шоҳиди солҳое будам, ки фарзандони мо берун аз ҷумҳурии Афғонистон хизмат мекарданд. Ин матн аз ҳаёти ас-карбачаи он солҳо ҳикоят мекунад.

Матнро хонед ва гӯед, ки чаро матн «Бӯйи ватан» ном дорад.

БӮЙИ ВАТАН

Пира зан – Қамарнико аз наберааш – Мирзо ҳатгирифт. Шодии ўҳадду канор надошт. Ин бесабаб набуд. Саҳл кам як моҳ боз аз ўмактуб намемад.

Чашми модаркалон ҳамеша ба дарӣ кӯчаву роҳи ҳаткашон чор буд. Дар ин муддат, дурӯғ нашавад, ҳаткашон чор бор омад. Ҳар бор пира зан ба умеди номаи наберааш ба истиқболи ҳаткашон мешитофт. Вале аз ўхбаре набуд.

Хайрият, рӯзи сиёҳ якум аз ўмактуб омад. Ў бо ҳаяҷон мактубро күшод. «Шукур, нури дидай ман саломат будааст. Ин – ҳати вай», – гуфт ҳуд ба ҳуд ва мактубро ба ҷашмонаш молид. Бӯйи коғазу сиёҳӣ ба машоми ўгуворо расида, айнак ба ҷашм гузошт ва ба хондан сар карда буд ки,

Мусоғир ҳар күчө афтад, ватанро дұст медорад,
Ки булбұл дар қағас афтад, чаманро дұст медорад.
Камоли Хұчандай

духтари ҳамсоя – Робиа аз дари құча даромада омад ва хатро аз ү гирифт, ки бихонад.

«Модарчони азизу меҳрубон! Медонам, ки шумо хеле хавотир шудед. Бисту панч рұз боз ба шумо мактуб нанавишкаам. Моро ба Полша* бурда буданд. Дар он қоңырау машқ мекардем. Машқои ҳарбй.

Як рұз, баъди машқо, дар вақти дамгирій ба ҳар тараф нигоҳ карда, ягон теппай дигар ё иморати баланд мечустам, ки ба болои он барояму ба хоки худамон нигоҳ кунам. Ҳеч набошад, ягон дәхәю одамонашро бинам.

Ниҳоят чашмам ба як дарахти коч* афтод, ки хеле баланд буд. Аз дил гузарондам, ки ба он бароям, тарафи худамонро мебинам. Ба ҳамин ният ба танаи на он қадар ғафси коч наздик шудаму даст ба танаи он бурдам. Пұстлохаш дурушт* буду поймонаки нағз мешуд. Танаи бешохубарг қарип ҳафт метр меомад. Ягон ду метри дигар боло баромада будам ки, тарафи мо барьало намоён шуд.

Ин як дәхәи сабзу хұррам буду дар берунаш – күли калон. Одамжо, құчаю хонахо, чорвои чаридагашта – ҳама нағз менамуданд. Шамол бүйи дәхаро ба димогам овард».

Рахим Қалып

дурушт – ноҳамворт, дағал
коч – дарахти сұзанбарғи ҳамешасабз
Полша – номи як давлат дар Аврупо

Оё пиразан хатро хонда метавонист? Җи тавр муайян кардед?
Он құмларо аз матн ёфта, нависед.
Пиразан аз кій хат гирифт?
Ү чанд вакт боз аз наберааш хат нагирифта буд?
Чаро пиразан ба пешвози хаткашон мешитофт?
Пиразан аз چи хурсанд шуд?

Он құмларо, ки хурсандии модаркалони Мирзоро ифода
мекунад, аз матн ёфта, нависед.

Дар пардаи субҳ меҳри тобон якстост,
Тоҷик ҳама чову Тоҷикистон якстост.
Гулназар Келдӣ

ҲИССАҲОИ НУТҚ

Се ҷумлае тартиб дихед, ки дар онҳо қалимаҳои **Ватан**, **муҳабат**, **Тоҷикистон** ҷой дошта бошанд.

Калимаҳои **саҳл**, **моҳ**, **нигоҳ**, **машқоро** беғалат талафғуз карда, нависед.

Аз матни “Бӯйи ватан” ба ҳиссаҳои нутқ панҷтой мисол оред.

Исм	Сифат	Феъл	Пешоянд

- Дафтари худро бо **шарикатон** иваз намоед.
- Навиштаи яқдигарро хонед ва муқоиса кунед.
- Агар ғалат бошад, исбот кунед ва роҳи ислоҳашро нишон дихед.

Банди охирро бори дигар хонед. Нависед. Ба зери **исмҳо** як хат ва ба зери **феълҳо** ду хат кашед.

Манзараи маҳаллаи худро бо тасвири дар матн омада муқоиса кунед. Оё дар **маҳаллаи шумо ҳам кӯл ҳаст ва дар атрофи он бузу гӯсфандҳо мечаранд?** Боз чиҳоро мушоҳида кардаед?

Аз матн мактуби Мирзоро бори дигар хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Шумо ҳам ба модар, падар, бобо мактуб нависед.

Дар вақти навиштани мактуб ба талаботи зерин риоя кунед:

Мактубро ин тавр оғоз кунед:

*Салом, модарҷони азизу
меҳрубон!*

- Матни мактуб аз 30 қалима кам набошад.

Қатра-қатра оқибат дарё шудем,
Зарра-зарра күхи побарчо шудем.
Низом Қосим

- Аз ифодаҳои ёд кардам, хавотир нашавед, сиҳату саломат истифода баред.
- Зебо, покиза ва бегалат нависед.
- Дар поёни матни мактуб **Бо эҳтиром...** навиштанро фаромӯш нақунед.

ИБОРА

– Бачаҳо, Тоҷикистон Ватани мост ва ободию шукуфоии он ба вахдати мо вобаста аст, – гуфт устод.

Бежан, ки бодиққат ба суханони устод гӯш мекард, пурсид:

– Лутфан бигӯед, ки ваҳдат* чист?

– Шумо метавонед шеъри Сайидалий Маъмурро хонда, ба саволатон ҷавоб ёбед, – гуфт бо табассум устод.

СУРУДИ ВАХДАТ

Тоҷикему яқдилу ҷонем,
Партави як субҳи ҳандонем.
Шӯълаи як моҳи шомафрӯз,
Нури як ҳуршеди тобонем.

Ваҳдати мо – иқтидори* мо,
Ваҳдати мо – ифтихори мо.

Ҳамватаң ҳастему ҳурсандем,
Ҳамтанему решапайвандем.

Бо тамоми мардуми дунё

Ҳамдаму ғамхору дилбандем*.

Ваҳдати мо – иқтидори* мо,
Ваҳдати мо – ифтихори мо.

Тоҷикистон, ҳоки аҷдодӣ*,

Марзи бахту қишвари шодӣ,

Аз парешонӣ ту эмин бош

Дар қабои* сабзи озодӣ.

Ваҳдати мо – иқтидори* мо,
Ваҳдати мо – ифтихори мо.

Ба пеши бародар бародар ба ҹанг
Наёяд, агар бошадаш ному нанг.
Абулқосими Фирдавсӣ

иқтидор – қувват, тавоной

ваҳдат – ягонагӣ, муттаҳидӣ

қабо – як навъ либоси рӯйпӯши дарози пешкушода

дилбанд – маҳбуб, азиз, меҳрубон

аҷдод – ниёғон, гӯзаштагони мо

Чаро шеър «Суруди ваҳдат» ном гирифтааст?

Чаро ваҳдат иқтидор ва ифтихори мо аст?

Кадом калимаю ибораҳо дар шеър маъниони ваҳдатро ифода кардаанд?

Дар банди сеюми шеър кадом калима ба калимаи ваҳдат муқобили-
маъно аст?

Нависед. Фарқи калимаю ибораҳоро гӯед.

Дарё – дарёи хурӯшон, мард – марди далер, офтоб – офтоби
дурраҳшон, шабнам – шабнами сахар.

Калимаҳо **ғамхор**, **дилбанд**, **шомафрӯз**, **хандон**, **аҷдодӣ**-ро
нависед. Ба онҳо савол гузоред.

Ба кадом ҳиссаи нутқ мансуб будани онҳоро гӯед.

Бо ин калимаҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

ИБОРА

Шеъри «Суруди ваҳдат»-ро ифоданок хонед.

Шарҳ дихед:

1. Хоки аҷдодӣ, моҳи шомафрӯз.

2. Ваҳдати мо – иқтидори мо,

Ваҳдати мо – ифтихори мо.

Аз шеър 3-4 ибораро ёфта, нависед. Ба зери исмҳо як хат, ба зери
сифатҳо хати мавҷонк кашед.

Намуна: хуршедӣ тобон, ...

Пандҳоро хонед, маънидод кунед ва зебо нависед.

1. Ду дил як шавад, бишканад кӯҳро,

Парокандагӣ орад андӯҳро.

Низомии Ганҷавӣ

**Як гули мақсуд дар ин бүстон
Чида нашуд бе мадади дүстон.**

Саъдии Шерозӣ

2. Парокандагӣ аз нифоқ* хезад,

Пирӯзӣ* аз иттифоқ* хезад.

Низомии Ганҷавӣ

3. Ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ беҳтар аст.

4. Ҳеч бонги каф задан н-ояд бадар,

Аз яке дасти ту бе дасти дигар.

Ҷалолиддини Румӣ

иттифоқ – ягонагӣ, якчоягӣ, бо ҳам, якчоя шудан

нифоқ – ҷанг

пирӯзӣ – ғалаба, зафар

Ҷумлаҳоро нависед **ва маъни**ни калимаи иттифоқро шарҳ дижед.

Падар ба писаронаш насиҳат кард, ки бо ҳамдигар иттифоқ шуда, бе ҷанггу ҷанҷол зиндагӣ кунанд.

Агар бо ҳамдигар иттифоқ шуда зиндагӣ кунед, ҳеч кас шуморо мағлуб карда наметавонад.

ЧУМЛА

Субҳи рӯзи дигар муаллим ба синф даромада, Бежану Манижаро саргарми кор дид. Дар дасти Бежан заврақча буд. Устод пурсид:

– Инро кӣ соҳт?

– Ин – маҳсули **дастони** Бежан, – гуфт Манижа.

– Манижа ҳам ба ман ёрӣ расонд, – гуфт Бежан.

Устод ба онҳо «Офарин!» – гуфта, хондани матнро таклиф намуд.

Матнро хонед ва гӯед, ки чаро «Ангушт ва мушт» ном гирифтааст.

АНГУШТ ВА МУШТ

Бачаҳо ба зудӣ ҷойи хуберо ёфта, ба ҳезумғундорию қолинпаҳнкунӣ шурӯъ намуданд ва оташдончае сохта, ба таги ҷойҷӯш оташ монданд.

– Акнун ба мо дар бораи киштиатон ҳикоя кунед, Шарифако, – хоҳиш намуданд бачаҳо, вақте ки ҳама дар гирди ӯ ҷамъ омаданд.

**Як тан, агарчи ба зўру шавкат* зиёда бошад,
бо бисёрй барнаояд.**

«Нигори Дониш»

– Хуб, хуб, – хандида розй шуд Шарифако, – лекин аввал шумо гўед, ки ин завракро кӣ соҳт.

– Худамон! – бо як овоз ҷавоб доданд бачаҳо.

– Ростӣ?

– Ҳа, ҳа, – тасдиқ намуд Анвар, – ин тӯхфаи мо – ба шумо!

– Офарин, офарин! – ба китфи ўтап-тап зада таҳсин намуд Шарифако.

– Ин корро ту сар кардагистӣ-а?

– Не, Шарифако, – ҷавоб дод Анвар, – ин корро Инъом сар кард.

Аммо вай аввал...

– Чӣ «аввал»? – ба ҷизе сарфаҳм нарафта пурсид Шарифако.

– Ман, ако, аввал худам соҳтанӣ шудам... – гўён Инъом воқеаро сар то по ҳикоя кард.

Баъд аз гали ўҳама ҳомӯш монданд. Шарифако фарқи фикрӯ хаёл буд.

– Каний гўед-чӣ, – бо симои ҷиддӣ ногоҳ ба бачаҳо рӯй овард вай, – ин чист? – ва мушташро нишон дод.

– Мушт! – ҷавоб доданд онҳо пас аз қадре ҳайронӣ.

– Дуруст. Ин-чӣ? – Шарифако як ангушташро нишон дод.

– Ангушт!

– Дуруст. Кадомаш зўр? – бо дикқат як-як аз назар гузаронда пурсид Шарифако.

– Мушт, албатта! – фарёд заданд ҳама.

– Дуруст гуфтед, – сар ҷунбонда тасдиқкард Шарифако,

– Ҳар коре, ки ба як ангушт душворӣ мекунад, барои даҳ ангушт мушкил нест! Ана мисоли равшан: Инъом як моҳи дароз зўр зада завракро буд карда натавонист, vale, ҳангоме ки ҳамаатон ба он часпидед, дар се рӯз буд кардед! Ин ба шумо дарси нағз шавад. Ҳеч ҷаҳони ангушти танҳо нашавед, балки мисли мушт бошед. Дуруст мегӯям?

– Дуруст, Шарифако! – бояковоз насиҳати ўро маъқул донистанд бачаҳо.

– Ана акнун, – бо табассум гуфт Шарифако, – ман ба шумо дар бораи киштии зериобиамон* ҳикоя мекунам... – ва ўдар бораи киштии худ ҳикоя сар кард.

Пўлод Толис

**киштии зериобӣ – киштие, ки дар қаъри баҳр шино мекунад
шавкат – қудрат, қувват**

Чу ёбىй дүсте, саҳташ нигаҳ дор,
Ба сүстүй доманаш аз даст магзор.

Асадиي Түсү

Шарифако барои чй мушт ва ангуштро мисол овард? Барои чй ба бачагон «Офарин» гуфт? Сохтани заврақро кй сар карда буд?

Хар коре, ки ба як ангушт зўрӣ мекунад, барои даҳ ангушт мушкил нест. Ҳеч вақт ангушти танҳо нашавед, балки мисли мушт бошед.

Ҳикояи «Ангушт ва мушт»-ро дар нақши қаҳрамонҳои он хонед.

Зарбулмасал ва пандҳоро нависед ва маънидод кунед.

Кувваи мушт дар панҷ ангушт.

Аз як даст садо намебарояд.

Машварат идроку ҳушёй дихад,
Ақлҳоро ақлҳо ёрӣ дихад.

Чалолиддини Румӣ

Дар ҳама кор машварат бояд,
Кори bemашvarat nakӯ n-ojad.

«Анвори Суҳайлӣ»

Аз ҳаёт монанди мазмуни матн мисол оред ва баён кунед.
Хонандагони синфи шумо тифоқанд?

Дар бораи муттаҳид будани синфи худ ҳикоя кунед.

Аз ҳикояи «Ангушт ва мушт» дутой ҷумлаҳои хабарӣ, саволӣ ва хитобиро ҷудо карда, нависед. Ба оҳанги хониши онҳо риоя кунед.

Ба имлои ҳамсадоҳои такрор дикқат дихед. Бо онҳо ҷумла тартиб дода, нависед.

Албатта, иттифоқ, муттаҳид, қувва.

Шұхрати бисёр дорад тирамоҳ,
Номи лангардор дорад тирамоҳ.
Мирзо Турсунзода

II. ИСМ. ТИРАМОҲ. ТАБИАТ

ИСМ

Манижа ва Бежан мавзұйхо синфи сеюмро тақрор карданد. Манижа ба Бежан қадвалеро нишон дода, **таклиф** намуд, ки ба ү ёрій расонад. Онҳо бояд калимаҳоро мувоғиғи фаслҳои сол چо ба қо мекарданд.

Шумо низ ба онҳо ҳамроҳ шавед ва қадвалро пур кунед:
Калимаҳо барои истифода:

сентябр, сияхгүш, ноябр, лопа, **мұғча**, барг, июл, киштукор, оббозӣ, ях, март, барф, дастпұшак, июн, чана, офтоб, пирях, мева, ҳосилғундорӣ, баргрезӣ, ҷав, январ, гандум, алафдаравӣ, феврал, барф, тарма.

Зимистон	Баҳор	Тобистон	Тирамоҳ
тарма...	сабза...	гармӣ...	ноябр...

Ба калимаҳои қадвали боло савол гузоред.

Исм номи одамон ва ашёро мефаҳмонад ва ба саволи Кӣ? (Киҳо?), Чӣ? (Чиҳо?) ҷавоб мешавад. Саволи Кӣ? (Киҳо?) одамонро ифода мекунад: хонанда, шоир, олим, Саид, Назира. Саволи Чӣ? (Чиҳо?) ба исмҳои дигари ғайри инсон гузошта мешавад: қалам, қадвал, даст, барг, хок, некӣ, сулҳ, асп, бедона...

Матнро хонед ва гүед, ки мардум дар бораи чи суханҳои пурхикмат доранд.

ДЕҲҚОН

Азбаски мардуми точик аз қадимулайём ба зироаткорӣ, боғдорӣ, ҳунармандӣ шуғл доштанд, дар расму оин ва мероси фарҳангӣ мардумӣ дар бораи кишту кор, ҳосияти ғалладона, меваю сабзавот, тарзи тайёр кардани ғизоҳо, нӯшбаҳо ва шарбатҳои гуногун ривоятҳо ва гүфтөрҳои зиёде мавчуданд.

Чаҳонро хуррамӣ аз дехқон аст,
Аз ӯ гаҳ заръ, гоҳе бӯстон аст.

Носири Ҳусрав

Мардуми дехқон заминро ғанчи бебаҳо ва асоси қувваи худ ҳисоб ме-
кунанд.

Мардум дар афсонаҳо, зарбулмасалу мақолҳо дар бораи гандум,
нон, меваҷот суханҳои пурхикмат доранд. Чунончи, дар як мақоли ҳалқӣ
омадааст:

«Ҳар чӣ ба хок дихӣ, аз хок бозёбӣ». Ё ки дар бораи қиши дуруст ва
оқилона кардан дар ҳикмати ҳалқӣ гуфта шудааст:

«Ҳар қас ҳар чӣ корад, онро медараравад».

Дар байни мардуми тоҷик имрӯз низ чунин суханон ривоҷдоранд:

«Дасти дехқон дастурхони пурбаракат дорад»

«Дарахти боғбон – барои ояндагон»

«Ҳар ки қиши кунад, баракат мёёбад».

(«Дастархон аз дехқон обод аст»)

Мардум аз қадимулайём ба чӣ шуғл доштанд?

Барои чӣ мардуми дехқон заминро ғанчи бебаҳо мөҳисобанд?

«Дасти дехқон дастархони пурбаракат дорад»-ро шарҳдиҳед.

Бежан гуфт: Магар дехқон доимо дар дасташ дастархон гирифта
мегардад?

Бачаҳо, шумо чӣ фикр доред?

ИСМ

Тирамоҳ бешаҳо, заминҳои корамро зарнисор намуд. Гулҳои
оҳирини тирамоҳиро ба ҳар сӯ парешон кард. Ба замин ҳадяҳо
овард: ҷаву гандум ва ҷорҷарӣ пухта расиданд. Себу нок шира
гирифтанд.

Тирамоҳ ба мо тӯхфаҳои зиёде меорад.

*Тирамоҳ ба мо тӯх-
фаҳои зиёде меорад*

Чашми охирбин тавонад дид рост,
Чашми охурбин гуур асту хатост.
Чалолиддини Румй

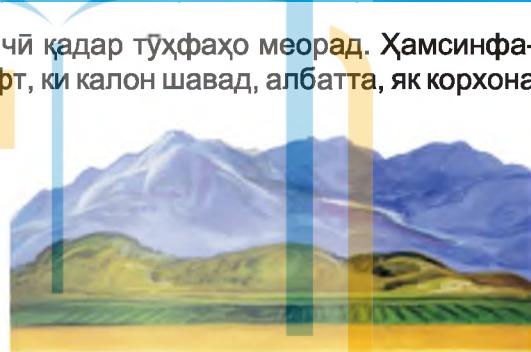

«Ҳадяҳо»-и тирамоҳро номбар кунед.
Онҳоро дар ҷадвал ҳависед.
Ба онҳо савол гузошта, интихобан сетой ҷумла тартиб дихед.

Меваҳо	Сабзавот	Фалладона	Полезихо	Зироатҳои техникий
анчир	пиёз	нахӯд	бодиинг	пахта
...	...	...	...	...

– Бин, тирамоҳ ба мо чӣ қадар тӯҳфаҳо меорад. Ҳамсинфамон Файзиддин ба ман гуфт, ки қалон шавад, албаттa, як корхона месозад. Дар он аз меваю сабзавоти Тоҷикистон ҳар гуна нӯшбаҳо, мураббоҳо тайёр мекунад.

– Ба ман Сафина гуфт, ки дар оянда нонпази машҳур шуда, аз гандум ҳар гуна маҳсулот тайёр мекунад, – илова кард Манижа.

Шумо бойигарии диёри худро чӣ тавр истифода кардан меҳоҳед? Баён кунед.

Чавоби чистонро ёбед:

Чист он лӯъбати гирду ғалтон,
Ду номи зинда дорад, лек бечон.

Хунар мардумй башаду ростй,
Зи кажокй бувад камию костй.

Абулқосими Фирдаесі

САВОЛҲОИ ЧЙ? ЧИҲО?

Дарси гузаштаро ба ёд оред. Аз «ҳадяҳо»-и тирамоҳ номи меваҳо-ро нависед.

– Ҳосили хуби ин меваҳо ба киҳо ва чиҳо вобаста аст? – пур-сидустод.

– Об, ҳаво, офтоб, хок, – гуфтанд бо як овоз Бежану Манижа.

Устод гуфт:

– Фарзандонам, гуфтаҳои шумо дурустанд. Ана сад қадам аз мактаб дурттар қитъачай замин ҳаст. Об, офтоб, хок, ҳаво дар он ҷо ҳаст. Пас чаро дар он ҷо ниҳолаке нест? Фикратонро баён кунед.

Пас аз хондани матни зерин боз сұхбатро давом медиҳем.

Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.

ҶҮЙЧА ВА ОФТОБ

Боре Офтоб ҳангоми аз болои замин гузаштан бозистоду назараш ба боги зебои сабзу хурраме афтод, ки аз паҳлуюш ҷўйчай на чандон қалони оби соғу сард ҷорӣ буд. Ў ба зер нигариста ҳаловат бурд. Офтоб ба ваҷд омада, нидо кард:

– Аҳсан ба ман, ки чунин боги ачибера парваридаам!

– Ту ба ин чӣ муносибат дорӣ? – бо ғазаб шилдиррос зад Ҷўйча, ки худситоии Офтобро шунида буд.

– Ҷӣ тавр? – ҳайрон шуд Офтоб. – Агар ман заминро бо нурҳоям гарм намекардам, ин боги ачиб сабзу хуррам намешуд.

– Қоҳ-қоҳ! – ҳандида дубора шилдиррос зад Ҷўйча. – Агар ман бофро обёрий намекардам, ҳатто гиёҳе намерӯйид.

Ҳар қадоми онҳо баҳс-
кунон зарур будани худро
исбот менамуданд. Муно-
зираашон дер давом кард,
то даме ки Ҷўйча аз Офтоб
ранчида оби худро дар тар-
қиши замин пинҳон намуд.

Ҳиммат баланд дор, ки мардони рӯзгор
Аз ҳиммати баланд ба ҷо расидаанд.
Фаридаддини Аттор

– Акнун боғатро бе ман сабзон! – гуфт ўпеш аз хайрухуш ба Офтоби худсито.

– Ана мебинӣ, месабзонам! – оташин шуд Офтоб.

Ӯ нурҳои гарми худро ба сӯйи боғ равона мекард. Вале дараҳтон рӯз то рӯз аз гармии зиёд пажмурдаю хушк мешуданд. Баргҳояшон зард шуда, гулҳояшон ҳатто ғура набаста мерехтанд. Офтоб тарсид, ки мабодо тамоман боғро насӯзонад ва дар паси кӯҳҳо пинҳон шуд. Он гаҳ аз зери замин Ҷӯйча зада баромада, чорӣ шуд.

– Ин беҳтар аст! – шод шуд ўпеш, ки бар Офтоб ғолиб омадааст. – Акнун ин корро худам ичро мекунам!

Ӯ пайваста боғро обёри менамуд.

Вале боғ, ки пас аз нурҳои сӯзони Офтоб акнун ба худ меомад, мева овардан намехост. Ӯ маъюсу торик буд. Ҳатто баъзе дараҳтон аз бех пӯсиданд ва қариб буд, ки ба болои яқдигар афтанд.

Ин замон боғбон омад.

Оё рафтари Ҷӯйча ва Офтоб дуруст аст? Чаро?
Агар он ҷо мебудед, ба онҳо ҷиҳо мегуфтед?

Аз ин қисми матн ҷанд исмро нависед, ки ба саволҳои Ҷӣ? Ҷиҳо? ҷавоб шаванд. Бо исмҳои навишта ҷумлаҳо тартиб дихед.

Матнро аз рӯйи нақшҳо хонед.

САВОЛҲОИ ҔЙ? ҔИҲО?

Мазмуни қисми аввалро муҳтасар нақл кунед.
Ба андешаи шумо, боғбон ҷи кор мекунад?

Хонед ва бо пешӯйии худ муқоиса кунед.

БОҒБОН

Ӯ дид, ки боғи дӯстдоштааш дар ҳолати ҳалокат аст, ба ҳарос афтод. Вақте ки аз низои Офтобу Ҷӯйча оғаҳӣ ёфт, ба онҳо муроҷиат намуд:

– Дӯстонам! Ҳар яки шумо ба таври худ тавоноед, лекин танҳо дар муттаҳидӣ мо пурӯдратему мӯъциза оғарида метавонем, то ки ба одамон ҳурсандӣ бахшем. Агар ман ин ниҳолҳоро намешинондам, Ҷӯйча ба онҳо

Рӯ намеорад ба хони ҳеч кас соҳибхунар,
Боғбон ризқи худ аз пушти гулистон меҳӯрад.
Сайдоу Насафӣ

об намедоду Офтоб гармӣ, боғ сабзу хуррам намешуд. Дар танҳоӣ моҳатто гиёҳро парварида наметавонистем. Низоъ* бадбаҳтӣ меораду дӯстӣ мӯъциза* меофарад.

Офтобу Ҷӯйча бо ҳам муросо карда, ба кор шурӯъ намуданд: яке об медоду дигаре гармӣ, боғбон низ дараhtonро нигоҳубин карда ба онҳо кӯмак мерасонд. Ба зудӣ дараhton ҳосил доданд: себҳои сурху зардолуҳои ширини пур аз шарбат.

низоъ – ҷангӯ чидол

мӯъциза – кори ачиб, кори ҳайратовар

обёри – об додан ба кишт, обдиҳӣ

Ба ақидаи шумо, мазмуни асосии матн дар қадом ҷумлаҳо ифода ёфтааст?

Боз дар қадом матнҳо дар бораи дӯстӣ, тифоқӣ сухан мерафт?

Аз гуфтаҳои боғбон қалимаҳоеро, ки ба саволҳои Кӣ? Қиҳо? ҷавоб мешаванд, ҷудо карда, бо онҳо ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Боз ҷанд қалимаеро фикр карда нависед, ки ба саволҳои Кӣ? Қиҳо? ҷавоб шаванд.

Қадоме аз ин гуфтаҳо ба мазмуни матн мувофиқ аст?

- A.** Бе меҳнат роҳат нест.
- B.** Аз якдаст садо намебарояд.
- C.** Қатра - қатра зам шавад, дарё шавад.
- D.** Санги вазнинро об намебарад.

Матнро ҳонед ва ба савол ҷавоб гӯед.

САВОЛГУЗОРӢ БА ИСМҲО

ФАСЛИ ТИРАМОҲ КАЙ ОҒОЗ МЕЁБАД?

Рӯзҳо ҳанӯз дароз ва ҳаво хеле гарм бошад ҳам, лекин номаълум, оҳиста-оҳиста фасли тирамоҳ меояд...

Агар аз рӯйи тақвим ҳисоб кунем, тирамоҳ якуми сентябр сар мешавад, таътили мактабиён анҷом ёфта, пас аз истироҳати дуру дароз соли таҳсили нав оғоз мёёбад.

Хар ки з-омұхтан надорад нанг,
Гул барорад зи хору лаъл аз санг.
Низомии Ганчаев

Агар аз рүйи ҳисоби астрономій* гирем, тирамоҳ 22-юми сентябр, вақте ки дар тамоми кураи замин рўзу шаб баробар асту дувоздаҳсоатиро ташкил медиҳад, оғоз меёбад.

Баъди ин рўзҳо кўтоҳ шудан мегиранду шабҳо барьакс дароз мешаванд. Офтоб рўз аз рўз бешитоб сўйи зимистон ҳаракат мекунад. Ҳайфи рўзҳои офтобии гарм! Агар тағиироти худи табиатро ба назар гирем, тирамоҳ файри ҳисоби астрономій вобаста ба обу ҳаво дар вақти таъинкардаи тақвим не, баъзан дер, баъзан зуд фаро мерасад. Барои он ки бадалшавии* фасли тирамоҳу тобистонро мушоҳида намоем, бояд ба аломатҳои чойивазкунни онҳо дикқат диҳем.

Тирамоҳ нишонаҳои зиёде дорад: паррандагони гармидӯст сўйи кишварҳои гарм парида мераванд, дар рафтори ҷонварон тағиирот пайдо мешавад. Лекин нишонаи аз ҳама маълуму зуд ба ҷашм барҳурандада дигар шудани ранги баргҳои дараҳтон аст. Онҳо зарду аргувонӣ ва бунафш мешаванд.

астрономӣ – ситорашиносӣ
бадалшавӣ – ивазшавӣ, табдилёбӣ

22-юми сентябр шабу рўз баробар мешаванд. Боз қадом санаи бадоршавии шабу рўзро медонед?

Нишонаҳои тирамоҳ қадомҳоянӣ? Аз матн ёбед ва нависед. Ба зери калимаҳо, ки ба саволи Чӣ? Ҷиҳо? ҷавоб мешаванд, ҳат кашед.

Намуна: Чӣ? – барг, Ҷиҳо? – паррандагон. Бо калимаҳои навиштатон ҷумлаҳои нав тартиб диҳед.

Имло: дувоздаҳсоатӣ, астрономӣ, таъинкарда, бадалшавӣ, чойивазкунӣ, гармидӯст, аргувонӣ.

Дар бораи фасли тирамоҳ ҳикоя нависед.

Дар вақти навиштани ҳикоя ба талаботи зерин риоя кунед:

- Матни ҳикоя аз 30 калима кам набошад.
- Ҳикояро ин тавр оғоз кунед.

Боз да диери мо тирамоҳи...

Аз насиҳат тоза гардад ҳар диле
В-аз насиҳат ҳал шавад ҳар мушкиле.
Чаполиддини Румӣ

- Аз исмҳои **тирамоҳ, дехқон, сабзавот, мева, боғбон** истифода баред.
- Зебо, покиза ва бегалат нависед.

Ҳикояни навиштаи худро хонед. Ҳикояни навиштаи шарикатонро гӯш кунед ва баҳо дихед.

САВОЛГУЗОРИ БА ИСМҲО

Дарси гузаштаро ба хотир оред. Нишонаи аз ҳама маълум ва назарраси тирамоҳро гӯед.

Манижа китобчай аҷоиберо аз китобхона гирифта, хондааст. Акнун вай сирри ҳодисаҳои табиатро медонад. Манижа ба Бежан савол дод:

— Чаро баргҳои дарахтон зард мешаванд?
Бежан дар ҷавоб душворӣ қашид. Ӯ пурсиd:
— Ту ҳудат медонӣ, чаро барги дарахтон зард мешудааст?
— Бале, — гуфт Манижа, — ман китобчай «Чаро ин тавр мешавад?»-ро хондам. Агар ту ҳам ин китобро хонӣ, ба ин савол ва саволҳои дигар низ ҷавоб дода метавонӣ.

Матнро хонед ва ба савол ҷавоб гӯед.

ЧАРО БАРГҲО ЗАРД МЕШАВАНД?

Баҳорон барг сабз аст. Лекин чаро дар тирамоҳ баргҳо зарду сурх ва бунафш мешаванд?

Дар таркиби баргҳо доначаҳои зиёди хурд-хурде ҳастанд, ки ранг доранд: сабз, зард, сурх. Ин доначаҳо зуд-зуд вайрон шуда, боз аз нав барқарор мегарданд. Дар тобистон доначаҳои сабз зуд ва осон барқарор мегарданд, бинобар ин баргҳо тару тоза, сабз мешаванд. Ранги барг тафиир намеёбад, чунки донаҳои сабз онро нигоҳ медоранд.

Биёмӯзу бишнав зи ҳар донише,
Биёбӣ зи ҳар донише ромише.
Абулқосими Фирдавсӣ

Рӯзҳо кӯтоҳ мешаванд. Рӯшной торафт кам ме-
гардад. Доначаҳои сабз мисли тобистони зудгузар
барбод раванд ҳам, тухми нави онҳо суст инкишоф
меёбад ва барг беранг мешавад.

Аммо дар ҳуҷайраи барг дигар моддаи рангдор –
зард вуҷудорад; фақат дар тобистон афзоиши дона-
чаҳои сабз онҳоро пахш меқунад. Дар тирамоҳ инки-
шофи доначаҳои сабз суст мешавад, доначаҳои зард
ғолиб меоянд ва дурахшонтар мегарданд. Баргҳо
зард мешаванд.

Баргҳо на фақат зард, балки акнун рангҳои сурху
бунафшро низ ба худ мегиранд. Дар баргҳо боз як
моддаи рангин падид омада, он ранги тағиیر меди-
ҳад. Ин модда дар фасли тирамоҳ дар қисми зиёди
баргҳо ҷой мегирад, зоро барои ба вуҷуд омадани он
бояд ҳаво сард шавад ва ҳаёти рустаниҳо қатъ гар-
дад. Ҳамаи ин дар фасли тирамоҳ ба амал меояд.

Ана барои чӣ баргҳо ранги худро тағиир медиҳанд.

«Чаро ин тавр мешавад?»

арғувонӣ – сурх, сурхтоб

бунафш – ранги нофармон, ранги кабуди

моил ба ранги гули бунафша

Барг дар таркибаш чӣ доштааст? Доначаҳо кадом вазифаро ичро
меқунанд? Баргҳо дар ҳар фасли сол чӣ хел ранг доранд?

Дар матн кадом фаслҳои сол номбар шудаанд? Он ҷумлаҳоро
ёбед ва нависед.

Аз матн даҳ исмро ҷудо карда, нависед.
Бо сетони онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Хикмат ба ду қисм тақсим мешавад: яке - илм
ва дигаре - амал.

«Ахлоқи Носирӣ»

ИМЛОИ ИСМҲО

Бунафша аз хусуси матнҳои омӯхта ҳарф зада гуфт:
– Донистани ҳодисаҳои табий чӣ аҳамият дорад?

Манижа ҷавоб дод:

– Магар намедонӣ, ки инсон ҳам ҷузъи табиат аст?

Донистани ҳодисаҳои табий дар ҳаёт ба одамон ба кор меояд.

Масалан, дар замонҳои пеш рангҳоро аз гулу гиёҳҳо ҳосил мекарданд.
Ҳоло -чӣ?

Шеърро ифоданок ҳонед.

Даъво макун, ки бартарам аз дигарон ба илм,
Чун қибр* кардӣ, аз ҳама нодон фурӯтарӣ!
Аз ман бигӯй олимӣ тафсирғӯйро*:
Гар дар амал нақӯшӣ, нодон муфассарӣ*.
Бори дарахти илм надонам ба ҷуз амал,
Бо илм агар амал нақунӣ, шохи бебарӣ...
Мардон ба саъю ранҷ ба ҷое расидаанд,
Ту бе ҳунар кучо расӣ, ар* нафспарварӣ?...

Саъдии Шерозӣ

кибр – ғурӯр, худписандӣ

тафсирғӯй – шарҳдиҳанда

нодон муфассарӣ – туро шарҳдиҳандаи нодон шуморанд

ар – шакли қӯтоҳи агар

нафспарварӣ – ту ҳавову ҳаваспарварӣ

Чаро шоир худписанду худситоро аз нодонҳо ҳам бадтар гуфтааст?

Шахсе, ки илмашро дар амал намесанҷад, ба чӣ монанд аст?

Мардони ҳунарманд ба ҷое мерасанд. Нафспарварон-чӣ?

Маънои исмҳои илм, амалро шарҳдиҳед.

Бо ин исмҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Аз ҳар банд қалимаи зиёдаро партофта, нависед.

1. Китоб, қалам, дафтар, мактаб.

2. Ош, ширбириңч, ҳӯрок, қурутоб.

3. Арча, ниҳол, бодом, шафттолу.

4. Техника, компьютер, чангашак, телефон.

Чаҳонро ба дониш тавон ёфтган,
Ба дониш тавон риштану бофтган
Абӯшакури Балхӣ

ИМЛОИ ИСМҲО

Шеърро хонед ва ба талаффизи калимаҳои ишорашуда диққат дихед.

БАРГҲОИ ТИЛЛОЙ

Баргҳои сабз **тиллоӣ** шуданд,
Сурхӯ гӯё ки аз **бойӣ** шуданд,
Лек аз сайри шамоли тиромоҳ
Зери по афтода **ҳарҷоӣ** шуданд.
Дар фироқӣ* боғ **савдой** шуданд.

Меваҳоро чида чун дурданаҳо*
Мардумон бурданд **сӯйӣ** хонаҳо.
Баргҳо монданд чун болу паре
Баъди кӯчи булбулон аз лонаҳо,
Дур аз сарманзили чононаҳо.

Боз фардо чун расад фасли баҳор,
Баргҳои тоза андар шоҳсор
Боз ҳам гаҳвораҷунбонӣ кунанд
Дар сари гулҳо қатор андар қатор,
То шавад ҳар як ниҳоле сербор.

Боғҳо чун Ҳотами Тойӣ шаванд,
Меваҳои сабз тиллоӣ шаванд
Дида инро баргҳо боз аз гуурӯ*
Худписанду маст аз **бойӣ** шаванд.
Боз ҳам рӯзарду **ҳарҷоӣ** шаванд.

Аминҷон Шукӯҳӣ

Ба имдоди* устоду ҳамкор низ
Бидонист асрори бисёр чиз.
Абдурахмони Чомӣ

фироқ – чудой, дурӣ
дурдона – якто, чизи қиматбаҳо
ғурур – ҳавобаландӣ
имдод – ёрӣ, мадад

Чаро шоир «Баргҳои сабз тиллой шуданд» – гуфтааст?

Ранги тиллой чӣ гуна аст?

Чӣ тавр баргҳо ҳарҷоӣ шуданд?

Имло: **баргҳо, боғҳо, тирамоҳ, бойӣ, сӯйи, Тойӣ**

Калимаҳоеро, ки ҳарфи й доранд аз матн ҷудо қунед. Ба тарзи дурустӣ талаффузи онҳо риоя карда, банди якумро қироат қунед ва нависед.

Бо калимаҳои боло ҷумлаҳои нав тартиб диҳед.

Ба зери исмҳо хат кашед.

ИМЛОИ ИСМҲО

Шеъри «Баргҳои тиллой»-ро бори дигар ифоданок ҳонед ва маъни-
дод қунед. «Боғҳо чун Ҳотами Тойӣ шаванд», – гуфтааст шоир.

Аз синфҳои дуюм ва сеюм матнҳои дар бораи Ҳотами Той ҳонда-
атонро ба ёд оред ва гӯед, ки ўбо чӣ хислат машҳур гаштааст. Барои чӣ
шоир боғҳоро ба Ҳотами Той монанд кардааст?

Луғатҳои **фироқ, дурдона, Ҳотам, ғурур, ҳуддисандро** шарҳ
диҳед ва ба ин калимаҳо савол гузошта, ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Манижа аз устод пурсид:

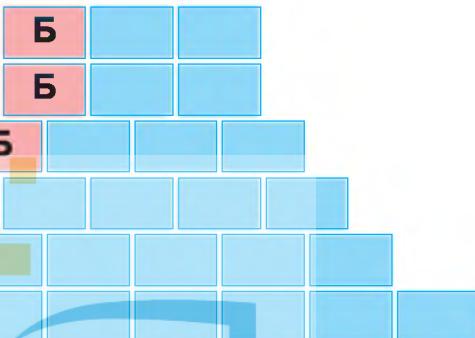
– Луғат чист?

– Луғат калима аст. Кас, ҳар қадар ки луғат (калима) бисёр донад, ҳа-
мон қадар равшану дақиқ сухан карда, мазмуни матни китобҳо ва суха-
нони дигаронро ҳам хуб мефаҳмад. Шарҳу маъноҳои гуногуни калима-
ҳо дар фарҳангҳо – китобҳои луғат зикр мешаванд.

Одамон аз дўстӣ ёбанд баҳт,
Душмани орад ба мардум рӯзи саҳт.
Мирзо Турсунзода

Исмҳои катакчаҳо бо
ҳарфи **Б** сар мешаванд.
Онҳоро аз шеъри «Баргҳои
тиллой» ёфта, ба
дафтар нависед.

ИСМҲОИ ХОС

Порчай матнро хонед **ва исмҳои онро** дар ду қатор нависед.

1. Исмҳое, ки бо ҳарфи қалон сар шудаанд – ...
2. Исмҳое, ки бо ҳарфи хурд сар шудаанд – ...

Дар арафаи бозгашт дўстон пурсиданд, ки аз сайри Исфара
чи таассуроте гирифтаам. Гуфтам, ки синамогарони Тоҷикистон,
Ўзбекистон, Қирғизистон ва ҳатто Москва шаҳри шумо ва атрофи
онро мавзеи филмбардорӣ қарор додаанд. Пас дар тавсифи мардуми ҳу-
нарвари Чоркӯҳу Ворух, табииати биҳиштосои Зумрад, кӯҳҳои дар ранго-
рангӣ ва шаклҳои аҷоиб дар олам камназири Исфара, дар васфи кӯчаю
хиёбон, наҳри шӯҳоб, биноҳои хуштарҳи шаҳр, ҳар чи ба забон омад, гуф-
там ва дар анҷом аз ҳусни кӯли миёнаи кӯҳсорон ҳикоят кардам.

Номи одамон, шаҳрҳо, мамлакатҳо, кӯҳу дарёҳо, лақаби ҳай-
вонот исми хос аст: **Шаҳноз, Баҳодур, Душанбе, Ҷумҳурии
Тоҷикистон, Амрико, Помир, Панҷ, Полвон.**

Дар навишт исмҳои хос бо ҳарфи қалон сар мешаванд.

Сабаби бо ҳарфи қалон навишта шудани ҳарфи аввали ин калима-
ҳоро шарҳдиҳед: **Роғун, Осимӣ, Шаҳло, Сарез, Сомон**

Панҷ исми хос фикр кунед ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Намуна: Зарафшон. Зарафшон яке аз дарёҳои сёроби Тоҷи-
кистон аст.

Талаби илм барои ҳар мусулмон
ва зани мусулмон фарз аст.

«Панҷсад ҳадис»

Аз рӯйи намуна ба исмҳои хос панҷтой мисол оред.

Мамлакатҳо: Эрон, ...

Шаҳрҳо: Хучанд, ...

Ноҳияҳо: Рашт, ...

Кӯчаву хиёбонҳо: Бинокорон, ...

Кӯлҳо: Зоркӯл, ...

Дарёҳо: Сурхоб, ...

Кӯҳҳо: Гӯзлон, ...

ҲАРФИ КАЛОН ДАР ИСМҲОИ ХОС

Порчай зеринро хонед ва исмҳои хосро нависед.

Ба бобоям ин таклиф **маъқул** афтодааст, чунки ў бо вуҷуди ҳунарманд будан дар Соктаре аз **касби дурдгарии** худ дуруст фоида бурда на метавонистааст, зоро дар он ҷо ҳатто аз хешовандони худаш ҳам якчанд ҳунарманд будаанд. Дар ин ҷо бошад, ғайр аз ҳарротону ҷархи ресандагӣ ва ҳаллоҷисоз дигар дурдгаре нест. Ба болои ин дар наздикии ин деха, дар дехаи Болои Руд, дар Сарварс ва Табариён ном дехаҳо ҷандин сангӣ осиё будааст, аммо устои ҷархиосиётарош ҳеч набудааст. Бобоям дар ин кор ҳам ҳунарманд буда, назар ба фикри ў, аз ин роҳ ҳам дар деха барои вай даромади иловагӣ пайдо мешуд.

Бобоям бо ҳамин мулоҳизаҳо ин таклифро хуш қабул кардааст, барои ў дар аввали кор меҳмонхонаи Ҳамроҳҳон номеро, ки ҳавлиаш дар ҳамсоягии масҷид будааст, бошишгоҳ қарор додаанд.

Садриддин Айнӣ

Бежан ин чумлаҳоро навиштааст.

Санҷед, ки оё ў дуруст навиштааст?

1. Рисолат аз дехаи Чорбог ба душанбе омад.
2. Фирӯз ба тамошои исқандарқӯл рафт.
3. Моҳпайкар барои тайёр кардани мураббо аз бозори саховат олую зардолу ҳарид.
4. Муҳаммад дар варақ кӯҳи помирро тасвир кард.

Сафар марди ҷоҳилро комил мекунад ва
хомро пухта месозад.
"Ҷомеъ-ут-тамсил"

Номи шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистонро бо тартиби алифбо нависед.
Ба зери номи ноҳия, шаҳри худ ҳат кашед.

Душанбе, Ҷиликӯл, Ҳовалинг, Айнӣ, Дарвоз, Шаҳристон, Мурғоб, Но-
рак, Балҷувон, Конибодом, Ҷиргатол, Варзоб, Носири Ҳусрав, Шӯро-
бод, Маҷтоҳ, Ванҷ, Фонҷӣ, Восеъ, Ёвон, Тавилдара, Роштқалъа, Шаҳри-
нав, Ҷалолиддини Румӣ, Мӯъминобод, Қӯҳистони Маҷтоҳ, Рӯшон, Тоҷи-
кобод, Сарбанд, Темурмалик, Зафаробод, Ҳоруғ, Турсунзода,
Абдураҳмони Ҷомӣ, Фарҳор, Панҷакент, Ҳисор, Ҳурӯсон, Қӯлоб, Ашт,
Рашт, Қумсангири, Дангар, Спитамен, Ишкошим, Рӯдакӣ, Қўргонтеппа,
Бобоҷон Ғафуров, Файзобод, Шаҳритус, Ҳучанд, Шугнон, Ваҳдат, Иста-
равшан, Ҷоҳтар, Табошар, Ҳамадонӣ, Рӯғун, Ҷаббор Расулов, Ваҳш, Қу-
бодиён, Ҷкалов, Ислам, Панҷ, Қайроққум.

Дар бораи ноҳияи худ ҳикоя нависед.
Дар ҳикояи худ номи деҳа, ҷойҳои таъриҳӣ, шаҳсони шинохта, кӯлу
дарё, кӯҳу ҷойҳои тамошобобро истифода баред.

ҲАРФИ КАЛОН ДАР ИСМҲОИ ХОС

Матнро хонед ва исмҳои хоси онро нависед.

САЙРИ ШОИР

Шоир дар ҷорбоғ сайр мекард. Насими са-
ҳаргоҳӣ нарм-нарм вазида, бӯйи биҳию себҳои
ҳанӯз дар шоҳҳои дарахтон боқимондаро бо
бӯйи ҳазону алафу ҳошоқи шабнамзада омехта,
ба ҳаво мефишонад. Биҳии тиллоранг, себҳои
сурхгуна ва нуқрафом ба гаронии худ шоҳҳои да-
рахтонашонро ҳам карда буданд. Зардию сур-
хии тирамоҳӣ саросари боғу бустонро пӯшони-
да, ба онҳо боз ҳусни дигаре баҳшидааст. Шоир
назди дарахти себи баланду паҳноваре истода,
ба шоҳҳои пурбору анбӯҳи он менигарад. Он гу-
на себи ниҳоят ширину ҳушбӯй фақат дар ин ви-
лоят бор меовард, бинобар ин бо номи себи
Ғазнӣ машҳур аст. Гӯё ҳар донаи онро то нисф

**Чаҳон дидан, беҳ аз чаҳон хӯрдан аст.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»**

ранги қирмизӣ молидаанду ба нисфи дигараш ранг камӣ кардааст. Ҳар пагоҳ хизматтори Моҳак аз ин себ ва меваҳои дигар як табақча барои Фирдавсӣ ба хӯраи вай оварда мемонад. Ҳушаҳои вазнини ангури зарду сиёҳу обиранг аз байнӣ баргҳои нимахазонзада худнамоӣ мекарданд. Инак ангур, соҳиби Кобулистон, ки ҳамчунин ба ширини дар Ҳурсон машҳур аст. Инак токзори **кишмиши** сурх ва кишмиши сабз – токзор дар ин фасл аз бор холист, ҳосилашро дар аввалҳои тирамоҳ канда тамом мекунанд, меҳӯранд ва бештар меҳушконанд. Ин навъни ангур ҳам маҳсуси Ғазнӣ ва умуман Зобулистон аст. Аз саховати мизbon кишмишҳо доим зеби дастарҳони шоиранд. Меваи таре, ки шоир онро хеле хуш мекунад, олуест бо номи олии Бухоро, – шояд зоташро **аз** Бухоро оварда бошанд, – онро хушконда дар як қисм хӯрокҳо мепазанд, хӯрокро хуштамъ ва дилкаш мекунад, **хушкашро** савдогарон ҷувол-ҷувол ба Ҳиндустон бурда, мефурӯшанд ва **мусоғирони ҳиндӣ** дар бозгашт ба ватанашон аз вай ҳатман як ҳалта мебаранд. Аҷаб ҳаловате дорад сайри боғу бӯстон дар чунин саҳарии фараҳафзои равонбахш.

Сотим Улуғзода

Шоир дар боғ чӣ кор мекард?
Дар матн қадом фасли солтасвир ёфтааст?
Номи қадом шаҳрҳо дар матн оварда шудааст?
Шумо қадом шаҳрҳоро медонед?

Чумлаҳоро навишта, ба зери исмҳои хос ҳат кашед.
Соҳибчамол, **Хуршед ва Даврон** дар мактаби мо меконанд.
Дарёҳои Сир, Аму, Зарафшон, Ваҳш ва Кофарниҳон дарёҳои
калонтарини Тоҷикистон ба шумор мераванд. Фарруҳ дар кӯчай
ба номи Аҳмади Дониш зиндагӣ мекунад.

Номи умумии калимаҳоро ёбед.

1. Мағфират, Нозанин, Барно –
2. Раҳш, Полвон, Мошон –
3. Суғд, Ҳатлон, Бадаҳшон –
4. Қўргонтеппа, Турсунзода, Ваҳдат –
5. Баҳтиёр, Шаҳбоз, Чамшед –

Он ки кирдори бад раво бинад,
Худ зи кирдори бад ҷазо бинад.
Хусрави Дехлавӣ

НОХУНАК ДАР ИСМҲОИ ХОС

Нависед. Ба зери исмҳои хос ҳат қашед.

Тобистони соли 1975, ҳангоми таътил аз Панҷакенту Айнӣ то Конибодому Исфара сар то сари вилояти Суғдро мошинсавор сайр кардам. Аз ҳама беш дар Исфара будам. Коргардон Борис Кимёгаров дар кӯҳсори Исфара филми «Фочиаи Сиёвуш»-ро (аз рӯйи «Шоҳнома») ба навор мегирифт.

Фазлииддин Муҳаммадиев

Номи асарҳои бадей, рӯзномаву мачаллаҳо, кинофильмҳо исми хос буда, аввали онҳо бо ҳарфи қалон ва дар дохили нохунак навишта мешавад. Масалан: қиссаи «Муш ва Гурба», мачаллаи «Чашма», рӯзномаи «Анбоз», кинофильми «Қисмати шоир».

- Манижа, биё, бозии шаҳрёбак меқунем, – тақлиф кард Бежан.
- Он чӣ ҳел бозӣ аст? – пурсид Манижа.
- Ман номи ноҳия ё шаҳрро мегӯям. Ба ҳарфи оҳири он ту номи дигар ноҳия ё шаҳрро мегӯйӣ. Масалан, Қӯлоб, – гуфт Бежан.
- Боҳтар, – хурсандона ҷавоб дод Манижа.
- Биёед, бачаҳо, ба бозии мо ҳамроҳ шавед, – гуфт Бежан.

Дар бораи сайри худ ба боғ (боғи фарҳангӣ, ботаникӣ) ҳикоя нависед. Ин талаботро риоя кунед:

Исмҳои хосро истифода баред.

Аз 30 қалима кам набошад.

Аз қолаби зерин истифода баред:

Номи ман ... Рӯзе ман
да ... рафтам. Расми ... обӯз.

Ҳикояи худро хонед. Ҳикояи дигаронро бодиқкат гӯш кунед ва заҳматҳои яқдигарро қадр кунед.

Хар он, к-ү ба ҳар кор бинад зи пеш,
Пушаймон нагардад зи кирдори хеш.
Асадий Түсү

ИМЛОИ ИСМҲОИ ХОС

Устод ба шогирдон фармуд, ки ягон воқеаи дар тирамоҳ рӯйдодаро ҳикоят кунанд.

Бежан воқеаи бо чӯрааш – Собирҷон руҳдодаро нақл кард.

Хонед ва гӯед, ки чаро Наргис гиря кард.

ЯК РӮЗИ ТИРАМОҲ

Фасли тирамоҳ буд. Ману ҳоҳаракам - Наргис бо маслиҳати яқдигар пас аз дарсхоҳистем барои нокхӯрӣ ба ҳавлии бобоямон равем.

Кӯҳу теппа, дашту саҳро ранги дигар гирифта буданд. Ранги зарди ҳар гуна рустаниҳо ва баргҳои дараhton ба назар мерасиданд. Офтоби тира аз паси абрҳои сиёҳу ҳоқистарранг гоҳ худро намоён мекард, гоҳе пинҳон мешуд. Бод беист мевазид. Баргҳои дараhton аз таъсири бод аз шоҳчаю навдаҳо канда шуда, алвонҷзанон ба замин мерехтанд. Хунуки аллакай нишонаҳои худро намудор карда буд: одамон ҳайҳо либосҳои гарм ба тан карда буданд. Мардумони деҳаҳои Обгузар, Офтоббрӯя, Чорбоғ, Навғилем ҳосили меваҳои дараhtonро ҷамъ мекарданд. Мо кори онҳоро бо завқ тамошо мекардем ва саргарми тамошои ин манзари зебои табиат шуда роҳро гум кардем.

Мо ҳар ду сӯҳбаткунон роҳ мепаймудем. Рӯз бегоҳ мешуд. Ҳеч не ки деҳаи бобоям намоён шавад. Ба роҳи қалон расидем. Гоҳ-гоҳ мошинҳо аз пешамон гузашта мерафтанд. Пул ки надоштем, мошинҳоро бознамедоштем.

Шаб шуд. Тарсу ваҳм дар диламон пайдо шудан гирифт. Мошинҳо дигар рафтуо намекарданд.

Ба рози дил чу бикшой лаби хеш,
Нахуст аз хайру шарри он бияндеш.

Абдураҳмони Ҷомӣ

Чаро Наргису бародараш раҳгум заданд?
Воқеа аз номи кӣ нақл мешавад?
Мардум ба қадом кор машғул буданд?

Чаро қалимаҳои **Обгузар, Офтобрӯя, Чорбоғ, Навгилем** бо
ҳарфи қалон навишта шудаанд?
Бо онҳо ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Калимаҳоро мувоғиқи ҷадвал нависед.
Бед, сияҳгӯш, Хайрӣ, Анор, тӯс, Гулдара, наргис, Лола, Чано-
ро, савсан, нок, ҷанор, арча, Садбарг, ёсуман, Саричашма, Фар-
ҳод, анҷир, Ҳуррамобод, насрин, Чортут.

Дарахт	Одам	Деха	Гул

ИМЛОИ ИСМҲОИ ХОС

Дарси гузаштаро ба ёд оред ва гӯед, ки Собирҷону Наргис
илючи корро ҷи тавр мёёбанд. Шумо мебудед, ҷи кор мекардед?

Хонед ва гӯед, ки ҷаро бачаҳо раҳро гум карданд.

ЯК РӮЗИ ТИРАМОХ (Давомаш)

Танҳо аз дур ак-аки сагон ба гӯш мерасид. Ҳам монда ва ҳам гурӯсна
шуда будем. Дигар роҳ рафта наметавонистем.

– Ақачон, – гуфт Наргис гириқунон аз гарданам дошта, – ман ме-
тарсам, мабодо гурге омада, моро ҳӯрад. Кошкӣ Ҳайбарро ҳамроҳ
меовардем.

– Наргис, натарс, – гуфтам ба ў, – ягон илоҷ мёёбем.

Ҳарчанд дар дилам тарсу ваҳм зиёдтар ҷой гирифта бошад ҳам, ҳоҳа-
ракамро тасалло медодам. Ҳардуюмон аз тарс ба ҳаяҷон омада будем.
Ҷи кор карданамонро намедонистем. Ҳамдигарро ба оғӯш гирифта, зор-
зор мегиристем. Баногоҳ садои мошин ба гӯшамон расид. Аз гирия бозис-
тода, ба канори роҳ гузаштем. Аз дур равшанини ҷароғҳои мошин намоён

Ҳар ки аввал бингарад поёни кор,

Андар охир ўнагардад шармсор.

Чалолиддини Румӣ

шуд. Мо аз ҷой намечунбидем. Ронанда ба мо наздик шуда, суръати ҳаракати «Опел»-ро суст кард ва дар наздамон мошинро боздошт.

— Ҳа, бачаҳо, шумо дар ин бевақтии шаб аз кучо меоед? — ҳайрон-ҳайрон пурсид ронанда.

Мо чизе нагуфтем. Ман ронандаро шинохтам. Вай аз деҳаи Сари Чашма буд. Дар мактаби ҳамон деҳа кор мекард.

Ронанда ҳолати ногувори моро дида дари мошинро кушоду моро савор кард. Ўаз қадом деҳа будани моро пурсид. Мо якҷоя:

— Аз деҳаи Навобод, — гуфтем. Дар роҳ асли воқеаро ба ронанда, ки Дишшод ном доштааст, баён кардем.

— Ҳой, бачаҳои беакл, шумо бисёр кори хато кардед! Охир намедонед, ки одам бе иҷозат, бе пурсиш ба ягон ҷо намеравад, беҳуда ба ягон кор даст намезанад, — насиҳаткуон гуфт ронанда. — Шумо бехабаред, вале падару модаратон мумкин бо сӯзу гудоз ва бо тарсу ҳарос ба ҷусуҷӯйи шумо баромада бошанд.

Ману Наргис боз ҳам дар хичолат мондем.

Ба деҳаи худ расидем. Дар равшании ҷароғҳои мошин дидем, ки ҳамсояҳо ва наздиқон парешонҳолу бо изтироб ба ҳар тараф нигоҳ карда истодаанд. Фаҳмидем, ки онҳо ба кофтукови мо баромадаанд.

Аз мошин фуромадем. Ҳама ба сӯйи мо давиданд. Модарам моро дидан замон ба оғӯш гирифту аз ҳаяҷону хурсандӣ дигар чизе гуфта натаҷонист. Ашки шодӣ беист аз ҷашмонаш ба руҳсораҳояш мешорид. Мо чизе намегуфтем.

Падарам расида омад. «Собирҷон, Наргисҷон!» гуфта моро оғӯш кард.

— Нодонакҳои ман, кучо будед? — гӯён дар ҷашмони падарам ҳам ашк ҳалқа зад.

— Падарҷон, модарҷон, — гуфтам, — моро бубахшед. Сад бор тавба кардем. Дигар бе иҷозати шумо ба ягон ҷо намеравем.

Аз чӣ буд ки, гирия гулӯгирам кард. Дидаам, ки падару модарам хушҳол шуданд. Мо ҳам аз гирия бозмондем. Ҳамсояҳо падару модарамро табрик гуфта, ба хонаҳояшон рафтанд. Мо сӯйи хона равон шудем. Дар хона сабаби бепурсиш ғайб задани моро пурсон шуданд.

— Мо бо маслиҳати яқдигар пас аз дарс ҳостем ба назди бобоямон ба-рои ноқӯйрӣ равем. Ба хонаи бобо нарасида, раҳгум задем, — гуфтем.

Ҳар ки дар ҳоли тавоной накӯй накунад,
дар вақти нотавонӣ саҳтӣ бинад.
Саъдии Шерозӣ

Собирҷон ва Наргис аз қадом деҳа буданд?
Ба бачаҳо кӣ ёрӣ расонд?
Оё Собирҷону Наргис кори дуруст карданд?
Бе иҷозати падару модар ба тамошо рафтан мумкин аст?
Чаро чунин меҳисобед?
Оё бо шумо ё ҳамсинфонатон чунин воқеа рух додааст? Баён кунед.

Номи қадом деҳаҳо ё кӯчаҳои шаҳрро медонед? Нависед.
Аз рӯйи намуна суроғатонро нависед.

Ман, *Бешими Густамијод*,
дар шаҳри *Душанбе*, дар
кӯғаи *Абулқосими Фирдав*-
си, тонаи *7* ҷиндагӣ ме-
кунам.

ИМЛОИ ИСМҲОИ ХОС

Собирҷону Наргис ба қадом мошин савор шуданд?
Ин ҷумларо аз матн ёбед ва нависед.
Боз номи қадом тамғаи мошинҳоро медонед?
Нависед ва савол гузоред.

Номи тамғаи мошинҳо исми хос буда, аввали онҳо бо ҳарфи
калон ва дар дохили ноҳунак навишта мешавад.
Масалан: «Мерседес», «Мазда», «Тойота»...

Хонед. Масофаи байни Фижӯвону Бухоро ёбед, ки чанд кило-
метр аст.
Саҳарии барвақт ношто карда, ба ду ароба савор шуда, ба
сӯйи Бухоро ҳаракат кардем.
Мегуфтанд, ки байни Фижӯвону Бухоро панҷ фарсанг роҳ
аст. Ин панҷ фарсанги, ки ҳар фарсангаш шаш километр аст, мо
қариб дар як рӯз тай кардем.

Ҷалол Икромӣ

— Ачиб! — гуфт Манижа. То хонаи бибиам сӣ километр роҳ аст, вале
мо ин масофаро ҳамагӣ дар 15-20 дақиқа тай мекунем.

Сарзамини точикон аз файзи дастонат шукуфт,
Он дили бекинаи ту аз шафоат бод пур.
Лоиқ Шералай

Дар бораи аҳамияти мошинҳо дар ҳаёти мо андешаатонро баён кунед.
Ба шумо кадом тамғаи мошин маъқул аст? Барои чӣ?
Мошини дӯстдоштаатонро тасвир кунед.

Чаро бачаҳо мошинро бознамедоштанд?
Чавоби дурустро интихоб кунед.

- A. Шаб шуда буд
B. Метарсиданд
C. Пул надоштанд

- D. Раҳро гум карданд

Ба матни «Як рӯзи тирамоҳ» нигариста кроссвордро дар дафтар аз боло ба поён пур кунед.

- Номи духтарона
- Лақаби саг
- Номи деҳа
- Номи писарона
- Номи деҳа
- Тамғаи мошин
- Номи ронанда.

Н А В О Б О Д

ПАСВАНДҲОИ ЧАМЪБАНДИИ -ХО, -ОН

Калимаҳои зеринро хонед ва нависед. Калимаҳои сутуни чап ва ростро бо ҳам муқоиса кунед.

даражт
пахта
мева
об
лаб
даст

даражтон
пахтаҳо
меваҳо
обҳо
лабон
дастон

То ба фикрат дарун наранчонй,
Накунй фаҳми он ба осонй.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Исмҳо танҳо ва ҷамъ мешаванд. Агар исм якто будани ашё ва одамро фаҳмонад, исми танҳо аст. Мисол: хона, духтар...

Агар исм якчандто будани ашё ва якчанд нафар будани одамро фаҳмонад, исми ҷамъ аст. Мисол: хонаҳо, духтарон...

Пасвандҳои **-ҳо**, **-он** ба исми танҳо ҳамроҳ шуда, исми ҷамъ месозанд.

Чумлаҳоро хонед. Исмҳо ҷамъро нависед.
Бо ин исмҳо чумлаҳои нав тартиб дихед.

Хониши паррандагон ва фаррос зада паридани кабкон шунида мешуд. Алафи кӯҳ аз алафи дашт ҳеле баланд буда, пойҳоямонро то ба зону аз шабнам тар мекард. Пуштаҳои сабзи дилфиреб дилҳои моро ба сӯйи худ мекашиданд. Ҳавои ин ҷо ҳам дигар ҳел, соғу беғубор буд ва кас бо ҳаловат нафас мегирифт.

Пӯлод Толис

Устод аз шогирдон ҳоҳиш намуд, ки ҷанд қалимаеро бо пасвандҳои **-ҳо**, **-он** нависанд ва ба зери пасвандҳо ҳат қашанд. Бежан навишт: **бачаҳо, гулҳо, одамон, дараҳтон.**

Қоидай зеринро хонед ва ғӯед, ки оё Бежан дуруст навиштааст?
Ба зери исмҳои ҷамъ ҳат қашед.

Симоҳои як миқдор афсонаҳо ҳайвонҳо ва паррандаҳо мебошанд. Дар ин гуна афсонаҳо кору кирдори ҳайвонҳо ва паррандаҳо ба мисли кору бори одамон тасвир меёбад. Онҳо ба забони адабӣ гап мезананд, аз дидою шуниданиҳои худ ба яқдигар ҳикояву нақлҳо мекунанд.

Аз ин қалимаҳо қадоме исми ҷамъ аст?

- A) сulton**   **B) баҳо**   **C) дандон**   **D) морон**

Беҳин коре, ки андар зиндагонист,
Накӯҳоҳӣ, ба қасроҳатрасонист.

Носири Ҳусрав

ИСМҲОИ ҶАМъ

Матнро як бор бодикқат хонед.
Қисмҳои матнро бо тартиби муайян гузоред.

ТАБИАТ НАМЕБАХШАД!

Селаи турнаҳо соли дигар аз омадани баҳор мужда намерасонданд. Булбулон чаҳ-чаҳ намезаданд, парастуҳо дар шифти хонаҳо лона намесоҳтанд, қабӯтарон дар фазо парвоз намекардан. Одамон ҳам аз омадани баҳор шодӣ намекардан. Чанд рӯз пас аз омадани баҳор дар шаҳр овоза пахн шуд. Баъд ин овоза ба ҳақиқат мубаддал гашт. Аз ин овоза шоҳи кишвар ба ваҳм афтода, фармон медиҳад, ки шаҳрро аз ин оғат муҳофизат намоянд. Бо фармони ў дар атрофи шаҳр одамон ҳандақҳо мекананд, ҳезуми хушк гирд меоваранд, девор мебардоранд.

Муллоҳо дуо меҳонданд, занон точи ҳурӯсонро хун мекардан, сарватмандон ва ҳатто мўйсафедон садақаҳо медоданд, то ки он оғат ба шаҳр наояд.

Аммо он оғат омад. Омаду мардум фаҳмиданд, ки сухани «чун мӯру малҳ» чӣ маъно доштааст. Села-села малахҳо аз ҳар гӯшаву канори кишвар сар бардошта, киштзорон, барги дарахтон, алафзорҳо, хулоса, ҳар гиёҳе, ки аз замин мерӯйид, ҳӯрда, несту нобуд мекардан. Дар кишвар воҳима пахн шуд.

Боре подшоҳи кишвар атрофиёнро ба назди худ хонда, гуфт, ки, агар мо паррандагони ғаллахорро нест кунем, ҳалқ аз бенавой мераҳад, анборҳои шоҳӣ пур карда мешавад, тичорати хориҷӣ метафсад, хулоса, кишвар дорову муқтадир мегардад. Бо фармони шоҳ мардум даст ба вайронкорӣ мезананд. Онҳо корро аз ҳароб кардани лонаи паррандаҳо оғоз мекунанд. Села-селаи паррандаҳоро нобуд сохта, ба ҳалтаҳо меандозанд, ба ивази ҳар ҳалта аз шоҳ як танга тилло мегиранд. Дар зарфи шаш моҳ дар кишвар дигар парранда намонд. Табиат ин бераҳмии одамонро набахшид.

Подшоҳи кишвар ба давлатҳои ҳамсоя номаҳо менавишт, тӯҳфаҳо пешкаш менамуд, ҳоҳиш мекард, ки ба кишвари ў парранда биёранд. Подшоҳе, ки чанд моҳ қабл ба ивази як ҳалта гунчишк як танга медод, тайёр буд, барои танҳо як гунчишки зинда як танга тилло дихад.

Точи сари чумла ҳунархост илм,
Құфлқушои ҳама дархост илм.
Абдурахмони Җомай

Ба кишвар бо роҳи баҳру хүшкій қафас-қафас паррандаҳо меоварданд. Киштихову корвонҳо ба ҷойи моли воридот гунчишк мекашонданд. Аммо гунчишкон барои несту нобуд кардани ин миқдор ҳашарот қудрат надоштанд. Аммо табиат гӯё намехост, ки одамон маҳв шаванд. Жолаву борон борид. Се шабу се рӯз борид. Ҳаво аз бӯй, замин аз ин маҳлуқоти нопок тоза шуд. Одамон зинда монданд.

(Мазмун аз асари Баҳманёр «Соли мӯру малаҳ»)

Чаро подшоҳ паррандагони галлахорро нест кардан меҳост?

Оё аз нест кардани паррандагон подшоҳ фоида дид? Исбот кунед.

Агар шумо вазири подшоҳ мебудед, барои бартараф кардани чунин вазъият ба подшоҳ чӣ маслиҳат медодед?

Дар маҳаллаи худ қадом навъи ҳашароти зааррасонро мушоҳида кардаед? Бо чунин зааррасонҳо шумо чӣ тарз мубориза мебаред?

Дар бораи аҳамияти паррандагон ҳикоя кунед.

Аз матн исмҳои ҷамъро нависед.

1. Ислом, ки пасванди - ҳо доранд –

2. Ислом, ки пасванди - он доранд –

Интихобан бо панҷ калимаи навиштаатон ҷумлаҳо тартиб дихед.

Ба исмҳо яке аз пасвандҳои ҷамъбандиро ҳамроҳ карда, нависед:
пахта, миз, нон, булбул, сахро, об, расм, гул, дарахт, гӯсфанд,
бача, даст, асп, ҳаргӯш, коса, курта, буз, ҷашма, мор, расм.

Нависед: парранда – паррандагон, талаба – талабагон,

Агар исм бо садоноки «а» тамом шавад, пасванди -гон қабул мекунад. Мисол: ҳонандагон, дидагон, намояндагон. Мактабам, нури дидагонам – ту!

Кори мардон равшаниву гармй аст,
Кори дунон* ҳилаву бешармй аст
Чалолиддини Румй

ПАСВАНДИ -ГАР.

Матнро хонед ва гүед, ки Ҳакимшоҳ ҳунарро аз кӣ омӯхт.

МАРДИ ҲУНАРМАНД

Дар Рӯшон ном ноҳияни дурдасти сарзамини тоҷикон – Бадаҳшон наългаре буд, номаш – Ҳакимшоҳ. Агарчанде ў ҳамчун наългар ном бароварда бошад ҳам, ба мақоли «ба як мард чил ҳунар кам аст» амал намуда, ҳам мисгару ҳам оҳангар, ҳам дегрезу ҳам кандакори бомаҳорате шуда буд.

Ҳакимшоҳи наългар ҳавлии танги деворҳояш аз санг дошт. Дар ин ҳавлича як кулба ва як дӯконхонаи сангин ҷой гирифта буд, ки аз тарафи қӯча дари-чае дошт. Дар ин ў бо зан ва писари ягонааш Давлатшоҳ мезист.

Наългар аз субҳ то шом меҳнат карда, аз масолеҳи мардум барояшон дегҳои чӯяни мерехт, дегу лаълӣ, ҷойчӯшҳои мисин ва офтобаҳои* зебо сохта, онҳоро бо кандакориҳои нағиси назаррабо оро медод. Тамоми шикастурехти ҳамаи асбобу анҷомҳои оҳанию пӯлодӣ, мисию биринчи ҳамин атрофро дуруст мекард.

Ҳакимшоҳ меҳост, ки ҳамаи ҳунарашро ба ягона фарзанди худ ҳам омӯзад. Аз оҳан, пӯлод, мису биринҷӣ ҷизи дилҳоҳи ҳудро дар пеши назари Давлатшоҳ соҳтани падар муҳаббати вайро ба ин қасб рӯз ба рӯз афзун менамуд. Вай ҳам орзу мекард, ки ҳамин ҳел устои гулдасте шавад, ки ҳама ба назди вай барои созондан ё таъмири асбобе оянд. Маҳсули дасти ў ҳам монанди ҷойчӯшҳои кандакорӣ, лаганду дастшӯйҳои зебои падараш асбоби ороиши хонаи мардум шаванд.

Раҳим Чалил

офтоба – обдаста
дунон - шахсоне, ки хислати бад доранд

Агар бадгумон күшояд забон,
Ту тезій макун ҳеч бо бадгумон.
Абулқосими Фирдаеві

Дар матн сухан дар бораи кій меравад?
Охангар кадом асбобхори рұзгорро месохт?
Усто асбобхоро аз чихо месохт?
Рұшон дар кадом вилояти Тоғыистон чойгир аст?
Мақоли «**Ба як мард чил ҳұнар кам**»-ро шарҳдиҳед.
Дар матн ин мақол нисбат ба **кій** гұфта шудааст?
Дар кадом мавридхо ин мақолро истифода кардан мүмкін аст?

Калимаҳои ишора шударо нависед.
Кадом ҳиссаи ин калимаҳо яхелаанд? Болон өткізу үшін оның чумла созед.

Пасванди -гар ба решай калимаҳо ҳамроҳ шуда, касбу кор
ва ё шүғли одамонро ифода мекунад. Мисол: Чий? Зар (реша).
Кій? Заргар? Чий? Кұза (реша). Кій? Кұзагар.

Имло: дүконхона, кандакориҳо, бомаҳорат, шикастурехт,
чойчүшқо, назаррабо.
Исмҳои хоси матнро нависед ва чумлаҳо тартыб дихед.

ПАСВАНДИ -ГАР

Банди охирин матни «Марди ҳұнарманд»-ро бори дигар хонед,
Давлатшоҳ чий орзу мекард?
Дар бораи касби падар (модар)-и худ ҳикоят кунед.
Дар оянда касби падар (модар)-ро интихоб мекунед? Барои чий?
Ин қисми матнро бо ахли хонадон мұхқима кунед.

Зарбулмасалро хонед ва маънидод кунед.

Як задани охангару сад задани сұзангар.

Хонед ва маънидод кунед.

То ном физойй, нафси худро кам кун,
Одамгарй кун, валек бо одам кун.
Мегуфт **даравгаре** ба ман вақти дарав:
«Чун ҳұшаи гандум ба замин сар хам кун»
Лоқ Шералай

Нишионаһои одамгариро нависед.

Малико, چашни Мәхргон омад!
Чашни шоҳону хусравон омад.
Абүабдуллоҳи Рӯдакӣ

Ба калимаҳо пасванди - гар ҳамроҳ карда, нависед.

Варзиш, зар, кор, мис, оҳан. Калимаҳои навиштаатон чиро ифода мекунад? Боз номи қадом қасбҳоро медонед?

Дар қадоме аз ин калимаҳо -гар пасванд аст?

- A) дигар B) ҳилагар C) нигар D) магар

ПАСВАНДИ -ГАР

Хонед ва калимаи «Мәхрмоҳ»-ро шарҳдиҳед.

МЕҲРГОН

Аз рӯйи солшумории ниёғони мо 22-юми сентябр оғози моҳи Мәхр аст.

Рӯзи шонздаҳум – рӯзи меҳри Мәхрмоҳро эрониёни қадим муборак шумурда ид мекарданд ва ин рӯзро Мәхргон меномиданд.

Мәхрубонӣ кун ба چашни Мәхргону рӯзи меҳр,
Мәхрубонӣ бех ба рӯзи меҳру ҷашни Мәхргон.

Масъуди Саъди Салмон

**Ба рўзи хучаста* сари Меҳрмоҳ,
Ба сар барниҳод он каёйи кулоҳ.*
Абулқосими Фирдаусӣ**

Ин моҳро аз он сабаб Меҳрмоҳ мегӯянд, ки мардумон ба яқдигар аз дигар моҳҳо бештар меҳрубонӣ мекунанд. Аз ҳосили ғаллаву меваҳо ба ҳамдигар ҳадя медиҳанд.

Дар замони мо ҷашни Меҳргонро ҳамчун ҷашни ҳосил қайд мекунанд. Дар рӯзҳои ҷашни Меҳргон зироати ғалладона, пухта мерасад. Сабзавоту меваҳо ҳосили фаровон медиҳанд. Болои дастархонро ҳама гуна дастранчи дехқонону боғбонон зебу зинат мебахшанд.

Меҳргонро аз рӯи ривоятҳо аз рӯзи ғалабаи Фариудун бар Захҳок ҷашн мегиранд.

Меҳрмоҳ кай оғоз меёбад?

Рӯзи шонздаҳуми ин моҳро чӣ мегӯянд?

Дар замони мо Меҳргонро чӣ тавр ҷашн мегиранд?

Ба савол аз матн ҷавоб нависед. Барои чӣ Меҳрмоҳ мегӯянд?

Агар якуми Меҳрмоҳ ба 22-юми сентябр рост ояд, рӯзи ҷашнгирии Меҳргонро ёбед.

Ба ёди ғалаба бар истилогарон ва озод шудани қишвар аз ситамгарони аҷнабӣ* рӯзи таҳтишинии Фариудун — моҳи Меҳр рӯзи муборак доноста шуд. Аз он баъд ҳар сол сари он моҳро бо номи Меҳргон ҷашн гирифта, дар он рӯз гулханҳо меафрӯҳтанд ва анбару заъфарон месӯҳтанд.

Сотим Улуғзода

аҷнабӣ – бегона, хориҷӣ

хучаста – хуб, хуш, муборак

каёйи кулоҳ – тоҷи подшоҳӣ

Аз қалимаҳои истилогарон, ситамгарон пасвандҳоро ҷудо кунед.

Дар қалимаи истилогарон ду пасванд истифода шудааст.

Пасванди якум **-гар**, пасванди дуюм **-он**. **Истилогарон** ҷамъи қалимаи **истилогар** аст.

Якчанд исми бо пасванди **-гар** соҳташударо ба ёд оред ва бо онҳо исмҳои ҷамъ созед. Намуна: **кӯзагар** — **кӯзагарон**, **варзишгар** — **варзишгарон**.

Агар аз гирия кардан об мешуд дил, дили ман буд,
Ба сели ашк мешуд ғарқ манзил, манзили ман буд.
Мирзо Турсунзода

ПАСВАНДҲОИ -ЗОР, -ИСТОН

Бежан дирӯз дар ҷамъоварии ҷорҷарз ба модараш ёрӣ расонд. Якчанд ҷорҷарзро ба ҷузвонаш андоҳт. Саҳарии рӯзи дигар, пеш аз дарс ҷорҷарзҳоро ба Манижа дароз кард. Манижа пурсид:

- Магар вақти ҷамъ кардани ҷорҷарз расидааст?
- Албатта, ҳозир фасли тирамоҳ аст.
- Бежан, медонӣ, **хирс** ҳам ҷорҷарз меҳӯрдааст?
- Наход?
- Бовар нақунӣ, ҳикояи «Гирияи хирс»-ро хон.
- Ҷӣ, магар хирс ҳам гирия мекардааст?

Шумо ба ин савол ҷӣ чавоб медиҳед?

Биёед, ҷавоби худро бо мазмуни ҳикоя муқоиса мекунем. Қисми аввали ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл қунед.

ГИРИЯИ ХИРС

Ин воқеа дар яке аз деҳаҳои кӯҳистони Тоҷикистон рӯх додааст. Нисифирӯзӣ ба ҷойи сердолу дарахте расидем. Аз бехи як дарахти ҷорҷарз ҷашмаи зулоле* ҷӯш зада мебаромад. Амакам борхалтаашро лаби ҷашма, рӯйи сабзазор партофт. Камонро ба шохи ҳамидаи дарахт овехта, мӯзаҳояшро аз по қашида баҳузур дасту рӯй шуст. Ман ки ташна будам, дарҳол лаб ба лаби ҷашма мондаму аз оби яҳ барин сард нӯшидам.

Баъд болои сабзазори мисли маҳмал* нарм дароз қашидам. Ӯ аз борхалта нон бароварда, пора-пора карда, ба оби ҷашма мепартофт. Оҳо, нонро дар оби ҷашма тар карда ҳӯрдан ҳам лаззате доштааст! Амакам ноку муруд ва ҷорҷарзҳои аз дарахтон ҷидаамонро рӯйи когазе рехту ниҳоят қуфли лабашро кушод:

- Юсуф.
- Лаббай, амак.
- Оби ин ҷашма дору аст. Ҷӣ қадар сер бошӣ, як каф бихӯрӣ, боз иштиҳоят кушода мешавад. Ман доим дар ҳамин ҷо дам мегирам.

Чу коре барояд ба путфу* хушай,
Чи ҳочат ба тундию гарданкашай?
Саъдии Шерозӣ

Ҳамин лаҳза аз поён, аз байни ҷангалзор садои хуштакмонанде ба гӯш расид. Амакам чизеро пай бурд ки, тез аз ҷой хест ва нӯг-нӯги по рафта, ба поён ҷашм давонд. Сипас, гӯё ҷизи гумкардаашро ёфта бошад, шоду қаноатманд баргашту камонро аз шохи дараҳт гирифта, пичиррос зад:

– Ана, паҳлавон ба пойи ҳудаш маро кофта омад. Дам назада ин ҷо биёю ҳирсро бин. Бача ҳам дорад...

Аз тарс нафасам ба дарун афтод. Чун соя ба амакам часпida, ба **пудиназори** поёни ҷашма, ки ҳанӯз сабз ва тару тоза буд, даромада қамин гирифтем. Ман ҳаросон ба **нишебӣ** нигаристам. Даррандаи бад-ҳайбати сиёҳтоб бо ду бачаи қаҷпоиш таги дараҳти ҷормағз гаштугузор дошт. Ҳирсбачаҳо бо фуки борику дарози ҳуд баргҳои ҳазонро бекаророна тагуруқунон ҷормағзҳои **рехтаро** ёфта, бо дандон **шикаста**, ме-хӯрданд.

зулол – соф

маҳмал – порчай матои нахи абрешимӣ, ки пат дорад, баҳмал
путф - нармӣ, мулоимат

Дар матн қадом фасли сол тасвир ёфтааст? Ислот қунед.
Оё шумо ягон бор аз оби ҷашма нӯшидаед?

Барои ҷой оби ҷашмаро шифобаҳш мегӯянд?

Писар ҷой ном дошт?

Ўбо амакаш чиро диданд?

Ҳирс ҷой кор мекард?

Калимаҳои ишораҳударо нависед.

Қадом ҳиссаи ин калимаҳо якхелаанд?

Ин калимаҳо чиро ифода мекунанд?

Пасвандҳои **-зор**, **-истон** ба исмҳо ҳамроҳ шуда, маънои бисёрий, макон (ҷойи ашёро) нишон медиҳанд.

Ба гетй намонад чуз номи нек,
Хар он кас ки хоҳад саранчоми нек.
Абулқосими Фирдаесӣ

Исмҳоеро нависед, ки бо пасвандҳои **-зор**, **-истон** сохта шуда бошанд. Маъни калимаҳои ҳосилшударо шарҳ дихед.
Бо он калимаҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Муҳоҳидан худро аз ҳаёти ҷонварон ё таассуроти худро аз тамошои «Боги ҳайвонот» баён кунед.

ПАСВАНДҲОИ -ЗОР, -ИСТОН

Аз қисми якуми матн дутой савол тайёр кунед ва ба аҳли синф пешниҳод намоед. Ҷавобҳоро санҷед.

Дар ин қисми ҳикоя **дар** бораи чӣ сухан меравад?
Шумо чӣ фикр доред, хирсчӣ кор мекунад?

Давоми ҳикояро хонед ва бо пешгӯйии худ муқоиса кунед.

Хирси бузург бандоғоҳ муғамбirona* садоे бароварду ба дарахти ҷорамағз часпид. Ӯ ботамкин синамолон ба боло ҳазида, баъд мобайни шоҳи бақуввате рафта, бо панҷаҳояш онро саҳт ларзонд. Хирсбачаҳо аз ин кори модар ҳурсанд, ҳарисона ба ҷорамағзҳои рехта дарафтоданд. Онҳо бо шӯру ғавғое яқдигарро тела дода, ин тарафу он тараф ҷаҳида ҷорамағзҳои ба каф омадаро мешикастанд. Ин рафтори хирсбачаҳо магар ба хирс нафорид ки, садои бадҳашмоне баровард. Хирсбачаҳо аз ғурриданӣ таҳдидомези модар рамуз* гирифта, лаҳзае ором истоданд. Хирс ба шоҳи дигар гузашта боз ҷорамағз афшонд. Пас аз лаҳзае як хирсбача ба дарахт баромадани шуд. Ин кирдораш магар ба хирс хуш наомад ки, аз боло садои бадҳашмонаву таҳдидомез баровард. Хирсбача бо дили ноҳоҳам ба поин фуромад. Хирс хотирчамъ шуда, ба шоҳи дигар гузашт ва боз ҷорамағз афшонд. Магар ҳаваси ба дарахт баромадан дар дили хирсбача боз пайдо шуд ки, давида ба танаи ҷорамағз часпид. Хирс аз болои дарахт даме ба бачаҳояш нигаристу ғуррунгосзанон поён фуромад. Амакам синаашро ба рӯи замин пахшкунон ҳайвонро ба нишон гирифта, гуфт:

Доим аз кибр* дар ҳазар мебош,
Ба тавозўй* фикандасар мебош.
Камолиддини Биной

- Вақташ расидааст... ҳозир ме-пар-ро-нам!
- Мепарронед?! – нобоварона ба амакам нигаристам.
- Ҳа, – қатъй чавоб дод ў.
- Чаро? Кабкро барои гӯшташ мепарронед, хирсро-чӣ?
- Барои зебаш, – ғазаболуд пичиррос зад амакам. – Ҳап шин!

муғамбirona – ҳилагарона, маккорона

рамуз – мақсади гӯшидаero сарфаҳм рафтan

кибр – калонгирӣ, мағруруй

тавозӯй – хоксорӣ кардан

Ба калимаҳои шаҳр, себ, Ҳинд, дараҳт, кӯҳ, мева пасвандҳои мувофиқи -зор, -истон гузошта, нависед.

Бо ин калимаҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Гуфтугӯйи Юсуфро бо амакаш аз рӯйи нақш хонед.

Дар бораи зарари шикори ҷонварон андешаатонро гӯед.

ИМЛОИ ПАСВАНДҲОИ -ЗОР, -ИСТОН

Мазмуни ҳикояи дарси пеш хондаатонро баён кунед.

Оё амак хирсро мепарронад?

Агар шумо ба ҷойи Юсуф мебудед, чӣ кор мекардед?

Давоми ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

III

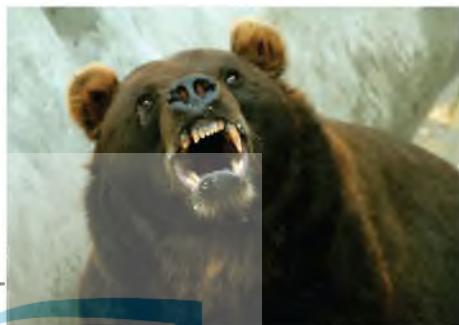
Вале хирс аз дараҳт фуромадан баробар кори ачибе карду на танҳо ман, балки амакамро низ дар ҳайрат гузошт. Ӯ бачаи «беодобаш»-ро бо ҳашм бардошта, аз таги ҷорӣ берунтар, дар обраҳе хобонд ва сангери болои гарданаш гузошт. Бачаи дуюмашро ҳам ҳамин тавр сангбанд карду боз ба ҷорӣ баромад. Хирсбачаҳо бо овози гиряолуд ва дарднок дасту по мезаданд. Хирсбачаи якрав бо дасту почакзаний оқибат ҳудро аз таги ҳарсанг раҳонд ва пайкарашро афшонда, қалавида-қалавида омада, ба дараҳт часпид. Хирс боз ду-се бор бо ҳашм фарёд зада, бачаашро боздоштаний шуд. Лекин таҳдидро хирсбача гӯё

Илочи воқеа пеш аз вуқӯй бояд кард.
Зарбулмасал

нашунида, ханчолкашон ба нӯги дарахт баромад.

Аз ин нописандии хирсбача магар газаби хирс зиёд шуд ки, ғур-ғуркунон ба шохи болотаре гузашту онро саҳт афшонд. Аз такони саҳт хирсбача мувозинаташро* гум карда, аз шохе ба шохе бархӯрда, сарозер болои сангиге тегадоре афтода, бо нолиши саҳту чонкоҳ хеле дасту почак заду хобид. Хирс бо ғалогула боз хеле чормағз афшонд, баъд аз дарахт фуромад.

Амакам як чунбиду синаашро боз бештар ба рӯйи замин пахш кард. Ҳаёл кардам, ки ҳозир мепарронад. Диламро даҳшат фаро гирифт, беқарор шудам. Гоҳ ба чунбучӯли хирс менигаристаму гоҳ ба амакам. Дилам саҳт-саҳт метапид, нафасигириям зиёд мешуд. Аз сару рӯям арақ мешорид. Амакам низ ҳар лаҳза ноаён сӯям чашм медавонд.

мувозинат – баробарвазнӣ

Банди охири матнро бори дигар хонед.
Оё гуфтан мумкин аст, ки Юсуф писари меҳрубон аст?
Чӣ тавр исбот мекунед?

Танҳо калимаҳоеро нависед, ки пасвандҳои -зор, -истон доранд.
Шаҳристон, озор, тобистон, пистазор, ҳазор, безор, арҷазор,
Тоҷикистон.

Ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқро ёфта, нависед.

1. Макони лолаҳо _____ .....
2. Диёри тоҷикон _____ .....
3. Сарзамини кӯҳсор _____ .....

...Ки тундиву тезй наояд ба кор,
Ба нармй барояд зи сўрох мор.
Абулқосими Фирдаевсй

Бо калимаҳои зерин пасвандҳо (-зор, -истон) ҳамроҳ карда, ҷумлаҳо тартиб дихед.

Баҳор, майса, гул, рег, алаф, афғон, най, араб, чаман, боғ, писта.

Дар қадом банди калимаҳо **-зор** ва **-истон** пасванд нестанд?

- A)** хористон, лолазор   **B)** Афғонистон, дараҳтзор
Б) булбулистан, гулзор   **Г)** чистон, бозор

Ба ҷойи нуқтаҳои доҳили қавс номҳои мувофиқ нависед.

1. Кишвари афсонавие, ки макони зисти тазарв, товус, тӯтӣ барин паррандаҳои зебост (...).
2. Давлати ҳамзабон, ҳамсоя ва ҳамдин (...).
3. Муассисай давлатии телевизион барои қӯдакон ва наврасон (...).

ИМЛОИ ПАСВАНДҲОИ -ЗОР, -ИСТОН

Шумо чӣ фикр доред: оё хирсабачаҳо аз зери санг мебароянд ё не?
Хонед ва бо пешгӯии худ муқоиса намоед.

IV

Хирс аввал сангро аз болои гардани бачааш бардошта, сӯе партофт. Хирсбача калавида-калавида аз модар дур шуд. Хирс ғур-ғуркунон пеши бачаи аз дараҳт афтодааш рафт, ба он даст расонд, бо забони хирсона-аш чиҳое гуфт. Аммо хирсбача начунбид. Хирс ўро бардошта болои пойҳо рост монд, лек хирсбача афтод. Хирс бадани бачаашро палмосид, онро аз як пахлу ба пахлуни дигар гузашт, бӯяш кашиду навозишҳо кард. Вале хирсбача беҳаракат истод. Хирс бо шубҳа атрофро аз назар гузаронида, таҳлукаомез наъра кашид. Боз даме сару гардан, шикаму синаи бачаашро бӯйид. Ва, гӯё онро аз хоби гарон бедор мекарда бошад, саҳт афшондаш. Аммо бефоида.

– Хирсбача мурдааст! – бо алам пичиррос задам. Дасти боқуввати амакам маро аз нимхез шудан боздошт.

Хирс даме караҳту ноҷунбон истод, баъд ноумедона дастҳояшро ба рӯ бурда, фифони ҷонкоҳе кашид. Акси садои мудҳиши хирс дар қӯҳу

Аз ҳоли дилу дида магурсед, ки чун шуд,
Хун шуд дилу аз раҳгузари дида бурун шуд.
Бадриддини Ҳилолӣ

дараҳои хомӯш ва ҷангалзор ғулғула андохт. Аз дидани мусибати* хирс ва нолаву фифони ӯ амакам ангушти ҳайрат мегазид.

Хирс ба ҷормағзҳои ҷамъкардааш дигар нигоҳе накард. Бачаи бечонашро бар пушт бардошта, оҳу фифонкуон ба ҷангалзор даромад. Кӯҳу ҷангалистони ҳазонпӯш гӯё аз гиряи талхи хирс ба сукут рафтанд. Амакам, мисли он ки аз кори вазнин монда шуда бошад, нафаси чукуре кашида, аз ҷояш хест. Ӯ низ ба нону меваҳои болои қофаз нигоҳе накарда, сару рӯйи арақшорашро поккуон гуфт:

— Саёҳат кифоя. Бармегардем...

Вай бори аввал ҳалтаи ҳолӣ ва камон сари китғ ҳамоил*, бесайд ба деха баргашт.

Абдулҳамид Самад

мусибат – бадбахтӣ, фалокат
ҳамоил – овезон

Хирс аз дарахт фуромада, чӣ кор кард?
Дар шумо чӣ гуна ҳиссиёт пайдо шуд? Баён кунед.
Шумо хирсро гунаҳкор мекисобед? Барои чӣ?
Чаро амаки Юсуф бо ҳалтаи ҳолӣ баргашт?
Хулосаи худро доир ба ин ҳикоя гӯед.

Аз ин қисми матн исмҳоеро, ки пасвандҳои -зор доранд, ёфта нависед.

Исмҳои дигареро бо пасванди -зор фикр карда нависед.
Аз рӯйи намунаи зер ребус тартиб дихед.

Ба қадоме аз ин қалимаҳо пасванди -зор, -истон ҳамроҳ кардан мумкин аст? Нависед.

Дарахт, нон, санг, ҳарсанг, ҷангал, мева, хирс, кор, ҷашма, нок, муруд, дара, гиёҳ, ҳас.

Яқдилу якчиҳату якру биш
В-аз дурӯёни ҷаҳон яксӯ биш.
Абдураҳмони Ҷомӣ

ПЕШВАНДИ ҲАМ-

Хонед ва мазмунашро нақл кунед.

МИРАЛӢ ВА МИРВАЛИ

Дар гузари Сари Ҷӯ Миралию Мирвалий ду ҷавонмарди ҳамсинну сол буданд. Онҳо ҳамсаъҳои дasti росту дasti чапи Баҳром буданд. Модари Баҳром мегуфт, ки дар солҳои тангдастӣ ҳар дуи онҳо дар як гаҳвора бо навбат хоб карда калон шудаанд. Нафаҳмидау насанчида ҷанд бор модари Миралий ба Мирвалий ва модари Мирвалий ба Миралий шир додааст. Ҳарчанд ки дар як гаҳвора калон шудаанд, ҳарчанд ки бародарони ширхораю ҳамсаъҳои ҳонадармиён ҳастанд, Баҳром аз рӯзе, ки худро мешиносад, то ҳол ёд надорад, ки онҳо боре бо як забон гап зада бошанд. Ёд надорад, ки онҳо гапи яқдигарро тасдиқ карда бошанд. Ёд надорад, ки сухани неке дар ҳаққи яқдигар гуфта бошанд. Лекин хислати яқдигарашонро нағз медонад.

Хуб медонад, ки онҳо ғоибона дар ҳама ҷову ҳама кор яқдигарро наҳ зада мегарданд. Агар қасе бо Миралию Мирвалий, ба ҳар қадомаш дар танҳои ҳамсӯҳбат шавад, ҷунин гумон мекунад, ки онҳо одамони бефаҳму бефаросат нестанд. Қасе корафтода шавад, баъд мефаҳмад, ки гуфттору кирдори Миралий яkest, вале забони Мирвалий ба дилаш як нест. Бинобар он ситораи онҳо ба яқдигар рост намеояд. Онҳо агар тавонанд, сояи яқдигарро аз девор метарошанд. Миралий ба ҳар ду маъно ҳам одами рост аст – рост мегардад ва рост мегӯяд. Мирвалий ба ҳар ду маъно ҳам одами қаҷ аст – қаҷ мегардад ва қаҷ мегӯяд.

Дӯстат бошад зиёнкор, эй писар,
Ту тамаъ з-он дӯст бардор, эй писар.
Фаридааддини Аттор

Симоҳои матнро номбар кунед.
Хислатҳои онҳоро шарҳдиҳед.
Ба рафтори онҳо баҳо диҳед.
Рафтору кирдори Миралӣ ва Мирвалиро муқоиса намуда, дар
диаграммаи зерин ҷойдиҳед.

Калимаҳои ишорашидаи матнро нависед.
Онҳо чиро ифода мекунанд?
Кадом ҳиссаи ин калимаҳо яхелаанд?

Пешванди ҳам- пеш аз исм омада, маъни онро дигар
мекунад. Мисол: **синф – ҳамсинф, ном – ҳамном.**

Ду ҷумлаи аввал ва охири матнро нависед.
Дар кадом ҷумлаҳо ҳам пешванд аст?

ПЕШВАНДИ ҲАМ-

Маънии калимаҳоро шарҳдиҳед. Бо сетои онҳо ҷумлаҳо тартибдиҳед.
Ҳамроҳ, ҳамном, ҳамранг, ҳамсинф, ҳамовоз, ҳамсӯҳбат, ҳам-
шахр, ҳамкор.

Қисми аввали матнро ба ёд оред.
Ба андешаи шумо, кадоме аз онҳо дар ҳаёт роҳи худро меёбанд?

Давоми матнро хонед ва бо пешгӯйии худ муқоиса кунед.

Он ки кирдори бад раво бинад,
Худ зи кирдори бад ҷазо бинад.
Хусрави Дехпавӣ

Табииати Миралию Мирвалий ба мисли табииати равғану об аз ҳам фарқ дорад. Миралий ба касе ё чизе ҳасад намебарад, бо мақсади рӯширинкуни дурӯғ намегӯяд, ба фоидаи худаш шуда дар ҳаққи дигарон тӯҳмат намебофад. Мирвалий ба худаш ҳасад ҳам мебарад, дурӯғ ҳам мегӯяд, тӯҳмат ҳам меқунад. Миралий ҳочати дигаронро мебарорад, вале ҳочати худаш ба каси дигар афтад, илтимос карда наметавонад, шармаш меояд. Бинобар ин вай доим дар қафо меистад: дар ёфтани асбоби рӯзгор, дар маъракаҳо, дар сӯҳбату гапгузаронӣ ва ҳатто дар савор шудан ба мошин.

Мирвалий ҳамон вақт ҳочати мардумро мебарорад, ки аз он фоида, нақде ба худаш расад. Вай бо ҳаё коре надорад ва бинобар он доим дар сафи пеш меистад, ҳатто дар савор шудан ба мошин ҳам.

Ҳар дуяш ҳам одамони ковоки бехуда. Аз инҳо ягон фоида нест, фаяқат зарар. Миралий ҳаққи худашро рӯёнда наметавонад. Мирвалий як фалокати ҳаққи мардумхӯр.

Урун Кӯҳзод

Ба ин қисм қадом сарлавҳа мувофиқ аст?

- A. Одамони ковок   B. Ҳамсояҳо
B. Азоби вичдон   G. Ноӯҳдабаро

Дар қадом ҷумлаҳо ҳам пешванд аст?

Миралию Мирвалий ду ҷавонмарди ҳамсинну сол, ҳамсоя буданд. Мирвалий ба худаш ҳасад ҳам мебарад, дурӯғ ҳам мегӯяд, тӯҳмат ҳам меқунад.

Бо пешванди ҳам-панҷ қалима созед. Бо қалимаҳои ҳосилшуда ҷумлаҳо тартиб дихед.

Намуна: Имрӯз ба хонаи мо ҳамкори падарам ба мөҳмонӣ меояд.

Хушбахт он аст, ки аз саргузашти
дигарон панд гирад.
«Панҷсад ҳадис»

ИМЛОИ ПЕШВАНДИ ҲАМ-

Хонед ва барои хониши ифоданок тайёр шавед.

ИСМОИЛИ СОМОНИЙ ДЕВОРИ БУХОРО БУД

Аз хуни Сиёвушем, ҳамхуни Сиёвушем,
Аз чомасафедонем, ҳар чома намепӯшем.
Ҳамсоли «Авесто»-ем, ҳамоташи Зардуштем.
Мо оташи зардустӣ нокушта намекуштем.

Исмоили Сомонӣ девори Бухоро буд,
Мо ҳамватани ўем, ў ҳамватани мо буд.
Мо ҳам кӯҳи хороем, девори Бухороем,
Девори Бухороем, мо ҳам кӯҳи хороем.

Як тоифа аз Лоҳур, як тоифа аз Тӯсем,
Аз вориси Қомусем, ҳам фарди баномусем,
Ҳамшాҳрии Фирдавсӣ, ҳамшాҳрии Иқболем,
Ҳамшాҳри баномусем, ҳамшాҳри баикబолем.

Мо шаҳраҳи Абрешим аз шеъру ғазал кардем,
Мо касби ғазалбофӣ аз рӯзи азал кардем.
Дар шеъри Аҷам шир аст, дар шири Аҷам шер аст,
Анбӯҳи қаламзораш найзори қаламшер аст.

Бозор Собир

Аз шеър қалимаҳоеро, ки бо пешванди ҳам- сохта шудаанд,
нависед ва шарҳ дихед. Бо ин қалимаҳо ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Шеърро аз ёд қунед ва бо оҳанг хонед.

Дар ҷумлаҳои зерин ба имлои ҳам- дикқат дихед ва гӯед, ки қадоме
аз онҳо пешванд аст: Мо ҳам кӯҳи хороем; Мо ҳамватани ўем.

Пасванди -зор дар қадом қалима макони фаровониро ифода
мекунад мекунад: қаламзор ё найзор?

**Касе, ки намедонад, набояд аз омӯхтан шарм
кунад, ки қиммати ҳар кас ба қадри маълумоти ўст.
«Панҷсад ҳадис»**

Пешванди ҳам- бо кадоме аз калимаҳои зерин исм месозад? Онҳоро нависед ва ҷумлаҳо тартиб дихед.

Кор, сабза, хона, чашм, дил, диёр, касб, бозор, ватан.

ИМЛОИ ПЕШВАНДИ ҲАМ-

Шеъри Бозор Собирро аз дарси гузашта хонед.

Калимаҳоро дар ҷадвали зерин мувофиқ гузоред ва шарҳ дихед.

Намуна: 1-е. Қомус – китобе, ки дар он калимаҳо маъниидод шудаанд, фарҳанг, донишнома, луғат.

Луғат	Шарҳи луғат
1. Қомус	а) шаҳрест дар кишвари Покистон, дар музофоти Панҷб, зодгоҳи шоири шинохта Муҳаммад Иқбол
2. Ҷомасафедон	б) писари Кайковус, шогирди Рустам, паҳлавон аз достони «Шоҳнома»
3. Бухоро	в) шаҳри бостонӣ дар кишвари Эрон, зодгоҳи муаллифи «Шоҳнома» – Абулқосими Фирдавсӣ.
4. Сиёвуш	г) пойтаҳти давлати Сомониён, маркази илму адаб, зодгоҳи Синову Айнӣ
5. Тӯс	ғ) шоири форсизабон аз шаҳри Лоҳури Покистон
6. Лоҳур	д) пайравони фарзанди далери ҳалқи тоҷик Муқаннӣ, ки либосҳои сафед пӯшида, ба муқобили аҷнабиҳо шӯриш бардоштаанд
7. «Авесто»	е) китобе, ки дар он калимаҳо маъниидод шудаанд, фарҳанг, донишнома, луғат.
8. Иқбол	ё) номи китоби қадим ва муқаддас, ёдгорӣ аз ниёғон, шоири машҳури «Гуфтори нек, пиндори нек, рафттори нек» аз ҳамин китоб гирифта шудааст.

Макун ёрони бепарҳез пеша,
Дари парҳезкорӣ зан ҳамеша!
Хусрави Дехлавӣ

Хулосаи худро доир ба мазмуни шеъри «Исмоили Сомонӣ девори Бухоро буд» гӯед.

Имлои номи асарҳои бадей, рӯзномаву маҷалла, кинофилмҳоро ба ёд оред. Якчандто исмоҳо нависед, ки дар доҳили ноҳунақ навишта мешаванд.

Намуна: кинофилми «Дар орзуи падар».

Падару писар ҳамроҳ берун баромадем ва аз як кунҷи ҳавлӣ ба ҳаракати кабюҳо нигоҳ карда истодем. Кабюҳо донаҳои гандумро дида, ҳарисона ба ҳӯрдан сар карданд. Минқори сурх ва зебо-яки онҳо чунон тез ва ҷолокона тук-тук зада, ба дон рафта, меомад, ки гӯё сӯзани мошинаи дарзӣ дар болои матоъ ҳаракат карда истода бошад.

K. Мирзоев

Бежан гуфт:

– Имрӯз Шаҳзоду Гулҷеҳра барои паррандагон лона соҳтанд. Ба ман бисёр маъқул шуд.

Манижа:

– Ба ман ҳам кори онҳо писанд омад. Ман меҳоҳам қолаби нерӯгоҳро созам.

Бежан:

– Биё, барои соҳтани он ҳамсинфонамонро даъват қунем.

Оё дар синфи шумо ҳам хонандагон ҳамкорӣ мекунанд?

Дар бораи ҳамкорӣ ҳикоя нависед. Дар вақти навиштани ҳикоя ба та-
лаботи зерин риоя қунед:

- Ҳикоя на камтар аз 30-35 калима иборат бошад.
- Калимаҳо, ки пешванди ҳам- доранд, истифода баред.
- Зебо, покиза ва беғалат нависед.

Бо аҳли хирад нишину бархез
В-аз мардуми бехирад бипарҳез.
Ҳотифӯ

ИНШО АЗ РҮЙИ РАСМ

ИСМҲОИ ҲАММАЪНО

Ба чойи исмҳои ишорашуда исмҳои ҳаммаъноро ёфта нависед.

1. Офтоб аз паси абрҳо намоён шуд.
2. Сумаё дар қишлоқ ба воя расидааст.
3. Аз дидагони пирамард ашк ҷорӣ ўшуд.

Исмҳоеро, ки аз рӯйи маъно ба ҳам наздианд, исмҳои ҳаммаъно ё муродиф (синоним) ном доранд.

Мисол: дунё – олам, ҷаҳон, гетӣ; омӯзгор – муаллим; рӯй – ҷеҳра, симо.

Бародар ки ҳампушту ҳамзод бувад
В-аз ү хонаи давлат обод бувад.
Аз «Баҳр-ут-таворих»

Хонед ва гӯед, ки ҳамсоязан барои чӣ омад.

ҚАҲТӢ ВА ҚИМАТӢ

Ҳеч аз хотирам намеравад. Солҳои қаҳтӣ буд. Ба ҳӯрдан нон ёфт на-
мешуд. Вале нон набошад ҳам, ҳар рӯз оши палав мешуд. Ҳайрон мешу-
дам, ки чаро палав ҳасту нон нест? Охир, ба ҷойи ош нон сероб шавад,
намешуд? Рости гап, сарфаҳм намерафтам.

Модаркалонам пагоҳӣ як бурдагӣ нон тақсим мекарду дигар намедод.

— Канӣ, ба сари дастархон биёед ҳамаатон! — модаркалонам дастар-
хон оварда мемонду ҳуд косаи шӯрборо **гирифта**, ба як қунҷи дастархон
омада, менишаст, зоро ӯ ҳӯрокӣ биринҷдор намехӯрд.

Якборӣ ош нагирифта, ҷавонзани лоғаре аз дар намудор гашт.

Маҳзун* ва сарҳам. Гумон кардам, ки гадойзан омад. Хато кардаам.
Ҳамсоязан будааст. Модаркалонам баробари ӯро дидан **абрувон** гиреҳ
кард. Ҳайрон шудам. Охир, пештар ҳамдигарро ба оғӯш мекашиданд-ку.

— Ҳолаҷон, ҳоки поятон шавам, ҳеч набошад, як бурда нон ёфта медо-
дед, — наздик омада, ба модаркалонам илтиҷо намуд ҳамсоязан, — мода-
рам як ҳафта боз рӯйи нонро надидаанд. Бемор шудаанд.

— Барвақтар биёед, намешуд? — гуфт модаркалонам аз ҷояш хеста истода.

— Намедонам, монда бошад ё не? Ҳайр, як бинам-ҷӣ.

маҳзун – ғамгин
қаҳтӣ – хушсолӣ, ғурунчагӣ, қашшоқӣ

Бо қадом сабаб модаркалон як бурда нон медод?

Оё рафтори модаркалон дуруст буд?

Бигӯед, ки ба ҷойи модаркалон мешудед, ба ҷавонзан чӣ ҷавоб
медодед.

Дар мавзӯи «Нон бувад ҷун ҷони одам» ҳикоя нависед.

Дар вақти навиштани ҳикоя талаботи зеринро ба назар гиред:

- Ҳикоя аз 30 калима кам набошад.
- Аз калимаю ибораҳои **бокувват**, **эҳтиром**, **нонреза**, **қув-
вату дармон**, **мебахшад** истифода баред.
- Дар ҳикоя дар бораи нон порчаҳои шеърӣ оред.
- Зебо, беғалат, покиза нависед.

Бе заҳмату ранҷ нон намебояд хӯрд,
Як луқма ба ройгон намебояд хӯрд.
Абулқосим Лоҳумӣ

ИСМҲОИ ҲАММАҲНО

Ба фикри шумо, давоми воқеа чӣ тавр сурат мегирад?
Модаркалон ба ҳамсоязан нон медиҳад ё не?

Хонед ва бо пешӯйии худ муқоиса кунед.

Модаркалонам тез-тез қадам зада ба болохона баромад ва фурсате нагузашта, як бурида нони қоқи мағоркарда бароварда дод. Чавонзани лоғар аз хурсандӣ ба куртai худ намегунҷид.

Нонро гирифта, бӯса кард, ба ҷашмонаш молиду тақрор ба тақрор ташаккур гуфта, рафт.

Аз он рӯзҳо ҷанд вақт гузашт, дар хотир надорам. Факат ҳаминашро медонам, ки дар рӯйи дастархон нон пайдо шуд. Касе нон пурсида ҳам намеояд. Мабодо он рӯзҳо ба ёд оянд, бачаҳо меҳандиданд, пиразанҷо мегиристанд. Бо вуҷуди ин модаркалонам ҳамеша дар сари дастархон таъкид мекард:

– Нонро нима нахӯред. Эҳтиёт кунед. Он рӯзҳоро фаромӯш кардан даркор нест. Агар одам ба қадри нон нарасад, боз қаҳтӣ мешавад. Мехоҳед, ки боз қаҳтию қиматӣ шавад?

– Не, нашавад!

– Аспо нашавад! – бо як овоз мегуфтем мо.

– Ин тавр бошад, нонро ҳаргиз хор накунед, бачаҳоям.

Ҳоҷӯ Содик

Чаро ҷавонзан нонро бӯсида, ба ҷашмонаш молид?
Оё боре дидаед, ки одамон нонро бибӯсанду ба ҷашмонашон бимоланд?
Барои чӣ бачаҳо меҳандиданду пиразанҷо мегиристанд?
Ба расм нигаред. Мазмуни расм дар қадом ҷумлаҳо ифода ёфтааст?

Аз замин нонрезаҳоро чида, мемолам ба чашм,
Нони гарми меҳнатиро дида, мемолам ба чашм.
Мирзо Турсунзода

Оё бо ҳодисае рӯ ба рӯ шудаед, ки ҳамсолонатон ба қадри нон нарасида бошанд? Баён кунед.
Биёед, ба чунин шахсон маслиҳат медиҳем.

Аз матни «Қаҳтӣ ва қиматӣ» истифода бурда ҳаммаъни калимаҳои зеринро нависед.
Бемор, модаркалон, қаҳтӣ, хурсандӣ, пиразан.

Мақолҳоро маънидод кунед.

Нон ҳам – нон, нонреза ҳам – нон.
Нонро иззат кунӣ – иззат мебинӣ.

Ҳаммаъни исмҳои сутуни чапро аз сутуни рост ёфта, ба дафттар нависед.

кишвар	рӯд
дарё	дил
қалб	диёр

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Навиштаҳои ҳамдигарро хонед ва муқоиса кунед.
- Агар ғалатҳо бошанд, исплоҳ кунед ва шарҳдиҳед, ки чаро ғалат аст

ИСМҲОИ МУҶОБИЛМАҲНО

Ба исмҳои зерин исмҳои муҷобилмаҳно ёфта, ҷумлаҳои нав нависед.
Шаб, ханда, некӣ, талҳ, равшани.

Исмҳое, ки аз рӯи маъно ба ҳамдигар муҷобиланд,
исмҳои муҷобилмаҳно (антоним) мегӯянд.
Мисол: хубӣ – бадӣ, гармӣ – сардӣ, ханда – гиря.

Дили зердастон набояд шикаст,
Мабодо, ки рӯзе шавӣ зердаст.
Саъдии Шерозӣ

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

НАСИҲАТИ ПАДАР

Замоне шоҳи золиму бадкирдоре зиндагӣ мекард.

Ин шоҳ боре фармон баровард, ки мӯйсафедони аз кор мондаро писаронашон бояд ба ҷангал бурда партоянд, то ки онҳо дар ҷангал бимиранду дар мамлакат нон бештар монад.

Боре дар фасли зимистон дехқоне падарашро дар ҷана бор карду ба беша бурд. Писараки он дехқон ҳам аз паси падару бобояш омад. Вақте ки онҳо ба ҷангали анбӯҳ расиданду дехқон хост, ки падарашро дар ҳамон ҷо гузашта, баргардад, писарбача гуфт:

—Падар, ҷанаро напарто, гирифта ба хона бар, лӯзим мешавад!

—Ҷанаро чӣ кор мекунӣ? —пурсид дехқон.

—Агар ҷана набошад, вақти пир шуданат туро ба чӣ бор карда, ба беша бурда мепартояд?

Дехқон ин суханро шунида, фикр кард: «Охир ягон рӯз ман ҳам **пир** мешавам. Он вақт писарам маро ҳам ба беша бурда мепартояд?»

Баъд дехқон падарашро ба хона баргардонда оварду дар **таҳхона** пинҳон кард ва ҳар рӯз обу нон медод. Боре дар ин мамлакат хушсолӣ шуд. Мардум ҳама гурусна буданд. На барои ҳӯрдан, на барои кишт ғалла мавҷуд набуд. Дехқон як пораи хурдакаки нонро гирифта, ба назди падараш омад. Падараш пурсид:

Дило, гар қаноат ба даст оварй,
Дар иқлими роҳат кунӣ сарварй.
Саъдии Шерозӣ

— Чаро ин қадар кам нон овардӣ?

Писараш дар бораи хушсолӣ ва гуруснагӣ сухан кард. Пирамард фикр карду гуфт:

— Аз болои бом гандумпахолро гиру нағзакак афшон ва донаи афтор даро ҷамъ карда кишт кун.

Писар ҳамин корро кард. Соли дигар ҳеч қас ҳӯшае ҳам надошт, вале дар замини он дехқон ҳосили хуб рӯйид. Ба шоҳ ҳабар расид, ки як дехқон ҳосили хуб рӯёndaаст. Шоҳ фармуд, ки ўро ба қаср даъват кунанд. Шоҳ пурсиid:

— Ту аз кучо тухмӣ ёфта, кишт кардӣ? Охир дар мамлакат як дона ҳам ҳӯша намонда буд-ку!

Дехқон хост, ки воқеаро пинҳон нигоҳ дорад, вале аз ғазаби шоҳ тарсиду ҳақиқатро баён кард. Шоҳ дуру дароз фикр карду аз кардааш пушаймон шуд ва фармони худро бекор намуд.

Насиҳати падари дехқонро аз матн ёфта, нависед.
Ба зери исмҳо ҳат кашед.

Ба расм нигаред.
Мазмуни он дар қадом ҷумлаҳо ифода ёфтааст.

Доир ба нон ва ҳурмати нон шеърҳоро ба ёд оред ва ифоданок қироат кунед.

Аз матн қалимаҳои ишора шударо нависед.
Ба исмҳои ишора шуда исмҳои муқобилмаъно нависед.
Намуна: гуруснагӣ — серӣ

Матни “Насиҳати падар”-ро бори дигар хонед.
Муаллиф шоҳро золим номидааст.
Дар қадом ҷумлаҳо золимии шоҳ ифода ёфтааст?
Ин ҷумлаҳоро нависед.

Барои чӣ дехқон падарашро ба хона баргардонд?
Ба ўчӣ таъсир кард?

Ҳамекун ба пирони бекас касӣ,
К-аз ин шева донам, ба пирӣ расӣ.
Абдураҳмони Ҷомӣ

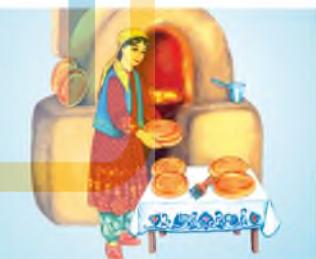
Сабаби ба хона баргардонидани падарро аз матн ёбед ва хонед.

Ба исмҳои сутуни чап аз сутуни рост исмҳои муқобилмаъно ёфта, нависед.

Ба расмҳо бодикӯат нигоҳ кунед.
Расмҳоро ба тартиби муайян гузашта, дар бораи чӣ тавр ба дастар-хон омадани нон ҳикоя нависед.

Ба зиндони қозй гирифтор беҳ,
Ки дар хона дидан бар абрӯ гиреҳ.
Саъдий Шерозӣ

III. ФЕЪЛ. УЗВҲОИ ИНСОН ВА БЕҲДОШТИ ОН

ФЕЪЛ

Дар нақша номи узвҳои **бадан** ва амалу ҳаракатҳои онҳоро ҷой дихед.

Чӣ?	Чӣ кор мекунад?
чаshm	мебинад
бинӣ	.....
забон	.....
дандон	.....
гӯш	.....

Барои чӣ ба оина нигоҳ мекунем?
Ба оина нигоҳ карда қадом амалҳоро ичро мекунем?
Намуна: Мӯямонро шона мекунем....

Хикояро хонед ва гӯед, ки чаро Насиба ҳоҳараашро сарзаниш кард.

МАН ЗЕБОЯМ

Ба оина нигаҳ карда дилам сиёҳ мешавад: ҷашмони майдон майдони фурӯрафта, мӯйҳои малларанг, бинии хурди безеб ва лабони ғафсамро мебинаму дилам таҳ мекашад:

—Худоё, ин қадар маро бенур оғарид! Ман чӣ гуноҳ кардам?!

Ҳоҳарам - Дилафрӯз бошад, баръакси ман аст: вай абрӯвони ҳилолу* ҷашмони шаҳло* дорад. Рухсорааш бечирму мусаффост.* Ба бинии зебою мижгони дароз-дарозаш бо ҳасад менигарам, valee зуд аз тамошояш дилгир мешавам, бо баҳонае аз мӯйи сиёҳи нағисаш дошта мекашам. Вай хонаро ба сараш мебардорад.

Аз хусн нафис* нест мардум,
Аз ҷавҳари мардумӣ нафис аст.
Хусрави Дехлавӣ

– Ҳой Насиба,— маро коҳиш мекунад модарам,— чаро хоҳаратро озор медиҳӣ?

– Ноҳост дастам расид. Ин азизакат аз пеши худ фарёд мезанад.

– Барои он ки аз пеши худ фарёд назад, дasti рости туро бастан даркор! — мегӯяд модарам.

– Чаро дasti маро? Беҳтар нест, ки даҳони ўбаста шавад?

– Дасти туро бояд баст, то «ноҳост» ба ҳар кас нарасад!

Модарам маро ҷанг мекунад. Мудом тарафи Дилафрӯзро мегирад. Сабабашро медонам. Аз гапҳои модарам хафа мешаваму алам аз Дилафрӯз мегирам. Саҳт телааш медиҳам, ки дар пеши дар афтад. Худ, аз тарси он ки модарам ҷазо надиҳад, сӯйи кӯча мегурезам.

Дар кӯча касе аз дугонаҳоям ба ҷашн намерасад. Амаки Ҳаким дар боғчааш машғули кор аст. Назди ўмеравам.

бечирму мусаффо – беайбу соғ, тоза

абрӯвони ҳилол – абрувони монанди моҳи нопурра

ҷашмони шаҳло – ҷашмони қалони зебо

нафис – писандида, некӯ

Насиба ба оина нигоҳ карда, чиро мебинад?

Насиба зебоиро дар чӣ мебинад?

Шумо зебоиро дар чӣ мебинед?

Насиба мегӯяд, ки «Агар хушрӯ набошӣ, падару модарат ҳам туро дӯст намедоранд».

Дар ин бора чӣ андеша доред?

Агар ба ҷойи ў мебудед, чӣ тавр рафтор мекардед? Барои чӣ?

Худро маписанду дилписанди ҳама бош,

Нүқсон мапазири судманди ҳама бош.

Абдураҳмони Ҷомӣ

Биёед, ба Насиба маслиҳат медиҳем:

Насибачон! Ту беҳуда ғамгин нашав. Ту духтари... (давом диҳед)
Ба расм нигаред. Мазмуни он дар кадом ҷумлаҳо ифода ёфтааст?
Нависед.

Дар ин ҷумлаҳо Насиба худро чӣ ҳел ҳис мекунад?

Бежану Манижа мегӯянд, ки вай хурсанд аст.
Шумо чӣ андеша доред?

ФЕЪЛ

Қисми аввали ҳикояи «Ман зебоям»-ро бори дигар хонед.
Амалу ҳаракатҳои Насибаро аз матн ёфта, нависед.
Намуна: мебинад, меравад,...

Ба феълҳои навишта саволҳои мувофиқ гузоред.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз кунед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳои ҷойдоштаро фаҳмонда, исплоҳ намоед.

Аз дарсҳои синфи сеюм феълпро ба хотир оред ва ғӯед, ки ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад. Чанд феълпро мисол оред ва савол гузоред.
Намуна: менавишт (Чӣ кор мекард?), нигоҳ мекунад (Чӣ кор мекунад?).

Феъл амалу ҳаракати ашё ва одамонро мефаҳмонад: мехонад, навишт, иҷро шуд, омад, мепарад, гуфт, надид, шудгор мекунад, ғамгин шуд, дилгир кард.

Феъл ба саволҳои Чӣ кор мекунад? Чӣ кор кард? Чӣ шуд? Чӣ ҳоҳад шуд? ва ғайра ҷавоб мешавад.

Ба феълҳои зерин саволи мувофиқ гузашта, ҷумлаҳо тартиб диҳед:
Давид, баромад, хобид, гурехт, механдад, тарошид, супурд, ҳоҳад рафт, нишаста буд.

Гарчи гул дар нозукй машхур дар баҳру бар аст,
Хотири шарму ҳаё аз барги гул нозуктар аст.

Мирзо Абдулқодири Бедил

САВОЛҲОИ ФЕЪЛ

Дарси гузаштаро ба ёд оред.
Насиба ба назди кий рафт? Барои чӣ?

Манижа мегӯяд, ки вай ба амакаш шикоят меқунад.
Бежан мегӯяд, ки шикоят наҳоҳад кард.
Шумо чӣ андеша доред?

Матнро хонед ва бо гуфтаҳои худ муқоиса кунед.

МАН ЗЕБОЯМ (давомаш)

- Салом, амаки Ҳаким!
- Салом, Насибабону! Биё, биё, духтарҷон! Нағз ҳастӣ?

Чаро хафа менамой?

Ман дар ҷавоби ўчизе гуфта наметавонам ва ҳомӯшона ба лаби кат менишинам.

– Чаро ту гап намезаний, ҷони амак? Ту, охир, ин хел ҳаппак набудӣ-ку? Ҷӣ шуд ба ту?

– Амакҷон, чаро хафа набошам? Бинед, ман чӣ хел безебам!

Ман аз алам сар ҳам меқунам ва ба гирия кардан тайёр мешавам.

– Ба ман нигар, – мегӯяд амаки Ҳаким ва дуру дароз ба ҷашму рӯям зеҳн мемонаду мепурсад:

– Қӣ гуфт, ки ту безебӣ?

– Ҳудам медонам.

– Ҳудат аз кучо медонӣ?

– Ба оина нигаҳ меқунам...

– Ба оина нигоҳ меқунӣ? – Сухани маро саволомез тақрор меқунад амаки Ҳаким ва илова меқунад. – Ё ба оина дуруст нигоҳ карда наметавонӣ, ё оинаатон нағз набудааст! Мӯйҳои ҷингилаю заррини туро ягон дугонаат надорад. Ҷашмони рӯшанакат ситораро мемонад. Рӯят ба мисоли себаки хубонист. Бинии ту ба монанди чинӣ. Дандонҳоят ҳамчун садаф метобанд. Баҳ! Баҳ! Баҳ! Чанд сол аз миён мегузараду паридухтари

Чун гул машав фирефтаи рангу бўйи хеш,
Чун ғунча баста дор лаб аз гуфтугўйи хеш.
Алишер Навоӣ

ҳақиқӣ мешавӣ. Боз шарм накарда «Ман брезебам!» мегўйӣ. Ту брезеб не, ту парий, ҷони амак! Биё, ба ҳонаи мо равем, рӯятро дар оинаи мо бубин.

Амаки Ҳаким ба ҳолам намонда ба ҳонааш меорад. Ман худро дар оинаи ўмебинам. Мебинам, ки гапаш дуруст аст: мӯйҳоям ҳалқа-ҳалқаи мавҷдоранд, абрувонам камоншакл, аз ҷашмонам шӯъла мерезад. Рухсори ҳамчун анору дандонҳои биринчиамро тамошо мекунаму аз ҳурсандӣ ба куртаам намегунҷам!

Ҳайрухушро бо амаки Ҳаким нася гузашта, сўйи ҳонаамон медавам. **Ба ҳона расида, оинаи ҳудамонро мебинаму дар ҳайрат мемонам:** дар рӯба рӯям духтараки зебое истодааст ва бо шавқу ҳавас маро тамошо мекунад. Ман худро мешиносам.

«Истиқбол»

Насиба ба амакаш чӣ шикоят кард?

Амак чӣ ҷавоб дод?

Чаро Насиба ба якборагӣ зебо шуд?

Ба ўқӣ ёрӣ дод?

Амаки Ҳаким чӣ хел ёрмандӣ кард?

Дар ҷумлаи «Ту брезеб не, ту парий, ҷони амак!» калимаи «парий»-ро бегалат талаффуз кунед.

Ҳодисаи ба ин монандро аз ҳаётӣ ҳуд мисол оред.

Ду банди охирро бори дигар ҳонед ва мазмуни онро бо мазмуни банди аввалин ин ҳикоя муқоиса кунед.

Гуфтугўйи Насибаро бо амаки Ҳаким ҳонед.
Феълҳояшро нависед ва савол гузоред.

Ду чиз аз дил андӯҳ берун барад:
Рухи дӯсту овози марди хирад.
Абӯшакури Балхӣ

САВОЛҲОИ ФЕЪЛ

Мазмуни матни «Ман зебоям»-ро муҳтасар нақл кунед.
Узвҳои одам (чашм, гӯш, бинӣ) танҳо зебо ё бе забе будани одамро
нишон медиҳанд?

Шеърро хонед ва маънидод кунед.

Тани одамӣ шариф аст ба ҷони одамият,

На ҳамин либоси зебост **нишони одамият**.

Агар одамӣ ба ҷашм асту даҳону гӯшу бинӣ,

Ҷӣ фарқ миёни нақши девору миёни **одамият**?

Саъдии Шерозӣ

Шеърро нависед.

Ба расм нигоҳ карда ҷанд ҷумла тартиб дихед.
Ифодаҳо барои истифода:
ҷустуҷӯ мекунанд, нигоҳ мекунанд, гӯш мекунанд, **меомӯзанд**,
мешинанд, тасвир мекунанд, ҳуруфчинӣ мекунанд, **меёбанд**.

Банй одам аъзои як пайкаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Саъдии Шерозӣ

Латифаро хонед ва гӯед, ки чаро духтар оинаро ба ҷояш гузошт.

Духтаре оинаро аз сари роҳ ёфт. Ӯ оинаро бардошт ва худро дар он дид. Духтар зуд оинаро ба замин гузошту гуфт: «Бубахшед, намедонистам, ки ин аз они шумо будааст».

Шумо ҳам латифа медонед? Нақл кунед.
Аз матни латифа феълҳоро муайян кунед ва нависед.

Мувофиқа кунед.
Ислом   Ҷй кор меқунад? Ҷй шуд? Ҷй мешавад?
Сифат   Қй? Қиҳо? Ҷй? Ҷиҳо?
Феъл   Ҷй ҳел? Ҷй гуна? Қадом?

АҲАМИЯТИ ФЕЪЛ ДАР НУТҚ

Чумлаҳоро бегалат хонед ва нависед.
Калимаҳои ишорашударо шарҳ дихед.

1. Дар ин деҳаи қӯчак се марди бузург таваллуд шудаанд.
2. Дар назди мөҳмонаён дастархони пурнозу **неъмат густурда** шуда буд.
3. Мехрубониҳои устодро хеле хуб эҳсос мекардем.

Хонед ва гӯед, ки ҷий тавр кабутар гармиро ҳис намуд.

НЕЪМАТҲОИ ПАНЧГОНА

Дар боғи қӯчак* ва фаромӯшшудае кабутаре дар назди фавворае нишаста буд. Солҳои зиёде кабутар дар он боғ умр ба сар мебурд. Фаслҳои сол иваз мешуданд. Гулҳои фаровон мешукуфтанду пажмурда мешуданд. Паррандагон меомаданду мерафтанд. Фақат кабутари танҳо он ҷо нишаста буд. Нигоҳ мекард, вале наметавонист бубинад. Гӯш мекард, вале наметавонист бишуванд. Ҳама чиз дар дарунаш тира ва хомӯш буд. Кабутар зинда набуд, вай аз санг сохта шуда буд.

Мұммион дар дүстің ва тараҳхұм* бар
яқдигар чун аъзиң як пайқаранд.
«Панчсад ҳадис»

Як шаб ситораң дар осмон аз шабхой дигар бештар медурахши-даннд. Моҳ нури нукрафоми* худро бар рүйін фаввора густурда* буд. Фаришта дар шаби маҳтоб ба тамо-шии ин боғ ворид шуд. Дар сукути шаб садои ороми гиряро шунид. Ин садо аз күчо буд? Фаришта ба атро-фи худ нигарист ва кабұтари сан-гиниро дид.

Бомдод, замоне ки аввалин шуои ҳуршед бар фаввора бұса зад, чизе дар даруни кабұтар құшид. Орзуе дар дилаш падидор гашт. Кабұтар зориқуон гүфт: «Эй кош, ҳис медоштам».

Ногаҳон кабұтар бо таачқуб гармиро дар саросари вучудаш әхсос* кард. Вақте ки санги вазнини сард ба пархой нарм табдил шуд, кабұтар аз әхсоси насими сарди сахар ларзид.

Кабұтар бори аввал нафас кашид. Сипас орзу кард: «Эй кош, метаво-нистам бибүям». Лаҳзае байд бүйін дилпазири гулхой худрүй ба машо-маш расид. Ногаҳон бод хест ва дуду гарду ғубори хиёбонҳои атрофро низ бо худ ҳамроҳ овард.

күчак – ҳурд, майда

густурда – паҳн кардашуда

тараҳхұм – раҳм, дилсүзі

әхсос – ҳис

нукрафом – ҳамчу нукра

Дар боғ чайхел кабұтар буд?

Фаришта садои чиро шунид?

Кабұтар чайорзу дошт?

Аз матн исмҳо ва амалу ҳаракати онҳоро ёфта нависед.

Намуна: Кабұтаре (Чай?) нишаста буд (Чай кор мекард?).

Ба феълҳои зерин саволи мұвоғиқро гузошта, құмлақо тартиб дихед. Ақамияти феълро дар нұтқ шарҳ дихед.

Медурахшид, меҳонад, меҳрубонй мекунад, рафт, месарояд.

Цаҳонеро ба мо мерос доданд,
Фазоеро пайи парвоз доданд.
Лоик Шералӣ

Чумлаҳоро хонед ва нависед.
Ба феълҳо саволҳои мувофиқро гузоред.
1. Анзурат либосҳои модарашро шуст.
2. Ҳабиб ғижжак менавозад.
3. Офтоб аз паси кӯҳ намоён шуд.
4. Чӯчаҳо аз паси модарашон медавиданд.

АҲАМИЯТИ ФЕЪЛ ДАР НУТҚ

Қисми дуюми ҳикояро хонед ва ғӯед, ки қабӯтар дунёро пур аз чӣ дид.

НЕЪМАТҲОИ ПАНЧГОНА (давомаш)

Қабӯтар ки гуруsnагиро ҳис мекард, ба тарафи буттаҳое, ки дар он наздиқӣ буданд, рафт. Вақте ки шоҳаи сабзи буттаеро гирифт, худ ба худ андешид: «Эй кош, метавонистам бичашам». Вақте ки мазаи меваи талҳи нопухта ба забони қабӯтар расид, вай ногаҳон фарёд кард. Қабӯтар фавран омӯҳт, ки бояд меваи пухтаро интихоб кунад. Вақте ки рӯйи шоҳаҳои буттаи мевадор машғули ҳӯрдан буд, боз орзуи дигаре кард: «Эй кош, метавонистам шунавам». Якбора садои ачиби «ав – ав – ав – ав» аз атроф ба ғушаш расид. Саге дар он наздиқиҳо бо садои баланд аккос мезад.

Қабӯтар як орзуи дигаре ҳам дошт: «Агар битавонам бубинам, дигар ҳеч орзуе наҳоҳам дошт» – қавл дод қабӯтар. Сипас ҷашмонашро боз карду ба атроф нигарист. Аввалин чизе, ки дид, қабӯтари дигаре буд, ки бар фазои дараҳтон парвоз мекард.

Қабӯтар бо тамоми вуҷудаш эҳсос кард, ки зинда аст. Ӯ болҳояшро бо тамоми нерӯ ба ҳам заду дере нагузашта, ӯ ҳам бар фазои дараҳтон парвоз мекард. Дунёи густурдаи зери пояш аз диданиҳо, шуниданиҳо, ҷашиданиҳо, бӯйиданиҳо ва ламс карданиҳо буд.

«Фағвораи ҳикояҳо»

Чаро матн «Неъматҳои панҷгона» ном дорад?
Мазмуни матнро мухтасар нақл кунед.

Аз ин қисми матн феълҳоро ҷудо карда, нависед ва саволҳои мувофиқро гузоред. Аҳамияти феълҳоро ғӯед.

Аз рӯйи мазмуни матн дутой савол тартиб дихед ва ба ҳамсинфонатон пешниҳод намоед.

Шаби ту чун ҳама гузашт ба хоб,
Умри ту шиша шуд ба вақти хоб.
Абдураҳмони Ҷомӣ

ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ

Чумлаҳоро хонед ва гӯед, ки феълҳо амали ичрошударо мефаҳмоманд ва ё ичрошавандаро.

Дар рӯйи ҳавлии мо гулҳои **рангоранг** шукуфтанд.
Онҳо ангуурро бо нон **хӯрданд**.
Дарахтони парваридай **ӯ ҳосили** хуб доданд.

Чумлаҳоро хонед ва **нависед**.

Боғбон ба боғ рафта истодааст.
Ифтихор барои бобояш чоу нон бурда истодааст.
Борони майда-майда борида истодааст.

Чумлаҳоро хонед ва гӯед, ки ин феълҳои аз феълҳои боло чӣ фарқ доранд.

Боз баҳор хоҳад расид.
Ҳаво гарм хоҳад шуд.
Бӯйи гулҳо ба машом хоҳанд расид.

Феъл се замон дорад: ҳозира, гузашта ва оянда.
Феълҳои замони гузашта ба саволҳои **Чӣ шуд? Чӣ кор кард?** ҷа-воб мешаванд: Офтоб нурҳои худро паҳн кард.
Феълҳои замони ҳозира ба саволҳои **Чӣ кор карда истодааст?** **Чӣ кор мекунад?** ҷа-воб мешаванд: Ҳадиса дар саҳна рақсида исто-дааст.
Феълҳои замони оянда ба саволҳои **Чӣ мешавад?** **Чӣ хоҳад шуд?** **Чӣ хоҳад кард?** ҷа-воб мешаванд: Мо ба сайри чаманистон **ҳоҳем** рафт.

Ба феълҳо савол гузашта, замони онҳоро муайян кунед ва дар ҷад-вал нависед. Бо панҷ феъл ҷумлаҳо тартиб дихед.
Соҳтанд, месозем, дидам, хонд, меравем, бофта истодааст, рафт, ҳоҳем гуфт, омад, меоям, чида истодаанд, нишаста будам, қабул кард, ҳоҳем рафт, соҳта истодаанд.

Ҳама фарзанди одаманду башар,
Майли баъзе ба хайру баъзе ба шар.
Саъдии Шерозӣ

Замони гузашта	Замони ҳозира	Замони оянда

ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ

Замони гузаштаи феълҳо амал ва ҳаракати анҷомёфттаро мефаҳмонад:

Сарвиноз рӯзномаро хонд.

Замони ҳозираи феълҳо амал ва ҳаракатро мефаҳмонад, ки ичро шуда истодааст:

Сарвиноз рӯзнома меконад.

Сарвиноз рӯзнома хонда истодааст.

Замони ояндаи феълҳо амал ва ҳаракати то ҳол оғоз наёфттаро мефаҳмонад:

Сарвиноз рӯзномаро пагоҳ меконад.

Сарвиноз рӯзномаро хоҳад хонд.

Ҷумлаҳоро нависед. Замони феълҳоро муайян кунед.

Фаришта ба корҳои хона ёрӣ дода истодааст.

Деконон аз замин ҳосил мегундоранд.

Фарзона ҳар бегоҳӣ барои бародаронаш афсона мегуфт.

Бародарон ба ҷустуҷӯйи ганҷ ҳоҳанд баромад.

Шеърро хонед ва бо ёрии муаллим маънидод кунед.

Чу ҳоҳӣ, ки шакар хӯрӣ бекабаст*,

Нигаҳ дор ҷашму забону ду даст.

Чу ин ҳар се бошад ба фармони ту,

Бувад раста аз ҳар бадӣ ҷони ту.

Чу ҳоҳӣ, ки нек оядат рӯзгор,

Хирадро бар ин ҳар се душман шумор.

Басо шермардо, ки дар рӯйи хок

Зи дасту зи ҷашму забон шуд ҳалок.

(аз «Пандномаи Анушервони одил»)

бекабаст – рустании қадумонанди талх

Гаронмоятар кист аз дүстон,
К-аз овози ў дил шавад бүстон?
Абулқосими Фирдаесі

Бежан ва Манижа мазмунни шеърро бо ёрии устод маңнидод карданд.

Онҳо мазмунни онро чунин хулоса карданд: ... (ба чойи нұқтаҳо хуло-сай худро нависед).

Чашму забону ду дастро аз чй бояд нигоҳ дорем? (Ба чойи нұқта-ҳо калимаҳои мувофиқ фикр кард, нависед.)

Чашмро аз .....

Забонро аз .....

Ду дастро аз .....

Чумлаҳои зеринро хонед ва нависед.

Замони феълхоро муайян кунед

Дар осмон паррандагон парвоз меқунанд. Абдурауф аз он тарағи истгоҳ ба Маҳина нигоҳ мекард. Пагоҳ дар мактаб озмунни «Хушнависій» баргузор мешавад. Аз дур садои ҳавопаймо ба гүш мерасад. Комрону Нилуфар рўзи истироҳат ҳамроҳи падару модар ба тамошои Варзоб мераванд. Вақти аз хона баромадан модарам маро бо меҳрубори гусел кард.

Шашто чумла нависед, ки исм ва феъл дошта бошанд.

Намуна: Тарма фуромад.

Ба феълҳо саволҳои мувофиқро гузошта, бо онҳо чумлаҳо тартиб дихед.

Ҷаҳид, гарм шуд, фиристод, фурӯзон шуд, намоён гашт, меда-виданд, таҳсил мекарданд.

САВОЛГУЗОРӢ БА ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ

Ба чойи нұқтаҳо калимаҳои мувофиқро ёфта, нависед.

Мо китобро (Чй кор мекунем?)....

Манижа оинаи нилгун (Чй кор мекунад?)....

Ў ба сўйи ман (Чй кор кард?)....

Сайёд оҳуро ба нишон (Чй кор кард?)....

Ман баромадани офтобро (Чй кор мекунам?)

Мо рангҳоро аз ҳамдигар (Чй кор мекунем?)....

Бидонед: беҳтарин чашм он аст, ки
дар роҳи хайр боз шавад.

«Панҷсад ҳадис»

Ҳамаи ин амалу ҳаракатҳо ба воситаи қадом узвҳои мо ичро мешаванд?

Чашм нозуктарин узви инсон аст. Тамоми мавҷудоти олам бо чашм дидар мешаванд. Ҳаракату амалиёти одамон, рангҳо, манзараҳои табиат, гулҳои зебо, осмону ситораҳо, талу теппаҳоро бо чашм мебинем. Китоб меҳонем, менависем. Бино мекунем, месозем. Симоҳои мӯътабари падару модарон, ҳоҳару бародаронро бо чашм мебинем. Ба роҳи омадани онҳо дидар медӯзем, интизор мешавем. Модарон роҳи писаронро мепоянд. Мо чашмони худро бояд эҳтиёт кунем.

ЧАШМ

чашм – дидар, наргис

Чумлаҳоро хонед ва нависед. Ба ёд оред, ки ин чумлаҳо аз қадом матнҳоянд? Сабаби ба чашм молидани мактуб ва нонро шарҳдиҳед.

1. – Шукр, нури дидар ман саломат будааст. Ин ҳати вай, – гуфт худ ба худ ўва мактубро ба чашмонаш молид.
2. Нонро гирифта, бӯса карду ба чашмонаш молид.

Барои чӣ «Чашмам ба раҳи омаданат чор шудааст» мегӯянд?
Чиҳоро бояд чун гавҳараки чашм эҳтиёт кунем? Барои чӣ?

Калимаҳоро, ки ҳаракатро мефаҳмонанд, навишта, замони онҳоро муайян кунед.

Намуна: медавид (Чӣ кор мекард?) – замони гузашта
мехазад (Чӣ кор мекунад?) – замони ҳозира

Чистонҳоро хонед ва ҷавоби онҳоро ёбед. Исбот кунед, ки маҳз ҳамон калимаи ёфтаатон ҷавоби чистон мешавад.

Як ҷуфт қабӯтари алоянд,

Ҷуфтанд, зи ҳамдигар ҷудоянд.

Агар завқи чидани гул дорй, суйи гулзор рав.
Аз халқ

Парвозд кунанд ба рўйи дунё,
Аз хонаашон бурун наоянд.

Бигирад бо ду дасташ аз ду гўшам,
Нишинад худ сари бинии ман ў.
Гузорад хуш ду чашмашро ба чашмам,
Диҳад ёрӣ ба хушбинии ман ў.

Ду бодоми шукуфта
Холи сияҳдорад,
Дар як лаҳза замину
Замонро тай месозад.

САВОЛГУЗОРӢ БА ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ

Чумлаҳои матнро ҷо ба ҷо гузашта, хонед ва гӯёд, ки муаллиф гулро
барои кӣ тӯхфа мекунад.

ГУЛИ ГУЛОБ

2. Яке гули сафед мекушод, дигаре гулобӣ.
4. Ҳар дуи онҳо ҳам пур аз гулҳои навшукуфта буданд ва гули ҳар дуи онҳо ҳам хушбӯй буд. 1. Дар рўйи даричаи мо ду гулбутта буд. 7. Ранги гули гулобӣ, ҳусусан дар он вакт, ки донаҳои шабнам ҳанӯз аз рўйи баргҳои вай напарида буданд, ба назарам бисёр хуш ва бисёр дилкаш намуд. 3. Ман пеш аз баромадани офтоб ба пеши он гулбуттаҳо рафтам. 5. Ман дар андеша афтодам, ки аз қадоми ин гулҳо чида барам. 8. Ман гули гулобиро барои Ҳабиба муносиб дида, се дона аз вай чида гирифтам. 6. Барои интихоб кардани яке аз он гулҳо ҳар дуяшро бодикӯат тамошо кардам.

Садриiddin Aйнӣ

Чашми ҳунарбин бувад аз айб пок,
Беҳунар ар айб қунад, з-ў чй бок?
Хусрави Дехлавӣ

Барои чй одамон ба яқдигар бештар гул тӯҳфа мекунанд?
Шумо кадом гулро дӯст медоред?
Оё шумо дар ҳавлий ё хона гул парвариш мекунед?
Одамон барои чй дар ҳавлию хонаҳо гул парвариш мекунанд?

Дар бораи гули дӯстдоштаи **худ** чанд сухан гӯед.
Чумлаҳои сеюм, панҷум ва шашуми матнро нависед.
Замони феълҳояшро муайян кунед.
Ин феълҳоро ба **замони ҳозира** баргардонед.

Ба чойи нӯктаҳо исмҳои мувофиқро гузошта, нависед.
... ба назарам бисёр хуш ва бисёр дилкаш намуд.
... бодикӯат тамошо кардам.

Ба манзараи атроф бодикӯат нигаред. Бинед, чй қадар зебост диёри мо! Дар бораи ягон манзараи зебое, ки шумо мушоҳида намудаед, ҳикоя кунед. Ҳангоми баёни фикр аз феълҳои **тамошо кардам, мушоҳида намудам, дикӯати маро ба худ кашид, ҳаловат бурдам** истифода баред. Фикратонро нависед.
Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
Навиштаҳои ҳамдигарро бисанҷед.
Агар ғалатҳо бошанд, дурусташро нишон дижед ва испоҳ кунед.

МУАЙЯН КАРДАНИ ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ

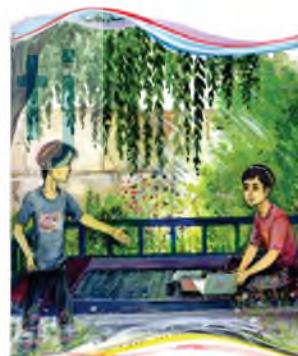

Ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

ШАВҚИ КИТОБХОНӢ

Ман аз пайраҳаи борики печдарпеч мерафтам.
Ба нисфи пайраҳа расида будам ки, аз паси тутҳо сулфай пасти касе ба гӯшам расид. Дар таачҷуб мондам, ки дар ин чо кӣ пинҳон шуда нишастааст?
Ман боз қадаме ба пеш монда будам ки, одами нишастагӣ зуд рӯяшро ба сӯи ман гардонд ва ман ...
Насимро дидам, ки китоб меҳонад.

— Хайр, — гуфтам, — ба оббозӣ меравем?
— Ҳозир намеравам, ҷӯра, — як ба китобаш нигоҳ карда ҷавоб дод Насим.

Илм рўйи туро ба роҳ орад,
Ба ҷароғат ба пешгоҳ орад.
Руқниiddини Авҳадӣ

– Намеравӣ? Чаро?

– Китоб меҳонам, – ҷавоб дод Насим. – Нагзаш ту ҳам рафта, аз китобхона китоб гиру ин ҷо биё. Як-ду соат китоб меҳонем, баъд ҳамроҳ ба оббозӣ меравем.

– Тамоми сол китоб ҳонда сер нашудӣ? Китобхонӣ ба дилат назад?
Хез, сонӣ меҳонӣ!

– Медонӣ, ман ҳозир ба ҷойи бисёр аҷоиби китоб омадам. Ҳудат гӯй:
ҷӣ тавр инро партофта, ба оббозӣ равам.

Ман аз Насим ранҷидам...

Ҷумлаҳоро нависед ва замони феълҳоро муайян кунед.

- Ба оббозӣ меравем?
- Ҳозир намеравам.
- Чаро намеравӣ?
- Китоб меҳонам.

Устод аз Бежану Манижа дар бораи филмҳои тасвирии тамошокардаашон пурсон шуд. Манижа аз ҷузвонаш суратҳоро бароварда, нишон дод. Он суратҳо аз филми тасвирии дӯстдоштаи Манижа «Гурба Леополд» буданд.

Оё ба шумо филмҳои тасвирий маъқуланд? Барои ҷӣ?
Оё қаҳрамонони филмҳои тасвирий бо ҳам дӯст мешаванд?

Аз гуфтаҳои зер суханони Леополдро ёбед ва нависед. Маънои ин суханонро шарҳдиҳед. Ба феълҳо савол гузошта, замонҳои онҳоро муайян кунед.

Дӯston ва дигаронро наранҷонед!
Яқдигарро ҳурмат кунед ва ба ҳамдигар ёрӣ расонед!
Бо дӯstonaton шодӣ кунед!
Бачаҳо, биёed, дӯstonona zindagӣ meku nem!
Дӯstonro dar tanҳoӣ namon ed!
Дӯstonro faromӯsh na ku ned!
Kitobҳoro dar boraи dӯston xon ed!

Илмро доми молу чоҳ масоз,
Ба раҳи худ зи ҳирс чоҳ масоз!
Рукниддини Аөҳадӣ

ЗАМОНҲОИ ГУЗАШТА, ҲОЗИРА, ОЯНДА

Дарси гузаштаро ба ёд оред.

Ба андешаи шумо, Насим баъди хафа шудани дӯсташ аз фикраш мегардад?

Шумо ба чойи ў мешудед, чӣ кор мекардед?

Давоми ҳикояро хонед ва бо пешгӯйии худ муқоиса кунед.

Аз ин воқеа як-ду рӯз гузашта буд ки, ба истироҳатгоҳи мо як кӯҳкани машҳур меҳмон шуда омад. Мо гулхани калоне барафруҳтем. Ў як табасуми меҳрубонона карда, ба гап сар кард. Вай дар бораи ангиштсанги оддӣ ба мо ҷизҳои ачиоб мегуфт. Ман ҳеч гумон намекардам, ки ангиштсанг, он ангиштсанги сип-сиёҳ, ки мо онро дар оташдон месӯзем, ин қадар ҷизи ачиоб будааст! Ман чунон ба завқ омадам, ки ҳатто аз ҷоям пештар рафта нишастам, то ки гапи меҳмонамонро нағзтар шунавам.

– Ҳозир ба кони мо як дастгоҳи нав оварданд. Номи вай комбайнӣ кӯҳӣ аст. Медонед, ҷаро он комбайн номида мешавад? Канӣ, ту гӯй-ҷӣ, – гуфта, ў ноҳост ба ман ишора кард.

– Комбайн? – гуфта, ман беихтиёр аз ҷоям барҳестам, – ин ... мошин аст, ки...

Ман хомӯш мондам. Бачаҳо хандиданд. Аз шарм суп-сурҳ шудам.

Дар ҳамин асно овози Насим шунида шуд:

– Мумкин ман ҷавоб дижам?

Ҳама ба тарафи ў нигаристанд.

– Марҳамат, – гуфт кӯҳкан.

Насим дар бораи ин комбайнӣ кӯҳӣ чунон гап зад, ки гумон мебурдед, худи ў онро сохта баровардааст.

– Офарин! – бо табассум таҳсин кард кӯҳкан.

Дар вақти бозгашт ман ба Насим наздик шуда, пурсидам:

– Насим, ту инро аз кучо донистӣ?

– Аз китоби онрӯза, – гуфт Насим ва мо ба китобхона равон шудем.

Пӯлод Толис

Ба пирӣ гар намехоҳӣ, ки мӯҳточи асо гардӣ,
Зи пой афтодагонро дар ҷавонӣ дастигирӣ кун.
Rosich

Бо феълҳои мегуфт, нигоҳ кард, дида дӯхт, хоҳам гуфт савол гузашта, замонҳои ин феълҳоро муайян кунед ва ҷумлаҳо тартиб дихед.
Феълҳоизамони ҳозираро ба феълҳоизамонигузашта табдил дихед.
Намуна: хонда истодааст – хонд.

Чор ҷумлаи аввали ин қисми матнро нависед.
Савол гузашта, замони феълҳоро муайян кунед.

ЗАМОНҲОИ ГУЗАШТА, ҲОЗИРА, ОЯНДА

Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.

ЧАРОФ БАРОИ КЎРДИЛОН

Нобиное дар шаби торик дар китф кӯза ва дар даст ҷароғ дар кӯча мерафт. Яке аз қунҷкобон ўро нигоҳ дошту гуфт:

– Эй нодон, охир барои ту шабу рӯз фарқ надорад ва барои ҷашми ту рӯшноиву торикий баробар аст, ин ҷароғ барои ту чӣ манфиат* дорад?

Нобино бихандиду ҷавоб дод:

– Ин ҷароғро ман на аз барои худ гирифтаам, балки барои кўрдилоне* монанди ту гирифтаам, ки ба ман барнахӯранд ва кӯзай маро нашикананд.

Абдураҳмони Ҷомӣ

манфиат – фоида

Ҷаро нобино дар шаби тор бо худ ҷароғ гирифтааст?
Оё шумо дар зиндагӣ ба ҷунин шахсон дучор шудаед?
Ба рафтори ҷунин одамон чӣ баҳо медиҳед?

Маънии қалимаи кўрдилро шарҳ дихед.

Макун аз ҳоли мискин он фаромӯш,

Чу дорӣ мояе*, дар некӯй кӯш.

Носири Ҳусрав

Ба калимаҳои зерин калимаҳои муқобилмаъно ёфта, нависед:
Нобино, торик, рӯшной, кӯрдил.

Хонед ва нависед. Ба тарзи дурусти истифодадаи феълҳо дикқат дихед.

Ман он кӯҳи афсонавиро аз наздик дидам.

Ба ҷашмаҳои мусафро низ назар кардам.

Телевизорро **тамошо кардам**.

Бо шунидани садо ба он тараф **нигоҳ кардам**.

Аз феълҳои ишора шуда феълҳои замони оянда созед.

Намуна: тамошо кардам - тамошо ҳоҳам кард.

Бори дигар матни «Чароғ барои кӯрдилон»-ро хонед: Амалу ҳаракатҳои нобиноро аз матн ёфта, нависед. Ба онҳо саволҳои мувофиқро гузошта, замонҳои онҳоро муайян кунед.

Бо ин амалу ҳаракатҳо интихобан чумла тартиб дихед.

Мисраъҳои зеринро хонед ва маъни дод кунед.

Гӯед, **ки** онҳо ба матни «Чароғ барои кӯрдилон» чӣ алоқамандӣ доранд.

Донишу илм нури дидаи мост,

Ҳар киро илм нест, ӯ кӯр аст,

Ҳар ки беилм, нотавону заиф,*

Ҳар ки боилм, қодиру* зӯр аст.

maktob.tj

заиф – суст, камкуват
қодир – тавон, зӯрманд, устоди пурхунар
кӯрдил – ҷоҳил, нодон
моя – дорой, сарват

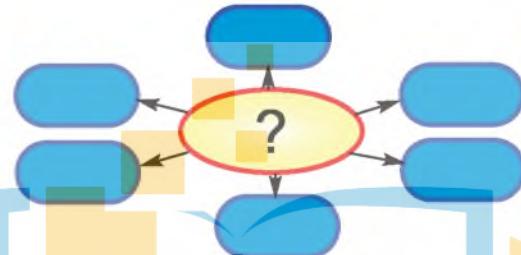
Чаро шоир шахси беилмро кӯр гуфтааст?

Чамоли мардумй дар ҳилм бошад,
Камоли мардумй дар илм бошад.
Nosiroi Xusrav

ЗАМОНҲОИ ГУЗАШТА, ҲОЗИРА, ОЯНДА

Агар забон намедоштем...(давом диҳед)

Бежан дар бораи вазифаҳои забон пурсид:
– Агар ба даҳони худ мурҷ ё шоколадро гузоред, чӣ ҳодиса рӯй медиҳад?

Манижа ҷавоб дод:

- Агар ба забони худ диққат диҳед, болои онро ҳубобчаҳои ҳурди мазачашӣ пӯшонидаанд. Ба ҳубобчаҳои пеши забон шириниву шӯрӣ ва бо ҳубобчаҳои паси забон талхиро ҳис мекунем.
- Оё забон танҳо барои мазаро ҷашидан аст?
- Ҳаргиз не! Вазифаи асосии забон барои бо дигарон гуфтугӯ кардан аст.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

АҶЗОИ БЕҲТАРИН ВА БАДТАРИН

Луқмони ҳаким дар ҷавонӣ хидматгори хочае буд. Хоча дар гуфтори вай осори илм ва ҳикмат мушоҳида мекард ва рӯзе хост ўро имтиҳон кунад.

Гуфт:

– Гӯсфанде бикуш ва беҳтарин аҷзои онро назди ман ор.

Луқмон гӯсфандро бикушт ва дилу забонаш пеши ӯ овард.

Як рӯзи дигар гуфт:

– Гӯсфанде бикуш ва бадтарин аҷзояш пешам биёвар.

Луқмон бикушт ва боз дилу забонаш пеши хоча овард.

Гуфт:

– Ин кори ту чӣ маънӣ дорад?

Сухан захру позаҳру гарм асту сард,

Сухан талху ширину дармону дард.

Абӯшакури Балхӣ

Гуфт:

— Ҳеч чиз беҳтар аз дилу забон нест, агар пок бошад ва ҳеч чиз бадтар аз он нест, агар нопок бошад.

Аз матн феълҳоро чудо карда, нависед ва ба онҳо саволи му-воғиқ гузоред. Замони онҳоро муйаян кунед.

Ба зери феълҳо хат кашед.

Бо феълҳои навиштаатон ҷумлаҳо тартиб дихед.

Намуна: мушоҳида мекард (Чӣ кор мекард?). Шукrona ба-ромадани офтобро мушоҳида мекард.

Чаро Луқмони ҳаким забонро беҳтарин ва бадтарин аъзо гуф-тааст?

Пандҳоро хонед. Пандҳоеро, ки беҳтарин аъзо будани забон-ро мефаҳмонанд, нависед. Онҳо бо қадом ранг ишора шудаанд? Онҳоро нависед ва шарҳ дихед.

1. Ваъда кардӣ, вафо кун.
2. Бетамизиҳои мардум аз сухан пайдо шавад.
3. Забони ширин морро аз хонааш берун мебарорад.
4. Захми табар мераваду захми забон не.

ЗАМОНҲОИ ГУЗАШТА, ҲОЗИРА, ОЯНДА

Феълҳоеро, ки пок ва нопок будани забонро нишон медиҳанд, ба ду гурӯҳ чудо карда, нависед. Интихобан бо онҳо ҷумла тартиб дихед.

Дурӯғ мебофад, панду насиҳат мегӯяд, таъриф мекунад, ғай-бат мекунад, дашном медиҳад, аҳсанту оғарин меҳонад, меҳру-бонӣ мекунад, ҳурсанд мекунад, ғамгин мекунад, тӯҳмат мебо-фад, ситоиш менамояд, ҳақ мегӯяд, фиреб медиҳад.

Намуна: Амалҳои пок: панду насиҳат мегӯяд,...

Амалҳои нопок: дурӯғ мебофад,...

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунарш нүхүфта бошад.
Саъдии Шөрөзӣ

Шеърро хонед ва маъни калимаҳои ишорашударо шарҳдиҳед.

Забон дар даҳон, эй хирадманд, чист?

Калиди дари ганчи соҳибхунар.

Чудар баста бошад, надонад касе,

Ки гавҳарфурӯш* аст ё пилавар*?

Саъдии Шерозӣ

гавҳарфурӯш – фурӯшандай ҷавоҳирот

пилавар – ҷарчинфурӯш, майдрафурӯш

Бежан ин мисраъҳоро шарҳ додааст. Ҷумлаҳоро бо тартиби муайян гузоред ва шарҳи Бежанро хонед. Гӯед, ки қадом ҷумла шарҳи қадом мисраъ аст?

Вай одами хушмуомила (гавҳарфурӯш) аст ё бадмуомила (пилавар). Забони инсон монанди калиди ҳазина аст. Эй марди доно, забон барои чӣ даркор аст? Одамӣ то сухан нагӯяд, маълум нест, ки...

Боз чӣ тавр гуфтан мумкин аст?

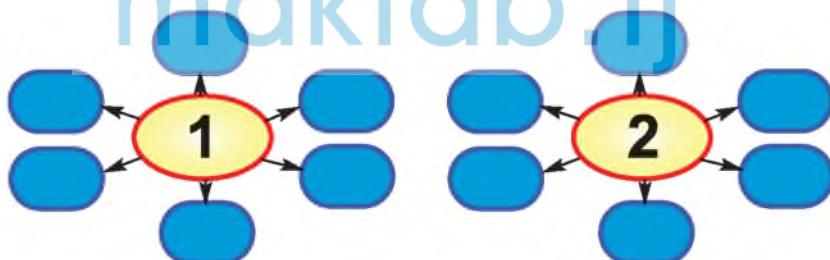
Бо замонҳои гузашта, ҳозира ва ояндаи феъл панҷтой мисол оред.

ШАҲС ВА ШУМОРА ДАР ФЕЪЛ

Ба саволҳо ҷавоб гӯед.

1. Забонро барои қадом суханҳо бояд истифода кард?
2. Забонро барои қадом суханҳо набояд истифода кард?

Балои одамӣ бошад забонаш,
Ки дар вай баста шуд суду зиёнаш.
Носири Ҳусрав

ШАХС ВА ШУМОРА ДАР ФЕЪЛ

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

ДЎСТИ ОДАМ ҲАМ – ЗАБОН, ДУШМАНИ ОДАМ ҲАМ – ЗАБОН

Одам ҳар чӣ бинад, аз забони худ мебинад – оқибати кори ҳамон ҳа-
рирбофи* машхур барин. Он ҳарирбоф матое мебофт, ки дар ҳафт иқ-
лим назир* надошт. Агар он матоъро ба қабули шоҳ мебурд, аз сараш
тангаву тилло мерехт. Вале аз бурдан метарсид. Аз забони худ хавф
дошт. Забон ҳамеша хости худро мегӯяд, дар ҳолате ки хости дигаронро
бояд гӯяд. Бояд тавре сухан гуфт, ки ба табъи латифи* ҳазрати шоҳ
мувофиқ бошад. Бинобар он ба умеди дастхарче* ёфттан дебое* барои
шоҳ мебофт ва мунтазам – шинад ҳам, хезад ҳам, бо илтиҷо мегуфт:
«Эй забон, сарамро нигоҳ дор!» Рӯзе, ки дебо тайёр шуд ва қабули ҳаз-
рати шоҳ мебурд дар роҳ ҳам мегуфт: «Эй забон, сарамро нигоҳ дор!.».
Дебо ба шоҳ маъқул шуд, шод гашт ва аз боғандо пурсид: «Бо ин хушӣ
ба чӣ кор ояд?» Забони марди ҳарирбоф ҷавоб дод: «Рӯзи мавлуди аъло-
ҳазрат* ин дебо муҳайё набуд, ҳоло бифармоед, дар ҳазина нигоҳ
доранд, ба сари тобуташон меандозанд».

Урун Қӯҳзод

ҳарирбоф – боғандай матои нағис

назир – мисл, монанд

табъи латиф – табъи нозук

дебо – пироҷан, либоси аз матои зебо дӯхташуда

мавлуди аълоҳазрат – зодрузи аълоҳазрат

дастхарҷ – музд, маиш

Дар матн сухан дар бораи кӣ меравад?

Ӯ аз чӣ метарсид?

Деборо ба назди кӣ бурд?

Дар роҳ аз забони худ чӣ илтиҷо мекард?

Подшоҳ чӣ пурсид?

Забони марди ҳарирбоф чӣ ҷавоб дод?

Ба андешаи шумо, пас аз ҷунин ҷавоб сари марди ҳарирбоф дар
амон мемонад?

Киро нест дар дүстүй ростай,
Бияфшон ту аз гарди ў ости.
Асадиү Түсү

Маънидод кунед:
Аз забони худ хавф дошт.
«Эй забон, сарамро нигаҳдор!»
Забони сурх сари сабзоро медиҳад барбод.

Феълхоро нависед ва фарқи онхоро гүед.
Гуфтам, гуфтай, гуфт, гуфтем, гуфтед, гуфтанд.
Навиштам, навиштий, навишт, навиштем, навиштед, навиштанд.

Феълхо се шахс доранд: шахси якум – гүянда, шахси дуюм – шунаванда, шахси сеюм – гоиб (шахсе ё чизест, ки сухан дар бораи он меравад).

Феълхо ду шумора доранд: танҳо ва чамъ.

Шахс ва шумораи феълро бандакҳо ифода мекунанд.

ШАХС ВА ШУМОРА ДАР ФЕЪЛ

Феълҳои ишорашудаи матни дарси гузаштаро навишта, шахсу шумораи онхоро муайян кунед. Интихобан яке аз онхоро аз рӯии шахс ва шумора тағийирдиҳед.

Шахс / Шумора	танҳо	чамъ
шахси якум	пурсидам	пурсидем
шахси дуюм	пурсидӣ	пурсидед
шахси сеюм	пурсид	пурсиданд

Бо ин феълҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Намуна: Ману Фархунда аз мудири китобхона пурсидем:
– Китоби шавқовар доред?

Хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Ҳарифон маслиҳат карда ба Бирбал саволи таҳқиромезе медиҳанд.
Чаро то ба ин андоза бадафт ҳастай?

Бар хилофи ҷашмдошти ҳарифон дар чөхраи Бирбал табассум гул карда мегӯяд:

Дилатро рост кун, гар росткорй,
Ки ҳаст аз росткорй растангорй.
Носири Хусрав

– Ҳамаи мо, дар ин ҷо будагон, баробар ба дунё омадем. Вақте ки
чашм қушодем, се ганчинаро дидем: дар яке ҳусну назокати пуч, дар
дигаре сарват ва дар сеюмӣ ақлу заковат ҷойгир буд. Дили ҳар касро дил-
ҳоҳӣ ўрабуд. Маро ганчинаи ақлу заковат мафтуни худ соҳт. Аз ин рӯ ман
аз сарвату ҳусну назокат бенасиб мондам.

Кӣ медонад, ҳарифони Бирбал аз ин ҷавоби кинояомез чӣ фаҳмиданд?

M. Миршакар

Шумо аз ҷавоби **Бирбал** чӣ фаҳмидед?

Амалу ҳаракатҳои **Бирбалро** аз матн ёфта, нависед.

Намуна: ҷавоб дод...

- Ба феълҳои навишта саволҳои мувофиқ гузоред.
- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Фалатҳояшро **фаҳмонда**, исплоҳ намоед.

Чистонро нависед ва ҷавобашро ёбед.

Бе забону бинию бе ҷашму гӯш,

Меравад якпоя дар ҳар ҷой, чист?

ШАҲС ВА ШУМОРАИ ФЕЪЛ

Матнро хонед ва гӯед, ки чаро Умед нағузошт, ки Асад шоқо-
ладро ҷашида бинад.

ШОКОЛАДИ ТАЛХ

Ба қарибӣ дар рӯ ба рӯи ҳавлии Асад як мағозаи хушнамуди кори ка-
лон қомат афроҳт. Асад орзуи тамошои ин мағоза дошт. Вақте ки дарсҳо
тамом шуданд, назди ҳамсинфаши Умед **омаду** изҳори матлаб* кард:

– Биё, ҷӯра, як тамошо карда, баъд ба ҳона равем. **Мегӯянд**, ки ҷан-
нати рӯйи замин. Ҳазору як ҷизи тамошобоб дорад.

Умед одати мағозаравӣ надошт, дудила шуда гардан тофт.

– Дар киса як танга набошад, беҳуда дар мағоза сарсарӣ гаштан чӣ ҳо-
ҷат? Нағзаш, ки барваҳт ба ҳона **равем**. Ба модар ёрӣ дижем, баъд каме
бозӣ кунем. Чӣ гуфтӣ?

Асад хафа шуд.

**Беҳтарин рафиқ он аст, ки
ба кори хайр ҳидоят кунад.
«Панчсад ҳадис»**

– Э моне, боз ман туро рафиқ гуфтаам. Дар умрам якто илти-
мос кардаму ҳамон ҳам ичро нашуд. Меравй ё не?

Умед ранчиши ҷӯраашро дида розӣ шуд.

– Хайр, ихтиёрат...

Мағоза, дар ҳақиқат, зебо, сермаҳсулот, тамошобоб буд. Ҷӯраҳо паси
рафҳои худхизматрасонӣ гашта, аз қанду қандалот, наботу шоколадҳои
гуногун ҷашм қанда наметавонистанд.

– Ҷӣ қадар бомаза бошад-а? – ба шоколаде даст бурда гуфт Асад.

Чашида бинем-чӣ?

– Ин ҷо бозор не-ку, мағоза, – гуфт Умед. – Биё, тамошо бас, вақти
рафтан шуд.

матлаб – мақсад

Оё рафтори Асад дуруст буд?
Ин воқеа дар кучо рӯҳ дод?
Онҳо барои чӣ ба мағоза рафтанд?
Ба мағоза рафтандро кӣ таклиф кард?
Чаро Умед ба таклифи Асад розӣ шуд?
Шумо розӣ мешудед? Барои чӣ?

Мушкилоти зеринро ҳал кунед.
Ҷӯра ё дугонаатон таклиф намуд, ки бо ў ба мағоза ё бозор
равед. Аммо шумо розӣ нестед. Ҷӣ бояд кард, ки ў наранҷад?

Аз матн феълҳои ишорашударо ҷудо карда, нависед ва шахсу шу-
мораи онҳоро муайян кунед.

Шахс / Шумора	танҳо	ҷамъ
шахси якум	хондам	хондем
шахси дуюм	хондӣ	хондед
шахси сеюм	хонд	хонданд

Агар хоҳӣ нақӯ бошӣ, нақӯ бош,
Ҳамеша росткору ростгӯ бош.
Хусрави Дехпавӣ

Намуна: **меравӣ** (Чӣ кор меқунӣ?), шахси дуюми шумораи танҳо.

Матнро аз рӯйи нақӯ хонед.

ШАХС ВА ШУМОРАИ ФЕЪЛ

Давоми матнро хонед ва гӯед, ки чаро Асад чунин шоколади талҳро дар умраш начашида буд.

«Хеле маҳмаддоно шудай-а, Умед? Чӣ, як дона чашида бинем, моли мағоза кам мешавад? Ё ки ҳазинадор моро поида шиштааст?» – инро гуфта, Асад ҳаросон се-чор дона шоколадро паси ҳам ба даҳон андохта саросема фурӯ бурд. – Гир, ту ҳам ҳӯр. Дидӣ, касе нигоҳ **намекунад**.

– Ту моли давлатро дуздиҷӣ, ту – дузд! – ногоҳ гайри чашмдошти Асад оташин шуд Умед.

Ҳанӯз даҳони Асад аз шоколади дуздӣ ширин буду ў гуноҳи худро пурра ҳис намекард.

Асад пешопеш, Умед аз қафо сӯйи баромадгоҳ, ки дар он ҷо Зайнабхола менишаст, равон шуданд. Хола меҳрубонона ба бачаҳо нигариста, суолдод:

– Ягон чиз нагирифтед? Пул набудагист-дия?

– Ҳамту як тамошо кардем, – ҳозирҷавобӣ кард Асад ва оҳангӣ баромадан намуд. Умед дигар тоқат карда натавонист ва аз домани Асад қафо кашида, ба хола:

– Дурӯғ мегӯяд, вай дурӯғҷӣ, фиребгар! Чор дона шоколадро бе пул ҳӯрд! – Умед инро гуфта, аз кисааш 20 тин бароварда, ба назди Зайнабхола гузошт. Асад ба обу арак ғӯтида, назди Зайнабхола сар поён андохт. Умед бори гаронеро аз дӯш партофтагӣ барин бо сари баланд аз мағоза баромад.

... Онҳо рӯзи дигар пеш аз дарс бо ҳам рӯ ба рӯ шуданд. Асад 20 тини ҷӯраашро баргардонда, гуфт:

– Маро бубахш, ҷӯра. Ҳақ ба ҷониби ту. Чунин шоколади талҳро дар умрам начашида будам.

Ибод Файзуллоев

Ҳамеша росткорон раастагоранд,
Ки гайр аз ростй коре надоранд.
Бадриiddини Ҳилолӣ

Дар бораи рафтори Асаду Умед чӣ мегӯед?

Бежан гуфт:

– Умед кори хуб накард. Ӯ дӯсташро фурӯҳт.

Агар ба ҷои Умед мебудед, чӣ кор мекардед?

Манижа баръакс тарафи Умедро гирифт:

– Ба фикри ман, – гуфт Манижа, – Умед – дӯсти ҳақиқӣ.

Барои чӣ Манижа Умедро дӯсти ҳақиқӣ меномад?

Аз матн панҷ феълро ёфта, нависед ва савол гузоред. Шахсу шуморай онҳоро муайян кунед. Бо ин феълҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Намуна: **менишаст** (Чӣ кор мекард?), шахси сеюми шуморай танҳо.

Зӯҳро дар лаби ҷӯйбор **менишаст**.

Феълҳоро навишта, шахсу шуморай онҳоро муайян кунед.

Навиштӣ, фаҳмидам, савор шуданд, ҳомӯш кардем, барчид, супурдед.

Матнро аз рӯи нақш хонед.

Ба оҳанги гуфтори Асаду Умед риоя намоед.

МУАЙЯН КАРДАНИ ШАХС ВА ШУМОРАИ ФЕЪЛ

Барои чӣ баъзе одамон дурӯғ мегӯянд?

Ба ин савол Манижа ҷунин ҷавоб дод:

– Баъзэҳо барои худтаърифкунӣ дурӯғ мегӯянд.

– Барои баъзе одамони дигар дурӯғ гуфтан одат шудааст – илова намуд Бежан.

Ба андешаи шумо-ҷӣ?

Забонро магардон ба гирди дурӯғ,

Чу хоҳӣ, ки тоҷи ту гирад фурӯғ.

Абулқосими Фирдавсӣ

Хонед ва гӯед, ки гӯянда дурӯғ мегӯяд ё таъриф меқунад.

МУБОЛИГА

Боре мо дар рӯзи таваллуди падару модарамон панҷ-шаш нафар шуда, ба шикор **рафтем**. Мо шаш нафар будем: Алӣ, Валий, Лайлӣ, Сайлӣ, падар ва модарамон.

Аз кӯху дашт, аз боғу роф бе душворӣ гузаштем...

Бисёр гаштем ё кам, маълум нест. Се кӯлро дидем: ду кӯли хушку як кӯли тамоман беоб. Дидем, ки дар ҳамон кӯли беоб се мурғобии сафед шино доранд: дутоаш мурдаву яктои **дигар бечон**.

Падарам дар даст қалтаки кӯтоҳи дарози ғафсу борик дошт. Онро бардошта **нишон гирифт ва парронд!**

Вайро мурғобӣ ҳам гуфта намешуд. Барзагови **тата-тайёр!** Алӣ хост онро бардорад, натавонист. Валий бардошт, натавонист. Лайлуву Сайлӣ ва падарам низ зӯрашон нарасид. Ман онро ба тахтапушт бардоштаму ба роҳ **даромадем**.

Рафтем, рафтем, ба манзил **расидем**. Се деҳаро дидем: дутояш тамоман наменамояд, дар саввумӣ ягон хона нест. Ба ҳамон деҳаи бехона омадем. Омадему як хона пайдо кардем. Он ҷо се пиразан **менишастанд**: дутоаш мурдаву саввумӣ нафас намегираф.

— Бародарон, биёед, мурғобипалав мепазем, — гуфтам.

Ҳамон пиразане, ки нафас намекашид, се дег ёфт: дутоаш сӯроҳӣ дошту саввумӣ таг надошт.

Ба ҳамон деги бетаг обу биринҷ ва мурғобиро **андохтем** ва беоташ пухтем. Пухтему пухтем, биринҷу мурғобӣ пухта бухор шуду танҳо об монд.

Одамон аз шикор гурусна баргашта, ба ҳӯроқхӯрӣ **нишастанд**. Мехӯрданду **мехӯрданд**, vale ҳӯрок на ба ҷашм менамуду на ба даҳон медаромад...

Оё шумо бо чунин шахсон воҳӯрдаед?

Онро ҳикоя кунед.

Чаро таъриф ва дурӯғгӯйӣ хислати хуб нест?

Оё чунин шахсон метавонанд аз одати худ даст қашанд?

Мо ба онҳо қўмак карда метавонем? Ҷӣ тавр?

Дурӯғ одамиро кунад бевиқор,
Дурӯғ одамиро кунад шармсор.
Саъдии Шөрөзӣ

Феълҳои ишорашударо навишта, шахсу шумораи онҳоро муайян кунед. Бо ин феълҳо ҷумлаҳои нав созед.

Намуна: **мехӯрданд** – шахси сеюми шумораи чамъ. Духтарон дар болои суфа себ **мехӯрданд**.

Шахс/Шумора	танҳо	чамъ
шахси якум	мехӯрдам	мехӯрдем
шахси дуюм	мехӯрдӣ	мехӯрдед
шахси сеюм	мехӯрд	мехӯрданд

МУАЙЯН КАРДАНИ ШАХС ВА ШУМОРАИ ФЕЪЛ

Хонед ва мазмуни онро бо дарси гузашта алоқаманд кунед.

Гоҳо нависанда дар тасвир ва ситоиши чизе аз ҳадди табий мебарояд, онро калонтар ё хурдтар карда нишон медиҳад. Дар таъриф ба болотарин нуқта мебарорад ё ба пасттарин дараҷа мефурорад, ки ин ҳолатро **муболига меноманд**. **Муболига** бештар дар афсонаҳо вомехӯрад. Дар забони ҳалқ муболигаро муҳобот ва воҳима мегӯянд.

Ҳалқ муболигаро дар шакли ифодаҳои ачибу барҷаста истифода мебарад. Масалан:

Замин кафиду одам баромад.

Ба осмон барой, аз поят мекашам, ба замин дарой, аз гушат.

Аз пашша фил месоҳт.

Чойи сӯзанпартой набуд.

Пашша пар намезад.

Ба ҳаври даҳанаш оши палав мепазад.

Дарро задам – девор кафид.

Тӯракул Зеҳнӣ

Чиро муболиға меноманд?
Муболиға бештар дар чи вомехүрад?
Дар забони халқ муболигаро чи мегүянд?

Муболигаҳои болоро шарҳдихед.
Намуна: «Дарро задам – девор кафид» – дар ҳаққи одами қаҷ-
фаҳме, ки ҳақиқати гапро нафаҳмида, ғавғо мебардорад, гуфта
мешавад.

Аз матн се феълро навишта, шахсу шумораи онҳоро муайян кунед.
Бо ин феълҳо ҷумлаҳои нав созед.

Намуна: нишон медиҳад – шахси сеюми шумораи танҳо.
Муаллим ба мо роҳ нишон медиҳад.

Аз рӯйи намуна ҷанд феъли матнро тасриф кунед.

Шахс/Шумора	танҳо	ҷамъ
шахси якум	истифода мебарам	истифода мебарем
шахси дуюм	истифода мебарӣ	истифода мебаред
шахси сеюм	истифода мебарад	истифода мебаранд

Бо яке аз шаклҳои ҳосилшуда ҷумла тартиб дихед.

МУАЙЯН КАРДАНИ ШАХС ВА ШУМОРАИ ФЕЪЛ

Шумо ҳамира ва мисвоки дандоншӯйй доред?
Биёед, ба оина нигоҳ мекунем, мешуморем, ки ҷандто
дандон дорем.

Данлонҳои пеш қадом вазифа ва данлонҳои қафо қадом вазифаро
адо мекунанд?

Данлонҳои пеш бисёр чиркин мешаванд ва ё данлонҳои ақиб?

Барои чи?

Данлонро чи тарз эҳтиёт мекунед?

Маро бисуду фурӯ рехт, ҳар чӣ дандон буд,
Набуд дандон, ло, бал ҷароғи тобон буд.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.

ДАНДОН

Сиёвуш субҳона* меҳӯрд. Рафиқо-
наш ўро фарёд карданд. Ба дарс дер шу-
да буд.

— Пеш аз ба мактаб рафтан дандон-
ҳоятро шӯй, Сиёвуш! Онҳо зарду чирки-
нанд. Даҳонатро низ тоза ҳис мекунӣ ва
дар дандонҳо сӯроҳӣ пайдо намешавад,
— хитоб кард Шукрон. Шукрон ҳоҷари ў
буд. Вай ҳамеша пеш аз мактаб рафт-
тан дасту рӯй ва дандонҳояшро тоза
мекард.

— Ман ҳозир сақич мегирам ва он дан-
донҳоямро тоза мекунад, — гуфт Сиёвуш
ва бо рафиқонаш давида рафт. Дар роҳ
аз мағоза сақич наёфта, ба ҷояш ши-
ринӣ харид.

Одати Сиёвуш ҳар саҳарӣ ҳамин буд.
Вай ҳамеша дер мекард ва барои шустани дандонҳо ё дасту рӯяш вақт
надошт.

Дар мактаб рафиқаш ба ў сақич дод ва ў фикр мекард, ки он дандон-
ҳояшро тоза мекунад. Он сақичи қанддор буд ва Сиёвуш онро тамоми
рӯз хоид.

Бегоҳӣ ҳам Сиёвуш дандонҳояшро тоза накард. Ў доимо тоза карда-
ни дандонҳоро мавқуф* мегузошт. Баъд ҳаста шуда бо дандонҳои тоза
нокарда хоб мерафт.

Шукрон баъди ҳӯроқхӯрӣ дандонҳояшро тоза мекард ва дигар ягон
чиизро истеъмол намекард. Бӯйи ноҳуши даҳонро бад медиҳд. Ў аз дига-
рон ҳам ҳоҳиш менамуд, ки дандонҳояшонро мисли ў тоза кунанд. Аммо
Сиёвуш ҳеч ба ў гӯш намекард.

То чавонию тандурустӣ ҳаст,
Ояд асбоби ҳар мурод ба даст.
Низомии Ганҷаев

Як рӯз вай гирифтори дарди саҳти дандон шуд. Шаби дароз ўро хоб набурд ва то саҳар оҳу фифон кард. Рӯзи дигар ду дандонашро канданд. Яке дандени ақиб ва дигаре дандени пеш буд.

Баъди кандани дандон ҳам одатҳояшро тағиیر надод ва дандонҳояшро тоза накард. Вай як бачаи бепарво буд ва доимо шитоб мекард.

«Ман дар айёми пири дандени тилло мешинонам», – борҳо мегуфт ўба хоҳараш.

Аммо Шукрона намехост, ки дар синни пири даҳони пур аз дандени тилло дошта бошад. Үчеч гоҳ орзуи дандени тилло намекард. Барои вай дандонҳои аслии худаш маъқул буд. Ҳар рӯз ду маротиба баъди истеъмоли хӯрок дандонҳояшро тоза мекард.

(Аз дастури
«Таълиму тарбияи тандурустӣ»)

субҳона – хӯроки пагоҳӣ

мавқуф – ба вақти дигар мондан

Доир ба одоби сақиҷхойӣ чӣ медонед?

Оё аз **субҳ** то шом хойидани сақиҷ аз рӯйи **одоб** аст?

Барои чӣ Шукрона ҳеч гоҳ орзуи дандени тилло **намекард**?

Дар ҷумлаи якуми матн **феълҳо** кадом замонро мефаҳмонанд?

Шахс ва шумораи **феълҳоро** муайян кунед.

Шукрона баъд аз **хӯроқӯйӣ** кадом **амалҳоро** иҷро мекунад?

Нависед ва савол гузоред.

Чаро Сиёвуш данлонҳояшро намешуст?

- A.** Данлонҳояш дард мекарданд,
- B.** Бачаи бепарво буд,
- C.** Данлонҳояшро канда буданд.
- D.** Мисвок надошт.

Ҳар ки даҳонбоз бувад, ғофил аст,
Форати ҷон асту малоли дил аст.
Хусрави Ҷеҳлавӣ

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Матни «Дандон»-ро бори дигар хонед.

Панҷ феъли матнро навишта шахсу шумораи онҳоро муайян кунед.

Сетои онҳоро тасриф намоед.

Намуна:

Шахс/Шумора	танҳо	чамъ
шахси якум	тоза мекардам	тоза мекардем
шахси дуюм	тоза мекардӣ	тоза мекардед
шахси сеюм	тоза мекард	тоза мекарданд

Аз шаклҳои феълии ҳосилшуда ҷумлаҳои нав тартиб дидҳед.

Намуна: Мо ҳамеша ҷӯйбори деҳаамонро **тоза мекардем**.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳои ҷойдоштаро фаҳмонед ва ислоҳ намоед.

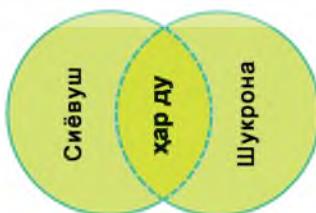

Банди охири матнро нависед.

Ба рафтори Сиёвуш ва Шукрона баҳо дидҳед.

Сиёвуш ва Шукрона ба тоза нигоҳ доштани дандонҳо чӣ гуна муносибат мекунанд? Натиҷаҳои муқоисаро дар диаграммаи зерин нишон дидҳед.

Димоғ чаҳорумин ҳисси завқ аст, ҳар чӣ биёбад,
лаззати он ба димоғ бираавад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Ба саволҳои зери матн ҷавоб гӯед.

Бинӣ барои ҳис кардани бӯй даркор аст. Бинӣ ба забон кӯмак мерасонад, ки лаззатро ҳис намоем. Ҳангоми хӯрок хӯрдан мо бо таом заррачаҳои ноаёнро бо бинӣ фурӯ мебарем. Онҳоро бинӣ ҳис мекунад ва ба асаб ҳабар медиҳад, ки мо чӣ гуна таом меҳӯрем.

Бинии мо метавонад бӯйи атру гулҳои гуногунро ташхис кунад. Он ҳамчунин метавонад моро аз вучуд доштани газҳои хатарнок, ки бӯй доранд, огоҳ кунад. Вақте ки мо зуком мешавем, биниамон маҳкам мешавад ва бӯйро ҳис намекунем. Бинии худро эҳтиёт кунед!

Бинӣ барои чӣ даркор аст?
МО чӣ тавр бӯйи нони гармро ҳис мекунем?
Барои зуком нашудан чӣ бояд кард?

1. Ибораҳои «бӯйи ватан», «бӯйи дастони модар», «бӯйи хуш»-ро шарҳдиҳед.
2. Бо ин ибораҳо ҷумлаҳо нависед ва ба зери феълҳо хат кашед.
3. Яке аз феълҳоро тасриф кунед.

Ҷумлаҳоро хонед ва нависед.
Феълҳои ишора шударо тасриф кунед.

Манижа ҳар субҳ пас аз рубучини хона дар гулдон гулҳои тару тоза мегузорад. Бӯйи хуши гулҳо хонаро фаро мегирад, димоғҳоро муаттар месозад. Ҳавои тозаю бӯйи гулҳои саҳроӣ ба кас ҳаловат мебахшад.

Дар хотир нигоҳдоред:

1. Дар ҷойҳои ҷамъияти даст ба бинӣ набаред.
2. Дар сари дастурҳон даст ба бинӣ набаред.
3. Дар вақти атса задан биниатонро бо рӯймолча ва кафи дастон пӯшонед.
4. Пас аз атса задан аз шахсони дар атроф буда узр хоҳед.

Шунавотарин гүш он аст, ки дар бораи
бедории дил сухан фаро гирад.

Фаридааддини Аттор

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Мо ба воситаи гүш кадом амалҳоро ичро мекунем?

Ба чойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқро ёфта, нависед.

Билол радио ...

Омина ба насиҳати бобо ...

Сурайё садои занги мактабро ...

Парвиз аз ... садои кабкони хушхон ҳаловат мебурд.

Гүед, ки феълҳои гүш кард, гүш дод, гүш медод, гүш карда истодааст, гүш ҳоҳад кард кадом замонҳои феълро ифода мекунанд.

Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.

Дар наздикии деҳаи мо Сари Пули Эшон ном бозорчае буд, ки аз хонаи мо ду километр дурӣ дошт. Рӯзе падар маро ба он ҷо **фиристод**, ки намак харида, орам. Дар бозгаштам аз бозор аз шиносҳои падарам касе ба ман воҳӯрда, ҷанд гап таъйин кард, ки ба ӯ **гӯям**. Ман то ба хона омадан на танҳо суханони ӯро, ҳатто худи ӯро ҳам аз ёд баровардаам.

Шунида суханҳо фаромӯш макун,
Ки тоҷ аст бар фарқи дониш сухан.
Абулқосими Фирдавсӣ

Вақте ки падарам аз шиносҳо дар бозор киҳоро диданамро пурсиid, он дам ба ёдам омад ва ба ӯ хабар додам, ки фалониро дидам.

— Чӣ гуфт? — гуфта пурсиid падарам.

Чун ҳамаи гапҳои вай аз ёдам баромада буданд, дар ҷавоби ин пурсиish чанд даҳан гап аз худ сохтаву бофта, гуфтам.

Магар бемантиқ* ва дурӯf будани гуфтаҳои ман аён будааст ки, падар боз пурсиid:

— Боз суханони ӯро аз хотир набароварда бошӣ, шояд гапҳои дигар гуфта бошад?

— Не, ҳамин тавр гуфт, — гӯён дурӯgi худро таъкид кардам.

Баъд аз чанд рӯзи дигар он одам ба хонаи мо омад.

Оё чунин воқеа бо шумо рух додааст? Ҳикоя кунед.

Худро ба ҷойи симои матн тасаввур кунед.

Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?

Шахс ва шумораи феълҳои ишорашударо муайян намуда, яке аз онҳоро тасриф кунед.

Гуфтуғӯйи падар ва писарро дар нақши онҳо хонед.

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Дарси гузаштаро ба ёд оред. Ба андешаи шумо, дурӯggӯии симои матн фош мешавад ё не?

Агар шумо он ҷо мебудед, чӣ кор мекардед?

Хонед ва бо пешгӯии худ муқоиса кунед.

Падарам баъд аз ба меҳмонхона дароварда шинонидани ӯ маро ҷеф зада, ба пеши ӯ шинонд ва аз вай пурсиid:

— Шумо ба воситаи ин ба ман чиҳо гуфта фиристода будед?

Ӯ гапҳои таъйинкардаашро гуфт, ки аз гапҳои ман тамоман фарқ доштанд. Ман аз хичолат дар зери арақ мондам. Падарам ба ман гуфт:

**Бетамизиҳои мардум аз сухан пайдо шавад,
Пистаи бемағз агар лаб во кунад, расво шавад.
Абдулқодири Бедил**

– Баъд аз ин ҳар чизро ки бинӣ, бодиқат зеҳн монда нигоҳ кун, ҳар гапро ки шунавӣ, бодиқат гӯш андоз ва, агар касе ба ту чизе гӯяд ё коре фармояд, фаҳмида бошӣ ҳам, дубора пурсида, ба ёд гир ва эҳтиёт кун, ки гап аз ёдат набарояд. Аммо ҳеч гоҳ дурӯғ нагӯй, ки ҳам шарманда мешавӣ, ҳам бадном. Ҳоло ту гуноҳ дорӣ: якум он, ки гапи таъйинкарدارо аз ёдат баровардӣ, дуюм он, ки ба ҷойи он гапҳо аз худ дурӯғ бофта, гуфтӣ. Агар ҳамон вақт ту «Гапҳои таъйинкардаатонро фаромӯш кардам,» мегуфтӣ, ман туро ба пеши ин кас шарманда намекардам. Рав, бозӣ кун!

Ин барои ман як таълими бисёр судманд шуд, ки дар ҳаётам таъсири калон кард ва маро ба дақиқкорӣ тарбия намуд, фаромӯш накардани гапҳо, ҳодисаҳо, ҷизҳо ва одамонро ба ман ёд дод.

Садриддин Айнӣ

бемантиқ – сухани ноқис, ғалат, беандеша

Сабабҳои дар хичолат мондани симои матнро гӯед. Ӯ аз ин кори худ ҷай хулоса баровард? Аз матн ёфта хонед.

Оё ҷунин воқеа бо шумо рух додааст?

Баён кунед. Оё ин воқеа ба шумо дарси ибрат шуд ё не?

Панҷ феълро аз ин қисми матн ёфта, нависед.

Ба феълҳои навишта саволҳои мувофиқро гузоред ва яке аз онҳоро тасриф кунед:

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳояшро фаҳмонда ислоҳ кунед.

Ба ҷойи нуқтаҳо қалимаҳои мувофиқро гузашта, нависед.

Насиҳат ... ҷоно, ки аз ҷон дӯсттар ...,

Ҷавонони саодатманд, панди пири доноро.

Ҳофизи Шерозӣ

... сӯйи ҳама суханҳо дор,

Он ҷай з-ӯ бех, даруни ҷон бингор.

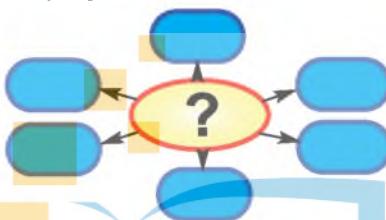
Ҳаким Саноӣ

Миёни ду тан оташ афрӯхтан
На ақп асту худ дар миён сұхтан.
Саъдии Шерозӣ

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Оё ҳамеша хабарро аз як чо ба ҷойи дигар бурдан хуб аст?
Дар кадом мавридиҳо хуб нест?

Матиро хонед ва мазмұнашро нақл кунед.

СУХАНЧИН НАШАВЕД

Суханчин кист, медонед? Суханчин одамест, ки айби касеро ба дигаре гуфта, дар байни онҳо низоъ, яъне хафагӣ, хусумат*, ҷангӯ ҷанҷол меҳезонад. Бузургон дар ҳаққи суханчинон, яъне хабаркашон гуфтаанд: «Суханчин шарики шайтон асту душмани инсон!»

Суханчинҳо кӯтоҳандеш ва берӯ мешаванд, аз касе сухане шунаванд, ҳамоно ба дигарон бурда мерасонанд. Ба худашон даҳл надошта бошад ҳам, ба сӯҳбати одамон гӯш медоранд, ки чиҳо гуфта истодаанд. Ҳатто кунҷковӣ карда аз шумо гап мегиранду рафта, ба каси дигар мегӯянд. Бо ин хислати бадашон боиси дилхүнүкиҳо, ноҳушиҳо мешаванд.

Воқеаи Хоркаши суханчинро шунидаед? Он чунин аст:

Рӯзе ҳамсояҳо Алию Валий саргарми сӯҳбат буданд. Хоркаш дуртар аз онҳо тӯббозӣ мекард. «А, онҳо чиҳо мегуфта бошанд?» – гӯён тӯбро баҳона карда, ба онҳо наздик шуд. Онҳо дар бораи Ҳасан ном шахсе сухан меронданд. Хоркаш ҳамаи гапҳояшонро магнитофон барин чида гирифт. Се рӯз нагузашта, дар маҳалла мағали калон сар шуд. Аз афташ, номи ҳамсояи дигар ҳам Ҳасан будааст. Писари Ҳасан – Ҳалим ҳамроҳи Хоркаш меҳондааст. Хоркаш худи ҳамон рӯз ба Ҳалим гуфтааст:

– Медонӣ, Ҳалим, ана вай ҳамсояҳоятон – Алию Валий дар бораи падарат гапҳои ганда гуфтанд. “Беандеша” гуфтанд. “Бевичдон” гуфтанд. “Аз кор ҳай мекунем, дар маҳалла радди маърака мекунем”, гуфтанд.

– Ба ту кӣ гуфт? – пурсидааст Ҳалим.

Сухан санцида гӯ, то дўстро душман нагардонӣ,
Зи ҳарфи бетаамул ошно бегона мегардад.
Абдулқодир Бедил

– Ман бо гӯши худам шунидам, – ҷавоб додааст Хоркаш.

Ҳалим ҳам нарезондаю начаконда ин хабарро ба падар расондааст. Падараш дар ғазаб шуда, ба хонаи ҳамсояҳо шитофтааст. Мочаро то ба занозани расидааст. Ҳамсояҳои дигар, раиси маҳалла, ҳатто нозири тартибот омада, онҳоро ба муросо оварда натавонистаанд. Аз камоли ғазаб Ҳасан яке аз онҳоро як мушт задааст. Оқибат чӣ шудааст? Ҳасанро ҳамчун гунаҳкор суд карда, понздаҳ рӯз аз озодӣ маҳрум намудаанд.

Ин, аз як тараф, аз тарафи дигар, Ҳалим бо писарони Алию Вали ҳам занозани кардааст. Уро ҳам дар ҷамъомади мактаб муҳокима кардаанд.

хусумат – душманий
суханчин – хабаркаш

Ҳамсояҳо дар бораи кӣ сӯҳбат мекарданд?

Хоркаш ба чӣ кор машғул буд?

Хоркаш хабарҳои шунидаашро ба кӣ гуфт?

Ҳаким хабарро ба кӣ бурда расонд?

Ҳалим чӣ кор кард?

Оқибати хабаркашӣ ба чӣ овард?

Дар қадом ҷумла гуфта шудааст, ки Хоркаш ба суханони онҳо гӯш мекард? Ин ҷумларо хонед.

Панҷ феъли матнро ҷудо карда нависед.

Аз феълҳои навишта сетояшро тасриф кунед.

Банди аввали матнро нависед.

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Дарси гузаштаро ба ёд оред ва ҳикояи кунед. Ба андешаи шумо, минбаъд чӣ мешавад?

Хонед ва бо гуфтаҳои худ муқоиса кунед.

СУХАНЧИН НАШАВЕД (давомаш)

Рӯэҳо, ҳафтаҳо гузаштанд. Алию Вали фикр карданд, ки чаро ҳамсояаашон Ҳасан бехуда мағал бардошт, номашро ба авбоши баровард.

Нигар, то чӣ корӣ, ҳамон бидравӣ,
Суҳан ҳар чи гӯйӣ, ҳамон бишнавӣ.
Абулқосими Фирдаесӣ

- Ҳе-е, медонӣ барои чӣ ин тавр кард? Ҳамон рӯз мо коргари худамон Ҳасани таҷангро* сарзаниш карда будем.

- Вай аз маҳаллаи дигар?

- Гап ҳам дар ҳамин. Гумон кардааст, ки мо ўро муҳокима кардем.

- Аз кучо донистааст?

- Ҳангоми сӯҳбатамон Хоркаш дар атрофамон бозӣ мекард. Шояд ӯ нафаҳмида моро ба ҷангандоҳта бошад.

- Дуруст мегӯйӣ. Файр аз ӯ дигар касе гапҳои моро нашунида буд.

Ана дидед, азизонам, суханчинию ҳабаркашӣ ба чӣ хел оқибатҳои ногувор бурда мерасонад.

Хоркаш кӯтоҳандешӣ кард. Фикр накард, ки оқибаташ бад мешавад.

Одами боақт ба гапи дигарон гӯш намекунад, чунки ин аз рӯйи одоб не. Ба фикри ман, Хоркаш бо ин рафтори нодурусти худ ба се ҳато роҳ дод: аввалан, ба гап гӯш кард, дуюм, ҳабаркашӣ намуд, сеюм дар байнин онҳо ва бачаҳояшон низоъ андоҳт.

Калонсолон байнин худ сӯҳбат карда истода бошанд, бачаҳо бояд худро оҳиста ба канор гиранд. Илочи рафтани набошад, ба гапашон гӯш нақунанд. Мабодо сӯҳбати онҳоро шунида монанд, бояд ба касе нагӯянд. Мумкин, гапи онҳо ҷиддӣ бошаду фақат ба худашон даҳл дошта бошад. Мумкин, ҳазл ҳабаркашӣ истода бошанд. Нафаҳмида ин гапҳоро ба каси дигар гуфта монед, монанди Хоркаш сабаби мочарои ноҳақ шуданатон мумкин.

Ҳа, азизонам, суханчинӣ хислати ниҳоят бад аст. Фақат бачаҳои беақт ва кӯтоҳандеш ин тарз рафтор мекунанд.

Ҳоҷӣ Содик

таҷанг – ҳашмгин, асабонӣ

Ҳамсаҳо дар бораи қадом Ҳасан гап мезадаанд?

Хоркаш ин ҳабарро ба кӣ расонд?

Ҳамсаҳо чӣ тарз фаҳмиданд, ки Хоркаш суханчин будааст?

Аз матн се ҳатои Хоркашро ёбед ва нависед. Ба зери феълҳо ҳат каshed ва замони онҳоро муайян намоед.

Суханчинро мадеҳ дар назди худ чой,
Ки дар як дам кунад сад фитна барпой.
«Ахлоқи Мұхсіній»

Хонед ва маънидод кунед.
Мазмуні онро бо матни «Суханчин нашавед» муқоиса кунед.
Хулосаатонро гүед.

Гуфт: «Эй азиз, хомӯшӣ қасби камол аст ва гуфтугӯ моддаи баҳсу ҷидол. Басе файзҳо дар фавоиди хомӯшӣ аст, ки дар гуфтан нест.

Гӯши ту ду доданду забони ту яке,
Яъне ту ду бишнаву яке беш магӯ!»

Саъдии Шерозӣ

Панҷ феълро навишта, тасриф кунед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Агар мо дар чойи худ давр занему якбора истем, сарамон чанд сонияни дигар давр мезанад. Барои он ки дар даруни гӯши мо халтachaҳое ҳастанд, ки об доранд. Чун давр занем, об ба ҳаракат меояд, чун истем, об чанд сонияни дигар мечунбад. То истодани об сари мо давр мезанад.

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Матнро хонед ва навъҳои варзиши дар он номбаршударо нависед.

ШИНОВАРӢ

Дар рӯзҳои тобистон чойи чавгонбозию туббозиро шиноварӣ мегирад. Ин бозӣ ҳам муташаккилон^{*} ва аз рӯи дастур мегузашт. Дар қишлоқи Поршнев се шиногоҳи қалону писандида мавҷуд буд ва ҳар қадоми онҳо устод дошт. Устод барои ҳаёту мамоти ҳар шогирдаш дар назди падару модаронашон худро ҷавобгар медонист. Аз рӯи дастури навишташуда онҳое, ки аввалин бор ба шиногоҳ меоянд ва шино карда наметавонанд, аввал ба миён қаду баста, дар таҳти назорати устод дар чойи муайяншуда ба об медароянд. Қаду алифбои шиногоҳ аст. Баъд аз он ки бача бо қаду шиновариро ёд гирифт, ба вай иҷозат дода мешуд, ки дар ҳамон чой дар таҳти назорати устод бе қаду ба об дарояд ва шиноварӣ кунад. Оҳиста-оҳиста устод ба вай рухсат медод, ки худро ба

Илми табиат он чизҳоест, ки ба ҳис тааллуқ дорад.
Абӯалӣ ибни Сино

гирдоб партояд, бо ҳамроҳонаш мусобиқа бандад ва билохира барои машқ ба дарё даромада, шиноварӣ кунад. Дар шиногоҳ қатъи назар аз синну сол ва маҳорат ва аслу насаб ҳеч касаз баҷагон ҳақ надошт, ки худсарона ба дарё дарояд ё аз болои харсанги шиногоҳ ҳудро ба мавчи дарё партояд... Ҳама муташаккилона ва дар таҳти назорати устод амал мекарданд.

Устоди мо Ҳазорабек ном ҷавони қавибозуе буд, ки на аз гирдоб метарсиду на аз мавчи пурхурӯш. Ба қавли ҳамдиёронаш, агар дигарон аз пири ғаввосон* мадад пурсанд, пири ғаввосон аз ў мадад мепурсид.

Пойга ва гӯштингирӣ махсусан дар рӯэҳои ид ва тӯйҳо авҷ мегирифт.
Мирсаид Миршакар.

муташаккилона – ботартиб
ғаввосон – шиноварон

Боз қадом навъи варзишро медонед? Нависед.
Бо номи навъҳои варзиш ҷумлаҳо тартиб дихед.
Аз рӯи расми боло панҷ ҷумла тартиб дихед.
Дар ҷумлаҳои навиштаатон ба зери феълҳо хат кашед. Шахс ва шумораи онҳоро муайян кунед.

Имло: муташаккилона, шиногоҳ, навиштауда, худсарона, ғаввос, гӯштингирӣ.

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Медонист, даромад, шино мекунанд,...

Замони ин феълҳоро муайян кунед.

Феълҳои болоро тасриф кунед ва чумлаҳои нав созед.
Намуна: Ман ба дарсхона аз ҳама пеш даромадам.

Шахс/Шумора	танҳо	чамъ
шахси якум	даромадам	даромадем
шахси дуюм	даромадӣ	даромадед
шахси сеюм	даромад	даромаданд

Мазмуни матни «Шиноварӣ»-ро муҳтасар нақл кунед.

Варзиши пагоҳирӯй барои чӣ зарур аст?

- A) барои шустушӯ кардан
- B) барои солим будан
- C) барои намоиш додан
- D) барои таъриф кардан

Чумлаҳоеро, ки дар он чӣ тавр шиновар шудан ифода ёфтааст, аз матн ёфта, нависед.

Бо шаклҳои феъли медонӣ чумла тартиб дихед.

maktab.tj

Шахс / Шумора	танҳо	чамъ
шахси якум	медонам	медонем
шахси дуюм	медонӣ	медонед
шахси сеюм	медонад	медонанд

Дило, ҳаргиз манол аз тангдастӣ,
Ки ганчи бекиёс аст тандурустӣ.
Хусайн Вузи Кошифӣ

ЧАМЪБАСТИ БОБИ «ФЕЪЛ»

Хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад.

ВАРЗИШ – ҚОСИДИ СУЛҲ

Дар соҳаи варзиш мусобиқаҳои гуногун баргузор мегарданд. Яке аз машҳуртарин мусобиқаҳо олимпиада ном дорад. Калимаи «олимпиада» аз номи кӯҳи Олимп воқеъ дар Юнони бостон ба вучуд омадааст. Аввалин мусобиқаҳои варзиш маҳз дар ҳамин кӯҳ оғоз шудаанд. Бозиҳои олимпӣ дар ҳар чор сол як маротиба баргузор мегарданд. Дар ин бозиҳо варзишгарон аз тамоми гӯшаҳои дунё ҷамъ омада, аз рӯйи навъҳои гуногуни варзиш қувва меозмоянд.

Ҳаракати олимпӣ қабл аз ҳама ҳаракати маърифатӣ буда, ҳадафаш тавассути варзиш саҳмгузорӣ ба сулҳу амният дар олам мебошад. Беҳуда намегӯянд, ки варзиш қосиди сулҳ аст. Дар замонҳои пеш ҷанговарон ба ҳам тақлиф мекарданд, ки аслиҳаву олоти низомиро як сӯгузошта, дар майдонҳои варзиш қувваозмой кунанд. Аз рӯйи анъанаҳои олимпӣ дар вақти баргузории олимпиада сулҳу осоиштагӣ дар тамоми олам бояд ҳукмфармо бошад.

Олимпиада дорои нишон ва парчам аст. Дар нишону парчами олимпӣ панҷ ҳалқаи рангаи ба ҳам пайваст тасвир ёфтаанд, ки ифодагари рамзии панҷ қитъаи олам мебошанд: ранги қабуд – рамзи Аврупо, сиёҳ – рамзи Африқо, сурх – рамзи Амрико, зард – рамзи Осиё ва сабз – рамзи Австралия. Ба ҳам пайваст будани ҳалқаҳо маънои сулҳу дӯстии байни ҳалқу наҳодҳои қитъаҳои олам аст. Ҳар як кумитаи миллии олимпӣ дар парчам ғайр аз панҷ ҳалқаи асосӣ боз рамзи кишвари худро дорад. Рамзи Кумитаи олимпии Тоҷикистон кӯҳ бо панҷ ҳалқаи олимпӣ ва се ранг (сурх, сафед ва сабз) рангҳои парчами давлати Тоҷикистон аст.

Күшиши касе, ки бештар аст,
кораш аз ҳама пештар аст.

Аз халқ

Машхуртарин мусобиқаҳои варзиш чӣ ном доранд?
Калимаи «олимпиада» аз кучо пайдо шудааст?
Бозихои олимпӣ кай баргузор мегарданд?
Чаро варзишро «қосиди сулҳ» мегӯянд?
Олимпиада чӣ хел рамз дорад?
Панҷ ҳалқаи ранга чиро ифода мекунанд?
Пайваст будани онҳо чӣ маъно дорад?
Кумитаи олимпии Тоҷикистон чӣ хел рамз дорад?

Замон ва шахсу шумораи феълҳоро муайян кунед.
Ҳалқи тоҷик аз замонҳои қадим ба варзиш ва обутоби бадан машғул буд. Ҷавонон ҷавгонбозӣ, аспизӣ, гурзпартой ва гӯштингирӣ мекарданд. Ин анъанаи неки гузаштагонро мо идома ҳоҳем дод.
Расул Бокиев дар бозихои олимпӣ соҳиби медал шуд. Вай дар шаҳри Пекини Чин голиб омад. Парчами Ҷумҳурии Тоҷикистон бар-афроҳта шуд.
МО тарзи ҳаёти солимро таблиғ мекунем.

ЧАМЪБАСТИ БОБИ «ФЕЪЛ»

Хонед ва гӯед, ки дар ин қисми матн сухан дар бораи чӣ меравад.

Бозихои олимпӣ маросим ва анъанаҳои маҳсус доранд. Олимпиада бо барафроҳта шудани парчам ва фурӯзон шудани машъали олимпӣ оғоз мегардад. Сипас ягон варзишгари номдор савганд ёд мекунад: «Аз номи ҳамаи варзишгарон ваъда медиҳам, ки дар ин бозихо ширкат варзида, қоидаҳоеро, ки тибқи онҳо бозихо доир мешаванд, риоя менамоям. Дар рӯҳияни ҳақиқии варзиш, баҳри шаъни варзиш ва шарафи дастаи худ кӯшиш мекунем».

Мусобиқаҳо оғоз мешаванд. Варзишгароне, ки се ҷойи аввалро ишғол мекунанд, бо медалҳои тилло, нуқра ва биринҷӣ сарфароз мегарданд. Дар вақти супоридани медалҳо парчамҳои миллии кишварҳои голибони мусобиқа барафроҳта мешаванд. Ба ифтихори варзишгаре, ки ҷойи аввалро мегирад, суруди миллии давлаташ танинандоз мегардад.

Варзишгарони Тоҷикистон дар навъҳои гуногуни варзиш ширкат варзида, ба ҷоизаҳои олимпию унвони қаҳрамони Бозихои олимпӣ сазовор шудаанд. Ҳар қадар ҷавонони мо бештар ба варзиш машғул шаванд ва давлату миллати тоҷикро дар арсаи байналмилалӣ шарафманд намоянд, ҳамон андоза ҷаҳониён ба миллати солим будани мо бовар ҳоҳанд кард.

Намонад касе дар ҷаҳон пойдор,
Ҳама номи некӯ бувад ёдгор.

Абулқосими Фирдаевӣ

Олимпиада чӣ гуна оғоз меёбад?
Кӣ савганд ёд мекунад?
Ба ғолибон чӣ месупоранд?
Ба ифтихори кӣ суруди миллии давлаташ садо медиҳад?
Оё варзишгарони тоҷик дар бозиҳои олимпӣ иштирок кардаанд?
Кадом варзишгарони Тоҷикистонро медонед?

Навъҳои варзиш тобистона ва зимистона мешаванд. Номи онҳоро дар ду қатор нависед.

1. Бозиҳои варзиши тобистона:
2. Бозиҳои варзиши зимистона:

Футбол, теннис, рақси рӯйӣ ях, баскетбол, лижаронӣ, шиноварӣ, хоккей, лезактозӣ, камонварӣ, варзиши сабук, вазнбардорӣ,

Савганди вазишгаронро нависед. Ба зери феълҳо хат кашед. Шахс ва шумораи феълҳоро муайян кунед.

Ба андешаи шумо, ҷаро дар бозиҳои варзиш қоида қабул мекунанд? Шумо ҳам ҳангоми бозиҳои варзиш қоидаҳоро риоя мекунед? Ҷӣ тавр? Қоидаҳои кадом бозиҳои варзиширо медонед. Нависед.

Намуна: Дар бозии футбол ҳарифро пешпо **намедиҳанд**.

Дар ҷумлаҳои навиштаатон замон ва шахсу шумораи феълҳоро муайян карда, яке аз феълҳоро тасриф кунед.

ЧАМЪБАСТИ БОБИ «ФЕЪЛ»

ЧАСОРАТ

Баҳром ва Ҳуршед дар синфи ҷорӯм мехонданд. Рӯзе пас аз анҷоми дарс онҳо сӯҳбаткунон лаб-лаби дарёи сероб мерафтанд.

— Акоиб аст ин, — гуфт Баҳром — часорату мардонагӣ чӣ тавр ба амал меояд? Ман бисёр мөхостам, ки корнамоиे нишон диҳам.

— Ман дар ин бора фикр ҳам накардаам..., — гуфт Ҳурshed ва ногоҳ истода монд. Дар ҳамин лаҳза аз тарафи дарё фарёди касе ба гӯш расид. Онҳо яқҷоя ба он сӯ давиданд ва диданд, ки духтаракеро об бурда истодааст. Ҳурshed китобҳояшро ба як сӯ гузошту пойафзолашро кашида, худро ба дарё партофт.

Агар сухан ба дил аз гүш бештар нарасад,
Яқин шинос, ки аз норасои сухан аст.

Соиб

Баҳром бошад дар лаби дарё равуо мекарду аз тарс намедонист чӣ
кор кунад, гарчанде ки ўшиновари хуб буд.

Дар ин муддат Хуршед дуҳтараки ғарқшудаистодаро аз дарё ба соҳил
баровард.

Баҳруму Хуршед дар синфи чандум меҳонданд?
Онҳо дар кучо сӯҳбаткунон мерафтанд?
Баҳром дар бораи чӣ фикр мекард?
Чаро ногоҳ Хуршед истода монд?
Онҳо чиро мушоҳида карданд?
Дуҳтаракро кӣ аз об баровард?
Чаро Баҳром худро ба дарё напартофт?
Шумо ҳам дар бораи часорат ва мардонагӣ боре фикр кардаед?
Ҳикоя кунед.
Боз дар кадом ҳолатҳо часорат нишон додан мумкин аст?

Феълҳои матнро нависед. Замон ва шахсу шуморай онҳоро муайян
карда, сетоашро тасриф кунед.

Ба шахсе, ки якчанд муддат дар даруни об истодааст, чӣ гуна ёрии
аввалин расондан мумкин аст?
Барои ёрии аввалинро расонидан кадом ашё лозиманд?
Дар дарсхонаи шумо қуттичаи тиббӣ мавҷуд аст?
Дар он кадом мавод гузошта шудааст?
Боз дар кадом ҳолат ёрии аввалин расонида мешавад?

Вақте ки Хуршед худро ба дарё партофт, Баҳром чӣ кор мекард?
A) Дар лаби дарё равуо мекард.
B) Вай ҳам худро ба дарё партофт.
C) Китобҳои Хуршедро нигаҳбонӣ мекард.
D) Мардумро ба ёрӣ даъват мекард.

Кадоме аз ин гурӯҳи калимаҳо феъл аст? Бо калимаҳои интиҳоб-
кардаатон яктоӣ ҷумла тартиб дихед.
A) ман, ту, онҳо
B) сероб, доно, боодоб
C) давиданд, мерафтанд, меҳоҳам
D) дарё, соҳил, часорат

Чу хоҳӣ, ки номат бимонад ба чой,
Писарро хирадмандӣ омӯзу рой*.

Саъдии Шерозӣ

IV. СИФАТ. ҚАҲРАМОНҲО ВА ШАҲСОНИ ШИНОХТАИ ДИЁР

СИФАТ

Аломатҳои исмҳои зеринро ёбед ва нависед.
Ангур, мошин, ҳаво, замин, қалам, курта, писар, нон, дараҳт, даст.

Намуна: ангур – ангури турш, ...

Шеърро хомӯшона хонда барои хониши ифоданок тайёри бинед.
Меъёрҳои хониши ифоданокро ба ёд оред.

НОМ

Як ҷавон меҳост шӯҳрат ёбад андар байнӣ ҳалқ,
Номи худро зинда гардонад ба олам **човидон**.
Фикр карду оқибат як ҷорае пайдо намуд,
Канд номашро ба рӯйи сангӯ з-он шуд **шодмон**.

Гуфтамаш: «Он сангро селоб агар аз ҷо барад,
Созад онро дар ягон ҷое зи ҷашми кас **ниҳон***,
Ё кафад он санг аз гармову аз сармои **саҳт**,
Номи ту гум мешавад, бешубҳа, бо санг аз миён.

Гар ту хоҳӣ зинда бошӣ солҳои **бешумор**,
Умр бинӣ **човидонӣ** то ҷаҳон дорад бақо*,
Аз таҳи дил ҳидмати ҳалқу диёри ҳеш кун,
Сабт кун номат ба қалби* мардумони **бовафо**».

Лоиқ Шералиӣ

ниҳон – пӯшида
қалб – дил

бақо – човидон, устувор
рой – андеша

Барои чӣ ҷавон номи худро дар санг навишт?
Аз ин амали худ ҳурсанд шуд ё ғамгин?
Шоир ба ў чӣ гуфт?
Мазмуни шеърро нақл кунед.

Зи осонй наёяд шодкомй,
Зи беранчй наёяд некномй.
Фахриддини Гургонй

Чй тавр номи ўаз санг гум мешавад?
Шоир ба ў чй маслиҳат дод?
Агар шумо мебудед, чй маслиҳат медодед?
Оё шумо шоҳиди чунин воқеа гаштаед?
Ба фикри шумо, бо навиштани ном дар санг ва ё чойҳои дигар
инсон машхур шуда метавонад?

Банди аввали шеърро зебо нависед.

Шеъри “Ном”-ро бори дигар ифоданок хонед.

Барои машхуру обрӯманд шудан чй кор кардан лозим аст?
Дар кадом банди шеър ҷавоби ин савол оварда шудааст? Онро
ёфта, нависед.

Ба калимаҳои ишорашудаи шеъри “Ном” савол гузошта, онҳоро
нависед.

Калимаҳое, ки ранг, бӯй, маза, алломат, хислатро ифода
карда, ба саволи **Чй хел? Чй гуна?** ҷавоб мешаванд, сифат
номида мешаванд. Калимаҳои **сафед, сиёҳ, зебо, часур,**
ширин ва ғайра сифатанд.

Намуна: коғази **сафед**, қишвари **зебо**, марди **часур** ва ғайра.

– Дар байни одамон чй тавр машхур шудан мумкин аст? – пурсид
Бежан аз ҳамсинфаш Сиёвш.
– Ба фикрам, бо қасбу ҳунари худ, – ҷавоб дод ў.
– Боз барои кори нек ва амалҳои хайр, – гуфт Манижа.
– Дуруст, бачаҳои азиз. Инсон бо кору амали нек дар байни мардум
соҳиби обрӯву эътибор шуда метавонад. Инчунин дар ҷамъият
шахсоне ҳастанд, ки бо лаёқат ва истеъоди нотакрор шӯҳрат
меёбанд, – гуфт устод ба шогирдонаш.

Точиконро аз замин чун донаҳо дарёфт ў,
Чун китоби күхна аз вайронаҳо дарёфт ў.
Бозор Собир

Ба калимаҳои зерин савол гузоред.

Аз байни онҳо сифатҳоеро нависед, ки ба одамон даҳл доранд.

Рангоранг, меҳнатдӯст, баланд, сафед, бузург, сурх, чармин, зебо, сабз, зирак, норинҷӣ, болаёқат, нотакрор, ҳушёр, нотавон.

Имлои эҷодӣ: шӯҳрат, хидмати ҳалқу диёր, ҷовидон.

САВОЛГУЗОРӢ БА СИФАТҲО

Ба сифатҳо савол гузоред.

Танҳо он сифатҳоеро, ки ба китоб тааллуқдоранд, гӯед:

Ширин, зебо, шавқовар, ранга, қабуд, талҳ, ҷӯбин, меҳрубон, тоза, ғамхор, суратдор.

Шумо ҳондани қадом китобҳоро дӯст медоред?

Муаллиф ва номи китоби ба наздикий ҳондаатонро нависед.

Китоби ҳондаатон дар бораи чӣ буд?

Барои чӣ ин китоб ба шумо маъқул шуд?

Одамон барои чӣ китоб меҳонанд?

Матнро ҳонед ва мазмуни онро нақл кунед.

ЁДДОШТҲОИ САДРИДДИН АЙӢ

Дар мадраса Абдулҳаким китобфурӯшӣ мекард. Ў як бағал китобҳои дарсиро ба бозор бурда, мефурӯхт.

Ӯ китобҳоро ягон-ягон ба даст гирифта, бо таъбиroti* савдогарона таъриф мекард. Харида гирифтани онро ба бинандагон таклиф менамуд.

Ман ҳам он китобҳоро аз назар мегузарондам. Аммо ҳамаи онҳо китобҳои дарсии бадхат буданд.

Дар он миён ногоҳ аз даруни як китоб як китобчай шеър баромад. Аз навиштаҳои пушти ин китобча дар Ҳиндустон чоп шуданаш ва «Маҳмуд ва Аёз» ном доштанаш маълум мешуд.

Хуштар зи китоб дар чаҳон ёре нест,
Дар ғамқадаи замона ғамхоре нест.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Ман:

– Ин китобчаро чанд пул харидед? – гуфта
пурсидам.

– Ин китоб як чизи камёб аст, қасмаҳару қас-
маёб аст.

– Ҳозир пул меорам, – гӯён ман ба ҳӯҷра дави-
дам, аз ҳурсандӣ бошитоб аз ду қатор зинаи пе-
чопеч чӣ навъ давида баромада, ба ҳӯҷра раси-
данамро надониста мондам. Дар он ҷо аз панҷ
тангаи аз саҳро овардагиам як тангаашро ги-
рифта аз зинаҳо боз тозон-тозон фурӯмада, ба
пеши китобфурӯш расида, пулро ба ў дода, ки-
тобчаро моли ҳуд кардам.

Он рӯз дар мадрасаи **Мири Араб** барои ман Наврӯз буд – он рӯз як
рӯзи наве буд, ки аз ғайри ҷашмандошти ман ба ман баҳти нав оварда буд.
Китобчаро ба даст гирифта, давон-давон дубора ба ҳӯҷра баромада, ши-
тобкорона вайро варақ зада, сар то пояшро аз назар гузаронидам: дар он
вақт ба назари ман... ҷунон муҳим намуд, ки ба дунё меарзид. Агар фу-
рӯшгор барои ман он қадар муҳим будани он китобчаро мефаҳмид, ки-
тобчаро ба ман намедод. Ин китобчае буд, ки яке аз шоирони ҳуҷаҳавса-
лаи Ҳиндустон бо усули «байтбарак» тартиб додааст. Аҳамияти ин ки-
тобча барои ман дар ин ҷо буд, ки агар ман ғазалҳои вайро азёд карда ги-
рам, касе маро дар байтбарак банд карда наметавонист.

Садриддин Айнӣ

таъбирот – ибораҳое, ки мақсадро баён мекунанд

Дар банди охири матн муаллиф қадом ҳиссияти худро тасвир
кардааст?

Сабаби ҳурсандии муаллиф дар чӣ будааст?

Аз матн сифатҳоро ҷудо карда, савол гузоред ва нависед.
Се ҷумлаи банди охири матнро нависед.

Китоб аз даст додан сустроист,
Ки ағлаб хўйи мардум бевафоист.
Саъдии Шерозӣ

САВОЛГУЗОРӢ БА СИФАТҲО

Мазмуни матни дарси гузаштаро ба хотир оред.

Чумлаи «Ин китоб камёб аст», «касмахару касмаёб аст»-ро маъни-
дод кунед.

Китоби бачагона, китоби дарсӣ, китоби бадей, китоби шавқовар, китоби ранга. Ин хелҳои китобро аз рӯи намуна шарҳ
диҳед ва нависед.

Намуна: Китоби бачагона – дар ин китоб шеъру тарона, ҳикояву
афсонаҳои бачагона ҷой дода шудаанд.

Хонед ва ба сифатҳо савол гузашта, нависед.

Давраи бачагии нависанда дар байнин одамони аҳли меҳнат гу-
заштааст. Садриддини кунчкоб ба адабиёт завқи баланд дошт. Ҳанӯз
дар овони бачагиаш аз падару модар ва одамони деҳа нақлу ривоятҳои
аҷоибу ғароиб, суруду таронаҳои дилчасп, латифа ва зарбулмасалҳои
пурҳикмати ҳалқӣ мешунид. Аз шунидани он нақлу ривоятҳо дилгир на-
мешуд. Баръакс, Садриддин аз он чизе, ки мешунид, лаззат мегирифт,
оҳиста-оҳиста ба адабиёт, шеъру шоирий дил баст.

Ҷонон Бобокалонова

- Шумо хондани қадом китобҳоро дӯст медоред? – пурсид устод.
- Ман аз китобҳо хондани шеърро меписандам, – ҷавоб дод Бежан.
- Ман ҳам, – гуфт Манижа.
- Бисёр хуб, биёед, байтбарак қунем, – гуфт устод.
- Бачаҳо, шумо ба мо ҳамроҳ шавед, – таклиф кард Бежан.

Манижа:

Ҳеч ганҷе нест аз фарҳанг бех,
То тавонӣ, рӯй бар ин ганҷ неҳ.

Бежан:

Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд,
Бо бӯйи гулу мушку насими суман ояд.

– Бачаҳо, акнун навбати шумо! Бо ҳарфи «Д» оғоз кунед.

Нависед ва маънидод кунед.

1. Бо китоб метавон сайри ҳама замону макон кард ва аз ҳама
чиз воқиф гашт. 2. Зиндагӣ шоҳроҳ аст, мо – раҳнавард. Китобҳо
дар ин шоҳроҳ аломатҳоеанд, ки сафари бехатару бардавоми
моро таъмин месозанд.

Абдурауф Муродӣ

Зиндаву ҷовид монд, ҳар ки накӯном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад номро.
Саъдии Шерозӣ

АЗ МАТН ЁФТАНИ СИФАТҲО

Шахсонеро номбар қунед, ки боиси ифтихори мо ҳастанд.

Матнро ҳонед ва гӯед, ки барои чӣ ба Бобоҷон Ғафуров унвони Қаҳрамони Тоҷикистонро додаанд.

БОБОҶОН ҒАФУРОВ

Падари Фароғат нависанда аст. Ӯ дар ҷевон қитобҳои бисёр дорад. Падараш аз кор баргашта, баъди ноништо ба қитобхонӣ шурӯй мекунад. Фароғат ҳоло мактабхон нест, вале ба қитобҳои ҷевон бо ҳаваси зиёд менигарад. Мехоҳад, ки зудтар қалон шуда, ба мактаб равад ва мисли падараш қитобҳои зиёдро ҳонад.

Рӯзе падари Фароғат қитоби гафсеро аз рафи ҷевон ба даст гирифт. Номи қитоб бо ҳарфҳои зарҳалин* навишта шуда буд. Фароғат аз падараш қунҷковона пурсид:

- Падар, ин қитоби ҳушрӯйро, ки расмҳои зебо дорад, шумо навиштед?
- Муаллифи ин қитоб академик Бобоҷон Ғафуров аст.
- Накъу ҳикояҳои шавқовар доштагист?
- Бале, бисёр шавқовар. Дар қитоб дар бораи дипломатик қаҳрамонҳои машҳури ҳалқи тоҷик, ба монанди Спитамен, Муқаннаъ, Шерак, Темурмалик қиссаҳои аҷоиб навишта шудааст.

Ҳамчунин дар бораи шаҳрсозӣ, адабиёту санъати ҳалқи тоҷик маълумоти бисёр ҳаст.

Умуман, дар он аз таърихи тоҷикон ҳикоя карда мешавад. Сабаби «Тоҷикон» ном доштани қитоб аз ҳамин аст. Бобоҷон Ғафуров маҳз барои ҳамин қитобаш ба унвони Қаҳрамони Тоҷикистон сазовор шуд. Вай ифтихори миллати тоҷик аст.

Баъди ҳамин сӯҳбати кӯҷак Фароғат кӣ будани Бобоҷон Ғафуров ва чӣ арзиш доштани қитоби «Тоҷикон»-ро фаҳмид.

Сулаймон Абдуллоҳозода

зарҳалин – тиллоранг

Тоқдони хонаи мо ҷойи дастархони мост,
Тоқдони ҷашми мо ҷойи китоби «Тоҷикон»
Бозор Собир

Падари Фароғат ба қадом кор машғул буд?

Фароғат ба падараш чӣ савол дод?

Падараш чӣ гуфт?

Барои чӣ Фароғат ба рафҳои ҷевон бо ҳавас нигоҳ мекард? Шумо ҳам дар хурдиатон ба китобҳо бо ҳавас нигоҳ мекардед? Ҳоло-ҷӣ?

Барои он ки сазовори ифтиҳори мардум бошед, шумо бояд чӣ кор қунед? Нависед.

Масалан: Мо бояд бо баҳои аъло хонем...

Савол гузашта, аз матн сифатҳоро ҷудо карда, нависед.

Банди охири матнро нависед.

АЗ МАТН ЁФТАНИ СИФАТҲО

Дарси гузаштаро ба ёд оред. Дар китоби «Тоҷикон» дар бораи қадом қаҳрамонҳо маълумот додааст? Дар бораи онҳо чӣ медонед?

Хонед. Савол гузашта, сифатҳоро ёбед ва нависед. Бо сифатҳои навиштаатон ҷумлаҳои нав тартиб дидед.

Ман ин асари аҷоибро ҳанӯз солҳои донишҷӯйӣ мутолия карда, гоҳе аз ҳунари волои давлатдории гузаштагонамон меболидам. Баъзан аз шикасти ҳукумат, ҷоҳталабӣ*, ҷангу ҷидоли бародарон ба хотири тоҷу таҳт ва шӯҳрату нафс, ки теша ба решай давлат задааст, ба андеша меафтодам. Академик Бобоҷон Ғафуров бо чопи шоҳасари бузурги худ «Тоҷикон» на танҳо миллати тоҷик, балки тамоми форсизабонони олам, сокинони Осиёи Марказири бо як сарчашмаи нерӯбахшу пурбаҳо шодком соҳт.

Эмомалӣ Раҳмон

- Дафтари ҳудро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳояшро якҷоя исплоҳ намоед.

Ҷумлаҳоро нависед ва ба зери сифатҳо ҳат кашед.

1. Бародарам аз кӯҳ гулҳои тару тоза ҷида овард.
2. Ин дарахти баланд сафедор аст.
3. Бачаҳо дар дарёчай сероб оббозӣ мекарданд.
4. Дар осмон ситораҳои дурахшон намудор буд.

Зи ҳар кас ки номе дар айём монд,
Чӣ ғам, гар бимирад, к-аз ӯ ном монд.
Шамсиiddуни Шоҳин

Дар маҳаллаи шумо шахсоне ҳастанд, ки онҳоро ҳама ҳурмат кунанд? Ҳикоя кунед.

Барои чӣ онҳоро ҳурмат мекунанд?

Оё шумо ҳам монанди онҳо шудан меҳоҳед?

Ба сифатҳо савол гузоред.

Гулҳои бунафш, хислати ачиб, гандуми баҳорӣ, насими форам, бачаи беозор, замини корам, зимистони қаҳратун, шахси тавоно, манзараи зебо.

АЗ МАТН ЁФТАНИ СИФАТҲО

Матнро хонед ва гӯед, ки Спитамен чӣ тарз Марокандро ишғол мекунад.

СПИТАМЕН

Тақрибан 2300 сол пеш аз ин лашкари юнону мақдунихо бо сардории Искандар ба ватани қадими тоҷикон – Суғд ҳуҷум мекунад.

Халқи Суғд ба истилогарон таслим намешавад. Вай бо сарварии ватандустӣ бузург – Спитамен барои озодии ватанаш бармехезад. Халқи тоҷик ба истилогарон саҳт муқобилат мекунад. Ин аввалин муқобилати саҳте буд, ки лашкари Искандар дар давоми забткории истилогаронааш дучор гардид.

Искандар фаҳмид, ки мутеъ* кардани халқи озодихоҳи Суғд осон нест. Вай дар Мароканд* лашкаргоҳи худро гузашта, сӯйи дарёи Сир ҳаракат кард. Аскарони Искандар дар роҳи худ ҳамаи шаҳру қишлоқҳоро поймолу ҳароб мекарданд.

Нафроти аҳолӣ нисбат ба истилогарон беш аз пеш зиёд мешуд. Онҳо як сипоҳи* калони мақдунихоро нест карданд. Дар ақибгоҳ шӯришгарон бо сардории Спитамен аз паҳтуни лашкари Искандар ҳуҷум карда, ба аскарони ӯ як қатор зарбаи саҳт мезаданд. Спитамен лашкаргоҳи дар ҷойҳои гуногун гузаштаи Искандарро торумор карда, Марокандро ишғол мекунад. Мақдунихо мачбур мешаванд, ки дар қалъа пинҳон шаванд. Искандар ба ёрии онҳо як сипоҳи калон мефиристад.

сипоҳ – лашкар

мутеъ – ғулом

Мароканд – Самарқанди ҳозира

Диловарй зи ҳүшёр будан бувад,
Диловар сазои сутудан бувад.
Абулқосими Фирдавсӣ

Кӣ ба ватани қадимаи мо ҳучум кард?
Бо сардории кӣ ҳалқ бар зидди душман мечангид?
Аскарони Искандар чӣ кор мекарданд?
Онҳо дар кӯҷо пинҳон шуданд?

Сифатҳои матнро чудо **карда**, бо онҳо ҷумлаҳо нависед.
Бо сифатҳои зерин ҷумлаҳо тартиб дихед.
Хароб, вазнин, равшан, паст, кӯҳна, гафс, саҳт, хуб.

АЗ МАТН ЁФТАНИ СИФАТҲО

Мазмуни матни **дарси** гузаштаро ба хотир оред.

Хонед ва гӯед, ки ҷаро сари Спитаменро аз тилло соҳтанд.

СПИТАМЕН

Спитамен аз омадани душман ҳабардор шуда, аз шаҳр дур мешавад ва нишон медиҳад, ки гӯё қафо рафта истодааст. Лашкари душман аз қафои ўмеравад. Спитамен лашкари Искандарро ба ҷое мебарад, ки он ҷо қувваи ҳарбии душман **бомуваффақият** ҷанг карда наметавонад. Дар соҳилҳои дарёи Зарафшон Спитамен ба мақдуніҳо ҳучум карда, якчанд ҳазор аскари онҳоро несту нобуд месозад ва аз нав Марокандро ишғол мекунад.

Спитамен дар ҳама ҷо лашкаргоҳи душманро торумор кардан мегирад.

Ҳамин тарик, Искандар барои мутеъ кардани Суғд тақрибан се сол ҷанг карда, талафоти **зиёд** медиҳад.

Гузаштагони қадими тоҷик бо сардории марди қаҳрамон Спитамен барои истиқболи ватани худ ҳамин тарз мубориза мебурданд.

Чавонмардо, чавонмардй биомӯз,
Зи мардони ҷаҳон мардй биомӯз.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Искандари Мақдунӣ ба ҷаҳонро дар Ҳуқумати Спитамен ҳасад мебурд. Баъди аз тарафи ҳокимони ҳиёнаткори Суғд ба қатл расидани Спитамен Искандар бисёр афсӯс меҳӯрад, ки чунин шахсияти бузург ноодилона кушта шудааст.

(Мазмун аз «Тоҷикон»-и Бобоҷон Гафуров)

Бар ивази ба Спитамен ҳилоси беандоза доштанаш Искандар фармон медиҳад, ки сари ўро аз тилло созанд. Ин сари тиллой то охирин лаҳза бо Искандар буд. Танҳо пас аз маргаш онро ба Рим бурданд, ки то имрӯз дар яке аз осорхонаҳои шаҳри Рими Итолиё маҳфуз аст. Ин бозёфти бузурги миллӣ буда, натиҷаи ҷустуҷӯи нависандай тоҷик Ато Ҳамдам аст.

Спитамен лашкари душманро чӣ тарз фиреб дод? Барои чӣ?
Чангчанд сол давом кард?
Киҳо ба ҳалқ ва Спитамен ҳиёнат карданд?
Чаро Искандар аз марги Спитамен афсӯс хӯрд?
Сари тиллоии Спитамен ҳоло дар кучо маҳфуз аст?
Он аз тарафи кӣ ҷустуҷӯ шудааст?
Ба фикри шумо, одами ватандӯст чӣ гуна шахс аст?

Бо сифатҳои матн ҷумла тартиб дода, нависед.

Аз сифатҳои зерин қалимаҳоеро, ки маънии ватандӯстиро ифода мекунанд, ҷудо карда, нависед:

Ҷасур, далер, дурӯғгӯй, баодоб, шармгин, тарсончак, нотарс, бовичдон, бевичдон, ростгӯй, танбал, меҳнатдӯст, бевафо, озода.

Ду ҷумлаи охири матнро нависед.

Барои дўстон чонро фидо кун,
Валекин дўст аз душман чудо кун.
Абдураҳмони Ҷомӣ

АҲАМИЯТИ СИФАТ ДАР НУТҚ

- Медонӣ, Манижа, Мирзо Турсунзода кист? – пурсид Бежан.
- Албатта, медонам! Мирзо Турсунзода шоири машҳур ва Ҷаҳрамони Тоҷикистон аст.
- Падарам гуфтанд, ки Турсунзода ба кишварҳои дунё сафар карда, дўстони зиёд пайдо **кардааст**.
- Боре маро бародарам ба осорхонаи шоир бурд. Дар он ҷо роҳбалад ба мо гуфт, ки дар ин хона дўстони зиёди шоир меҳмон шудаанд. Шоир бо расми хуби тоҷикӣ **онҳоро қабул** мекардааст, – гуфт Манижа.
- Расми хуби тоҷикон чӣ гуна аст?
Инро касе медонад, ки шеъри Мирзо Турсунзодаро бихонад.
- Шеърро хонда, мисраъҳоеро, ки дар он **«расми хуби тоҷикон»** омадааст, нависед ва шарҳдигҳед.

ДЎСТОНРО ГУМ МАКУН

То тавонӣ, дўstonro гум макун,
Дўstonи меҳrubonro гум макун.

Дар ҷаҳон бе дўст будан мушкил аст,
Мушкилосонкункасонро* гум макун.

Дўстро аз дўст, ҷонам, фарқ кун,
Дўсти пайванди ҷонро гум макун.

Чашмаи илҳоми мо ҳалқасту бас,
Ҳалқи машҳури ҷаҳонро гум макун.

Зинати боғ аз гули ҳандон бувад,
Мисли гул ҳандонлабонро гум макун.

Дўст ояд, гарм дар оғӯш гир,
Расми хуби тоҷиконро гум макун.

Як замон кор аст, бигзору битоз,
Кори күтохро макун бар худ дароз!
Чаполиддини Румй

Халқи олам дұст бо мо гаштааст,
Ваҳдати халқи қағонро гум макун.
Mирзо Турсунзода

хандонлабон – одамоңи чехрахандон

мушкилосонкункасон – одамоне, ки дар
лаңзаи душвор ба ёрй меоянд

Ба фикри шумо, чи бояд кард, ки одам дұсташро гум нақунад?
Мисраи «Дұстро аз дұст, өнам, фарқ күн»-ро шархдиҳед.
Оё шумо дұсти өній доред?
Агар ҳа, қаро дұсттаноры өній мешуморед?
Дар мисраи охирин сұхан дар бораи чи меравад?
Боз дар кадом матнұо дар ин бора сұхан мерафт?

Хислатхой дұсттаноры нависед.
Ба зери калимахое, ки ба саволи **Чи хел? Чи гуна?** چавоб мешаванд, ҳат кашед.

Ба исмҳои зерин сифатхой мувофиқ ёфта, нависед.
Мұрча, духтар, калон, арча, кұча, писар, муаллим.

Ду мисраи аввали шеърро зебо нависед.

АҲАМИЯТИ СИФАТ ДАР НҰТҚ məktəb.tj

Аз шеъри дарси гузашта алмати исмҳои дұстон, чашма, гул, расмро нависед.

Сифатхо барои тасвири алмату хусусияти ашё ва хислати одамон истифода мешаванд. Сифатхо нутқи моро зебо мекунанд.

Чу роҳе гирифтӣ, марав бе рафиқ,
Ки аввал рафиқ аст вон гаҳ тариқ.
Носири Бухорӣ

Хотираҳоро дар васфи Мирзо Турсунзода хонед ва нависед. Хислатҳои Мирзо Турсунзодаро номбар кунед.

«Мирзо Турсунзода чун инсони комил, адиби забардаст, фарзанди номбардор, сарпарасти миллату адабиёти тоҷик, ҳомии сулҳ, сарояндай дӯстии ҳалқо, мураббии ғамҳори адибони ҷавон ангуштнамо буд, ангуштнамо мемонад».

Боқӣ Раҳимзода

Устод Мирзо Турсунзода ки бештари умраш дар сафар мегузашт, аз аҳвол ва таҳсили донишҷӯёни тоҷик гоҳ-гоҳ воқиф* ҳам мешуд. «Фарзандонам, – мегуфт устод, – аз донишманду соҳибхунарон бештар биомӯзед. Қасби пешгирифтаи шумо заҳмату ҷустуҷӯи пайвастаро талаб мекунад. Вақтро бехуда сарф накунед, ки ноаён ва тез мегузарад. Дӯстёбӣ низ ҳунар аст. Дӯstonи ҷонӣ, бохираду ҳунарманд қуввати дил мешаванд. Ба воситай шумо онҳо тоҷику Тоҷикистони азизро дӯст медоранд, эҳтиром мекунанд».

Абдулҳамид Самад

Мақолро шарҳ диҳед:

Дӯston ойинаи яқдигараанд.

Дар бораи дӯсти худ ҳикоя нависед. Онро ин тавр оғоз кунед:

Ҳоми дӯсти ман... аст.
Вай дар ... зиндағӣ мекунад.

Шеъри «Дӯstonро гум макун»-ро аз ёд кунед.
Шеърро сароед.

Ба ҳангоми барноиву кӯдакӣ
Ба дониш тавон ёфтан зирақӣ.
Абӯшакури Балхӣ

АҲАМИЯТИ СИФАТ ДАР НУТҚ

Матнро хонед ва хислатҳои Нусратулло Махсумро гӯед.

НУСРАТУЛЛО МАХСУМ

Замоне дар дехаи кӯчаке бо номи Чашмаи Қозӣ дар хонаи дехқон – амаки Лутфулло тифле ба дунё омад, ки Нусратулло ном гирифт. Нусратулло аз хурдӣ дар кори саҳро ба падар ёрирасон буд. Падар дар дил орзу дошт, ки ӯро омӯзонад. Ӯ Нусратуллоро ба масҷиди деха, назди мулло монд. Нусратулло акнун хонда метавонист ва хати зебое дошт. Устодаш ба ӯ забони арабӣ омӯзонд. Ӯ хондани осори классиконро*дӯст медошт. Ҳар шаб баъди тайёр кардани дарсҳо Нусратулло достонеро аз «Шоҳнома» қироат мекард.

Рӯзе Нусратулло ин байтро хонд :

Ҳама сар ба сар тан ба күштан диҳем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем.

Падар пиёлаи чойро ба дастурхон гузашта, ашки ҷашмонашро пок кард. Овози ларзону меҳрубононаи падар ба гӯши писар расид:

– Дидӣ, чӣ ҳел ниёғони мо барои ҳар қатраи обу ҳар порҷаи хоки Ватан чон фидо кардаанд. Онҳо миллати худро дӯст медоштанд. Ту ҳам бояд аз онҳо ибрат гирий!

Падар аз хурдсолӣ дар дили Нусратулло шӯълаи гарми меҳри Ватанро афрӯҳт. Вақте ҷавон байти зеринро хонд:

Тавоно бувад, ҳар ки доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад

Падар бо даст ишора кард, ки таваққуф* кунад.

– Шитоб нақун. Ба маъни шеъри шоир дикқат дех. Ҳадафи* шоирро фаҳмидӣ? Шоир меғӯяд, ки барои одам ду ҷиз заруртар аз ҳама ҷиз аст. Аввал ақл, баъд дониш. Ту бояд ҳонӣ, шахси тавонои миллат шавӣ, – меғуфт падар.

Аз ҳамон лаҳза дар дили Нусратуллои ҷавон ҳисси ватанпаратӣ, худшиносии миллӣ бедор шуд. Зиндагии вазнини мардуми дехаро дида соатҳо ба андеша фурӯ мерафт.

Бе азми дурусту саъти комил
Касро нашавад мурод ҳосил.
Саъдии Шерозӣ

Рӯзе падар Нусратуллоро ба наздаш даъват кард:
– Баъди ду-се сол туро бояд хонадор кунам, вале қудратам намерасад. Хуб мешуд, ки ба Фарғона рафта, каме кор кунӣ.

Нусратуллои чавон бо чанде аз ҳамдеҳагон ба Фарғона рафта, мардикорӣ кард. Баъд ба Қўқанд рафт. Дар он ҷо ба корхонае ба кор даромад, коргар шуд.

Дар Қўқанд дўстони зиёде пайдо кард, забонҳои русӣ ва ўзбекиро омӯҳт. Забономӯзи барои сайқал додани донишҳо ба Нусратулло дарҳои навро кушод. Ҳондани китобҳо бо забонҳои дигар ҷаҳони маънавии Нусратуллоро боз ҳам фароҳтар мекард. У акнун ҷаҳонро бо ҷашми дигар медид. Силоҳи ў донишу хирад буд. Дар дилаш орзуи беҳтар кардани зиндагии мардум рӯз то рӯз шӯъла мезад. Дастанчамъӣ беҳтар аз танҳо кор кардан аст. Ҳуди ў ҳамеша такрор мекард: «Мушт беҳтар аз ангушт аст». Нусратулло Махсум умри худро дар талоши ободӣ, зинда нигоҳ доштани миллат сарф кард.

Мачаллаи «Саҳар»

ҳадаф – мақсад

классикон – устодони барҷастаи адабиёти форсу тоҷик

таваққуф – бозистодан, дар ҷо нигоҳ доштан

Нусратулло чӣ тавр ҳонданро ёд гирифт?
Ӯ чӣ гуна ҳат дошт? Шумо ҳам ҳати зебо доред?
Ӯ ба кучо сафар кард?
Нусратулло қадом забонҳоро медонист?
Шумо қадом забонҳоро медонед?
Падар ба писарааш чӣ насиҳат мекард?
Нусратулло чӣ орзу дошт?

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки ибораҳои «ҳати зебо», «шӯълаи гарми меҳри Ватан», «шахси тавоно» доранд, нависед ва маънидод кунед.
Се ҷумлаи охири матнро нависед.

Агар ҳаст мард аз ҳунар баҳравар,
Ҳунар худ бигўяд, на соҳибҳунар.
Саъдии Шерозӣ

АҲАМИЯТИ СИФАТ ДАР НУТҚ

Мисраъҳои «Тавоно бувад, ҳар ки доно бувад...»-ро падари Нусратулло Махсум чӣ гуна маънидод кардааст?

Барои одам чӣ зарур аст? Бо он калимаҳо ҷумла нависед.

Бедор шудани ҳисси ватанпарастӣ, ҳудшиносии миллӣ чӣ маъно дорад?

Мазмuni суханонеро, ки дар бораи Нусратулло Махсумро гуфта шудааст, бо шеъри устод Рӯдакӣ муқоиса кунед.

Ӯ акнун ҷаҳонро бо ҷашми дигар медид. Силоҳи Ӯ донишу хирад буд. Дар дилаш орзуи беҳтар кардан зиндагии мардум рӯз то рӯз шӯъла мезад.

Ин ҷаҳонро нигар ба ҷашми хирад,
Не бад-он ҷашм, кандар Ӯ нигарӣ.
Ҳамчударёст в-аз нақӯкорӣ
Киштие соз, то бад-он гузарӣ.

Чор ҷумлаи охири матни «Нусратулло Махсум»-ро нависед.
Мазмuni онҳоро бо ҳикояи «Ангушт ва мушт» муқоиса кунед.

Ба исмҳои сутуни якум аз сутуни дуюм сифатҳои мувофиқ ёфта, нависед.

осмон	нарм
одам	садр
замин	бузург
барг	соғ
зимиистон	гарон
бор	арғувонӣ

Биё, то чаҳонро ба бад наспарем,
Ба қўшиш ҳама дasti некй барем.
Абулқосими Фирдавсӣ

Чумлаҳои зерини матнро нависед ва шарҳ дихед.
Забономӯй барои сайқал додани донишҳо ба Нусратулло дарҳои
навро кушод.
Дар дилорзуи беҳтар кардани зиндагии мардумро дошт.

ИМЛОИ СИФАТҲО

Шумо дар бораи Шириншоҳи Шотемур чӣ медонед?

Хонед ва хислатҳои Шириншоҳро гӯед.

ШИРИНШОҲИ ҚАҲРАМОН

– Бобошоҳ, – гуфт Шириншоҳ ба бародараш, – аҳволи хонадони мо бад мешаваду хуб не, ман барои ёфтани ризӯи рӯзӣ ба ўрдугоҳи* русҳо ба кор меравам.

– Майлаш, Шириншоҳ, дигар илоҷ нест, – гуфт Бобошоҳ.

Шириншоҳ дар ўрдугоҳи русҳо чор сол кор кард. Ўҳамон вақт дувоздаҳ-сездаҳсола буд. Афсарони рус диданд, ки ўбисёр бачаи ҳушёру зирақ аст. Маслиҳат карданд, ки Шириншоҳро барои хондан ба ягон ҷофиристанд.

Баъд ўро як афсари рус ба Тошканд бурд. Шириншоҳ дар Тошканд рӯзона меҳонду шабона кор мекард.

Ў ба камол расид. Бо дониши хубу кордонӣ ва зирақи ҳушёрий шӯҳратманд гашт. Шириншоҳро барои кордонию зеҳни хубаш ба Ҳукумати Туркистон даъват карданд. Чанд сол он ҷо кор кард. Таҷрибаи калон ҳосил намуд. Роҳбари кордон шуд. Соли 1925 ўро ба пойтаҳти Тоҷикистони азизамон – шаҳри Душанбе равон карданд. Он солҳо Душанбе обод набуд. Зиндагии ҳалқи тоҷик вазнин мегузашт. Шириншоҳ аз рӯзҳои аввал дар вазифаи роҳбар барои беҳтар шудани аҳволи ҳалқи

З-он пеш, ки аз ҷаҳон фурӯ монӣ фард,
Он беҳ, ки набоядат пушаймонӣ ҳ(в)ард.

Абӯали ибни Сино

тоҷик, обёрий кардани заминҳо, кишту кори зироату пахта шабу рӯз меҳнат мекард.

Дар Душанбе ва дигар шаҳрҳои қишиварамон бо маслиҳату дастгирии ӯ мактабҳои нав, донишкадаю омӯзишгоҳҳо соҳта шуданд. Шириншоҳи Шотемур барои ҳимояи миллати тоҷик ва сарҳадҳои Тоҷикистон азму талошҳои зиёд кардааст. Ӯро барои корҳои шоёнаш сазовори унвони Қаҳрамони Тоҷикистон донистанд.

Курбони Аламшо

ӯрдugoҳ – қароргоҳи лашкар

Чаро Шириншоҳ ба ӯрдugoҳи русҳо рафт?
Ӯ дар он ҷо чанд сол кор кард?

Барои чӣ Шириншоҳро ба Тошканд бурданд?
Бо маслиҳати Шириншоҳ қадом корҳо иҷро шудаанд?
Оё ӯ бо ин хислаташ шӯҳратёр гашт? Ҷӣ тавр?

Аз матн сифатҳоро нависед ва бо онҳо панҷтойи чумлаҳо тартиб дихед.

Ба имлои сифатҳо дикқат дода нависед.

Рӯз ба аҷом мерасид. Баландтарин қуллайи қӯҳи Арча ҳанӯз аз партави офтоб заррин метофт. Саидбек муддате ба рангҳои мухталифи он – аз зарди норинҷтоб то қабуди нофармон нигоҳ дӯхта, пай бурд, ки офтоб домани ҳудро аз он ҷо низ ноаён мекашад.

Фазлиiddин Муҳаммадиев

Ба сифатҳо исм ҳамроҳ карда нависед.

Намуна: зирақ – бачаи зирақ (Ҷӣ хел бача?).

Ғафс, борик, гарм, доно, ҷармин, танбал, кач, дур, наздик, ҷавон, моҳир, сафед, сурх, сабз, дароз, қӯтоҳ, паст, нав.

Ҳама чиз пирӣ пазирад, бидон,
Магар дӯстӣ, к-он бимонад ҷавон.
Абӯшакури Балхӣ

ИМЛОИ СИФАТҲО

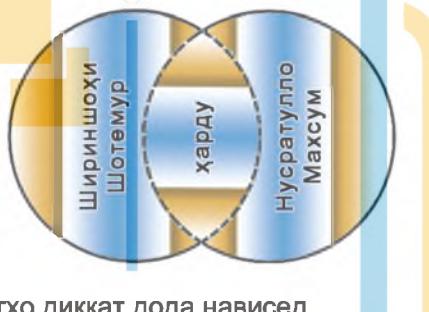
Матни “Шириншоҳ”-ро хонед ва ҳаёти Шириншоҳи Шотемурро бо ҳаёти Нусратулло Махсум муқоиса кунед. Ҷой монандӣ дар ҳаёти ҳар ду Қаҳрамони Тоҷикистон мебинед? Баён кунед.

Шириншоҳи Шотемур ба ҳалқӣ чӣ хизмат кардааст?

Ба андешаи шумо, Шириншоҳи Шотемур ва Нусратулло Махсум чӣ гуна хислатҳо доштанд?

Ба матнҳо нигоҳ карда, андешаатонро аз рӯйи ҷадвали зерин дар дафтар нависед.

Ба имлои сифатҳо дикқат дода нависед.

Қад-қади ҷӯйборҳо ва лаб-лаби киштзорҳо гулҳои хушрангу дилрабо: сурху сафед, зарду фирӯзӣ, почувардию сиёҳ ва ҷигариранг мерӯйиданду мешукуфтанд. Дар ҷарҳо ва саҳроҳо лолаҳои гуногунранги роғӣ мерӯйиданду мешукуфтанд. Вале онҳо ҳурду заиф ва умрашон кӯтоҳ буд. Барои ин ҳам мо онҳоро фақат тамошо карда, ба чиданашон ҷуръат намекардем.

Мирсаид Миршакар

Ба ҷойи нуқтаҳо сифатҳои мувофиқро нависед.

1. Меҳмонон дар хиёбонҳои ... и шаҳр мегаштанд.
2. Аниқ аз девори ... и ҳавлий ҳудро ба кӯча партофт.
3. Сафина куртай ... пӯшид.
4. Ман ҳӯроки ... ҳӯрдам.
5. Дар моҳи декабр одамон либосҳои ... намепӯшанд.

Агар шириннаво бошам, навои миллати хешам,
Агар ширинадо бошам, адои миллати хешам.
Лоик Шералай

ИМЛОИ СИФАТҲО

Хонед ва гӯед, ки ба хотири зирақии қӣ шоҳ аз гуноҳи дарбориён гузашт.

БОРБАД

Аҳли дарбори Хусрави Парвиз аз тарафи шоҳ борҳо ҳушдор* гирифта буданд, ки ба аспи дӯстдоштаи ӯ - Шабдиз муомилаи нек кунанд. Дарбориён медонистанд, ки ҳар касе, агар ҳабари беморӣ ё марги Шабдизро ба шоҳ расонад, кушта мешавад.

Борбад – ромишгари мумтози* дарбор, пештар ҳам дар бораи сифатҳои аспи шоҳ таронаҳои гуногун оғарида, онҳоро дар базмҳо меҳондааст. Аммо ҳамон рӯзе, ки Шабдиз ногаҳон бемор шуда вафот мекунад, барои аҳли дарбор ба рӯзи сиёҳ табдил мейёбад.

Ҳеч қадоме аз ақрабои шоҳ ҷуръат намекард, ки ба гӯши Хусрав ҳабари нохушро расонад. Ниҳоят ба ҳулосае меоянд, ки Борбад ин вазифаро бояд адо намояд.

Бо илтимоси дарбориён Борбад ба назди шоҳ ҳозир мешавад ва пас аз таомули расмии дарборӣ ба овозхонӣ шурӯъ мекунад. Дар мазмуни суруди Борбад нолаҳои ғамгин пайдо мешаванд, ки шунидани он шоҳро ба ҳаяҷон меорад. Ӯ дар ин лаҳза беихтиёр аз Борбад мепурсад: «Магар Шабдиз бемор шудааст?» Борбад ҷавобе нагуфта, оҳангера менавозад ва дар охир Борбад бо як мизроби танҳо рӯйи пардаҳоро меҳарошад. Хусрав ба фарёд меояд: «Чӣ магар Шабдиз мурд?». Борбад дар ҷавоб бо сари ҳам мегӯяд: «Шоҳам, ин ҳабарро ҳуди шумо маълум кардед!»

Ривоят мекунанд, ки пас аз шунидани ин достон шоҳ аз маҳорати Борбад ба ваҷд омада, аз гуноҳи дарбориён гузаштааст.

Аслиддин Низомов

maktab.tj
ҳушдор – огоҳӣ, таъқид
ромишгари мумтоз – навозандай машҳур

Аз чӣ дарбориён метарсиданд?
Борбад барои чӣ назди шоҳ рафт?
Шоҳ чӣ тарз аз марги аспаш ҳабар ёфт?

Аз матн сифатҳоро нависед ва ба онҳо савол гузоред.
Бо сифатҳои навиштаатон ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Зи доноён бувад ин нукта машхур,
Ки дониш дар кутуб, доност дар гӯр.

Абдураҳмони Ҷомӣ

Чумлаҳоро нависед. Ба ҷойи нуқтаҳо сифатҳои мувоғикро гузоред.
1. Духтарон либосҳои ... ба бар карданд. 2. Муҳандисон ба соҳтмони нерӯгоҳи ... Рӯғун сар карданд. 3. Хонандагон бо компьютерҳои ... кор карданро меомӯзанд. 4. Ғуфрон дар қатори хонандагони ... дар озмун иштирок намуд.

ИМЛОИ СИФАТҲО

- Бежан, қадом асбобҳои мусиқиро медонӣ? — пурсид Манижа.
- Рубоб, дойра, най, — ҷавоб дод Бежан.
- Танбӯрро медонӣ? — боз савол дод
Бежан китғ дар ҳам қашида, гуфт:
- Не, Манижа, намедонам.
- Шумо - чӣ, бачаҳо, танбӯрро медонед?
Ин чӣ гуна асбоби мусиқӣ аст?

Хонед ва истеъодди Фазлиддин Шаҳобовро гӯед.

ФАЗЛИДДИН ШАҲОБОВ

Ҳофиз, танбӯрии беназир*, донандаи бузург ва устоди «Шашмақом», оҳангсоз ва мусиқишинос Фазлиддин Шаҳобов соли 1911 дар шаҳри Бухоро таваллуд шудааст. Падараш марди фозил* ва донишманд аз синни хурдсолӣ ба тарбия ва дониши писар аҳамияти маҳсус додааст. Ҳанӯз дар рафти таълим дар Бухоро ва Самарқанд истеъодди мусиқии ў босуръат сайқал меёбад. Зеҳни тези мусиқӣ ба ў имкон медиҳад, ки дар муддати кӯтоҳ танбӯру дуторнавозӣ ва сарояндагиро аз устодони хунар омӯзанд, миқдори зиёди оҳангҳои «Шашмақом» ва сурудҳои ҳалқиро аз бар кунад. Фазлиддин Шаҳобов яке аз муаллифони сабти нотавии «Шашмақом» аст. Худи ў гуфтааст: «Тавассути сабти адвор (нота) «Шашмақом»-ро садҳо ҳазорон одамон аз худ карда метавонанд, оҳангсозон онро дар асарҳои худ истифода мебаранд». Соли 1991 ба Ансамбли ҳофизон – шашмақомхонони Кумитаи радио ва телевизиони Ҷумҳурии Тоҷикистон номи Фазлиддин Шаҳобов дода шуд.

Фарогат Азизова

То накунй чойи қадам устувор,
Пой манеҳ дар талаби ҳеч кор.
Низомии Ганчаев

**фозил – донишманд, доно
танбӯрии беназир – танбӯрнавози бемислу монанд**

Фазлиддин Шаҳобов кист?

Дар бораи «Шашмақом» чӣ медонед?

Ба қадом ансамбл номи Фазлиддин Шаҳобов дода шудааст?

Аз матн сифатҳоро ҷудо карда нависед.

Ба исмҳои зерин сифатҳои мувофиқро ёфта, нависед.

Суруд, оҳанг, рубоб, дойра, мошин, асбоб, модар.

Имло: дуторнавоз, дуторнавозӣ, танбӯрии **беназир**, марди **фозил**, истеъодди мусиқӣ, сурудҳои халқӣ.

АЛОҚАИ СИФАТ БО ИСМ

Аломатҳои исмҳои зеринро номбар қунед ва нависед.

Чашм, нон, кӯҳ, хона, гул, чома, гелос.

Намуна: чашм – чашми сиёҳ, ...

Сифат бо исм бо ёрии бандаки изофии -и алоқаманд мешавад. Мисол: мӯй – мӯйи дароз.

– Дирӯз ман дар **боги** назди Опера ва балети ба номи Садриддин Айнӣ бо дӯstonам сайр намудам, – хушҳолона ба Манижа ҳабар дод Бежан.

– Маънои **театр**, **опера** ва **балет** чист? – пурсид Манижа.

– Театр ҷоест, ки ҳунармандон дар саҳна бо сухан, суруд, ҳаракат ва рақс воқеаҳои зиндагиро ба тамошобинон намоиш медиҳанд.

Балетро наҳод надонӣ? Балет он аст, ки ҳунармандон дар саҳна бе сухан, танҳо бо рақсу мусиқӣ ва ҳаракатҳояшон фикру андеша ва муносибатҳои худро бо ҳамдигар ифода мекунанд. Рақкосаи балетро балерина мегӯянд. Биё, беҳтараш дар бораи балерина аз матни зерин маълумот пайдо мекунем.

Бе мураббӣ нашавад ҳеч касе соҳибном,
Сангро мекунад афлок ақиқи ямани.*
Сайидоу Насафӣ

Хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи кӣ меравад.

ОРЗУИ МАЛИКА

Мурод – додари Малика Собирова ба ёд меорад: «Маликаи мо духтари хеле хоксор ва хушчақчақ буд. Ману падару модарамонро дӯст медошт ва эҳтиром мекард». Мурод аввалин тамошобини Малика буд. Ҳар гоҳ ки онҳо дар хона бе падару модар мемонданд, Малика дар назди додаракаш рақс мекард. Мурод бошад, бо дастакони хурдакаки худ чапакзанӣ мекард. Дар он вақт Малика 9-сола буду Мурод 2-сола.

Соли 1952 муаллимони омӯзишгоҳи рақси шаҳрии Ленинград ба Душанбе омаданд. Онҳо меҳостанд, ки духтарону писарони лаёқатмандро барои таҳсил ба шаҳри Ленинград баранд. Намояндагон ба хонаи Малика омаданд. Он вақт Малика дар синфи 4-ум меҳонд. Онҳо аз падару модари ӯ хоҳиш намуданд, ки духтарашонро ба омӯзишгоҳи рақси Ленинград фиристанд.

«Чӣ хел ман духтари ягонаи худро ба ин қадар ҷойи дур мефиристам», – рад намуд модар. Баъд аз рафтани намояндагон Малика аз модараш бисёр илтимос намуд, ки ба ҳондани ӯ розӣ шавад. Аз байн ду-се рӯз гузашт ва ҳамон намояндагон боз омаданд.

«Малика ояндаи дурахшон дорад», – гуфта аз модар ҳоҳиш карданд, ки ба бурдани Малика розӣ шавад. Эҳтимол*, аз зориҳои худи Малика бошад, ки дили модар нарм шуд. Худи ӯ духтарашро ба Ленинград бурд.

Малика нӯҳ сол он ҷо таҳсил намуд ва фақат дар дил орзу мекард, ки дар саҳна рақсад. Дар натиҷаи машқҳо Малика дар як муддати кӯтоҳ нисбат ба дигарон хеле пеш рафт. Дар чордаҳсолагӣ орзуяш амалӣ гашт. Ба вай супориш доданд, ки дар балети Чайковский «Шелкунчик»* нақши Машаро ичро кунад. Баъд аз баромади шогирдаш дар саҳна устоди Малика барояш зоча (шелкунчик)-ро тӯхфа мекунад.

Эҳтимол – гумон, тахмин, шояд

Шелкунчик – номи асари мусиқӣ: ҷонварак, суворак

Ақиқ – навъе аз сангҳои қиматбаҳо, ки дар кишвари Яман ҳосил мешавад

Рақси ту гар сабки эъчоз аст дар рўйи замин,
Пеши ман як сабки эъчоз аст сўйи осмон.
Лоиқ Шералӣ

Киҳо ба хонаи Малика омаданд?
Онҳо чӣ меҳостанд?
Чаро модари Малика аввал ба сафари ўрозӣ нашуд?
Малика Собирова чӣ гуна шахс буд?
Малика нақши киро иҷро кард?

Аз матн сифатҳоро бо исмҳои алоқамандашон нависед.
Воситай алоқамандии исму сифатро нишон дихед.
Намуна: **духтари хоксор.**

Давоми матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

АЛОҚАИ СИФАТ БО ИСМ

СИТОРАИ ДУРАХШОН

Дар осмони санъати тоҷик рақкосаи соҳибистеъдод ва писандидай ҳалқ Малика Собирова чун ситораи роҳнамо дурахшон шуд. Аз Амрико то Япония, аз Эрон то Швейцария ўро ба сафарҳои ҳунарӣ тақлиф мекарданд. Малика концертҳои худро аз балети «Лайли ва Мачнун» ва «Гул кун, Тоҷикистон» оғоз мекард. Ўниҳоят дӯст медошт, ки намоишномаҳои миллиро дар дигар мамлакатҳо нишон дихад.

Ҳар як баромади Малика Собирова дар саҳна ба иди бошукуҳи санъат мубаддал мегардид. Тамошобине, ки баъд аз воҳӯй бо ҳунарпеша толори театрро тарқ мекард, бо табъи хушу ҷеҳраи кушода аз театр мебаромад. Ўметавонист дили одамонро тасхир кунад. Ана дар ҳамин буд санъати зебои ў.

Холо дар пойтахти Тоҷикистон мактаб-интернати мусиқӣ ба номи Малика Собирова гузошта шудааст, ки дар он дуҳтарақону писаракони боистеъдод нозукиҳои санъати мусиқиро меомӯзанд. Шояд рӯзе аз байни онҳо ҳам ситораи дурахшоне ба монанди Малика дар осмони санъати балети тоҷик пайдо шавад.

Маҳмадов Алихон

дурахшон – тобон

Ҳеч ганче нест аз фарҳанг беҳ,
То тавонӣ, рӯй бар ин ганҷ неҳ.

Абӯабдӯллоҳи Рӯдакӣ

Малика ба қадом давлатҳо сафар кардааст?
Консерти худро аз қадом балетҳо оғоз мекард?
Санъати зебои ўдар чӣ зоҳир мешавад?
Барои чӣ ӯро ситораи дурахшон мегӯянд?
Оё мо Малика Собироваро шахси обрӯманди диёрамон гуфта мегӯянд? Чаро?

Ибораҳоеро, ки сифат доранд, аз матн ёбед ва нависед.
Воситаи алоқаи онҳоро нишон дихед.

Аз руий намуна эълони намоишномаро нависед.

Эълон.
*Рӯзи 5 декабри соли
2012, соати 14:00 дар таҳори
театри лӯхтак намоиш-
номаи „Хӯруси широк“
даргузор мешавад
Марғамат да намоиш!
Маъмурияти театри*

Чавобҳои дурустӣ мувофиқи саволҳои ҷадвал гузоред:

1. Балет чист?

а. Намоише, ки дар он
месароянд

2. Опера чист?

б. Намоише, ки дар он ба
воситаи забони рақс ҳисси-
ётро ифода мекунанд

3. Раққосай балет чӣ ном
дорад?

в. Ситора

4. Ҳунармандеро, ки бисёр
машҳур мегардад, ба чӣ мон-
нанд мекунанд?

г. Балерина

Гарчи беовоз мерақсай, ба гүш овози туст,
Пардаи дил, пардаҳои чашм пойандози туст.

Лоик Шералӣ

АЛОҚАИ СИФАТ БО ИСМ

– Манижа, бин, дар ин саҳифа шеъри «Нарав, қуи сафеди ман!» оварда шудааст. Чаро шеър чунин ном гирифта бошад? – ҳайрон шуда пурсид Бежан.

– Биё, беҳтараш аз устод пурсем, – гуфт Манижа.

– Вақте ки шоир Мӯъмин Қаноат рақси Малика Собироваро аз балети «Кӯли қувон» тамошо мекунад, дар ўтаассуроти ачибе пайдо мешавад ва ин шеърро эҷод менамояд, – ҷавоб дод устод.

Шеърро ифоданок хонед.

НАРАВ, ҚУИ САФЕДИ МАН!

Навоҳо об мегардад,
Ба рӯйи саҳна мерезад,
Садо аз мавҷҳои реза меҳезад.
Ба нарми қуи зебое
Ба рӯйи мавҷ обӣ шуд,
Ба пояс зарраҳо ҳавзи гулобӣ шуд.
Гаҳе аз нармрафторӣ
Гуле дар об мегардад,
Гаҳе дар гирди худ гирдоб мегардад.
Зи рақси қуи афсунгар
Ҳазорон ҷашмҳо чун ҳавзи пуроб аст,
Дар он ҷо ҳур* мерақсад,
Ба дилҳо ҷӯр мерақсад,
Даруни дидроҳо чун нур мерақсад.
Нарав, эй лаҳзаи ширин,
Машав ҳомӯш, эй оҳанг.
Ки умри бебаҳоям меравад аз чанг!
Нарав, қуи сафеди ман,
Макун афсонаам вайрон,
Ки ширин аст ин афсонаат, ҷонон!

Мӯъмин Қаноат

lumkab.tj

Ба олам шоирон соҳибзабонанд,
Зи лутфи хеш гавҳар мефишонанд.

Рогиби Самарқандӣ

хур – парӣ, фаришта

**ку – навъи паррандаи калончуссай
гардандароз, ки дар зебой машҳур аст**

Шоир рақкосаро ба чӣ монанд кардааст?
Рақкоса чӣ гуна нақши куро ичро кардааст?
Рафтори ку дар саҳна чӣ хел аст?
Шумо ҳам рафтори паррандаҳоро мушоҳида мекунед?

Шеърро аз ёд кунед ва ифоданок хонед.

Аз матн ибораҳоеро, ки аз исму сифат соҳта шудаанд, нависед ва ба онҳо савол гузоред.

АЛОҚАИ СИФАТ БО ИСМ

Шеъри «Нарав, куи сафеди ман!»-ро бори дигар хонед.
Ба калимаҳои ишорашуда савол гузашта, онҳоро аз рӯйи ҷадвали зерин ба дафтар нависед.

ИСМ	СИФАТ
...	...
...	...

Бо сифатҳои дар ҷадвал навишта аввал ибора, баъд ҷумлаҳо тартиб дихед.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳои ҷойдоштаро якҷоя ислоҳ намоед.

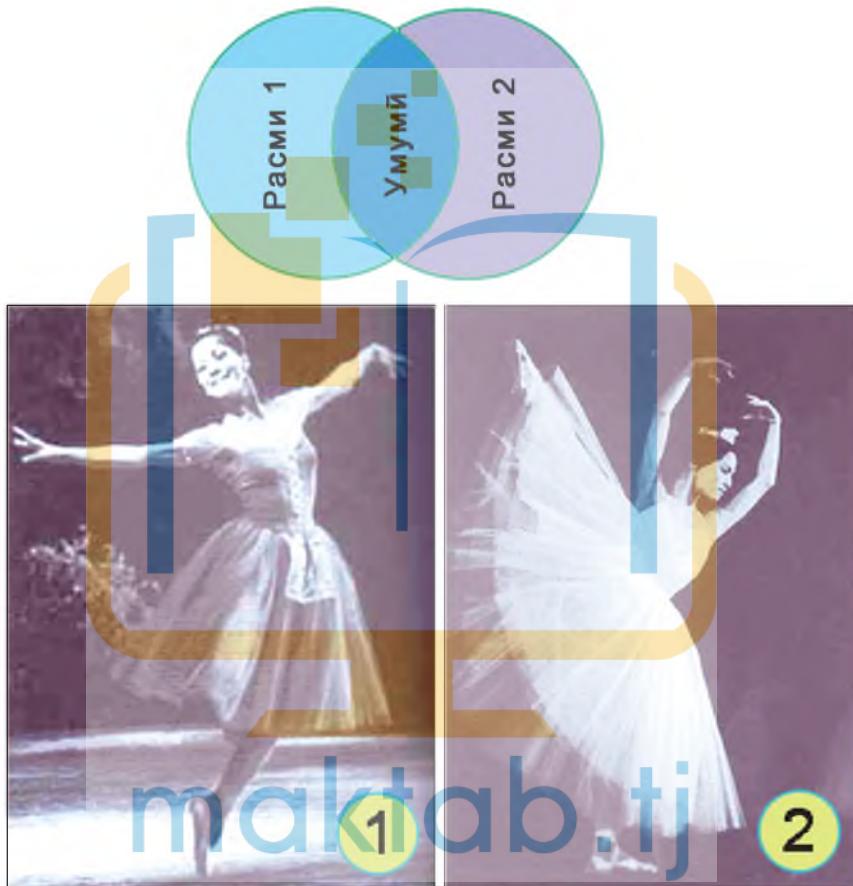
Се мисраи охири шеърро нависед.

Бикүш, то ба каф орӣ калиди вучуд,
Ки беталаб натвон ёфт гавҳари мақсуд.

Камоли Ҳуҷандӣ

Расми 1-умро бо расми 2-юм муқоиса намоед. Мушоҳида кунед, ки табъи балерина дар расми 1-ум чӣ хел аст? Дар расми дуюм – чӣ?

Ба андешаи шумо, Малика аз чӣ хурсандӣ мекунад? Нависед.

Намуна: Ӯ имрӯз баҳои панҷ гирифтааст.

Малика аз чӣ ғамгин аст? Нависед.

Намуна: Имрӯз кабӯтари ӯ аз лонааш намебарояд.

Халқи точик теги чонбахшои Синоро гирифт,
Теги чонбахшои Сино рўйи дунёро гирифт.
Бозор Собир

АЛОҚАИ СИФАТ БО ИСМ

- Бежан, хоҳарам – Муҳиба дар оянда табиб шудан меҳоҳад, – гуфт Манижа.
- Вай меҳоҳад монанди Ибни Сино табиби номдор шавад? – пурсид Бежан.
- Бале, хоҳарам орзу дорад, ки монанди Сино табиби бисёр машхур шавад, – ҷавобдод Манижа.
- Дар тамоми дунё Синоро мешиносанд. Дар ҷаҳон бо номи Авитсена машхур аст, – гуфт Бежан.

Хонед ва гўед, ки Абӯалӣ ибни Сино чӣ тавр илм омӯхтааст.

АБŪАЛӢ ИБНИ СИНО

Фарзанди фарзонаи* халқи точик Абӯалӣ ибни Сино соли 980 дар деҳаи Афшана, ки яке аз деҳаҳои бузурги атрофи Бухоро буд, зода шудааст. Соли 986 оилаи Ибни Сино ба Бухоро кӯчид ва дар ин ҷо ў ба таҳсили илм оғоз кард. Ҳуди ў менависад: «Баъд ба Бухоро кӯчида омадем ва маро назди муаллими Қуръон ва муаллими адаб гузоштанд. Ҷун ба даҳсолагӣ расидам, Қуръон ва бисёре аз адабро аз бар кардам».

Вай дар назди устодони машҳури замонаш таҳсили илм карда, ба поҳои баланди он расидааст. Илми риёзири* назди марди сабзафурӯш омӯхтааст. Абӯалии Сино дар омӯзиши дониш аз шогирдоне буд, ки устодонашро дар ҳайрат гузоштааст. Ў барои донишманди тавоно шудан бештар мустақилона илм омӯхтааст.

риёзӣ – математика
фарзона – оқил, донишманд, ҳаким

Бо бузурге, ки илм ёр шавад,
Дар бузургй яке ҳазор шавад.
Камолиддини Биной

Абӯалӣ ибни Сино дар күчө таваллуд шудааст?
Илми риёзири дар назди кий омӯхтааст?
Барои донишманди тавоно шудан чий корхо кардааст?
Оё шумо ҳам мустақилона илм меомӯзед?

Ба имлои ин номҳо диққат дижед: Абӯалӣ ибни Сино, Ибни Сино.

Ба чойи нуқтаҳо ибораҳое нависед, ки исму сифат дошта бошанд.

1. Мавзуна дар ошхона..... мепазад.
2. Дар..... одамон бисёр об менӯшанд.
3. Дар рӯйи мизи Рустам се ..... буд.

Ду ҷумлаи охири матнро нависед.

АЛОҚАИ СИФАТ БО ИСМ

Хонед ва гӯед, ки Сино ба қадом забонҳо шеър менавишт.

ТАБИБ, ОЛИМ ВА ШОИРИ ТАВОНО

Охирин илме, ки Сино омӯхтааст, илми тиб буд. Дар ин бора ӯ чунин гуфтааст: «Сипас ба илми тиб рағбат кардам. Илми тиб аз илмҳои душвор нест, бинобар ин дар андак муддат дар он ба дараҷае забардаст шудам, ки ҳоҳишмандони тиб илми тибро назди ман ба омӯхтан оғоз карданд ва парастории беморонро ба ӯҳда гирифтам».

Ибни Сино то 17-солагиаш тамоми илмҳои замонаашро аз бар кард ва чун олими баркамол шинохта шуд. Якчанд усулҳои ҷарроҳӣ, аз он ҷумла, табобати баромадани устухони пайванди китф, усулҳои дӯхтан ва бастани заҳмро ихтироъ кардааст. Ӯ аввалин бор ҷангаке барои майда ва берун кардани сангӣ гурда соҳтааст. Аввалин сӯзандоруро аз нуқра Ибни Сино соҳтааст, ки ба воситай он духтури соҳибтаҷриба ба доҳили заҳмҳо доруро мегузаронид.

Ибни Сино на танҳо **табиб** ва **олим**, балки **шоири тавоно** низ буд. Вай ба ду забон – тоҷикӣ ва арабӣ шеър менавишт.

Мамадшо Илолов

Дидаи чони Буалӣ Сино,
Буда аз нури маърифат бино.
Анварии Абӯвардӣ

Охирин илми омӯхтаи Сино қадом илм буд?
Ибни Сино чиҳоро аввалин бор сохтааст ва ихтироъ кардааст?
Барои сазовори ифтихори миллати тоҷик шудан чӣ кор бояд кунед?

Исмҳоро ба сифатҳо мувоғиқ гузашта ибора созед.
Духтур, фарзанд, донишманд, олим, деҳаҳо, пояҳо.
Баланд, баркамол, бузург, фарзона, тавоно, соҳибтаҷриба.

Калимаҳои ишорашударо муқоиса кунед ва шарҳ дигъед.

Се ҷумлаи банди дуюми матнро нависед.

ПАСВАНДҲОИ СИФАТСОЗИ -Ӣ, -ИН, -ГИН

Маҳфили адабӣ, маҳфили ҳаваскорони санъат, маҳфили «Дастони моҳир» ва «Қадбону», маҳфили...
Дар ин гуна маҳфилҳо киҳо иштирок мекунанд ва барои чӣ?

Хонед ва мазмуни матнро нақл кунед.

МАҲФИЛИ РӯДАҚӢ

Рӯдакӣ рӯйи бистари **маҳмалин**, тоқии **бадаҳшӣ** дар сар, дар тан пироҳани сафеди **карбосӣ**, ки гиребонаш шерозаи **нақшин** дошт, менишаст. Дар пешаш **сандалӣ**, рӯйи он ҷойники **мисин** ва пиёлаҳои **чинӣ**. Аввали рӯз буд. Паррандагон дар боғ бекарорӣ **мекарданд**. Рӯйи суфа дарахти сада соя меандоҳт. Аз тарафи чап ҳавз буд, ки обаш мавҷ мезад. Қанори суфа ва атрофи ҳавз гулзор буд. Дар шоҳи сада, даруни қафасе ду тӯти гоҳ-гоҳ садо бароварда, аз ҳузури хеш Рӯдакиро огоҳ мекарданд. Ин боғро вазири аъзам Балъамӣ ба Рӯдакӣ тӯхфа карда буд. Он вақт ҷондӯши дарахти пир дошту об кам меомад. Рӯдакӣ ҷӯйи нав қанд. Об овард. Ниҳолҳои босамар шинонд. Ҳавз қанд, суфа бардошт. Ҳонаи истиқомат соҳт. Ваҳте ки ҳавои Бухоро гарм мешуд, ба боғ меомад, то фасли ҳазонрез зиндагӣ мекард. Ҳавои шаҳр вазнин, ҳавои боғ форам буд. Табъаш ин ҷо күшода мешуд. Рӯдакӣ қалам ба даст гирифт, хост

Рұдакӣ аввал касе буд, ки ба тартиб додани
девони сухан пардохт.
«Хизонаи омира»

қасидаи нотамомашро давом диҳад. Ба гӯшаш садои най расид. Ба садо
мутаваҷҷеҳ шуд*. Оҳанг хеле форам буд.

мутаваҷҷеҳ шуд – дикқат дод

Рұдакӣ дар кучо нишаста буд?
Ӯ дар боғ чӣ кор кард?

Аз банди аввали матн калимаҳои ишорашударо дар дафтар дар ду
сүтун нависед.
Кадом ҳиссаҳо якхелаанд?

- Й	- ИН
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Пасвандҳои -й, -ин, -гин пасвандҳои сифатсозанд. Дар
охири исмҳо омада сифат месозанд.

Калимаҳоеро фикр карда нависед, ки пасвандҳои -й, -ин, -гин
дошта бошанд.

Бо ин калимаҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ шахси меҳнатдӯст будаанд.

Банди дуюми матнро хонед ва амалҳои Рӯдакиро ёфта, нависед.

Дар кадом маврид (кай) ба гӯши Рӯдакӣ овози най расид?

- A) ҳангоме ки ҷӯйи нав меканд
- B) ҳангоме ки қалам ба даст гирифт
- C) ҳангоме ки ба боғ даромад
- D) ҳангоме ки навиштани қасидаро ба охир расонд

Се ҷумлаи охири матнро нависед.

Бо дода қаноат куну бо дод бизай!
Дар банди такаллуф машав, озод бизай!
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

ПАСВАНДҲОИ СИФАТСОЗИ -И, -ИН, -ГИН

Дарси гузаштаро ба ёд оред.

Ба фикри шумо, найро кӣ менавохт?

Оё Рӯдакӣ ҳам най навохта метавонист?

Давоми матнро хонед ва бо пешӯйии худ муқоиса кунед.

II

Пас аз лаҳзае шогирдаш Мачд ва Башорат ба суфа наздик шуданд. Башорат ҳашт сол дошт. Ӯ давида ба назди Рӯдакӣ омад.

— Бобо, устод Мачд ба ман най сохтаанд. Бинед, чӣ гуна зебост.

Рӯдакӣ найро ба даст гирифт, аз назар гузаронд. Мачд гуфт:

— Башорат меҳоҳад, ки наяшро ба шумо нишондиҳад. Бисёр бекарорӣ кард.

— Башорат нури дидай бобост. Найи зебо ва хубе будааст.

— Устод Мачд найро аз корвони ҳиндӯҳо хариданд.

Рӯдакӣ найро ба лаб монд ва каме навохт.

— Оҳ, садояш ҳам хуб будааст. Каний, набераи чон, навоз!

Башорат найро аз дasti Рӯдакӣ гирифта, ба лаб гузошта, ба сӯйи Мачд нигарист. Мачд ба ӯ ишора кард, ки навозад. Чанд лаҳзае навохт. Мачд ба Башорат гуфт:

— Меравем, азизам, бобо кордоранд. Халал мерасонем.

Башорат ба бобояш нигарист:

— Бобо, ман калон шавам, мисли шумо шеър менависам.

— Илоҳо, фариштаи баҳт ёрат бод, — даст ба рӯй кашид Рӯдакӣ. Башорату Мачд ҳам даст ба рӯй бурданд.

— Бобо, — гуфт Башорат, — ман дар хобам фариштаҳоро мебинам.

— Илоҳо, фариштаҳо нигаҳбонат бошанд, — гуфт Рӯдакӣ ва ба Мачд рӯй овард:

Хунар ҷӯ зон, ки дар ақл ӯ нақутар,
Чӣ бошӣ дар замони толиби зар?
Носири Ҳусрав

– Найи мисини маро биёр!

Маҷд аз паси овардани най рафт. Башорат ду дасташро ба гардани
Рӯдакӣ ҳалқа кард, аз рухсораҳояш бӯсид.

– Бобо, ман вақте калон шавам, мисли шумо шеър **мехонам**.

Башорат чӣ орзу дошт?
Шумо чӣ орзу доред? Баён кунед.

Ба калимаҳои ибораҳо саволи мувоғиқро гузоред. Фарқи онҳоро
гӯед.

Монанди инҳо ҷандиҳои ибораи дигар созед.

найи мисин

найи зебо

Гуфтугӯйи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва Башоратро аз рӯии нақш
хонед.

Ба расмҳои зерин нигоҳ карда, ибораҳо нависед.
Масалан: мӯза – мӯзай ҷармин

Түй пирам, түй тадбири пирам,

Дуоям кун, дуоятро бигирам.

Лоиқ Шералү

ПАСВАНДХОИ СИФАТСОЗ

Исмҳои сутуни якумро бо сифатҳои сутуни дуюм мувофиқа кунед ва ибораҳои ҳосилшударо нависед.

хона	коғазӣ
соат	оҳанин
дарвоза	сангин
гул	деворӣ

Кисми аввали матнро ба хотир оред.
Гӯед, ки найи Рӯдакӣ аз чӣ сохта шуда буд.
Чаро ин тавр фикр меқунед?

Давоми матнро хонед ва гӯед, ки найроба Рӯдакӣ кӣ тӯхфа карда буд?

– Набераи чон, умеди ман аз ту ҳамин аст. Медонӣ, Башорати чон, барои шоир шудан ту бояд китоби бисёр хонӣ, шеър азёд донӣ, одоби хуб дошта бошӣ, ҳамаи асбобҳои мусиқиро навозӣ.

– Бибиям ба ман шеър ёд медиҳад, ҳамроҳи устод Мачд уд менавозам.

– Кори хубе меқунед.

Мачд баргашт. Рӯдакӣ найро аз дасти ў гирифта, аз ғилоғи ҷармӣ бароварда, бо дастмоле, ки канори сандали мейстод, пок кард.

– Ана, набераи чон, ин найро Касро ном дарвеше ба ман тӯхфа карда буданд. Солҳост, ки ўро надидаам. Ман ин найи табаррукро ба ту мебахшам. Парвардигорам тавоной ва хушбахтиат ато кунад. Бигиру бинавоз, мисли ман пир ки шудӣ, ба набераат тӯхфа кун, – ба Мачд нигарист.

– Сарамон сафед шуд, вале кам шогирд тарбия кардем. Ин сарзамин ба тарбияни донишмандон ва ҳунармандон мӯҳтоҷ аст. Инсониятро ақлаш ба сўйи биҳишт мебарарад, на ибодатҳои кўр-кўронга.

Гар сарй ёбад ба олам кас ба некүшоири,
Рұдакиро бар сари он шоирон зебад сарй.
Рашидии Самарқандай

Башорат найро аз дасти бобояш гирифта, гуфт:

- Бобо, най навозам?
- Навоз, – гуфт Рұдакій.

Ангуштони күчаки Башорат рўйи хонаҳои най чо гирифтанд, ў чаш-монашро нимпүш кард ва оҳиста ба най даме сар дод. Най, гўё ки ҳамин бодро интизор буд, садо баровард. Ангуштон ба ҳаракат даромаданд. Лунчҳои Башорат дамиданд. Ба чехрааш сурхӣ дамид. Ўзуд ҳавои найро ба танзим даровард. Садо форам баромад.

– Устод Рұдакій шахси меҳрубону ғамхор будаанд, – гуфт Манижа.

Бачаҳо, шумо чий фикр доред? Ҳислатҳои Рұдакиро аз қадом ҷумлаҳо муайян карда метавонем. Он ҷумлаҳоро хонед.

Ба қалимаҳои ибораҳо саволи мувофиқро гузоред.

Фарқи онҳордо гўед.

Ба инҳо монанд ҷондид ибораи дигар созед.

ғилоғи ҷармӣ

канори сандалӣ

Ба зери сифатҳои пасванддор ҳат кашед.

Хидматгор дар табақи сағолин палав овард. Равшан дар қосаҳои чинӣ шири гарм овард. Шунавандагон аз шеъри рангину сухани намакини шоир ҳаловат бурданд.

Сотим Улуғзода.

Ба қалимаҳои тирамоҳ, дашт, баҳор, барф, ҳалқ, даст, қоғаз, давлат пасванди –й илова карда, қалимаҳои нав созед. Гўед, ки қалимаҳои ҳосилшуда ба қадом савол ҷавоб мешаванд?

Масалан: давлат – давлатӣ (Чий хел?), ...

Ду ҷумлаи аввали ин қисми матнро нависед.

Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон

Бартар аз дидори рӯйи дӯстон.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

ПАСВАНДҲОИ СИФАТСОЗ

Давоми матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

IV

Хидматгор назди суфа пайдо шуд. Ду даст пеши бар истод. Башорат навохтанро бас кард.

— Устод, иҷозат ҳаст, арз қунам? — гуфт хидматгор.

— Бале, бифармоед.

— Пирамарде омадааст, меҳоҳад шуморо бинад. Рӯдакӣ аз ҷой ҳест.

Рӯйи коғазҳои парешон китобе гузошт, то онҳоро шамол пароканда накунад. Аз суфа фуромад.

— Аҷабо, ин боз дарвеш Касро набошанд?

— Қӣ гуфтед, устод? — пурсид Мачд.

— Дарвеш Касро. Ин найи мисинро дар ҷавониям ба ман тӯҳфа карда буданд ва гуфта буданд, ки ҳар вақте найро навозӣ, ман ҳозир мешавам, — ба хидматгор ишора кард.

— Ӯро ин ҷо биёр!

Хидматгор дарвеш Касроро овард ва худ таъзим карда, пас рафт. Мӯйи сари дарвеш сап-сафед шуда, ба китғояш мерасид. Дар даст асо дошт. Ӯ ба сӯйи Рӯдакӣ бағал кушода, гуфт:

— Дуруд ба шоҳи шоирон, паём ба нерӯи хирад ва бӯстони адаб — Рӯдакии Самарқандӣ.

— Оҳ, ман киро мебинам! Ҳамеша ба хобам медаромадед. Парвардигор шуморо ба ҳузури мо фиристод. Ҳозир ёди шумо мекардем. Ҷӣ ҳушбахтие, чӣ саодате!

Касро:

— Замона панде озодвор дод маро,

Замона, чун нигарӣ, сар ба сар ҳама панд аст.

Ба рӯзи неки касон, гуфт, то туғам нахӯрӣ,

Басо касо, ки ба рӯзи ту орзуманд аст.

Замона гуфт маро: «Ҳашми хеш дор нигоҳ,

Киро забон на ба банд аст, пой дар банд аст».

— Ин шеърро ҷуз Рӯдакӣ, фарзанди сарзамини тоҷикон, каси дигаре гуфта наметавонад.

Равшани Ёрмуҳаммад

Бидон, к-аз забон аст мардум ба ранч,

Чу ранчиш нахой, суханро бисанч.

Абулқосими Фирдавсӣ

— Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ҳақиқатан ҳам шоири тавоно будаанд, — гуфт Бежан.

Шоири тавоно будани Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро аз матн ёфта, исбот кунед.

Ба калимаҳои зерин пасвандҳои мувофиқро ҳамроҳ карда, сифатҳо созед: мӯй, ғам, ҳашм, даст.

Гуфтугӯйи Касро ва Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро аз рӯйи нақши онҳо хонед.

Чумлаи «Аз ҳузури хеш Рӯдакиро огоҳ мекарданд»-ро чӣ тавр шарҳ додан мумкин аст? Ҷавоби дурустро интихоб кунед.

- A.** Дар ҳамин ҷо буданашро ба Рӯдакӣ хабар мёдоданд.
- B.** Ба Рӯдакӣ хеш буданашро хабар мёдоданд.
- C.** Он ҷо Рӯдакӣ ҳам ҳузур дошт.
- D.** Иштироқ доштани Рӯдакиро тасдиқ мекарданд.

Мисраъҳои шеърро нависед.

ПЕШВАНДҲОИ СИФАТСОЗ

Матнро хонед ва гӯед, ки ҷаро «Шоҳнома»-ро мероси гаронбаҳо мегӯянд.

АБУЛҚОСИМИ ФИРДАВСӢ

Шоири бузурги форсу тоҷик – Абулқосими Фирдавсӣ даҳ аср пеш достонҳо ва ривоятҳои қадими таърихии ҳалиҳои эронинажодро ба назм даровард ва дар ин кор сӣ сол заҳмат кашид. «Шоҳнома»-и ӯ шоҳасари адабиёти классикии мост. Вай Аҷамро зинда гардонида, ба ҳамзамонон, ба ояндагон намоёнд. Вай муруvvатро ситуд, хирад ва додро* ситуд*. Тоҷдорони **боҳираду беҳирадро** нишон дод, то ки шоҳон бихонанду панд бигиранд. Ӯ дар рӯйи замин як коҳи муаззаме* аз назм барафрошт. Дар замин тухми бебаҳое

Хар он кас ки дониш фаромӯш кунад,
Забонро зи гуфтор хомӯш кунад.
Абулқосими Фирдавсӣ

кошт, ки исмаш сухан аст. Қаҳрамонони ин достонҳо – Фаридун, Рустам, Коваи Оҳангар, Қорани Кова, Сиёвуш, Баҳроми Чӯбина, Исфандиёр ва дигар пахлавонон барои озодӣ, истиқлол, шараф ва номуси ҳалқу ватани худ мечанганд, дар пайи кори ҳақ ҷонбозӣ меқунанд. Достонсарои **бехамто** Фирдавсӣ диловариҳои онӯн, разму набардҳо, базмҳо, орзӯю омол, ғаму шодии ононро месарояд. Шоир инчунин як силсила образҳои олиchanob ва дилрабои занонро оғаридааст.

Гурдофариди далери **размовар***, Таҳмина, Синдуҳт, Рудоба, Манижа ба сурат зебо ва ба сират **аз он ҳам** зеботараанд. Донистани достонҳои «Шоҳнома», ки мероси гаронбаҳои маданияти ҳалқи форсӯ тоҷиканд, барои писарон ва духтарон воҷиб аст.

Сотим Улуғзода

дод – инсоф

муazzам – азим

размовар – ҷанговар

ситуд – мадҳ, таъриф кард

Қаҳрамонҳои «Шоҳнома» киҳоянд?

Нависед ва имлои онҳоро шарҳдиҳед.

Сифатҳои ишорашударо нависед ва шарҳдиҳед.

Пешвандҳои бо-, бе-, но- пешвандҳои сифатсозанд. Онҳо пеш аз исмҳо омада, сифат месозанд.

ПЕШВАНДҲОИ СИФАТСОЗ

Ба исмҳои шараф, номус, ғам, шодӣ, шинос, маънӣ, зеб, форам, шараф пешвандҳои сифатсоз ҳамроҳ карда, калимаҳои нав созед.

Бо калимаҳои ҳосилшуда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Ҳонед ва мазмунашро нақӯл кунед.

Дар «Шоҳнома» агарчи сухан аз бостонзамон меравад, онро ҳадиси қуҳан ё фасонаи қуҳан наметавон гуфт. Дар ҷаҳон чизҳое ҳастанд, ки кӯҳна шудан надоранд; панду ҳикмат, андарз ва ибрате, ки аз пешиниён ба пасандагон мерасанд, ҳамеша наванд. Ҳар чи аз ниёғони

Ақп дорй, майли бадкорй макун,
З-ин ки бигзаштй, сабуксорй макун!
Фаридаддини Аттор

мо ба зуҳур омадааст, хоҳ нек ва хоҳ бад, хоҳ савоб ва хоҳ **хато** – ҳама пандомӯз аст.

Сотим Улугзода

Ба калимаҳои ишорашудаи матн пешванди мувофиқро навишта, сифат созед.

Бо пешвандҳои бо-, бе-, но- сифатҳо созед.

Ин сифатҳоро истифода бурда, ибораю ҷумлаҳо тартиб дихед.

Намуна: маза – бомаза – ҳӯроқҳои бомаза.

Модарам ҳӯроқҳои бомаза мепазад.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз кунед.
- Бисанчед.
- Ғалатҳои ҷойдоштаро якҷоя ислоҳ кунед.

ИМЛОИ ПЕШВАНДҲОИ СИФАТСОЗ

Матнро хонед ва сифатҳои Гурдофарида гӯед.

ГУРДОФАРИД

Гиждаҳами дижбон* духтаре дошт Гурдофарида ном, далер ва размовар, ки заҳми тири шамшерашро душманони Эронзамин на як бору ду бор озмуда буданд. Ӯ ба нанги гирифттории Ҳачир* тоб наёвард, зиреҳ* бар тан пӯшид ва силоҳи разм бардошт, гесӯвонашро зери қулаҳҳӯдӣ* румӣ пинҳон кард, бар аспи **тезтак*** барнишаст ва аз дари диж тирвор бадар рафта, ба размгоҳ тоҳт ва ба лашкари Сӯҳроб ниҳо андоҳт, ки:

– Солори шумо кист ва пахлавон қадом аст? Барояд, бо ман набард кунад!

Сӯҳроб лабханде зад, ки инак боз як наҳҷир ба дом омад ва чун бабр пеш ҷаҳид. Гурдофарида камонро зех карда, ӯро ба зери тирборон гирифт. Сӯҳроб дар паноҳи сипар ҳашмгин ба болои вай асп ронд. Гурдофарида камонро бар бозу овехта, ба найза ҳамла бурд. Сӯҳроб ҷавони зебочеҳраи диловареро дар муқобили худ дид. Ӯ низ найза рост карда, пеш тоҳт ва саҳт бар камаргоҳи Гурдофарида зад, духтари ҷанговар чун гӯй* аз зарби ҷавгон* аз зин як қад парид, аммо худро набоҳт, ҷобук шамшер аз наём кашида, бар миёни Сӯҳроб зад.

Сотим Улугзода

Далеру сухангүю гурди* савор,
Ту гүйй, хирад дорадаш дар канор.
Абулқосими Фирдаесі

дижбон – посбони қалъа

Ҳачир – бародари Гурдофарид

зиреҳ – чавшан, либоси чангй

чавгон – чүбдастай саркач, ки бо он дар чавгонбозй, ҳоккей,
түбчаро мезананд.

кулаххұд – кулохи чангй

тезтак – аспи даванд

гурд – пахлавон, далер, нотарс

Пас аз хондани матн устод аз шогирдон пурсид:

– Дар ин матн қадом хислатҳои Гурдофарид нишон дода шудаанд?

– Нотарсй, – гүфт Манижа.

– Баномусй, – илова кард Бежан.

Ба сафи некномон шав камонгир,
Зи бадномон гурезон бош чун тир.
Амир Хусрави Дехлавӣ

Аз матн нотарсӣ ва баномусии Гурдофарида ёфта, исбот кунед.
Ба калимаҳои нотарс ва **баномус** савол гузоред.
Пешвандро аз калимаҳо чудо кунед.
Ба қисми бокимондаи калимаҳо савол гузоред.
Онҳо кадом ҳиссаи нутқанд?
Боз ба кадом исмҳо пешванд **ҳамроҳ** намуда, сифат сохтан мумкин аст?

Дар матн амалҳои Гурдофарида ба чиҳо монанд карда шудаанд?

Хонед, нависед ва **маънидод** кунед.
Ба имлои сифатҳо, ки пешванди **бे-**доранд, диққат дихед.
Илми беамал чун муми беасал ҳеч лаззате надорад. Гуфтори бекирдор чун дараҳти бебаргу бор танҳо барои **сӯхтан** кор ояд.
«*Калила ва Димна*»

ИМЛОИ ПЕШВАНДҲОИ СИФАТСОЗ

Кадом навъи варзишро дӯст медоред?
Аз варзишгарони машҳури олам киҳоро мешиносед?

– Бежан, дар мусобиқаҳои варзиши ҷаҳон аз **кишвари** мо ҳам иштирок мекунанд? Кадом варзишгарони машҳури тоҷикро медонӣ, ки обруйи Тоҷикистонро дар ҷаҳон баланд бардошта бошанд?
– Медонам. Инҳо қаҳрамони ҷаҳон Сайдмӯъмин Раҳимов, соҳиби медали нуқра – Расул Боқиев... Боз...
– Аз занҳои варзишгар – чӣ? Киро медонӣ?
– Аз муаллимаи тарбияи ҷаҳонӣ шунидам, ки **нахустин** қаҳрамондуҳтари тоҷик Зебуннисо Рустамова аст.

Хонед ва сифатҳоеро, ки бо пешвандҳо сохта шудаанд, нависед.

ЗЕБУННИСО РУСТАМОВА

Зебуннисо Рустамова аз хурдсолӣ ба варзиш шавқу рағбати зиёд дошт. Дар ҳама кор чусту ҷолоқиашро нишон медод. Зебуннисо ба камонварӣ меҳри беандоза баст. Вай бисёр машқ мекард. Ниҳоят ба орзуҳояш расид. Зебуннисо дар соли 1975 ду маротиба дар мусобиқаҳои

Гофил манишин, на вақти бозист,
Вақти ҳунар асты сарфарозист.
Низомии Ганчаев

чаҳон оид ба камонварӣ дар байни занон соҳиби медалҳои тилло ва унвони қаҳрамони ин навъи варзиш шудааст. Дар солҳои 1975 ва 1976 Зебуннисо дар мусобиқаҳои аврупой доир ба камонварӣ дар байни занон боз ҳам медалҳои тилло ба даст овард ва чун қаҳрамони Аврупо шинохта шуд.

У аввалин зани тоҷик аст, ки дар соҳаи варзиш ба дараҷаи қаҳрамонӣ расидааст. Зебуннисо бо вучуди шӯҳратманд шуданаш инсони хоксор, бағайрат, ботамкин ва хушгуфтор аст.

Мукаррама Қосимова

Зебуннисо ба чӣ шавқдошт?
Вай қадом мукофотҳоро ба даст овард?

Зарбулмасалҳоро нависед ва ба зери сифатҳои пешванддор ҳат каshed.

1. Олимӣ беамал – занбӯри беасал
2. Аз одами бекор ҳама безор.

Банди охири матнро нависед.

СИФАТҲОИ ҲАММАҶНО

Хонед ва гӯед, ки Зебуннисо чӣ гуна хислатҳо дошт.

ХОТИРАИ ҚАҲРАМОНИ ҶАҲОН ДАР ВАРЗИШ

Ду лаҳзай ҳаёт барои ман фаромӯшношудаӣ аст, ки аз он лаҳзашо меҳостам ба шумо, хонандагони азиз, ҳикоят кунам.

Соли 1975 дар дастаи яккачини бонувони камонвари Иттиҳоди Шӯравӣ иштирок мекардам. Дастаи мо аз чор нафар дуҳтарар иборат буд. Дар арафаи оғози мусобиқаи камонварӣ яке аз дуҳтарони даста ҳоҳиш

Бувад дўст мар дўстро чун сипар,
Беҳ аз дўст мардум кӣ бошад дигар?
Чалолиддини Румӣ

кард, ки ба ў ёрӣ диҳам. Вақт хеле танг буд, vale ман зуд ба он духтар ёрӣ расонидам. Хавфи мағлуб шудан ба ман таҳдид мекард. Роҳбари даста маро аз омадани навбатам дар мусобиқа оғоҳ кард. Лекин ман фурсат ёфта, ҳам ба шарикам кӯмак кардам, ҳам камонамро ба даст гирифтам. Дар мусобиқа Қаҳрамони ҷаҳон гаштам.

Шояд пурсед, ки агар ғалаба ба даст намеовардам, оё ғамгин намешудам. Агар дар ҳамон ҳолат ғолиб намегаштам, ҳеч гоҳ рӯҳафтода намешудам. Барои ман дастгирӣ кардани рафиқу ҳамкасб дар лаҳзаи душвор муҳимтар аз ғалаба буд.

Чандин сол пеш мусобиқаи ҷаҳон оид ба камонварӣ баргузор гашт. Он солҳо Тоҷикистони азизам давлати соҳибистиклол ҳисоб намеёфт. Ман дар он мусобиқа ғалаба ба даст овардам. Президенти федератсияи ҷаҳонӣ оид ба камонварӣ дар дасташ ҳаритаи ҷаҳон ба наздам омаду гуфт:

– Кани, қаҳрамондуҳтар, ба ман ватанатро аз ҳамин ҳарита нишон дех. Ман ба ҳарита нигаристаму номи Тоҷикистонро наёфтам. Табъам хира шуд, vale ноҳост ҷашмам ба кӯҳҳои Помир афтод. Аз ҳурсандӣ аз ҷоям ҳестаму бо овози баланд гуфтам:

– Ана! Ана! Бубинед, кӯҳҳои Тоҷикистони ман! Ин – Ватани ман! Президенти федератсия гоҳ ба ман менигаристу гоҳ ба ҳарита ва аз таҳти дил меҳандид. Вай аз шодию ҳурсандии ман завқ мебурд. Субҳи рӯзи дигар дар рӯзномаҳо ҳабару мақолаҳо бо номи «Духтари тоҷик аз кӯҳҳои Помир» чоп шуданд.

Боиси ифтихори бузург аст, ки имрӯз дар ҳаритаи ҷаҳон Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил ҷой дорад.

Хонандагони азиз! Ватани худро дўст доред! Тоҷикистонро чун гавҳараки ҷашм эҳтиёт кунед!

Зебуннисо Рустамова

Аз Зебуннисо чӣ ҳоҳиш карданд?

Шумо ба ҷои Зебуннисо мешудед, ба он духтар дasti ёрӣ дароз мекардед?

Дар бораи ба одамон дasti ёрӣ дароз кардан аз ҳаёт мисол оред.

Хар он дўст, к-аз баҳри суду зиён

Бувад дўст, душман бувад бегумон.

Чалолиддини Румй

Ба сифатҳои зерин калимаҳои ҳаммаъно фикр карда, нависед.
Форам, далер, шинос, шод, сурх, бунафш, зирақ, зебо.

Дар ҷумлаҳои зерин калимаҳои ишорашуударо муқоиса кунед.

1. Холида ба рӯи сабзаҳои **нарму** махмалин нишаст.

2. Модарам кулчаҳои **мулоиму** равғаниро ба рӯи дастархон гузашт.

3. Компьютери **майдаро** «нотбук» низ мегӯянд.

4. Дар толори **хурди** мактаб маҷлис шуд.

Имлой эҷодӣ: **дўсти** ҷонӣ, **лаҳзай** душвор, **дастгирӣ**, **шоду** **хурсанд.**

Ду банди охири матнро нависед

СИФАТҲОИ ҲАММАЪНО

Хонед ва гӯед, ки муаллиф муҳаббати худро ба фасли зимиston дар қадом ҷумлаҳо ифода кардааст.

ЗИМИSTОН

Ин роҳ хеле васеъ буд. Дар ин роҳ тӯдаҳои барф **набуданд**, лекин ба ҷои онҳо сар то сари **роҳро**, гӯё ки мумфарш карда бошанд, яҳи саҳти сиёҳчаранг пӯшонда буд.

Барфи бисёр бо суми аспу **ҳари** равандагон ва бо ҷарҳи оҳандори аробаҳо молиш хӯрда фарши «мумй» шуда буд. Дар ин роҳ асп ҳар қадаме, ки мемонд, пояш чунон лағжида мерафт, ки ишкамаш қарип ба замин мерасид...

Ду тарафи роҳ майдонҳои кишт, кӯлҳои обпарто, заҳқашҳо*, ҷӯйҳо, ҷарҳо ва ҳамию пастиҳо, баландиҳо бо барф пур шуда, ҳамвор гашта буданд. Бар ҳар тараф ки нигоҳ кунед, барфи дураҳшони сафед ҷашматонро мебурд.

Ба омӯхтан чун фурӯтан шавӣ,
Суҳанҳои донандагон бишнавӣ.
Абулқосими Фирдаусӣ

Дарахтони бед, гучум ва тут ҳам монанди зардолуҳои баҳорон шукуфта, шукуфазореро ба назаратон ҷилва мекарданд. Ҳайро, ки аз тарси ҳароб шудани ҷашм ин «шукуфазор»-ро бо серӣ тамошо кардан мумкин набуд.

Дар саҳро ҳеҷ ҷонзоде наменамауд, танҳо зоғҳои ало гурӯҳ-гурӯҳ барфбозӣ карда мегаштанд. Ҷунон ки мурғҳои хонагӣ ҳокбозӣ қунанд, онҳо бо сари синаашон ба барф ҳобида, бо панҷаҳояшон барфҳоро ба зери болҳошон пош медоданд **ва**, ба **тариҷе** ки мурғобиҳо сари ҳудро ба об фурӯҳ медиҳанд, инҳо ҳам сари ҳудро ба барф меғутонанд. Ҳомӯшии ин саҳрои пурбарфро танҳо қар-қари ҳамин зоғҳо ҳалалдор мекард.

Садриддин Айнӣ

захқаш – ҷўйҳои намкаш

Дар қадом қалимаю ибораҳои матн нишонаҳои зимиston дида мешаванд? Бо ин қалимаю ибораҳо чумлаҳои нав тартиб дихед.
Намуна: барф, ...

Ба расм нигаред. Нишонаҳои зимиstonро, ки дар матн оварда шудаанд, аз расм нишон дихед.

Нависанда дар қадом чумла муҳаббати ҳудро ба манзараи зимиston баён кардааст?

Нависед, ба зери **сифатҳо** ҳат қашед. Ибораи “одами бевикор”-ро маънидод кунед. Дурӯғ одамиро ҷӣ тавр шармсор мекунад?

Дурӯғ одамиро кунад бевикор,
Дурӯғ одамиро кунад шармсор.

Саъдии Шерозӣ

Ҳаммаънои қалимаҳои **васеъ**, **дураҳшон**, **хунук**-ро ёбед ва нависед.

Банди аввали матнро нависед.

Омӯхтан тавон зи яке хеш сад адаб,
Афрӯхтан тавон зи яке шамъ сад чароф.
Қатрони Табрезӣ

СИФАТҲОИ МУҶОБИЛМАҲНО

- Манижа, ана зимистон ҳам фаро расид. Ҳамин ки барфи аввал борид, биё ба ягон кас «Барфӣ» нависем, – таклиф кард Бежан.
- Барфиаш чӣ? Ман бори аввал мешунавам, – ҳайрон шуд Манижа.
- Ин як навъи бозӣ аст, ки одамон бо ҳамдигар ҳазлу шӯҳӣ меқунанд.

Матнро хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад.

МАРОСИМИ «БАРФӢ»

Маросими «Барфӣ» яке аз анъанаҳои бостонии* мардуми тоҷик ба шумор меравад, ки ба муносибати боридани барфи нахустин дар оғози фасли зимистон баргузор мегардад.

Кишоварzon дар фасли тирамоҳ байд аз ҷамъоварии ҳосили кишт то фаро расидани фасли зимистон заминҳои киштзоронро шудгор менамуанд, то ки замин барф xӯрда, дам гирад ва алафҳои бегонаю ҳашароти зааровар нобуд шаванд. Бинобар ин кишоварzon боридани барфи аввалинро истиқбол мегирифтанд ва паёми «Барфӣ» иншо намуда, онро ба ёру дӯston, хешовандони наздик мефиристоданд.

Дар номаи «Барфӣ» номи шахсе, ки ба ў паём мерасад, бояд саҳеҳ* бошад. Сарвари хонавода рӯзи боридани барфи аввал аҳли хонаводаро оғоҳ месозад, ки ҳар гуна номаро қабул накунанд.

Шахсе, ки номаи «Барфӣ» мебарад, рӯзи боридани барфи якум номаро дар киса пинҳон мекард ва бо баҳонае ба хонаи ягон дӯсташ мерафт. Дар номаи «Барфӣ» хоҳишу талабҳои шахси номабар бо шӯҳиҳои аҷойи-бу ширингуфториҳои дилнишин баён мешуданд:

Зарра-зарра барф меборад сафед,
Як зиёфат аз шумо дорем умед.
Сандалиро гарм созед аз алав,
Ширбираңҷу мантуву оши палав.
Кулчаҳои кунцидину куббадор,
Себу ангури дилафрӯзу анор.
Ҳофизи хушхону танбӯру дутор,
Ною гижӯкак, ҷӯраҳои бегубор.
Чормағзу тутмавизи сояй,
Баҳри мо тайёр кун аз ҷӯрагӣ.

Хар кй аз дунё нагирад ибрате,
Хаст аз он мудбир* ҹаҳонро нафррате.
Фаридаддини Аттор

**бостонӣ – қадимӣ   саҳех – равшан, аниқ
мудбир - бадбаҳт**

Маросими «Барфӣ» кай баргузор мегашт?
То фаро расидани зимистон кишоварзон чӣ кор мекарданд?
Боридани барфи аввалро онҳо чӣ тавр пешвоз мегирифтанд?
Дар шеър номи қадом асбобҳои мусиқӣ омадааст?

Аз матн истифода карда қалимаҳои муқобилмаъноро ёбед.
Охирин, худӣ, фоидаовар, дур, хунук.

Агар шумо «Барфӣ» менавиштед, **номи қадом ҳӯроқҳои миллиро**
истифода мекардед? Ба ҷойи нуқтаҳо ҳоҳиши худро нависед.
«Зарра-зарра барф меборад сафед,
..... аз шумо дорем умед.»

Сифатҳои муқобилмаъноро нишон дигед.
Яке фарбех, дигаре ҳароб, яке дароз, дигаре қӯтоҳ, яке
хушрӯ, дигаре безеб, вале моҳияти амалашон чун як себи дука-
фон ба ҳамдигар шабеҳ аст.

Урун Қӯҳзод

СИФАТҲОИ МУҚОБИЛМАҲНО

Давоми матни «Маросими барфӣ»-ро хонед ва ғӯед, ки бо ҷавони
ба даст афтода чӣ кор мекарданд.

Баъд шахси паёмовар соҳиби ҳонаро аз овардани нома огоҳ карда,
мегурехт. Соҳибони ҳона аз паси он шахс медавиданд. Агар ў ба дасти
соҳибони ҳона наафтад, талабҳояшро ичро мекарданд. Агар он шахс
дур гурехта натавонаду ба дасти соҳиби ҳона афтад, талаби кардаашро
ҳудаш ичро мекунад. Чунончи, дар ин шеъри ҳалқӣ гуфта шудааст:

Барф меборад ба фармони худо,
Барфи нав аз мову «Барфӣ» аз шумо.
Гар бигиред ин ҷавони рафтаро,
Дасту поящ баставу рӯяш сиёҳ.
Гар нагиред ин ҷавони рафтаро,
Мешавад базми қалон бори шумо.

Маросими «Барфӣ»-ро мардуми тоҷик чун анъана ва бозии дилхуш-
кунанда то ҳол мегузаронанд.

Рӯзӣ Аҳмадов

Дилатро ба донишварӣ дор ҳуш!
Чу донистӣ, он гоҳ дар кор қӯш!
Абдураҳмони Ҷомӣ

Хонед ва гӯед, ки Хуррамрӯз кай ҷашн гирифта мешуд.

Дар замонҳои қадим рӯзи ҳаштуми даймоҳ (баробар ба 30-юми декабр)-ро Хуррамрӯз меғуфтанд. Дар ин рӯз аз рӯйи анъана подшоҳ ҷомаи сафед пӯшида, ба фарши **сафед** менишасти. Мардуми зиёд ба сӯйи дарбор раҳсипор мешуданд. Дарҳои дарбор ба рӯйи ҳама – хоҳ шахси сарватманд, хоҳ камбағал боз мешуданду подшоҳ онҳоро ба рӯзи ҷашн табрик мекард ва ба ҳама тӯхфаҳои идона инъом мекард. Ҳамчунин арзу ҳоҳиши мардумро шунида, бо ин роҳ аз аҳволи онҳо оғоҳ мешуд. Сипас бодехӯону барзгарон подшоҳ маҷлис ороста, сари дастурхони пурнозу неъмат бо онҳо гизо меҳӯрд ва меғуфт: «Ман имрӯз монанди яке **аз шумо ҳастам**. Корҳои дунё ба дasti шумост ва идораи он ба дasti ман. На подшоҳро аз раият гурезе ҳаст ва на раиятро аз подшоҳ. Мо бо ҳам бародар ҳастем, ҳамчун бародарони **меҳрубон**».

(мазмун аз «Осор-ул-боқия»-и
Абӯрайҳони Берунӣ)

Подшоҳ дар Хуррамрӯз чӣ гуна либос мепӯшид?
Ӯ бо киҳо маҷлис меорост?

Ба сифатҳои ишорашуда сифатҳои муқобилмаъноро ёбед ва ҷумлаҳо тартиб дихед.

Ҳамсинфонатонро ба ҷашни Соли нав табрик қунед.
Ба яке аз онҳо табрикнома нависед.

Малиқони Мажнуғзод!
Ман Шӯшноро ба ҷунусидати
ғаротаҳии Сам ҷави мею-
дӣ табрик менамоям. ба-
поятон ҳоними ҳуду азю
ва саламатӣ тоҳонам.
Бо эҳтиҷам Ҷамиъед.

Бичӯй аз паҳлуи пири мукаммил,
Ки ин шояд ба даст овардани дил.
Абдураҳмони Ҷомӣ

V. ЧОНИШИНҲОИ ШАХСӢ. ЗАБОНИ МОДАРӢ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛӢ

ЧОНИШИНҲОИ ШАХСӢ

Чумлаҳои зеринро хонед ва нависед. Чумлаҳои сутуни яқум ва дуюмро бо ҳам муқоиса намоед. Гӯед, ки аз ҳам бо чӣ фарқ мекунанд.

Меҳмононро интизор будам.	Ман меҳмононро интизор будам.
Аҳмад, ин китобро бояд бихонӣ.	Ту ин китобро бояд бихонӣ.
Фарҳод бачаи зирақ аст.	Вай бачаи зирақ аст.
Ман, Сурайё ва Сафо дар як кӯча зиндагӣ мекунем.	Модаряк кӯча зиндагӣ мекунем.
Фарангису Шаҳноза, пагоҳ барвақт биёед.	Шумо пагоҳ барвақт биёед.
Мижгона, Сафар ва Шамсияро муаллима таъриф кард.	Онҳоро муаллима таъриф кард.

Калимаҳои ман, ту, вай, ў, мо, шумо, онҳо ҷонишин мебошанд. Ҷонишинҳо ба ҷойи исмҳо истифода мешаванд.

Матнро хонед ва гӯед, ки ҷаро Бобои Усмон ба мактаб рафт.

ДАРСИ АДАБ

Бобоусмон як мӯисафеди солхӯрдаи нуронӣ* буд. У аз нисф зиёди умрашро ба қасби пуршарафи муаллими сарф кардааст. Шогирдони вай дар соҳаҳои гуногун фаъолият менамоянд. Ҳамеша аз аҳволи ў хабар гирифта мейстанд. Вай бо шогирдони худ фаҳр мекунад. Бобоусмон дар як ҷо ором намешинад. Ҳарчанд ба нафақа баромада бошад ҳам, зуд-зуд ба мактаб меравад. Аз ҳолу аҳволи шогирдонаш, ки имрӯз дар мактаб дарс мегӯянд, хабар мегирад. Имрӯз ҳам вай аз рӯйи одат ба мактаб равон шуд. Дари дарсхонаэро, ки охирин маротиба он ҷо дарс гуфта буд, кушод. Моҳруҳсори Шариф, муаллимаи синфи ҷорум, ки

Ба пирони забун* кун дастирий,
Ки дар пирй бидонй қадри пирй.
Носири Хусрав

омадани устоди худро интизор набуд, аз чой хеста, ба пешвозаш баромад. Ўаз омадани устоди худ шод шуд.

— Биёед, устод. Ман бисёр хурсандам, ки ба хабаргирин мо омадед, — гуфт вай ва Бобоусмонро ба нишастан таклиф кард.

— Имрӯз ба муносибати иди бонувон хонандагони мо шеърҳо азёд кардаанд. Хуб мешуд, агар якчоя онҳоро мешунидем, — гуфт муаллима.

Бобоусмон ба ин таклиф розӣ шуд. Писарону духтарон як-як ба назди лавҳи синғ баромада, дар васфи забони модарӣ, меҳри модар шеърҳо қироат мекарданд. Шеърҳои хондан онҳо пур аз меҳр, пур аз садоқат* буданд. Ҳангоми ба шеърхонии онҳо гӯш додан вуҷуди ўро як ҳиссияти ачиби гуворо фаро гирифт. Аз забондонию шеърхонии хонандагон завқ мебурд.

Дарс тамом шуд. Бобоусмон ҳам ба Моҳруҳсори Шариф ва ҳам ба шогирдони ў ташаккур гуфта, хайрухуш намуд. Аз дарсхона хушҳол баромада, роҳи хонаро пеш гирифт.

садоқат – дӯстии ҳақиқӣ
солхӯрдаи нуронӣ – пири ситорагарм
ошуфта – парешон
забун – нотавон

Бобоусмон умрашро ба қадом қасб сарф карда буд?

Ў барои чӣ ба мактаб рафт?

Ўро кӣ пешвоз гирифт?

Лаҳзаи пешвозгирини Бобоусмонро аз матн ёбед ва хонед.

Барои чӣ ў хурсанд шуд?

Аз матни «Дарси адаб» се ҷумлаи аввалро нависед.

Ба зери ҷонишинҳои шахсӣ ҳат кашед.

Ҷумлаи ишора шудаи матнро хонед. Гӯед, ки боз дар қадом ҳолат одамро ҳиссияти гуворо фаро мегирад.

Манижа гуфт:

— Вақте ки дигарон дар васфи Ватан, модар шеър меҳонанд, парчами Ҷумҳурии Тоҷикистон барафроҳта мешавад, Суруди миллӣ садо медиҳад...

Магӯю манех, то тавонӣ қадам,
Зи андоза берун в-аз андоза кам.
Саъдии Шерозӣ

Ба гуфтаҳои Манижа андешаҳои худро илова кунед.

Дар васфи забони модарӣ, модар шеърҳоро ба ёд оред ва ифода-нок хонед.

Ашъори шоиронро дар васфи забони модарӣ хонед ва маънидод кунед.

Бе забони модарӣ бемиллатам,
Бе забони модарӣ бемодарам.

Гулруҳсор

Тоҷикему Тоҷикистон з-они мост,
Кас надонад лафзи мо, меҳмони мост.

Ашур Сафар

Дар ҳадду сарҳадшиносии чаҳон
Сарҳади тоҷик забони тоҷик аст.

Бозор Собир

Сабт бошад дар забони модарӣ,
Расму оину муроди ҳалқи ман.

Сафармуҳаммад Аюбӣ

Бо ҷонишинҳои ман, ту, ў, вай, мо, шумо, онҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

ҶОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ

Матни “Дарси адаб”-ро ба хотир оред ва мазмunaшро мухтасар нақл кунед.

Давоми матнро хонед ва мазмunaшро нақл кунед.

Дар саҳни мактаб ба воқеае рӯ ба рӯ шуд, ки ба якборагӣ хотирашро ошуфта кард. Ҳамон бачаҳое, ки чанд лаҳза пеш бо шеърҳонию забондонии худ мӯйсафедро дар ҳайрат гузошта буданд, бо тамоми овоз яқдигарро дашном дода, нисбат ба модари ҳамдигар суханҳои қабех мегуфтанд. Бобо ба онҳо нигарист. Пеши ҷашмони мӯйсафедро

Агар нодон ба даҳшат саҳт гӯяд,
Хирадмандаш ба нармӣ дил бичӯяд.
Саъдии Шерозӣ

торикие фаро гирифт. Дар гӯшҳояш ҳамоно дашному суханҳои қабехи бачагон садо медод. Баъди чанде ба хуш омад. Як писари ҷингила-мӯйро, ки аз байнин онҳо бо суханҳои қабехи худ аз дигарон фарқ мекард, ба назди худ даъват кард. Вай бо дили ноҳоҳам ба назди бобо омад.

— Писарам, биё, як лаҳза бо ман нишин, ба ту гап дорам, — гуфт мӯйсафед. Писарак розӣ набуд, ки бо ин мӯйсафед нишинад, аммо устоди муаллима будани ўро ба ёд оварду ноилоч нишаст.

— Ту чӣ ном дорӣ? — пурсид Бобоусмон.

— Номи ман — Шараф.

— Гӯш кун, писарам, агар мабодо касе туро дашном диҳад, худро чӣ гуна ҳис мекунӣ?

Шараф ки мунтазири гӯшмол ё дашноми мӯйсафед буд, аз ин тавр ранг гирифтани сӯҳбат дар хичолат монд. Мӯйсафед суханашро бори дигар тақрор кард. Шараф ба гап даромад:

— Агар маро дашном диҳанд, медонед, чӣ кор мекунам? Ба падару бародарам шикоят мекунам, то ҷазои ўро диҳанд.

— Ана, дидӣ, писарам, ба ту маъқул нест, ки дашном шунавӣ. Пас ҷаро дигаронро дашном медиҳӣ? Шараф дар як ҳолати ногувор монд. Ў чӣ гуфтанашро намедонист.

Аз шарм суп-сурх шуда буд. Бо як азоб ба сухан даромад:

— Бобо, бубахшед. Ман ҳатои худро фаҳмидам. Бовар кунед, дигар ҳеч гоҳ ҳеч қасро дашном намедиҳам.

Бобои Усмон ба ў гуфт:

— Офарин! Ман ба ту бовар мекунам. Рав, писарам, дарс хон. Фаромӯш нақун, ки бузургон фармудаанд:

Ҳар бад, ки ба худ намеписандӣ,
Бар ман макун, эй бародари ман.
Гар модари хеш дӯст дорӣ,
Дашном мадеҳ ба модари ман.

Саъдии Шерозӣ

Дар саҳни мактаб Бобоусмон чиро мушоҳида кард?

Ў ба писарак чӣ гуфт?

Шараф худро дар назди мӯйсафед чӣ гуна ҳис кард?

Захр бодо шири модар бар касе,
К-ү забони модарй гум қардааст.
Лоик Шералай

Ба фикри шумо, Шараф аз дашному суханҳои қабех даст мекашад?
Шумо мебудед, чй кор мекардед?

Оё дар миёни шумо ҳам чунин бачагон ҳастанд?
Биёед, ба онҳо маслиҳат медиҳем.

Чумлаҳои зерро нависед.
Ба чойи нуқтаҳо ҷонишинҳои мувофиқро гузоред.
Бобоусмон ба Шараф гуфт. .... бачаи хуб менамойй. .... бовар дорам, ки ... рафторатро дигар мекунӣ.

Имлой эҷодӣ: **миллати тоҷик, забони модарӣ, шири поки модар, ифтихори мо.**

БА ЧОЙИ ИСМ ОМАДАНИ ҶОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ

Сӯҳбати Бобоусмон ва Шарафро бо шарикатон дар нақши ду кас хонед.

Чаро пеши ҷашмони мӯйсафедро торикӣ фаро гирифт?
Ҷавоби дурустро интихоб кунед ва нависед.

- A. Ҳатои худро фаҳмид.
- B. Суханони қабехро шунид.
- C. Бачаҳо ўро гӯш намекарданд.
- D. Бачаҳо шеърхонӣ мекарданд.

Ба чойи исмҳои ишорашуда дар ҷумлаҳои дуюм ва ҷорум ҷонишинҳои мувофиқро гузашта, нависед.

1. Фарзона дар **мусобиқаи варзиш иштирок** кард. 2. ...чойи аввалро гирифт. 3. Рӯҳшона, Таманно ва Шаҳло ўро табрик намуданд. 4. ...ба гардани вай ғулҷанбари зебо ҳамоил карданд.

Ҷумлаҳоро хонед ва нависед.
Гӯед, ки ҷонишини «ӯ» ба чойи кадом исм омадааст.
Ҷонишини «онҳо»-чӣ?

Дар яке аз кишварҳои Ҳинд Солор ном подшоҳ буд. Ӯ ду писари зебо дошт, ки якеро Суҳайли Яманӣ ва дигареро Моҳи Хутанӣ мегуфтанд. Модари онҳо Эрондуҳт ном зани моҳлайкар ва хушманзаре буд.

«Калила ва Димна»

Чу дашном гүй, дуо нашнавй,
Ба چуз киштае ҳеч надравй!
Саъдии Шерозӣ

Хонед ва чавоб гӯед.

ҲАЛҚИ ХУДРО ШИНОС!

Оё... шумо ҳалқи худро мешиносад? Хуб ҳиммат кунед, дар беҳтарин сурат шумо дехаи худатон ё якчанд дехаро хуб медонед. Лекин ҳалқи тоҷик на дар як деха ё якчанд деха, балки дар як кишвари қалон зиндагонӣ мекунад. Зиндагонии ин ҳалқ пештар чӣ гуна будааст? Вай имрӯз ҳам мисли бобоёни худ зиндагонӣ мекунад ё ба таври дигар? Вай чӣ гуна ҳунару санъат дорад? Чӣ гуна афсонаҳо, урғу одатҳо, маросимҳо, таронаҳо дорад ва онҳо хубанд ё бад? Шумо шояд ҳамаи инҳоро тадқиқ кунед ва донед.

Сотим Улуғзода

ЧОНИШИНҲОИ «ТУ» ВА «ШУМО»

Дарси гузаштаро ба ёд оред. Пирону ҷавонон чӣ гуна муносибат мекунанд?

Матнро хонед ва мазмұнашро муфассал нақл кунед.

Дар забони тоҷикӣ ҳангоми сӯҳбат ё муроҷиат ҷонишиҳои «ту» ва «шумо» нисбат ба яқдигар баробар истифода карда мешаванд. Ҳар дуи онҳо дар забони адабии тоҷик баробархӯқанд.

Саволе ба миён меояд, ки риоя карда истифода бурдани ҷонишини «ту» ва «шумо» аз рӯйи одоб аст ё не?

Ба фикри мо, риоя намудани ҷонишиҳои мазкурро одоб талаб мекунад. Ин нишонаи одоб аст.

Аз рӯйи одоби тоҷикон, аксарияти мардум дар вақти ба волидайн, бародару ҳоҳари қалон, қалонсолон, меҳмон, шахсони ношинос, роҳбар, муаллим муроҷиат намудан ҳатман «шумо» мегӯянд.

Фақат шахсони ҳамсинну сол, аз хурдӣ дар як ҷой қалоншуда ихтиёр доранд, ки «ту» ё «шумо» гуфта ба ҳамдигар муроҷиат намоянд. Қалонсолон ҳам нисбат ба хурдсолон «ту» гуфта муроҷиат менамоянд.

«Шумо» гуфта муроҷиат намудан маънои хушомад ё тарсро надшота, балки ҳурмату эҳтироми яқдигарро ифода менамояд.

Қаломи ширин, ахлоқи ҳамида, муносибати боодобона ба монанди насими саҳарӣ табъи шахсро хушу асабро ором менамояд.

Сухани дурушт сабаби чудоист, нармй ва му-
лоимат сабаби дүстй.

«Ахлоқи Мұхсинаң»

Агар ба шахсе, ки ҳамеша «шумо» гүфта мурочиат намудаанд, якбо-
ра бо калимаи «ту» рўй оранд, табъи вай якбора хира мешавад. Ин гуна
рафторро чун таҳқир қабул мекунад. Ҳол он ки мурочиаткунанда, мумкин
аст, аз рўйи одат, нафаҳмида, ғайри ихтиёр «ту» гүфта бошад. Дар ин
ҳолатҳо хафа шудан лозим нест, чунки дар баъзе лаҳчаҳои мо «ту»
гүфта мурочиат намудан низ маъмул гардидааст. Дар вақти сўхбат гоҳ
бо калимаи «ту», гоҳ «шумо» мурочиат намудан аз рўйи одоб нест.

Аммо ҳамеша кўшиш кардан лозим аст, ки бо калимаи «шумо» муро-
чиат намоем. Дар оила ба риоя намудани тартиби мурочиат, калонсо-
лонро ба «шумо» гуфтан вазифаи ахлоқӣ аст.

«Маданияти шахс»

азм – ният

Аз рўйи одоб мурочиат ба дигарон чӣ гуна бояд бошад?
Вақти мурочиат калимаи “шумо” чиро мефаҳмонад?
Калимаи “ту” ҳангоми мурочиат чӣ таъсир мерасонад?

Банди охири матнро нависед.

ЧОНИШИНҲОИ «ТУ» ВА «ШУМО»

Матни дарси пешинаро бори дигар хонед ва гўед, ки дар бораи
кадом ҷонишингҳо сухан меравад.

Дар маҳаллае, ки шумо зиндагӣ мекунед, ҳангоми мурочиат аз
кадом ҷонишингҳо истифода мебаранд?

Шумо ҳангоми мурочиат бо калонсолон бештар кадом ҷонишингҳо-
ро ба забон мегиред?

Баъд аз хондани матн андешаи шумо дар ин бора тағиیر ёфтё не?
Баён кунед.

Ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқро гузоред.
Шахсоне, ки «ту» гүфта мурочиат мекунем: ҳамсол, ...
Шахсоне, ки «шумо» гүфта мурочиат мекунем: падар, ...

Дорои дигарон аз симу зар аст,
Дорои ман забони модар бошад.
Низом Қосим

Хонед ва гүед, ки «ту – түтй!» гуфтани падар чй маънй доштааст.
Чумлаҳоеро, ки чонишини шахсй доранд, нависед.
Ба зери чонишинҳои шахсй хат кашед.
Бо ин чонишинҳо чумлаҳои нав тартиб дихед.

Дарсҳоеро, ки аз абчад* гирифта будам, аз ёд хонда додам.
– Ҳа … ту – түтй! – гуфт падарам. – Ту ҳар чизро мегўйй, аммо
чй гуфтанатро намедонй.

Он вақт дар дилам гузашт, ки бояд түтй як чизи бисёр баде
бошад. Лекин сонитарҳо фахмидаам, ки түтй як мурғи бисёр зебои
зирак будааст. Ҳар чизро ба вай талқин кунанд, ёд мегирифтааст
ва такрор карда мегуфтааст. Аммо, азбаски вай одам нест, маъ-
ниашро намедонистааст. Бинобар ин касонеро, ки маънни чизе-
ро надониста онро ёд кардаанд, ба түтй монанд мекардаанд.

Садриддин Айнӣ

абчад – ҳисоби маҳсусе, ҳар ҳарф рақамеро ифода меқунад

АҲАМИЯТИ ЧОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ

Шеърро хомӯшона хонда барои хониши ифоданок тайёри бинед.
Меъёрҳои хониши ифоданокро ба ёд оред.

ЗАБОНИ МОДАРИЙ

Чу шеъри Рӯдакӣ зебост,
Чу мусиқӣ фараҳафзост*.
Дар олам аз ҳама ширин
Забони модарии мост.

Забони назми пурҳикмат,
Забони давлату миллат,
Зи аҷдодон барои мо
Бувад он беҳтарин сарват.

Ба он чун комрон* гаштем,
Чу Айнӣ нуқтадон* гаштем,
Дар илму санъату эъчоз*
Ба дунё достон гаштем.

Дар ин Шарқи қадими мо
Ба даврони азими мо
Чавонтар мешавад он ҳам
Ба боғи нозанини мо.

Бобо Ҳочӣ

Забон ояд ба кас бо шири модар,
Забони модарй ҳамсанги чон аст.
Алй Бобоҷон

нуктадон – зирак, доно
комрон – хушбахт, бахтиёр
сарват – давлат, бойигарӣ

эъчоз – ҳайратовар мӯъчизаовар
фараҳафзо – хурсандиовар

Гӯед, ки чаро шоир забони модарии ман нею «Забони модарии мо» гуфтааст?

Чаро забони модарй мегӯем?

Фарқи ман ва моро гӯед ва бо онҳо ҷумла тартиб дихед.

Дар гуфтор ва навишт барои тақрор нашудани исмҳо аз ҷонишинахо истифода мебаранд, то ки ҳусни баён коҳиш наёбад.

Дар бораи Садриддин Айнӣ ва Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ чӣ медонед?
Ба ҷои исмҳои хос дар ҷумлаи 2-юм ҷонишини шаҳсии мувоғикро гузашта, нависед.

- 1) Рӯдакӣ, Айнӣ барои инкишофи забони тоҷикӣ хидмати қалон кардаанд.
- 2) Рӯдакӣ, Айнӣ фарзандони бузурги миллати тоҷиканд.

Банди дуюмро хонед, шарҳ дихед ва бо ҷумлаҳои худ нависед.
Аз ҷонишинахои шаҳсӣ истифода бурда, доир ба забони модарӣ ҷор ҷумла тартиб дихед.

Як банди шеърро интихобан нависед.

Шеърро ифоданок хонед.

Ҳастии ҳар фард ҷони ў бувад,
Ҳастии миллат забони ў бувад.
Худшиносӣ бо забони миллат аст,
Ҳар касе дорад забон, бодавлат аст.
Роҳи дилҳоро күшой бо забон,
Дӯстон пайдо намой бо забон.

Ҳамзабонй хәшию пайвандй аст,
Мард бо номаҳрамон чун бандй аст.
Чалолиддини Румй

Бо забон пайванд гардад асрҳо,
Бо забон пайванд гардад наслҳо.
Аз «Авесто»-ю замони Рӯдакӣ
Баҳри мо омад забони тоҷикӣ...
Пок доремаш забони модарӣ
Ҳамчӯ шири ҷовидони модарӣ.

Мавҷуда

Чаро забонро ҳастии миллат мегӯянд?
Чӣ тавр бо забон **роҳӣ** дилҳоро мекушоянд?
Чӣ тавр бо забон дӯстон пайдо **мекунанд**?
Чӣ тавр забон наслҳо асрҳоро мепайвандад?
Чаро мо бояд забонро чун шири модар пок нигоҳдорем?
Чӣ тавр мо метавонем забони модарии худро пок нигоҳдорем?
Андешаҳоятонро баён кунед.

Дар шеър кадом ҷонишинҳо истифода шудаанд? Нависед.
Бо онҳо ҷумлаҳои нав тартиб дидед.

Маънидод кунед.
Забони ширин морро аз хонааш берун меорад.
«Пиндори нек, гуфтори нек, рафттори нек».

Дар матни зерин барои чанд бор тақрор наёфтани қалимаи **Мастура** чӣ бояд кард? Шумо ин матнро тавре нависед, ки ба ҷойи қалимаи **Мастура** ҷонишинҳои шахсӣ истифода шаванд.

Мастура хонанда аст. Mastura дар ошхонаи мактаб хӯроки нисифирӯзӣ мехӯрад. Дарсҳоро хубу аъло аз худ мекунад. Mastura дар рафттору ҳониш аз роҳбари синф маслиҳат мепурсад. Masturaro ҳамсинфон эҳтиром мекунанд.

АҲАМИЯТИ ҶОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ

Дар рӯзномаву маҷаллаҳо дар бораи қиҳо ва ҷиҳо маълумот дода мешавад?

Ба шумо бештар ҳондани кадом рӯзномаю маҷаллаҳо маъқул аст?
Бори оҳирин кадом мақоларо ҳондед?

Яке аз онҳоро ҳикоя кунед. Оё медонед, ки аввалин рӯзномаи тоҷикӣ чӣ ном дошт?

Ба дониш равонро тавонгар кунед,
Хирадро ҳамон бар сар афсар кунед.
Абулқосими Фирдавсӣ

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

«ОВОЗИ ТОЧИК»

Аввалин рӯзномаро бо забони модарии худам ман дар дорулму-аллимин* хондам. Ин рӯзнома «Овози тоҷик» буд, ки дар Самарқанд ме-баромад. Аз шумораи аввалини рӯзнома ба дорулмуаллимини мо фақат як нусха омада буд. Мо онро чанд рӯз даст ба даст дода хондем. Забони рӯзнома ба монанди шеърҳое, ки модарам аз **Хоҷа Ҳофиз** меҳонданд, ширин ва зебо **менамуд**. Пештар ман гумон мекардам, ки бо чунин забон факат китобҳои кӯҳнаро навишаанд ва дар замони мо касе бо ин забон гуфтугӯ намекунад ва наменависад. Аммо акнун медидаам, ки шиносони худам бо ин забон менависанд ва ҳатто гуфтугӯ ҳам мекунанд. Ду нафар аз муаллимони мо, яке – самарқандӣ ва дигаре – хӯчандӣ, ба «Овози тоҷик» мақолаҳо менавиштанд.

Сотим Улуғзода

дорулмуаллимин – мактаби олии омӯзгорӣ дар ибтидои асри XX

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки ҷонишинҳои шаҳсӣ доранд, ёбед ва нависед.

Ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Ба зери ҷонишинҳо ҳатто қашед.

Шумо боре бо қутбнамо ба саёҳат рафтаед? Ту шоҳмотбозӣ карда метавонӣ? Онҳо имрӯз ба тамошои бозии баскетбол рафтанд. Ман расмкаширо дар компьютер омӯхтам. Вай шунидани навои «Шашмақом»-ро дӯст медорад. Мо дар бораи қайҳоннаварди нахустин Юрий Гагарин фильм тамошо кардем.

maktab.tj
АҲАМИЯТИ ҶОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ

Матни дарси гузаштаро бори дигар хонед ва ҷумлаи ишорашударо зебо нависед.

Баъди навиштани ҷумлаи ишорашудаи матн Бежан аз устод пурсид:

– Хоҷа Ҳофиз кист?

Макун зи гусса шикоят, ки дар тариқи адаб
Ба роҳате нарасид, он ки заҳмате накашид.
Ҳофизи Шерозӣ

ХОЧА ҲОФИЗ

Хоча Ҳофиз яке аз шоирони бузурги форсӯ тоҷик буда, дар эҷоди ғазал* истеъдоди баланд дошт. Ӯ дар панҷсолагӣ Қуръонро аз худ карда буд. Дар ғазалҳои Ҳофиз зебоию бойигарии забони форсӣ-тоҷикиро мушоҳида кардан мумкин аст. Одамон бо мазмуни ғазалҳои Ҳофиз сарнавишташонро фол мебинанд, худро таскин медиҳанд. Модарон ба зери болини тифлакон дар гаҳвора девони Ҳофизро мегузоранд, то ки шеъри Ӯ қӯдакро аз ҳама гуна пешомадҳои нохуш эмин бидорад ва Ӯ чун Ҳофиз шахси бузург шавад.

НАМУНА АЗ ПАНДҲОИ ХОЧА ҲОФИЗ

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил* ба бор орад,
Ниҳоли душманий баркан, ки ранчи бешумор орад.

***

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ғам махӯр,
Кулбаи* эҳзон* шавад рӯзе гулистон, ғам махӯр.

***

Пирон сухан ба таҷриба гӯянд, гуфтамат,
Ҳон*, эй писар, ки пир шавӣ, панд гӯш кун.

кулба – хона

коми дил – орзу

эҳзон – ғам

ҳон – огоҳ, бош

ғазал – як навъи шеър

Бузургии Ҳофизи Шерозӣ дар қадом ҷумлаҳо ифода ёфтааст?

Пандҳоро нависед, маънидод ва аз ёд кунед.

Онҳоро дар қадом маврид кор фармудан мумкин аст?

Манижа гуфт:

– Дириз кори Бежан омад накард ва саҳт ғамгин буд.

Ман ўро бо байти Ҳофизи Шерозӣ тасаллӣ додам.

Ба андешаи шумо, сухан дар бораи қадом панди Ҳофиз меравад?

Аз нолай най рагу паям об шавад,
То сина даруни сина толоб шавад.
Бозор Собир

Дар матн кадом чонишин истифода шудааст?
Бо ин чонишин се чумла тартиб дихед.

Чумлаҳои зеринро хонед ва маънидод кунед.
1. Модарам зери болинам нону китоб монда буд.
2. Нон ҷисмамро тавон бахшиду китоб рӯҳамро.

ИСТИФОДАИ ЧОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ

Бежан дирӯз аз тамошои консерт баргашта, таассуроти худро чунин баён кард:

- Вақте ба садои най гӯш мекардам, гумон кардам, ки най гиря мекунад.
- Аз шунидани садои доира чӣ гумон кардӣ? Ба фикрат, доира чӣ аҳвол дошт?
- Вақте доира садо мебарорад, хаёл мекунӣ, ки вай рақс мекунад.
- Ба фикратон, чаро най нола мекунад?

Чӣ ҳодисае бо най рӯй дода бошад, ки вай ин қадар менолад?

Матнро хонед ва гӯед, ки чаро най нола мекунад?

ҲИКОЯТИ НАЙ

Дар канори нонамоёни дарае найи қавӣ ва баланде рӯйид. Най ба хушӣ ва оромӣ зиндагӣ мекард ва дар миёни дӯстонаш бо вазидани насиими нарм мерақсид.

Рӯзе найро аз бехаш бо корде буриданд. Ҳангоме ки аз байнӣ дӯстонаш ҷудо мешуд, дарди саҳте найро фаро гирифт.

Пас аз муддате най худро дар коргоҳи санъатгаре ёфт. Марди санъатгар бо ҳилае дохили найро то пурра холӣ шудан тоза кард. Он гоҳ ба сӯроҳ кардани як тарафи най пардоҳт. Ҳар бор ки най сӯроҳ мешуд, аз зарби теги усто нола мекард.

Мард ба рӯйи най муддати зиёде кор кард, пора-порае аз он мебурид ва онро шаклу сайқал медод.

Ниҳоят, марди санъатгар корашро тамом кард. Найи дурушти канори дарё ба як найи борик ва дурахшандагӣ табдил ёфт.

Хар ки ўаз ҳамзабоне шуд чудо,
Бенаво шуд, гарчи дорад сад наво.
Чалолиддини Румй

Най аввал дар кучо мезист?
Ба най чй ҳодиса рўй дод?
Чалолиддини Румй бо навиштани ин ҳикоя чиро меҳоҳад таъкид
кунад?

Ба расм бодикқат назар кунед.
Мазмунни расм дар кадом чумла ифода ёфтааст?

Аз матн чумлаҳоеро, ки чонишини шахсӣ доранд, нависед.
Чумлаҳои зеринро хонед ва нависед.
Гӯед, ки сухан дар бораи чй меравад.

1. Рустаниест, ки танаи борику дарози дарунхолии ҷо-ҷо ҳалқабанд
дорад ва дар заминҳои сернам мерӯяд. 2. Асбоби мусикии нафасӣ, ки
аз ҷуби дарунсуроҳ соҳта мешавад.

Кадом асбобҳои мусикии нафасиро медонед?

Башнав аж най, гун
ҳикоят мекунад
В-аҷ ҷудоиҳо шикоят
мекунад.

Аз оташ агар ки хору хас месӯзад,
Аз оташи най даруни кас месӯзад.
Бозор Собир

ИСТИФОДАИ ЧОНИШИНҲОИ ШАХСӢ

Матни дарси гузаштаро бори дигар хонед, мазмунашро нақл кунед.

Хонед ва нависед.

Най яке аз созҳои мусиқист, ки мардуми ҳамаи олам онро истифода мекунанд. Дар ҳар шаҳр ва деҳот мутрибоне ҳастанд, ки созҳои най ва шайпурро менавозанд. Баъзеҳо садои сози чанг, дутор, танбӯрро дӯст медоранд. Дигарон бо табл задан овози дилнишинеро ба вучуд меоранд.

Ба фикри шумо, аз ин созҳои мусиқӣ чӣ гуна садое ба вучуд меоянд?

Шумо кадом созро дӯст медоред?

Ба ҷойи нуқтаҳо ҷонишини шаҳсии мувофиқро гузошта, нависед.

— ... дар кучо зиндагонӣ мекунӣ?

— ... дар Тоҷикистон умр ба сар мебарам.

— Дар маҳалли зисти ... кадом миллатҳо зиндагонӣ мекунанд?

— Тоҷикон ва ўзбекҳо зиндагонӣ мекунанд.

Ба ҷойи нуқтаҳо ҷонишини мувофиқро гузошта, нависед.

1. ... ба қитобхона рафтем. 2. ... гурӯсна намондай? 3. ... бинои замонавӣ соҳтанд. 4. ... аз мағоза қитобҳои шавқовар ҳаридам. 5. ... кай ба хонаи мо меҳмон мешавед?

Ба ҷойи нуқтаҳо феълҳои мувофиқро гузошта, ба дафтар нависед.

ман	...
ту	...
вай, ӯ	обод мекунад
мо	...
шумо	...
онҳо	...

Банди охири матни «Нолаи най»-ро нависед

Зи сад тори ў як садо ҳосил аст,
Зи сад роҳ мақсуд як манзил аст.
Мирзо Абдулқодири Бедил

ИСТИФОДАИ ҶОНИШИНҲОИ ШАХСИ

Дарсҳои боби чорумро ба ёд оред. Дар бораи «Шашмақом» чӣ медонед?

Матнро хонед ва дар бораи «Шашмақом» маълумот дихед.

«ШАШМАҚОМ*»

Санъати мусикии мардуми тоҷик таърихи қадиме дорад. Дар муҳити нави рушди санъати мусикий анъанаҳои беҳтарини он идома дорад.

Яке аз ганчинаҳои бебаҳое, ки имрӯз аз маданияти гузашта ба мардуми тоҷик расидааст, «Шашмақом» аст, ки он аз асрҳои дуртarinи таърих то замони мо ба ёдгор мондааст.

Имрӯз ҳалқи тоҷик анъанаҳои беҳтарини адабиёт ва маданияти худро бо эҳтироми бузург пос медорад ва идома медиҳад. Аз замонҳои қадим қофиласи* шеъру мусикий ҳамеша ҳамсафари ҳалқ будааст. Дар рӯзҳои иду ҷашн ва дар лаҳзаҳои хушхолӣ мусикий шодӣ бар шодӣ меафзӯд. Дар рӯзҳои вазнини таърихи пурфочия ҳалқ дар мусикий ғаму андӯҳӣ худро ифода намуда, дар он таскин мечуст. Ба «Шашмақом» 256 оҳанги классикикӣ дохил мешавад. Таркиби он аз мақомҳои Бузрук, Рост, Наво, Дугоҳ, Сегоҳ ва Ироқиборат аст.

Фазлиiddин Шаҳобов

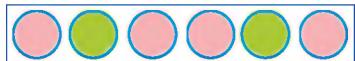
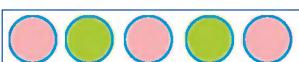
«Шашмақом» – асари суннатии (классикии) мусикий, ки аз шаш қисми асосӣ иборат аст
қофила – якҷоя сафар кардан, корвон

Чаро «Шашмақом»-ро ганчина номидаанд?

Оё «Шашмақом» танҳо оҳанг аст?

Дар дохили хоначаҳо мақомҳои «Шашмақом»-ро нависед.

Милк аз нохун ҳаме чудо ҳоҳӣ кард,
Дард кунад, эй дӯст, хато ҳоҳӣ кард.
Аҳмади Бармак

«Шашмақом» ба рӯйхати дурданаҳои фарҳангии ҷаҳон ворид гаштааст. «Шашмақом» боиси ифтиҳори миллати мост.

Хонед ва нависед. Ба зери ҷонишинҳои шахсӣ ҳат қашед.

Соли ҳониш ба охир мерасад. Мо ба таътили тобистона меравем. Ман ба истироҳатгоҳи «Ҳарангон» рафтаним, аммо дӯстам Ҳуршед меҳоҳад, ки ману вай яқҷоя ба истироҳатгоҳи «Афсонай қӯҳӣ» равем. Ӯ мегӯяд, ки соли гузашта ба истироҳатгоҳи «Ҳарангон» рафта будам.

ИСТИФОДАИ ҶОНИШИНҲОИ ШАХСӢ

Дарсҳои гузаштаро ба ёд оред.

Дар бораи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ чӣ медонед?

Матнро хонед ва гӯед, ки дар бораи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ чиҳоро донистед?

РӯДАҚӢ ВА МУСИҚӢ

Рӯдакӣ мусиқидон ва навозандай чирадасте* буд. Вай бо шеъру мусиқии худ ғами ҳалқро сабуктар мекард ва дар дили ашрофон* раҳму шафқат бедор карданӣ мешуд. Афсонай оғариниши шеъри машҳури «Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён» далели қудрату матонати шоир дар сурудани шеър аст. Ин шеърашро устод дар пардаи Ушшоқ (яке аз навоҳои «Шашмақом») месароид.

чирадаст – забардаст, моҳир
ашрофон – соҳибони ҷоҳу мансаб

Шеърро ифоданок ҳонед.

Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён

Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён* ояд ҳаме,
Ёди ёри меҳруbon ояд ҳаме.
Реги Омуву дурушти роҳи ӯ
Зери поям парниён* ояд ҳаме.
Оби Ҷайхӯн бо ҳама паҳноварӣ
Хинги* моро то миён ояд ҳаме.

Агарчанд бошй бузургу баланд,
Ки мардум ба мардум бувад арчманд.
Абулқосими Фирдавсӣ

Мир моҳ асту Бухоро осмон
Моҳ сӯйи осмон ояд ҳаме,
Мир сарв асту Бухоро бӯстон
Сарв сӯйи бӯстон ояд ҳаме.
Эй Бухоро, шод бошу дер зӣ,
Шоҳ наздат меҳмон ояд ҳаме.

хинг – асп
парниён – махмал

Бежан яке аз мисраъҳои шеърро чунин маънидод кардааст:
– Шоир барои ифодаи меҳри беандозаи худ ба Ватан аз фасоҳати
забони тоҷикӣ истифода намуда гуфтааст:
– Дар роҳ ба сӯйи Ватан роҳи пур аз сангӯ реги соҳили дарёи Ому
зери поям монанди махмал менамояд.

Ин мисраъҳоро аз шеър ёфта нависед.

Бо ёрии муаллим мисраъҳои дигари шеърро маънидод кунед.
Сипас бо оҳанги «Шашмақом» ичро кунед.

Ду ҷумлаи аввали матни «Рӯдакӣ ва мусиқӣ»-ро нависед.
Гӯед, ки ҷонишини «вай» ба ҷойи қадом исм омадааст?
Шумо ҳам ба мисли ин ду ҷумлае нависед, ки дар ҷумлаи дуюм ба
ҷойи исми ҷумлаи якум ҷонишини шаҳсӣ истифода шавад.

Чор мисраи шеъри Абӯабдулоҳи Рӯдакиро нависед.

maktab.tj
имлои ҷонишинҳои шаҳсӣ

Шеърро аввал хомӯшона, баъд ифоданок хонед.

ГУФТОР АНДАР СИТОИШИ ХИРАД

Хирад раҳнамою хирад* дилкушой,
Хирад даст гирад ба ҳар ду сарой*.
Аз ӯ шодмонӣ, аз ӯят* ғам аст,
Аз ӯят фузуний*, аз ӯят кам аст.

Хирад афсари шаҳриёрон бувад,
Хирад зевари номдорон бувад.
Абулқосими Фирдаөсі

Чы гуфт он хунарманд марди хирад
Ки доно зи гуфтори ў бар хўрад*:
Касе, к-ў хирадро надорад зи пеш.
Дилаш гардад аз кардаи хеш реш.

Ҳамеша хирадро ту дастур дор,
Бад-ў чонат аз носазо дур дор.
Ба гуфтори донандагон роҳ чўй,
Ба гетӣ* бипӯю* ба ҳар кас бигўй.

Абулқосими Фирдаөсі

хирад – ақл, хуш

сарой – дунё

аз ўят – аз ў бароят

фузунӣ – фаровонӣ, зиёдӣ

бар хўрад – баҳравар шудан

гетӣ – олам

бипӯй – бигард, ҷустуҷӯ кун

Банди якумро бори дигар хонед ва ба саволҳо ҷавоб ғўед.
Оё хирад барои инсон раҳнамо шуда метавонад? Чы тавр?
Устод пурсид:

– Барои чи шоир дар мисраи сеюм «хирад»-ро ҳам сабаби «шодмонӣ», ҳам сабаби «ғам» номидааст?

– Агар инсон хирадро барои ниятҳои нек равона созад, он албатта, шодмонӣ меорад. Масалан, чизе созад, ки барои одамон фоида орад, – ҷавоб дод **Бежан**.

– Агар инсон хирадро барои ниятҳои бад равона созад, ғаму андӯҳ ба амал меояд, – илова кард **Манижа**.

Мисраи чорумро монанди **Бежану Манижа** маънидод кунед.

Ба ҷойи нуқтаҳо феълҳои мувофиқро гузошта нависед.

ман ...

ту ...

вай, ў ...

мо ...

шумо ...

онҳо ...

Фурӯтан бувад, ҳар ки дорад хирад,
Сипеҳраш ҳаме дар хирад парварад.
Абулқосими Фирдавсӣ

ИМЛОИ ЧОНИШИНҲОИ ШАХСӢ

Дарси гузаштаро ба ёд оред.

Зарбулмасалу мақолҳои зеринро хонед ва нависед.
Сабаби ғаму шодӣ будани хирадро шарҳдиҳед.

Анвал андеша, баъд гуфтор.

Бадкирдор беандеша мешавад.

Анвал бубин ҷойи худ, баъд бимон пойи худ.

Анвал гиребони худ бибӯй, баъд айби дигарон бичӯй.

Сад бор ҷен қуну як бор бибур.

Чоҳкан зери ҷоҳ.

Банди якумро нависед.

Банди дуюмро бори дигар хонед ва ба саволҳо ҷавоб гӯед.
Оё аз сӯҳбати мардони хирадманд баҳравар шудан мумкин аст?
Ҷӣ тавр? Маънидод қунед.

Банди сеюмро бори дигар хонед ва маънидод қунед.

Манижа мисраи якуму дуюми ин бандро чунин маънидод кардааст:
– Шоир мегӯяд, ки одам бояд ақли ҳудро танҳо барои корҳои муфид
истифода барад.

Ба фикри Манижа розӣ ҳастед? Боз ҷӣ илова кардан меҳоҳед?
Мисраъҳои сеому ҷорумро монанди Манижа маънидод қунед.

Ба ҷойи исмҳо дар ҷумлаҳои дуюму ҷорум ҷонишни шахсии муво-
фиқро гузошта, нависед.

1. Абулқосими Фирдавсӣ барои навиштани «Шоҳнома» сол-
ҳои зиёд заҳмат кашидааст.

2. Абулқосими Фирдавсӣ дар асари безаволи худ дар бораи
паҳлавонону шоҳон навиштааст.

3. Марди ҳудоӣ шахси хирадманд аст.

4. Марди ҳудоӣ аз пайи кори нақӯ мегардад.

ЧАМЪБАСТИ МАВЗУИ «ҶОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ»

Хонед ва ба саволҳои дар поёни матн омада ҷавоб гӯед.

Кишварҳои дунё бо ҳам робита (алоқа)-и дӯстӣ доранд. Дар баробари ҳариду фурӯши молҳо онҳо бо яқдигар муносибатҳои фарҳангӣ низ барқарор мекунанд. Ҳафтаи адабиёт яке аз навъҳои муносибатҳои фарҳангист. Ҳафтаи адабиёти тоҷик аз ҷумлаи чунин ҷорабаниҳоест, ки дар он намояндагони аҳли ҳунари Тоҷикистон ба ягон қишвар сафар карда, мардуми онро бо адабиёту санъати тоҷик шинос мекунанд. Шоирон, нависандагон, рассомон, ҳунармандони театр ва кино, ҳофизону мутрибонро аҳли ҳунар мегӯянд.

Кишварҳои дунё бо ҳам чӣ ғуна муносибат доранд?

Кадом навъи муносибатҳои фарҳангиро медонед?

Чиро ҳафтаи адабиёт мегӯянд?

Киҳоро аҳли ҳунар мегӯянд?

Ёддоштҳоро дар бораи ҳунарманди шодравон **Маҳмудҷон Воҳидов** хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Расми қушоди ҳафтаи адабиёти тоҷик дар Белорусия, дар шаҳри Минск барпо шуда буд.

Баромади **Маҳмудҷон Воҳидов** оғози консерт буд. Ӯ ба баландгӯяк наздиқ шуду ба ҳозирон бо нимтаъзиме рӯй оварда, эълон кард:

— Асари Абулқосими Фирдавсӣ!

Пас аз ҷонд ҷонд ҳамон ҷонд Ҳафтаи адабиёти тоҷик дар Белорусия, дар шаҳри Минск барпо шуда буд. Баромади **Маҳмудҷон Воҳидов** оғози консерт буд. Ӯ ба баландгӯяк наздиқ шуду ба ҳозирон бо нимтаъзиме рӯй оварда, эълон кард:

— Асари Абулқосими Фирдавсӣ!

Пас аз ҷонд ҷонд ҳамон ҷонд Ҳафтаи адабиёти тоҷик дар Белорусия, дар шаҳри Минск барпо шуда буд.

Ин, бешак, мӯъчизаи санъат буд.

Як рӯз пас аз он дар соҳили қӯли нозанини Святяз будем ки, яке аз мизбонон барқия оварда, ба дасти **Воҳидов** супорид. Коргардуҳтаре аз як шаҳрҷаи канорай Белорусия ба адібони тоҷик салом мегуфт ва илтимос мекард: «Ба ҳамон барнописари зебои ҷингиламӯ, ки шеъри Фирдавсиро ҳонд, дуруди маро расонед. Бигӯед, ки ба ҳунар ва истеъододи Ӯ мо қоилем. Бигузор ҳамеша саодатёр бошад».

Гарчи ҳиндй дар узубат* шакар аст,
Лек гуфтори дарй ширинтар аст.
Мұхаммад Иқбол

фосила – лаҳза, муддат
боиқтидор – пурқувват

барқия – телеграмма
узубат – ширинй

Чаро баромади Маҳмудчон Воҳидов ҳамаро дар ҳайрат гузошт?
Мардуми белорус ба ҳунари ў чи хел баҳо доданд?

Се ҷумлаи охири матнро нависед.
Нависанда «ў», «мо» гуфта киро дар назар дорад?

Имлои эҷодӣ: мо, овози ширадор, овози фораму ҳуноҳонги дӯст, барнописар (духтар)-и зебо, ҳунар ва истеъдод, ў, ҳамеша саодатёр.

ҶАМЪБАСТИ МАВЗӮИ «ЧОНИШИНҲОИ ШАҲСӢ»

Давоми матни дарси гузаштаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Ҷамъомаде дар шаҳри Брест ҳеч аз ёдам намеравад. Дар интиҳои суханрониҳо Маҳмудчон бо талаби ҳозирон ба шеърхонӣ даромад.

Аз Рӯдакӣ, Саъдӣ, Ибни Сино, Ҳофиз, Хайём ва Ҷалолиддини Румӣ ғазалҳо, қитъаҳо, рубоиёт меҳонд. Вале ёрон ҳамчунон ҳоҳиш мекарданд, ки боз хонад. Нихоят, аз мизbonон яке аз ҷо барҳоста, гуфт:

Рафиқон, овозаш хаста мешавад. Инсоф ҳам чизи даркорӣ. Овози ў, сиҳатии ў ҳам ба мо лозим аст, ҳам ба рафиқони тоҷик, ҳатто ба худаш ҳам. Ман, масалан, намехоҳам, ки Воҳидов аз ҷумҳурии мо бо таассуроте биравад, ки гӯё белорусҳо мардуми камشاфқатанд.

Бо ҳамин тариқа Маҳмудчон аз дasti муҳлисон сиҳату саломат ҳалос шуд.

maktab.tj

Фазлидин Мұхаммадиев

Номи шоиронро нависед. Дар бораи онҳо чӣ медонед?

Маҳмудчон Воҳидовро ифтиҳори Тоҷикистон гуфтан мумкин аст? Чаро?

Шумо ҳам монанди Маҳмудчон Воҳидов машҳур шуданро орзу мекунед?

Барои ин чӣ бояд кард? Нависед.

Аз ин қисми матн ҷумлаҳоеро, ки ҷонишини шаҳсӣ доранд, нависед.

Эй порсӣ, имрӯзи ман, ояндаи ман,
Эй дар ду ҷаҳон забони пояндаи ман.
Низом Қосим

Ба ҷойи нуқтаҳо ҷонишинҳои мувофиқро гузошта, нависед.
... бояд бисёр хонам, ... бояд бисёр хонӣ, ... бояд бисёр хонад,
... бояд бисёр хонем, ...бояд бисёр хонед, ...бояд бисёр хонанд.

Ба ҷойи нуқтаҳо ҷонишинҳои шаҳсии мувофиқро ёфта, нависед.

Аҳмадбек ба тӯйхона ҳамроҳи Салиммуаллим омад. ... аз кӯдакӣ дар як ҷо қалон шудаанд.

Гӯёд, меҳмон, гӯшамон ба ... . Сафо ҳам меғуфту ба сӯйи Олим назар намекард. Гӯё ... дар ин ҷо умуман вучуд надошта бошад.

Фазлиоддин Муҳаммадиев

Ба ҷойи нуқтаҳо феълҳои мувофиқро гузошта, нависед.

ман	...
ту	...
вай, ӯ	...
мо	...
шумо	...
онҳо	...

Задони модарӣ, дар ман
ҷаҳонни декаморӣ ту,
Задони сунҳу ваҳдат, панду
шеврӣ ҷовидонӣ ту.

Авф фармудан муборак хислатест,
Ҳар ки дорад авф, соҳибдавлатест.
Ҳусайн Вузи Кошифӯ

VI. ПЕШОЯНДХО. РАСМУ ОИНХО

ПЕШОЯНДХО

Хонед. Дар ин чумлаҳо кадом калимаҳо намерасанд, номбар кунед. Чумлаҳоро пурра карда, нависед.

1. Ман ... тирезай хона ... рӯйи ҳавлии калони сердараҳт назар андохтам. 2. ... таъсири барфи кӯҳҳои Ҳисор ҳаво салқин буд. 3. Мунира моро ... хонаашон таклиф кард. 4. Деҳаи мо ... доманаи кӯҳ ҷойгир аст. 5. Диљшоду додараш ... хонаи холаашон сӯҳбаткунон рафтанд.

Хонед. Гӯед, ки оқибати исрофкорӣ чист.

САРИШТАКОРИЙ

«Насиҳатнома» асарест, ки бо номи «Қобуснома» низ маъруф аст. Дар ин асар беҳтарин ҳикмати ҳалқ гирд оварда шудааст. Унсурулмаолии Кайковус дар асоси донишу таҷрибаи дар ҳаёт дидааш ин асарро менависад. Муаллиф асарро асосан ба фарзандаш – Гелоншоҳ мебахшад, то ки роҳу равиши ҳаётро омӯзаду бо ҳамин аз душвориҳои давру замонаш начот ёбад.

Нависанда дар боби “Андар ойини ҷамъ кардани мол” насиҳат меқунад:

“Эй писар, дар ҷамъ кардани мол ғофил мабош. Қушиш намо, ҳар чизе, ки ҷамъ оварӣ, ба хотири накӯкорӣ бошад ва бар ту хуш ояд. Бидон, ки нигоҳ доштани мол аз ҷамъ овардани он мушкилтар аст. Аз ин рӯ, эй писар, дар вақти ҳарҷ кардан ҷаҳд кун, ки то ба ивази он зуд ба ҷой ниҳӣ. Аммо ба моли бисёр ҳам дил мабанд, ки он абадӣ нест.

Ҳарҷ ба андозаи даҳл* бояд бошад, то ниёзманд* набошӣ. Агар дираиме ба даст биёрӣ, ҳарҷ камтар аз он дираам бикиун. Ба ҳар чизе, ки дорӣ, қаноат пеша кун, зеро қаноат кардан бениёзӣ аст.

Истрофро душман дор ва шум дон. Сабаби фақириву нодорӣ исрофкорист. Дар ҳӯрдан ва гуфтан, дар ҳар шуғле, ки бошӣ, исроф набояд

Агарчи бувад мизбон хушзабон,
Пизишкай на хуб ояд аз мизбон.
Асадиы Түсү

кард. Истроф танро бикоҳонад, нафсро бираҳонад ва ақпро заиф гардо-
над. Истроф зиндаро бимиронад.

Бубин, ки зиндагии чароф аз равған аст. Агар беҳадду андоза ба чароф
равған бирезй, чароф дарҳол бимирад. Ҳамон равған, ки ба андоза рехта
бувад, сабаби ҳаёт бошад. Истроф сабаби мамоти* ў бувад.”

дахл – даромад
ниёзманд – мұхточ
мамот – марг

Асари «Насихатнома» бо қадом ном маъруф аст?
Муаллиф ин асарро ба кий бахшидааст? Барои чий?
Оид ба истрофкорӣ чӣ насиҳат мекунад?

– Ба фикри ман, – гуфт Бежан, – одаме, ки пулу молашро бисёр
сарф намекунад, шахси хасис аст.
– Не, – гуфт Манижа, – ин гуна шахс сарфаҷӯю сариштакор аст.
Бачаҳо, шумо чӣ фикр доред?

Банди охирро нависед ва маънидод кунед.
Ба зери пешояндҳо хат кашед.

Имлои номи асарҳои бадеиро ба ёд оред. Номи се асарро нависед.

ПЕШОЯНДҲО

Порчай зеринро хонед ва бо банди аввали матни «Сариштакорӣ»
муқоиса кунед.

Гӯёд, ки онҳо аз ҳамдигар чӣ фарқдоранд?

«Насихатнома» асарест, ки ... номи «Қобуснома» низ маъ-
руф аст. ... ин асар беҳтарин ҳикмати ҳалқ гирд оварда шудааст.
Унсурулмаолии Кайковус ... асоси донишу таҷрибаи ... ҳаёт
дидаш ин асарро менависад. Муаллиф асарро асосан ... фар-
зандаш – Гелоншоҳ мебахшад, то ки роҳу равиши ҳаётро
омӯзаду ... ҳамин ... душвориҳои давру замонаш начот ёбад.

Оре, пешояндҳо партофта шаванд, алоқамандии қалимаҳо аз
байн меравад, мазмуни чумла коста мегардад.

Ё раб, ту чунон кун, ки парешон нашавам,
Мұхтоти бародарону хешон нашавам.
Зуфархон Җаевхары

Калимаҳои ба, бо, аз, дар, то пешоянданд. Онҳо дар ҷумла калимаҳоро алоқаманд мекунанд. Пешояндиҳо аз калима ҷудо навишта мешаванд.

Аз банди сеюми матни «Сариштакорӣ» ҷумлаҳоеро, ки дар онҳо калимаҳои ба, бо, аз истифода шудаанд, нависед. Ба зери онҳо ҳат қашед.

Нависед. Хушнависиро машқ кунед.

Испагро душман дар ба
шум дон. Садаби факи-
рибу надорӣ испагкорист.

Шумо ҳам дар хона сариштакорӣ мекунед? Ҷӣ тарз? Ҳикоя кунед.

ВАЗИФАИ ПЕШОЯНДХО

Хонед ва мазмunaшро нақл кунед.

Ҳазоргесӯ шабро дар биёбон гузаронд. Рӯзи дигар пире бо маркабе роҳ гум карда бад-ин водӣ расид. Ҳазоргесӯро дид, гуфт:

— Ба ин маркаб савор шав, ки қуввати рафткор надорӣ. — Ӯро савор карда, роҳ дар пеш гирифт. Аз он биёбон берун омад, гуфт:

— Ба қадом ҷониб ҳоҳӣ рафт?

Ҳазоргесӯ гуфт:

— Ба сӯйи кулбаи худ рав, ки ман хонумон* гум кардам.

Пир ба ҷониби манзили худ шитофт, ба андак таваҷҷӯҳ ба хонаи худ расид. Ҳазоргесӯ хонае дид, чун ҷашми бахилон танг ва чун дили ятимон тира. Ба ҷуз бурёи* кӯхна ҷизе набуд. Пирамард узрҳоҳӣ кард ва гуфт:

— Эй маликаи хубон, ҳар касро аз рӯзи азал* қисмате муқаррар кардаанд. Насибаи ман ба ҷуз меҳнат набуда, лаби ноне ба ҳар сурат ба ҳам мерасонам. Ғайр аз машаққат ҷизе надонам. Ҳазоргесӯ дар хонаи пир қароргирифт. Ҷанд вақте аз ин воқеа даргузашт. Ба пир гуфт:

— Эй падар, акнун кори худро мувофиқи гуфтаи ман кун.

Пир гуфт:

Кори худро худ кунӣ, то нек ояд кори ту,
Кас нахорад пушти ту ҷуз нохуни ангушти ту.

Холид

– Ба ҷон миннат дорам.

Гуфт:

– Ҳар гоҳ қи ҳөзум мефурӯшӣ, қимати ўро пеши ман биёр.

Пир чунон кард. Ҳазоргесӯ дираме чанд аз ўчудо карда, гуфт:

– Инро гирифта, гандум биёр. Акнун нон аз бозор магир, ки сабаби бебаракатист. Дирамеро мӯй (пашм) биёр, ки бекор набошем....

хонумон – хона

бӯрӯ – гилем, палос

аз азал – аз аввал

қимат – пул, маблағ

Ҳазоргесӯ шабро дар кучо гузаронд?

Марди пир чӣ тавр ба водӣ расид?

Пир чӣ таклиф кард?

Пир Ҳазоргесӯро ба кучо овард?

Ҳазоргесӯ хонаи пирро ба чӣ монанд мекунад?

Пир сабаби қашшоқона зиндагӣ кардани худро дар чӣ мебинад?

Ҳазоргесӯ аз пир чӣ ҳоҳиш кард?

Аз матн панҷ пешояндро бо қалимаҳои алоқамандашон нависед.

Намуна: дар биёбон гузаронд, аз рӯзи азал муқаррар кардаанд.

Бо таркибҳои зерин ҷумлаҳо тартиб дигҳед ва фарқи онҳоро гӯед.

Аз бозор, дар бозор, ба бозор, то бозор.

Гуфтугӯйи марди пир ва Ҳазоргесӯро дар нақши онҳо хонед.

ВАЗИФАИ ПЕШОЯНДХО

Ба андешаи шумо, марди пир аз қашшоқӣ ҳалос мешавад?

Чаро чунин мөхисобед?

Хонед ва бо андешаҳои худ муқоиса кунед.

Саришта ба даст гирифта, рӯз аз рӯз хонаи пирро маъмуру* обод мекард. Бад-ин сурат ҳанӯз соле нагузашта буд ки, пир соҳиби саранҷом шуд. Доност, ки қадами соҳибдавлате муҷиби* фароғат будааст, дуои ҷони ўро мекард. Рӯзе пирро пешниҳод талаб кард ва гуфт:

Ризқ ҳарчанд бегумон расад,
Шарти ақпаст чустан аз дархо.
Саъдии Шөрөзӣ

— Эй падар, ҳангоми тобистон ҳезуми зимистонро чамъ сохта, ба канорае бигзор, ҳар гоҳ ки сардӣ зиёда гардад, ба қимати тамом ҳоҳӣ фурӯҳт...

Пир аз барои Ҳазоргесӯ манзаре* сохт.

Худро аз ҷашми ҳалоиқ пинҳон дошт, тамошои олам мекард. Аз барои ҳуд ошхонае сохта, ҷанд ошпазеро ба коре таъин кард. Ҳар рӯз ош пухта ба ояндаву раванда, фақиру мискин медоданд, бараҳнагонро мепӯшониданд.

Баҳадде таҷаммул* пешгирифт, кимардумон ангушти ҳайрат мегазиданд.

«Ҷомеъ-ул-ҳикоёт»

манзар — тамошогоҳ, бинои зебое, ки дар баландӣ сохта мешавад.

муҷиб — сабаб, боис

таҷаммул — ҳашамат, шуқӯҳ, дабдаба

Оё дуруст аст, ки қисмати ҳар касро аз рӯзи азал муқаррар кардаанд?
Муқоса кунед.

①

Ҳазоргесӯ ҳонае дид чун ҷашми бахилон танг ва чун дили яти-мон тира. Ба ҷуз бурёй* кӯҳна ҷизе набуд.

Чӣ
тарз?

②

Пир аз барои Ҳазоргесӯ манзаре* сохт. Худро аз ҷашми ҳалоиқ пинҳон дошт, тамошои олам мекард. Аз барои ҳуд ошхонае сохта, ҷанд ошпазеро ба коре таъин кард, ҳар рӯз ош пухта ба ояндаву раванда, фақиру мискин медоданд, бараҳнагонро мепӯшониданд.

Пирамард чӣ тарз аз қашшоқӣ раҳой ёфт?

Нависед ва маънидод кунед. Ин пандҳо ба кӣ даҳл доранд?
Аввал ақпаст байдавлат.

Ҳудованд гуфтааст: «Аз ту – ҳаракат, аз ман – баракат».

Рӯзӣ насиби кас ба нишастан намешавад,
Бояд чу осиёб зи пайи обу дона рафт.

Сайдои Насафӣ

**Қаноат сармояи тамомнашуданист.
«Панҷсад ҳадис»**

Шумо ҳам дар беҳтар шудани шароити хонавода саҳм гузашта метавонед? Чӣ тарз? Баён кунед.

ФАРҚИ ПЕШОЯНД АЗ ПЕШВАНД

Дарсҳои гузаштаро ба ёд оред.
Магар танҳо дар хона сарфаю сариштакорӣ лозим аст?

Хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад.

Фасли баҳор буд. Ҳамроҳи падарам ба сайри саҳро рафтам. Ҳама ҷо сабзу гулпӯш. Лолаҳои аргувонӣ дар дашту даман ҷилвагар. Аз як тараф ҳо ниши кабкон, аз тарафи дигар хушрангиву хушбӯйии гулҳои саҳроӣ ба қас ҳаловат мебахшиданд. Зери арҷае нишаста, хостем даме ҳастагиро рафъ созем. Падарам ба рӯйи алафҳо рӯйболо дароз қашид. Ӯ як ба атроф ҷашм андохту оҳи сарде қашид. Ман аз ин ҳолати падар ҳайрон шудам.

Аз ҳомӯш истодани падарам дилтанг шудам. Ҳоҳиши зудтар ба хона баргаштан дар дилам пайдо шуд.

Чун дидам, ки ҳомӯшии падарам тӯл қашид, сабабашро аз ӯ пурсидам. Падарам боз як оҳи сарде қашиду лаб ба гуфтор қушод:

– Замоне, ки ман дар синну соли ту будам, ин дашту ҳомун ранги дигар дошт. Он замон ин даштҳо бештар ба бешазор монанд буданд. Дар бешазор бузҳои кӯҳӣ ҷарида мегаштанд. Қақразанини селаи кабкони хушхирому ҷаҳҷаҳзанини мурғони ҳилол форам ба гӯш мерасид. Ин ҷойҳоро **бе онҳо** тасаввур карда намешуд. Ана он дарёчае, ки мебинӣ аз моҳӣ лабрез буд. Моҳиҳои одӣ не, гулмоҳиҳо! Имрӯз бошад, дарё **бе моҳӣ**.....

– Эҳ, инсон, инсон – гуфт падар бо таассуфу суханашро давом дод. Ӯ дар бораи шикори **бераҳмонаи** бузҳои кӯҳиву оҳубарраҳо, кабкону мурғони ҳилол, дар бораи **моҳидориҳои аҳли деҳа** ва кирдорҳои ваҳшиёнаву **бепадолатонаи** одамон ба табиат нақлҳо кард. Вай дар бораи муносибати бераҳмонаи одамони беҳираду нафспарвар мегуфту боварам намеомад. Боварам намеомад, ки дар ин ҷо замоне бузи кӯҳӣ мечариду моҳиҳо дар дарёча шино мекарданд. Набинам, чӣ тавр бовар бикунам?

Вале рӯзе шуд, ки ман ба ҳақиқат будани суханҳои падарам бовар кардам. Охир, беҳуда намегӯянд-ку «Шунидан кай бувад монанди дидан».

Барои одамӣ дониш зарур аст,
Ки бо он фатҳу ободию нур аст.

Муҳҳамадҷон Раҳимӣ

Муаллиф ҳамроҳи падар ба кучо рафт?
Кадом фасли сол буд?
Чаро падараш аввал ҳомӯш буд?
Падар дар бораи табият чиҳо гуфт?
Барои чӣ муаллиф ба суханони падараш бовар накард?

Аз ин қисми матн калимаҳои ишорашударо нависед. Пешояндҳоро бо калимаҳои алоқаманд дар як қатор ва калимаҳоеро, ки пешванд доранд, дар қатори дуюм нависед. Фарқи онҳоро гӯед.

Чумлаҳоро хонед. Пешванду пешояндҳоро мӯқоиса кунед.
Имлой онҳоро гӯед.
Одами бекор – дарахти бебор. Олимӣ беамал – занбӯри беасал. Бе меҳнат роҳат мусассар намешавад. Бо моҳ шинӣ, моҳ шавӣ, бо дег шинӣ, сиёҳ шавӣ.

Нависед. Пешоянд ва пешвандҳоро нишон дихед. Фарқи онҳоро гӯед.
Бе меҳнат ба роҳат нарасӣ. Инсони бемаърифат ҳайвонест одамсифат. Саре, ки аз савдо холист, ҷормағазест бемағз. Ҳаргиз ўбе ниқоб аз хона берун намеомад. Ганчи бекиёсу лашкари беҳисоб, канизони хубрӯ бо ҳамроҳи шоҳзода равон шуданд.

«Ҷомеъ-ул-ҳикоёт»

Қисми аввали матнро мухтасар нақӣ кунед.
Ба андешаи шумо, чӣ ҳикоятқунандаро маҷбур кард, ки ба суханони падар бовар кунад.

Айёми баҳорон буд. Ҳамроҳи писарам ба сайри саҳро баромадам. Тасодуфан ба пайроҳае рафтем, ки чанд сол пеш **бо падар** рафта будам. Ҳар ду – ману писарам ҳам дар ҳамон ҷо дам гирифтем. Танҳо арча аллакай набуд. Ҳама ҷо сокиту ором буд. На овози кабкон шунида мешуду на чаҳ-чаҳи булбулон. Он сол бузу мурғи ҳилол ва моҳӣ набуд. Аммо имрӯз арча набуд, ҳониши кабкон низ шунида намешуд. Ёди он рӯзҳо, ёди нақӯҳои падар кардаму ҳомӯширо ихтиёр намудам. Магар ҳомӯшии ман тӯл кашид ки, писарам бетоқатӣ карда, ба гап даромад.

Хандарўй мөхмөнро гул зи чайб афшондан аст,
Тангхулкү кафш пеши пойи мөхмөн мондан аст.

Соиби Табрезӣ

Сабаби хомӯш мондани маро пурсид. Ба писарам дар бораи кабкони **бешумор** заминҳои пур аз гулу гиёҳ будани ин ҷоиҳо бо алам баён кардам. Писарам ҳар замон сухани маро бурида таклифи ба хона бозгаштан мекард. Аз нигоҳу ҳолати рӯҳии ӯ пай бурдан осон буд, ки суханҳои ман барои вай афсона аст. Боз воқеаи ҷандин сол пеш рӯҳ дода ба ёдам расид. «Накунӣ бар падарат, набинӣ аз писарат.» – гуфтаанд. Ман ҳам замоне ба суханҳои падар бовар накарда будам. Имрӯз бовари писарам намеояд. Ин ҳама натиҷаи **бесариштагии** мо ба табиат буд... Фардо писари ман ба фарзандаш чӣ мегуфта бошад?

Аз ин қисми матн пешояндҳоро бо калимаҳои алоқаманд дар як қатор ва калимаҳоеро, ки пешванд доранд дар қатори дуюм нависед. Фарқи онҳоро гӯед ва ҷумлаҳои нав тартиб дихед.

Дар ҷумлаҳои зерин фарқи калимаҳои ишорашударо гӯед.

1. Вай бо ақли худ кор мекард.
2. Олим бачаи боақл аст.
3. **Бо вафодориву** ҳушгуфтторӣ дӯстӣ мустаҳкам мегардад.
4. Шаҳриёр рафиқи бовафои ман аст.

ИСТИФОДАИ ПЕШОЯНДҲО ДАР НУТҚ

Ба хонаи шумо киҷо мөхмөн шуда меоянд? Ба мөхмөн шумо чӣ гуна муносибат мекунед? Оё барои омода кардани дастурхон ба модарон ёрӣ мерасонед? Чӣ тарз? Кадом одоби мөхмөндориро медонед?

Хонед ва гӯед, ки пиёларо чӣ тарз ба мөхмөн дароз мекунанд.

мактаб.тj
ОДОБИ МЕХМОНДОРӢ

Аз рӯйи одат касе, ки ба хона ояд, пас аз салому алейк ба хона таклиф карда мешавад. Пас аз нишастан соҳиби хона ба мөхмөн рӯй оварда, «Хуш омадед, нури дида точи сар», – гуфта, даст ба сина мебарад. Мөхмөн: «Обод бошед, ташаккур!» ё «Обод бошед, аз лутфу* эҳсонатон* миннатдорам!» – гуфта, даст ба пеши бар мебарад.

Баъд дастурхон кушода, чой меорад. Пеш аз чойро дам кардан соҳиби хона аз мөхмөн мепурсад: «Пурсидан айб нест», – гуфтаанд. Чӣ хел

Чу серй наёбад ҳаме кас зи хонат,
Ҳамон бех, ки касро ба хонат нахонй.
Носири Хусрав

чой дам кунам: чойи кабуд ё сиёҳ?» Мөхмөн бояд шарм надошта хоҳишашро арз намояд. Чойро худи соҳиби хона мегардонад, пиёлаи аввалро ба назди худ гузошта, пиёлаи дуюмро ба мөхмөн бо дасти адаб дароз мекунад. Мөхмөн чойро гирифта, «Ташаккур!» мегүяд. Ба ивази он мөхмөндор «Нўши чон шавад!» ё «Ош шавад!» мегүяд. Албатта, мувофиқи имконият дастурхон ороста мешавад.

**салому алейк – ба шумо сулҳу амонӣ меҳоҳем, дуруд ба шумо
лутфу эҳсон – меҳрубонию бахшиш**

Суханони соҳиби хона ва мөхмөнро аз банди аввал ёфта, нависед. Пеш аз чой дам кардан соҳиби хона чӣ кор мекунад?
Чойро кӣ бояд резад?
Чумлаи «Пиёлаи дуюмро ба мөхмөн бо дасти адаб дароз мекунад»-ро навишта, шарҳдиҳед.

Банди аввали матнро нависед ва ба зери пешояндҳо хат қашед.
Аз банди дуюм пешояндҳоро бо калимаҳои алоқамандашон нависед.

Ба навишт ва талаффузи калимаҳои миннатдор ва ташаккур дик-қат дидҳед. Бо ин калимаҳо ҷумла созед ва нависед. Ба зери пешояндҳо хат қашед.

Кадоме аз ин калимаҳо ба калимаи душман ҳаммаъно аст?
A) бадӣ   B) дӯст   C) рақиб   D) бегона

ИСТИФОДАИ ПЕШОЯНДҲО ДАР НУТҚ

Давоми матни “Одоби мөхмөндорӣ”-ро хонед ва гӯед, ки чаро мөхмөнро бо чехраи кушода пешвоз гирифтан лозим аст.

Нонро ҳам худи соҳиби хона шикаста, ба мөхмөн рӯй оварда, «Марҳамат, нон бигиред» мегүяд. Дар ин ҳолат мөхмөн вобаста ба талаботи хеш рафтор мекунад. Агар дилаш набардорад ҳам, як пора нонро гирифта, бо чой мөхӯрад.

Хидмати меҳмон бувад корам,
Миннати меҳмон ба чой орам.
Камолиддини Биноӣ

Аз рӯйи одобу одат меҳмон бояд шарм ё ҳазар накарда, чизи дилкаши худро ҳӯрад. Баъди ҳӯрок мизбон бо ҳоҳиши меҳмон дастурхонро ҷамъ мекунад.

Меҳмон изҳори ташаккур менамояд: «Барои зиёфати пурнозу неъмат ташаккур! Ҳамеша дастурхонатон пурфайз бошад!» – мегӯяд. Соҳиби ҳона «Ош шавад, ба шумо ҳам ташаккур!» – гуфта ҷавоб мегардонад.

Ҷиҳати дигари меҳмоннавозӣ ҷеҳраи кушодаи соҳибони ҳона аст. Ҷабини кушодаи мизбон сабаби қушоиши иштиҳои меҳмон аст. Агар сад нӯшу неъмат фаровон карда шаваду ҷеҳраи аҳли ҳона гирифта, ҷабин ҷин ва гапҳояшон дағал бошад, меҳмон ботинан аз ҳузури ҳудаш пушаймон шуда, ҳафа бармегардад. Дар урфият мегӯянд, ки гар нони гандумӣ надошта бошӣ, пас забони мардумӣ дошта бош.

Ҳангоми гуселонидани меҳмон, дар вақти ҳайрухуш меҳмонҳо бояд меҳмондор ва аҳли оилаи ӯро ба ҳонаи ҳуд даъват намоянд.

«Маданияти шахс»

мизбон – соҳиби ҳона

Нонро кӣ мешиканад?

Агар меҳмон сер бошад, нон ҳӯрданаш шарт аст?

Меҳмон чӣ гуна миннатдорӣ баён мекунад?

Соҳиби ҳона чӣ гуфта ҷавоб медиҳад?

Ҷумлаи «Гар нони гандумӣ надошта бошӣ, пас забони мардумӣ дошта бош» чӣ маъно дорад?

Суҳанони меҳмон ва мизбонро аз матн ёфта, байни ҳуд дар нақшҳо бозӣ кунед.

Банди аввали ин қисми матнро нависед ва ба зери пешояндҳо ҳат кашед.

Қадоме аз ин қалимаҳои дар ҷумла ишора шуда пешоянд аст?

A

B

B

G

Меҳмон меҳмондор ва аҳли оилаи ӯро ба ҳонаи ҳуд даъват карданд.

Чу Эзид диҳад мар туро нону ном,
Маҳӯр, то тавонӣ ту танҳо таом.
«Пандномаи Анӯшервон»

ИСТИФОДАИ ПЕШОЯНДҲО ДАР НУТҚ

Пешояндуоро ба хотир оред. Пешояндуоро истифода бурда се ҷумла нависед.

Аввал ҳомӯшона, баъд ифоданок хонед.

ДАР БАЁНИ ФАЗИЛАТИ МЕҲМОН

Эй бародар, меҳмонро нек дор,
Ҳаст меҳмон аз атои Кирдиғор.*
Меҳмон рӯзини худ меоварад,
Пас гуноҳи мизбонро мебарад.
Ҳар киро ҷаббор* дорад душманаш,
Боз дорад меҳмон аз масканаш.
Мӯъмине, к-ӯ дошт меҳмонро нақӯ,
Ҳақ кушояд боби раҳматро бар ӯ.
Ҳар киро шуд табъ аз меҳмон малул*,
Аз вай озурда худову ҳам расул.
Бандае, к-ӯ хидмати меҳмон кунад,
Хешро шоистаи раҳмон кунад.
Ҳар ки меҳмонро ба рӯйи тоза дид,
Аз худо алтофи* беандоза дид.
Аз такаллуф* дур бош, эй мизбон,
То гаронӣ набвадат аз меҳмон.
Меҳмонро, эй писар, эъзоз* кун,
Гар бувад кофир, ба ӯ дар боз кун.
Ҳаст меҳмон аз атоҳои Карим,
Ҳар ки з-ӯ пинҳон шавад, бошад лаим*.
Ҳар ки меҳмонро гиромӣ меқунад,
Кӯшише дар некномӣ меқунад.

(Аз «Чаҳор китоб»)

Чу ҳаққи намакро кас орад ба чой,
Зи давлат ниҳад бар сари чарх пой.

Шодӣ

фазилат – бартарӣ

Кирдигор – оғаридгор

малул – андӯҳгин, хафа, маъюс

Ҷаббор – соҳиби тавоной, яке аз номҳои Аллоҳ

эъзоз – ҳурмат, иззат, эҳтиром

такаллуф – ба зимма гирифтани ранҷи зиёдатӣ, худнамоӣ

лаим – бахил, нокас, ҳасис

Дар ин шеър қадом пешояндҳо истифода шудаанд, номбар кунед. Ин пешояндҳоро бо қалимаҳои алоқамандашон навишта, ҷумла тартиб дихед.

Ҳар як банди шеърро ҳамроҳи муаллим маънидод кунед.

ИСТИФОДАИ ПЕШОЯНДҲО ДАР НУТҚ

Шеъри дарси гузаштаро бори дигар ифоданок хонед.

Чор мисраи аввали шеърро бо ҷумлаҳои худ нависед.

Намуна: Эй бародар, меҳмонро азиз дон, чунки ӯ фиристодаи Ҳудост....

Аз пешояндҳо истифода карда бо қалимаҳои қабул, **мизбон**, **таклиф**, **табассум**, гусел ҷумла тартиб дихед. Ба зери пешояндҳо ҳат каshed.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро исплоҳ кунед.

Ҳашт мисраи шеърро аз ёд кунед.

Дунё агар диҳанд, нахезам зи чойи хеш,
Ман бастаам ҳинои қаноат ба пойи хеш.
Мирзо Абдулқодири Бедил

Мисраи «Меҳмонро, эй писар, эъзоз* кун»-ро чӣ тарз шарҳ додан мумкин аст? Ҷавоби дурустро интихоб кунед.

- A. Эй писар, меҳмонро озор надех.
- B. Эй писар, меҳмонро ҳурмат кун.
- C. Эй писар, меҳмонро ба хона таклиф кун.
- D. Эй писар, меҳмон туро ҳурмат меқунад.

Ба чойи нуқтаҳо пешояндҳои мувофиқро ёфта нависед.
Мунира ва Нозанин ... синфи чорум **мехонанд**. Онҳо ҳар рӯз ... варзиши бадан машгул мешаванд. ... корҳои модар ёрӣ мерасонанд. ... оғози дарс ... гулҳо об медиҳанд. ... ҳамсинфон дӯсту **меҳрубонанд**.

Шумо-ҷӣ? Нависед. Аз пешояндҳо истифода баред.

ИСТИФОДАИ ПЕШОЯНДҲО ДАР НУТҚ

Зарбулмасалро нависед ва маънидод кунед:
Исроф нақӯ нест ба ҷуз дар амали хайр
Исроф – барзиёд харҷ кардан

Амалҳои хайрро номбар кунед.
Намуна: ба шахсони мӯҳтоҷ ёрӣ расондан....

Матнро хонед ва гӯед, ки чаро зан розӣ набуд, то ки шавҳарааш ба хона меҳмон даъват кунад.

maktab.tj
Ҳикоят

Меҳмон гуфт:

– Дарроҳ ки меомадам, шабонгоҳе ба фалон дех расида, ба хонаи ошное нузул кардам (фуромадам) ва баъд аз он ки шом ҳӯрда шуд ва сӯҳбат ба охир расид, барои ман ҷойи хоб партофтанд. Ман болои ҷой такя зада будам, аммо хобам намебурд. Дар ҳамин вақт аз хонаи дигар гуфтугӯйи соҳиби хона ба гӯшам расид.

Мард гуфт:

Зане, ки харчаш аз ҳама занон камтар бошад,
баракаташ аз ҳама бештар аст.

«Панчсад ҳадис»

– Эй зан, меҳоҳам, ки фардо калонҳои дехро ба хона даъват намуда, ба шарофати омадани ин меҳмон зиёфате кунам.

Зан гуфт:

– Ман ҳайронам, ки ту ба харчи рӯзгор чизи казой надориву андешаи меҳмондорӣ мекунӣ. Охир имрӯз ки кудрати ҷамъ кардан дорӣ, барои фардо захира бинех ва барои зану фарзанд боқӣ гузор, то ки баъд аз ту мӯҳточи касе нашаванд.

Мард гуфт:

Надошт ҷашми басират, ки гирд карду нахӯрд,
Бибурд гӯйӣ саодат, ки харҷ карду бидод.

«Калила ва Димна»

Меҳмон сӯхбати марду занро аз кучо шунид?

Оё ўдар назди онҳо ҳузур дошт?

Мард киро ба меҳмонӣ даъват карданӣ шуд?

Калонҳои дехаро зиёфат додан амали ҳайр ҳисоб мешавад?

Зан ба ўчӣ гуфт? Оё зан рафтори дуруст кард? Барои чӣ?

Оё гуфттан мумкин аст, ки зан меҳмоннавоз нест?

Бо таркибҳои ба меҳмонӣ, дар меҳмонӣ, аз меҳмонӣ, то меҳмонӣ ҷумлаҳо созед.

Аз матн пешояндҳоро бо қалимаҳои алоқамандашон нависед ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Намуна: дар роҳ – Шоҳруҳ дар роҳ муаллимаи аввалинашро дида курсанд шуд.

ИСТИФОДАИ ПЕШОЯНДҲО ДАР НУТҚ

Бо қалимаи чой ибораҳо созед ва нависед. Фаромӯш нақунед, ки ҳангоми ба қалимаи чой ҳамроҳ шудани бандаки изофи ҳарфи й навишта мешавад.

Масалан: чойи қабуд,...

Барои мардуми мо анъана шудааст, ки қасеро ба хона даъват карданӣ шавем, албатта, «Марҳамат, як пиёла чой!» – мегӯем.

Хонед ва гӯед, ки аввалин бор чойро дар кучо истифода кардаанд.

Гар надорй илму идроку адаб,
Мешавай бегона аз аҳли наасаб.
Сайдалӣ Вализода

РИВОЯТИ ЧОЙ

Подшоҳи Хитой нисбат ба яке аз олимансабони* дарбораш адоват* пайдо намуда, фармон медиҳад, ки ўро аз мамлакат бадарға* карда, дар болои кӯҳе бурда монанд. Он шахс бемор, касалманд ва ранги рӯяш зардча буд.

Ин мард ниҳоят логар шуда, ҳангоми сайругашт дар болои кӯҳ рустани чойро дида, онро истеъмол мекунад. Аз байн вақти зиёде нагузашта, дар ўнишонаҳои тандурустӣ ва нест шудани зардии рӯяш ба назар мерасад. Истеъмоли чойро идома медиҳад, қувваташ афзуза, боз ҳам зардии рӯяш камтар мешавад.

Дар ин муддат яке аз наздикини подшоҳ аз беҳбудии вазъияту тағиیر ёфтани таҳти рӯйи ў оғоҳ шуда, ба подшоҳ хабар медиҳад. Подшоҳ дар ҳайрат монда, фармон медиҳад, ки он мардро ба назди ўоранд. Ҳангоме ки ўро ба назди шоҳ меоранд, ҳолату сурати ў то дараҷае тағиир ёфта буд, ки подшоҳ вайро шинохта наметавонад. Пас дар ин бобат аз тарзи табобаташ чӯё мешавад. Ин мард дар зимни корҳои кардааш ҳусусияти чойро низ баён мекунад. Пас аз фаҳмидани он табибони шоҳ чойро ҳаматарафа санҷида, ҳосиятҳои фоидабаҳши онро муайян мекунанду баъд чун даво истифода мебаранд.

адоват – душмани, бадҳоҳӣ

бадарға – рондани касе аз ҷое чун ҷазо

олимансабон – амалдорон

Чаро мардро ба болои кӯҳ бурда монданд?

Дар болои кӯҳ мард ҷӣ кор кард?

Барои ҷӣ қувваташ зиёд ва зардии рӯяш камтар мешавад?

Аз матн пешояндҳоро бо калимаҳои алоқамандашон нависед.

Бо онҳо ҷумла тартиб дихед.

Ҷуфтти калимаҳоро хонед ва гӯед, ки онҳо аз ҳамдигар ҷӣ фарқ доранд?

Онҳоро нависед. Бо ин калимаҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Биё, меҳмони ман шав, эй бародар,
Гулистон кун даме кошонаи ман.
Лоиқ Шералий

нав	– навъ
бад	– баъд
даво	– даъво
шер	– шеър
тана	— таъна

ИМЛОИ ПЕШОЯНДХО

Кадом вақт шумо якдигарро табрик мекунед? Чӣ тавр? Нависед.

Матнро хонед ва гӯед, ки чаро Барзу намехоҳад, ки бо тангаҳои дар пулдон доштаашон тӯхфа ҳаранд.

ЗОДРӮЗ

Рӯзи таваллуди бибиямон буд. Ману Барзу аз пагоҳӣ боз давутоз ва маслиҳат дорем, ки ба ў чӣ тӯхфа кунем. Чизе, ки ман меҳоҳам, ба Барзу маъқул намешаваду чизе Барзу меҳоҳад, ба ман.

Барзу мегӯяд, ки ба бибиямон дастпӯшаки чомашӯйӣ ва собуну вазелин ҳарида дижем. Дастпӯшак барои он, ки бибиямон вақти чомашӯйӣ азоб **накашанд**. Вазелин – барои ба дастхояшон молидан. Дастҳои бибии бечораамон аз корубори зиндагӣ шахшӯл шудааст. Албатта, собун. Собуни дастурӯшӯйӣ. Дар мағозаи назди хонаамон ин чизҳо ҳаст.

Ман мегӯям, ки як куртавор чит ҳарем. Чити арzonакак, вале зебо, гулҳои аҷоиб дошта бошад. Ман медонам, ки **вай** ба бибиямон бисёр маъқул мешавад. Ба ин фикри ман Барзу розӣ нашуд. «Пуламон намерасад», – мегӯяд ў.

МО дар пулдонамон қарип ҳашт сомонӣ дорем. Пулдони мо шиками фил аст. Албатта, фили зинда не, фили сохта. Мо онро суроҳ кардем ва ба он суроҳӣ тангаҳои даҳдирамаю панҷоҳдирама ва яксолонӣ андохта мондаем. Ин тангаҳоро дар рӯэҳои ҷаши падару модар ва бибиямон ба мо идона дода буданд.

Акнун Барзу намехоҳад, ки ҳамин тангаҳоро гирифта, тӯхфа ҳарем. Вай мегӯяд, ки ин пулҳо аз они мо бошанд ҳам, аммо пули меҳнатӣ не. Онҳоро ба модигарҳо додаанд.

Ба сарфа сарфа кун нақде, ки дорй,
Ки имсокат* беҳ аз исрофкорй.

Хусрави Дехлавӣ

Барои чӣ кӯдакон аз саҳар боз давутоз доранд?
Онҳо чӣ маслиҳат карданд?
Чаро Барзу меҳоҳад, ки ба бибиаш собуни вазелин тӯҳфа кунанд?
Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?
Ин ҳикоя аз номи шахси ҷандум нақл мешавад?
Қадом қалимаҳо ба ин ишора мекунанд?

имсокат – парҳез карданат

Аз ин қисми ҳикоя пешояндҳоро бо қалимаҳои алоқамандашон нависед. **Бо** сетои он ҷумлаҳо тартиб дидҳед.

Давоми матнро хонед ва гӯед, ки бачаҳо чӣ тарз роҳи пулёбиро ёфтанд.

ИМЛОИ ПЕШОЯНДҲО

Барои бибиямон, ба қавли Барзу, бо пуле тӯҳфа **харем**, ки аз меҳнати худамон бошад.

- Фарқаш чӣ, ин ҳам пули худамон-ку, – мегӯям ба ў.
- Фарқаш қалон, – мегӯяд Барзу. – Як қисми ин пулҳоро худи бибиямон ба мо додагӣ-ку. Чӣ хел мешудааст, ки аз пули худашон чиз ҳарида, ба худашон тӯҳфа мекунем?

Гапи Барзу ҳам рост барин. Вале чӣ кор кунем?

– Хайр ту чӣ фикр мекунӣ? Чӣ илоҷ? Мо-ку кор намекунем. Мактабхон ҳам неstem, ки баҳои ҷорӯри панҷ гирифта, гӯем, ки ин барои Шумо тӯҳфа, бибичон!

Вай китф дар ҳам қашида, мегӯяд:

– **Хайр, Шаҳноз,** ту **аз ман қариб ду сол қалон, баъди як сол мактабхон** мешавӣ, ягон фикр кун. Бибиам мегӯянд, ки ақли духтар аз бачаҳо төстар мерасад.

– Охир, ту ба таклифи ман розӣ нестӣ-ку? – мегӯям ман. – Ба ҳар ҳол пули дар пулдон будагӣ – пули худамон. Ҳамонро гирэм ва, ҷунон ки қалонҳо мегӯянд, ҷон ҳалосу вассалом...

– Не! – гуфт Барзу. – Ёфтам.

– Чиро ёфтӣ?

**Хирад аст он, к-аз ӯ расад ёрӣ,
Ҳама дорӣ, агар хирад дорӣ.
*Низомии Ганҷавӣ***

- Илочи пул кор карданро!
- Чӣ хел?
- Гӯш кун, Шаҳноз. Дар хонача шишаҳои холӣ бисёранд. Бурда мефурӯшем.
- Майлаш, – гуфтам ман, – фикри ачиб.

Барзу бо чӣ гуна пул тӯҳфа **харидан** меҳоҳад?
Агар шумо ба ҷои **Барзу ва Шаҳноз** мебудед, чӣ тӯҳфа **мехариded**?

Ҷумлаи ишорашиударо **хонед** ва **нависед**.
Барзу ва Шаҳноз чандсола будаанд?

Ба ҷои нуқтаҳо **пешояндӣ** мувофиқро гузашта, нависед.
Вай ... рафтори **худ** ҳамаро хурсанд кард. Офтоб ... нури **худ** оламро равшан кард. Мо ... зинапояҳо тез фуромадем.

Сӯҳбати **ҳоҳару** бародарро дар нақши ду нафар **хонед**.

ИМЛОИ ПЕШОЯНДҲО

- Шаҳнозу Барзу барои бибиашон чӣ **мехарида** бошанд? – гуфт **Манижа**.
- Ба фикри ман, онҳо барои бибиашон гул **мехаранд**, – гуфт **Бежан**.
- Бачаҳо, ба фикри шумо, Шаҳнозу Барзу барои бибиашон чӣ **мехаранд**? Фикратонро нависед.

maktab.tj

Давоми матнро хонед ва бо пешгӯйии **худ** муқоиса кунед.

III

Ману Барзу шишаҳои холиро ба сумкаи калон андохта, ба дӯкони амаки шишиҳар бурдем...

Баъд як собуни дастурӯйшӯйӣ, як шишиҷа атр ва як қуттӣ вазелин гирифтем.

Эҳтиёч модари ихтироъ аст. Зарбулмасал

Сипас ба даруни он як акси гул мондем. Дар пушти акс гапҳояшро холай фурӯшандаги навишт ва чизҳои моро нағзакак ба як қофази тунук печонд. Мо ҳамаи пулҳоро ба вай додем. Вай ҳисоб карда, гуфт:

- Бачаҳо, боз даҳдирами дигар дихед.
- Модигар пул надорем, – гуфтем.

Вай тӯҳфай моро ба дастамон доду гуфт:
– Баъд даҳдирам меоред.

Мо шоду хурсанд ба хона омадем. Бибиямон болои кати айвон* нишаста, ҷӯроб мебофт. Тӯҳфаро мо оҳиста ба як ҷойи дилҳоҳ пинҳон карда мондем.

- Акнун даҳдирамро аз кучо гирэм? – гуфтам ба Барзу.
- Биё, қарз гирэм, – гуфт ў.
- Аз кӣ? Падару модарамон нестанд-ку?
- Аз бибиамон, – гуфт Барзу.
- Не, нағз намешавад, – гуфтам.
- Дурусттар бинем, як шишиаш дигар ёбем, бас.

Дар хона шишиаш холӣ набуд. Ҳарчанд кофтем, ёфт нашуд.

айвон – пеши хона, ки болояш пӯшида ва тарафи пешаш кушода

- Онҳо барои бибиашон чиҳо хариданд?
- Чӣ тавр пул пайдо карданд?
- Чаро боз шишиаш холӣ кофтанд?
- Кадом рафтори онҳо ба шумо маъқул шуд?
- Чаро? Кадом рафторашибон ба шумо маъқул нашуд?
- Барои чӣ?

- Баъд аз гирифтани собуни дастурӯйшӯйӣ, як шишиаш атр ва як куттӣ вазелин чӣ кор карданд?
- Ин бандро аз матн ҷудо карда, нависед ва ба зери пешояндҳо хат кашед.

- Бо таркибҳои дар хона, аз хона, то хона, ба хона ҷумлаҳо тартиб дихед.

Кори беустод бихоҳӣ сохтан,
Ҷоҳилона ҷон бихоҳӣ бохтан.
Ҷалолиддини Румӣ

ИМЛОИ ПЕШОЯНДҲО

Ба фикри шумо, Шаҳнозу Барзу даҳ дирамро аз кучо пайдо мекунанд?

Давоми матнро хонед ва бо пешгӯйии худ муқоиса кунед.

IV

– Ёфтам! – ноҳост дод зад Барзу ва як шишиашини шарбатро баровард. Ин шишаро гадарамон аз Қафқоз оварда буд.

- Ин шиша пури шарбат-ку, – гуфтам ба ў.
- Холӣ мекунем, – хурсандӣ карда гуфт Барзу.
- Ҳамту бурда фурӯшем-ҷӣ?
- Не, – гуфт Барзу. – Амаки шишиашар шишиашини пури шарбатро қабул намекунад.

Дидам, ки гали Барзу рост аст. Дар дӯкон фақат шишиашини холиро меҳаранд.

МО бо як азоб даҳони шишаро қушода, шарбати онро ба таги обрез рехтем. Тамоми ҳавзчай таги обрез сурҳ шуд.

Баъд мо рафта, он шишаро ҳам фурӯхта, пулашро ба холаи фурӯшандагӣ додем. Ба ў раҳмат гуфта, хона омадем.

Бегоҳӣ ба хонаи мо меҳмонҳо омаданд. Ҳама бибиямонро табрик мекарданд.

Ба бибиямон тӯхфаи бисёр оварданд. Му ҳам тӯхфаи худро бурда додем. Бибиамон хурсанд шуда, моро бӯсиданд.

Акобир Шарифӣ

Бувад бо зиракон зиндон гулистан,
Чу зиндон аст бо ноаҳл бўстон.
Носири Ҳусрав

Ба ин қисм кадом сарлавҳа мувофиқ аст?

- A. Бибӣ   B. Ҳурсандӣ   C. Меҳмон   D. Тӯхфа**

Ба расм бодикқат нигоҳ кунед. Мазмуни он дар кадоме аз ин ҷумлаҳо ифода ёфтааст?

- A. Ҳама бибиамонро табрик мекарданд.**
B. Ба бибиамон тӯхфаи бисёр оварданд.
C. Мо ҳам тӯхфаи худро бурда додем.
D. Бибиамон ҳурсанд шуда, моро бўсиданд.

- Шаҳнозу Барзу кори нодуруст карданд, – гуфт Бежан, – ман мебудам, шиши шарбатро бе ичозати падарам **холӣ намекардам**.
– Агар, ман мебудам, даҳ дирамро аз пулдонамон **мегирифтам**, – гуфт **Манижа**.
– Бисёр хуб, – гуфт устод.
– Бачаҳо, агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?

Матнро дар нақши бачаҳо хонед.

Дар сурати пул надоштан чӣ тавр табрик **кардан мумкин аст**? – турсид устод.

– Мо дар дарсҳои санъат ва меҳнат соҳтани гул, табрикномаро омӯҳтем. – гуфт **Бежан. Шумо-ҷӣ?**

Ба ҷойи нуқтаҳо пешоянди мувофиқро гузошта, ҷумлаҳоро нависед.

1. Райхон ... китобхонӣ шавқ надошт. 2. Вай доим ... бобояш маслиҳат мепурсад. 3. Модарам барои ман ... бозор куртаи атлас ҳарид. 4. ...варзишгоҳ одам чандон зиёд набуд.

Ҳамдигарро бо зодрӯз муборакбод намуда, ба яқдигар табрикнома нависед.

Нашояд соҳиби номи нақӯ шуд ранҷ нодида,
Нигин ҳаргиз нагардидаст санги нотарошида.
Кошӣ

VII. ПАЙВАНДАҚҲО. КАСБУ ҲУНАРҲОИ МИЛЛӢ ВА МУОСИР

ПАЙВАНДАҚҲО

Манижа аз Бежан пурсида:

- Бежан, ту дар оянда кӣ шудан меҳоҳӣ?
- Ман муҳандис шудан меҳоҳам.
- Чаро муҳандис шудан меҳоҳӣ?
- Ту чӣ ин қадар савол медиҳӣ? Магар ту рӯзноманигор шуданӣ ҳастӣ?

- Не, омӯзгор шудан меҳоҳам.
- Чаро омӯзгор шудан меҳоҳӣ?
- Аввал ба саволам ҷавоб дех, баъд ба саволи ту ҷавоб медиҳам.

– Хайр, майлаш. Ман сохтандро дӯст медорам. Агар муҳандис шавам, метавонам хонаҳои барҳавои замонавӣ, роҳу нақбҳо, нерӯгоҳҳои барқӣ обӣ созам.

– Бежан, ба фикрат, муҳандис шудан кори осон аст? Барои ин бояд якчанд шартро иҷро кунӣ.

– Чӣ ҳел шарт?

– Масалан, аввалин, ҳубу аъло хондан, донистани забон, ... зарур аст.

– Акунун шартҳои дигарро бо ёрии рафиқонатон фикр карда нависед.

Хонед ва гӯед, ки Устоҳоҷа чӣ ҳунар дошт.

maktab.tj

Зимиистон бинокориҳои мардум ҳобида буд. Устоамак, яъне Устоҳоҷа дар ҳавлии беруни худ, дар зери айвончае дарсозӣ мекард; дарҳое, ки вай месоҳт, аз ҷӯби гучум* буд. Ӯ таҳтаи ҷӯби гучумро чунон сайқал* мезад, ки акси ҳар чиз, ба тарзи хира бошад ҳам, аз вай намуда меистод. Дар он таҳтаҳои саҳт, ки онҳоро «таҳтаҳои оҳанин» номидан мумкин аст, бо қаламҳои пӯлодини гуногуни худ қандакорӣ мекард. Нақшҳои қандакории вай чунон нозук ва хушнамо буданд, ки гӯё

Касе, к-ў ба дониш тавонгар бувад,
Зи гуфтору кирдор беҳтар бувад.
Абулқосими Фирдаусӣ

нақошони забардаст бо қалами мӯйин дар коғаз он нақшҳоро кашида бошанд.

У одами пешонакушода, хушзабон, хушмуомила **ва** як дараҷа ширинкор ҳам буд. Асло қалонгариро намедонист, аз қалону хурд забони хуши худро дареф намедошт, худро бо ҳама баробар мегирифт. Ба ман ҳам, ки як бачаи хурдсол будам, бо назари ҷиддӣ нигоҳ мекард **ва** ҳар чизро, ки дар бораи кораш мепурсидам, бо **тафсил*** ҷавоб медод ва қӯшиш мекард, ки нозукиҳои санъати худро ба ман фаҳмонад. Кораш, ки ба назари ман хеле **дилгиркунанда** менамуд, ўро ҳеч дилгир намекард, аз сафед шудани рӯз то торикии бегоҳӣ аз болои кори худ намечунбид.

саӣал – ҷило додан

бо тафсил – пурра, мукаммал

гуҷум – дараҳти сершоҳу барги сояафкан

Устоҳоҷа ба қадом кор машғул буд?

Устоҳоҷа дарҳоро аз қадом ҷӯб месоҳт?

Чаро барои соҳтани дар маҳҳ ҳамин ҷӯбро истифода мебурд?

Кори Устоҳоҷа ба назари муаллиф ҷӣ хел менамуд?

Аз матн **хислатҳои хуби инсонӣ** ва **меҳнатдӯстии** Устоамакро ёфта, нависед.

Аз банди аввали матн **ҷумлаэро** нависед, ки пайвандаки **ва** дошта бошад.

ПАЙВАНДАКИ ВА

Мазмуни матни “Устоамак”-ро мухтасар нақл кунед.

Оё дар маҳаллаи шумо одамони чираدادст ҳастанд?

Дар бораи ҳунари онҳо ҷанд сухан гӯед.

Ду ҷумлаи аввали банди дуюмро нависед.

Ба қалимаҳои ишорашуда дикқат дихед.

Ба дониш бувад чону дилро фурӯғ,
Нигар, то нагардӣ ба гирди дурӯғ.
Абулқосими Фирдавсӣ

Калимаи ва пайвандак аст. Пайвандаки ва калима, ибораҳо ва ҷумлаҳоро бо ҳамдигар алоқаманд мекунанд. Мисол: Дар домани кӯҳ гули хайрӣ, бобуна ва дигар гиёҳҳои хушбӯй ба ҷашм мерасиданд.

Ҷумлаҳоро нависед ва вазифаи пайвандаки «ва»-ро шарҳдихед.

1. Қутосҳо дар баландкӯҳ **ва** ҷойҳои хунук зиндагӣ мекунанд.
2. Фил алаф **ва** барг меҳӯрад. 3. Роҳи мумфарш моро ба шаҳраки ободу зебо **ва** сердолу дарахт овард. 4. Дар фасли тирамоҳ табиат саҳоватманд **ва** олиҳиммат мешавад. 5. Шаҳноз, Моҳира **ва** Нозанин сӯҳбаткунон **ва** сӯйи мактаб рафтанд. 6. Шамс ҳар субҳ **ба** варзиш **ва** обутоби бадан машғул мешавад.

Дар бораи қасби дӯстдоштаи худ ҳикоя нависед.

- Аз 30-35 калима кам нанависед.
- Зебо, покиза **ва** бегалат навиштанро низ фаромӯш нақунед.

ВАЗИФАИ ПАЙВАНДАКИ ВА

Калимаҳои муқобилмаъноро бо пайвандаки **ва** алоқаманд намоед.
Шаб, гадо, дард, рӯшнӣ, ханда, бадӣ, шоҳ, рӯз, зулмот, дармон, маҳтоб, гиря, некӣ.

Намуна: некӣ **ва** бадӣ, ...

Давоми матнро хонед **ва** гӯед, ки ба андешаи Устохоча шогирд бояд чӣ гуна бошад.

maktab.tj
ДУВОЗДАҲИРЕХ

Рӯзе ман аз вай пурсидам:

— Амак! Шумо ин қадар ҳунаарро ба кӣ шогирд шуда омӯхтед?

Ӯ ҷавоб дод:

— Хешовандони мо ҳама дуредгариро* медонанд. Намебинӣ, падарат усто, амакат усто, амакбобоят ҳам усто буданд, бобо ва бобокалонҳои мо ҳам усто буданд. Аммо ҳеч қадоми онҳо ба касе

Ба дониш шод гардй аз дилу чон,
Ки бедониш бувад ҷовид ҳайрон.
Носири Ҳусрав

шогирд нашудаанд ва аз яқдигар дида омӯхтаанд, баъд аз он мувофиқи қобилият ва ғайрати худ баъзеашон бисёр ҳунарманд ва баъзеашон камхұнартар шуда монданд. Ман ҳам тешазаниро ба кори падару бобо нигоҳ карда омӯхтам. Баъд аз он ақли худро кор фармуда ҳунари худро пеш бурдам. Дар қандакорӣ* ман аввалин намунаҳоро аз сангҳои мазори худамон гирифтам ва баъд аз он бо ақли худ нақшҳои хушнамо ёфтам.

Устоамак як нақшро, ки дар коғазе кашида шуда буд, ба ман нишон дода, гуфт:

— Ин нақшро дувоздаҳгиреҳ* меноманд, — ва коғази дигареро ба ман дода, илова кард, — ин ҳамон дувоздаҳгиреҳ аст, фарқдар ин чост, ки дар ин коғаз дар байни гиреҳҳои дувоздаҳгона ситораҳо ва бодомчаҳо нақш ёфтаанд. Мебинӣ, ки ин дувоздаҳгиреҳ назар ба он дувоздаҳгиреҳи қадимӣ чи қадар хушнамо ва назаррабо* шудааст. Ана ҳамин майдакориро ба дувоздаҳгиреҳи қадимӣ ман аз ақли худ бароварда, ҳамроҳ кардам.

Устоамак коғазҳоро, ки онҳоро худ андоза меномид, ба ҷузвигири* ҷармини худ гузошт ва боз сухани худро давом дод:

— Агар шогирд танҳо ба омӯхтани ҳунари устои худ қаноат мекард, дар дунё ҳеч ҳунар пеш намерафт, ривоҷдиҳандай* ҳунарҳо он шогирдон мебошанд, ки аз ақли худ чизҳо ёфта, ба ҳунари устои худ зам мекунанд...

Садриддин Айнӣ

ҷузвигир – ҷузвон

назаррабо – дилкаш, зебо

дувоздаҳгиреҳ – номи нақше, ки дар чӯб қанда мешавад

дуредгарӣ – чӯбтарошӣ, бинокорӣ

кандакорӣ – нақшошӣ дар чӯбу санг

ривоҷдиҳанда – касе, ки сабаби рушд ва пешрафти коре мешавад

Наравӣ то ба хизмати устод,
Илму ирфон кӯҷо бигирий ёд?
Камолиддини Биной

Устоамак ҳунари дуредгариро чӣ тавр омӯхта буд?

Ӯ дар бораи “дувоздаҳгиреҳ” чӣ гуфт?

Барои омӯхтани ҳунар чӣ бояд кард?

Ба ҷои нуқтаҳо пайвандаки мувофиқ гузоред.

Намебинӣ, падарат усто, амакат усто, амакбобоят ҳам усто буданд, бобо ... бобокалонҳои мо ҳам усто буданд. Дар қандакорӣ ман аввалин намунаҳоро аз сангҳои мазори худамон гирифтам ... байд аз он бо ақли худ нақшҳои хушнамо ёфтам.

ВАЗИФАИ ПАЙВАНДАКИ ВА

Хонед. Ҷумлаҳоеро, ки пайвандаки **ва** доранд, нависед.
Вазифаи пайвандаки «ва»-ро гӯед.

Абулқосими Фирдавсӣ бо ҳамсарав – Фотимабону, писари бисту-дусолааш – Ҳушанг ва духтари ҳаштсолааш – Манижа дар Бож, дар ҳавлии меросии худашон мезистанд. Падару модари шоир якчанд сол пеш вафот карда буданд. Ҳавлӣ калон, даруну берундор буд. Дар боғ як дар хонаи пешайвондор – ҳӯҷраи кори шоир воқеъ ва пеши ҳӯҷра гулзор буд. Дар гулзор садбаргҳои рангоранг, гули тоҷихурӯс, райҳон, савсан ва ғайра руста буданд.

Сотим Улуғзода

Суҳанони Устоамакро аз матни «Дувоздаҳгиреҳ» дар бораи чӣ гуна будани шогирд хонед ва шарҳдиҷед.

Агар шумо усто мебудед, ба дару тирезаҳои имрӯзаи хонаатон чӣ илова мекардед?

Расми дар ва тирезаҳои дилписандатонро тасвир кунед.

Дар бораи дару тирезаҳои тасвиркарда чанд ҷумла нависед, ки пайвандаки **ва** дошта бошанд.

Намуна: Ман дар **ва** тирезаҳо месозам, ки зебо **ва** арzon бошанд.
Садо **ва** ҷангро нагузаронанд.

Күш, то халқро ба кор ойй,
То зи хулқат чаҳон биёрайй.
Низомии Ганҷавӣ

Ба нақшҳо нигариста, дар бораи санъати кандакорӣ чанд сухан гӯед.

ПАЙВАНДАКИ -У

Асбобҳои мусиқиро аз назар гузаронед ва номи онҳоро нависед.

- Бежан, ту асбобҳои мусиқиро навохта метавонӣ?
- Не, наметавонам, аммо, ба назарам, навохтани асбобҳои мусиқӣ хеле осон аст.
  - Агар осон мебуд, ҳама менавохтанд. Ана, ман чанд бор рубобро ба даст гирифтам, афсӯс, ки навохта натавонистам. Бисёр меҳоҳам навохтани ягон асбоби мусиқиро ёд гирам.
  - Ту кай боз ин қадар дӯстдори мусиқӣ шудӣ?
  - Медонӣ, ман қиссаи «Асбобҳои мусиқӣ»-ро хондам. Қиссаи аҷоиб ва шавқовар. Дар он ҷо баҳси асбобҳои мусиқӣ ва аз кучо пайдо шудани онҳо оварда шудааст. Агар ҳоҳӣ, ки номи асбобҳои мусиқиро ба ёдат орӣ, ин қиссанро хон. Манижа хурсанд шуд.

Илме, ки дар ў амал набошад,
Чуз арбадаву* чадал* набошад.
Бадриддини Ҳилолӣ

Биёед, мо низ ҳамроҳи Манижа бо ин қисса шинос шавем.

АСБОБҲОИ МУСИҚӢ

Дар филармония консерт ба поён расид. Машшоқон* ба хонаҳои худ рафтанд. Асосбҳои мусиқӣ дар хонаи Шафати саҳна монданд. Баъзе дар рафҳои ҷевон, баъзеи дигар рӯйи миз меҳобиданд. Бас-гитара дар қунҷак меистод. Барои ягон гуноҳаш не, албатта. Вайро фақат барои хеле қалонҷусса буданаш он ҷо мегузоштанд.

Шабона филармония сокиту ҳомӯш аст. Аммо нағзакак гӯш андозед, гуфтугӯйи асбобҳои мусиқиро мешунавед:

— Лам-лаки дум, дум-лаки дум! — Асбобе садо медиҳад аз рӯйи девор. Ин овози Доирабиӣ аст.

Ўро ҳеч ҳоб намебарад. Аз ин паҳлу ба он паҳлу мегардаду садо медиҳад. Дигар асбобҳои мусиқӣ ўро ором карданӣ шуданд, аммо дар ҷавоб эътироозро шунианд:

— Оббо, овози ман ба гӯшатон нафорид! Замоне буд, ки аҳли деҳаро бедор карда, ягон ҳабари муҳимро мерасондам. Касе намегуфт, ки бевақту соат ҷор андохтам. Пир башам ҳам, то кунун нағмапардозам. Маро устои моҳире аз Истаравшан сохтааст. Он вақт нағмапардозии маро медиded! Агар ман намебудам, дастаи мусиқӣ ҳам вучуд намедошт, — гуфт бо ифтихор Доирабиӣ.

машшоқон — навозандагони созҳои торӣ, машқунанда
арбада — ғавғо чадал — ҳарҳаша, қашмакаш

Чое, ки дар он асбобҳои мусиқиро мондаанд, чӣ ном дорад?
Дар ин қисми матн баҳси қадом асбобҳои мусиқӣ оварда шудааст?
Доираро дар кӯҷо сохтаанд?
Доираро кай ва дар кӯҷо истифода мебаранд?

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки қалимаҳои ишорашида доранд, нависед.

Агар қалимаҳои бо ҳамсадо тамомшуда пайи ҳам оянд, пайвандаки **ва ба -у** мубаддал мешавад. Пас аз пайвандаки **-у** аломати вергул гузошта намешавад.

Пайи маслиҳат маҷlis оростанд,
Нишастанду гуфтанду барҳостанд.
Абулқосими Фирдавсӣ

Кашад булбуле сар зи ҳар тори ў,

Зи мизроб пайдост минқори ў.

Mирзо Абдулқодири Бедил

Чүмлаҳоро нависед. Ба зери калимаҳое, ки пайвандаки –у доранд, хат кашед.

Фарзона ба падараш дар шинондани ниҳолҳои анору анчири писта ёрӣ дод. Дар ҳавои соғу беғубор боди нарму форам ба кас ҳаловат мебахшад. Ў танҳо ҳӯрдани нону санбӯсаро дӯст медошт. Наргису Шаҳло гӯш кардани нақлу ҳикояҳоро дӯст медоранд.

Ба чойи нуқтаҳо пайвандаки мувофиқро нависед.

1. Шамшод ... Асрор дар назди фаввора сӯҳбат мекарданд.
2. Омина аз рафи чевон коғаз ... қаламро гирифт.
3. Бародарам барои ношто аз яҳдон шир ... ҳасибро гирифт.
4. Билол бо падараш миз ... курсиҳоро ба хона дароварданд.

Се чүмлаи аввали матнро зебо нависед

ПАЙВАНДАКИ -У

Давоми матни “Асбобҳои мусиқӣ”-ро хонед ва гӯед, ки най аз қадом авлодаст.

II

– Ҳай-ҳай, Доирабибӣ, – озурдахотирона ба гап ҳамроҳ шуд ғижжак, ки дар рӯйи миз меҳобид.

– Ҳамаи мо таъриху овози хос дорем. Масалан, асли ман аз Помир, аз ҷинорҳои Рӯшон аст. Усто Мастибек маро дар тӯли ду сол соҳта буд. Ҳатто ғижжак Виолана*, ки дар театри опера хизмат мекунад, бо ман дӯст шуд. Вай асбоби хеле солҳӯрда, синнаш ба 300 расидааст. Медонад, ки бо кӣ ёру дӯст шавад. Ману вай бисёр наздиким. Мо ҳангоми консерт хотири тамошабинонро якҷоя хуш мекунем: ҳамин тавр не, Най? Ту Виоланаро ёддорӣ?

– Чаро дар ёд надошта бошам? Охир, ҳанӯз соли 1924 дар зодрӯзи ҷумҳурӣ шуморо ман шинос карда будам. Он вақт ҳамроҳи ҳоҳарони москвагиам – флейтаҳо* машқ мекардем. Ман ҳам аз авлоди машҳури флейтаҳоям!

**Адолат он аст, ки ҳама қувватҳо бо
яқдигар иттифоқ қунанд.
«Ахлоқу Җалолӣ»**

— Ин хел бошад, ман чӣ гӯям?— шунида шуд садои ҷаравандоре. Ин овоизи рубоби қашқарӣ* буд. — Ман меҳмоне аз қишивари дурам, ки дар ин ҷо ватан кардаам. Асли ман аз Ҷин аст. Бо созандай худ Синсзян* ба ҷандин мамлакатҳо сафар кардаам: дар дарёи бузурги Янсази шино кардам, дар гармои Калкутта (шаҳре дар Ҳиндустон) қариб кафида будам. Пас аз Ҷангӣ Бузурги Ватаний дар дарбори шоҳи Кобул нағмапардоз будам.

виолана – асбоби мусиқӣ

флейта – асбоби мусиқӣ мисли най

қашқарӣ – навъи рубоб, ки дар қисми болоии коса аз ду тарафи
дастааш шоҳ дорад

Синсзян – номи як минтақаи Ҳитой

Дар ин қисм баҳси қадом асбобҳоро ҳондед, номбар қунед.

Асли ғижӯкак аз кучо будааст?

Онро кӣ соҳтааст?

Дӯстони ғижӯкак қадом асбобҳои мусиқианд?

Асли рубоби қашқарӣ аз кучост?

Виолана ҷанд сол умр диддааст?

Аз суханони ғижӯкак қалимаҳоеро, ки бо пайвандаки -у алоқаманд шудаанд, ҷудо карда ҳависед. Бо онҳо ҷумлаҳои ҳав тартиб дихед.

Номи асбобҳои мусиқиро истифода бурда бо пайвандаки ва дутой ҷумла тартиб дихед.

Намуна: Дар толори қасри фарҳанг қадом торуб ва ғижӯкак танинандоз буд.

Аз ин қисми матн исмҳои ҳосро ҳависед.

Чаро аввали номи «Доирабибӣ» бо ҳарфи қалон ҳавишта шудааст?

Матнро дар нақши асбобҳои мусиқӣ ҳонед.

Биёмуз, он чи нашносай ту, зинхор,
Ки бар кас нест аз омұхтан ор.
Носири Хусрав

ПАЙВАНДАКИ -У (-Ю)

Мазмунни қиссаро аз дарсхой пешин ба хотир оред ва мухтасар нақп кунед.

Хонед ва муайян кунед, ки Доира ба чай хулоса меояд.

— Вах, ман хабар надоштам, ки ту дар ватани маҳбуби ман будай,— торҳои рубоби афғонӣ ба ларзиш даромаданд. — Рост, ки ман аз ту андак ҷавонтарам, лекин ман ҳам шоҳиди воқеаҳои ачиб будам. Пинҳон намекунам, хислатам андак мураккабу навохтанам бисёр душвор аст. Лекин ҳоло ман Ватани имрӯзаи озоду фирӯзи худро бо шавқ тараннум мекунам. Акнун на танҳо созу навоҳои афғонӣ, балки русиро низ хуб медонам.

— Мо ҳам гап дорем! — шунида шуд овозҳо аз даруни ҷевон. Дари ҷевон күшода шуду рубобҳои хурдакак наздик омаданд.

— Фақат шумо намерасидед! — ғур-ғур кард Доирабиӣ.

— Ҳудситой ба шумо намезебад! Ҳоло бистсола нестеду шарм надошта ба гапи пирон ҳамроҳ мешавед.

— Ҳайр, ин чий ҷойи таъна аст? Ҷавон бошем, чий шудааст? — ҷавоб дод Рубоби калончусса. — Модом ки моро сохтаанд, ба одамон зарур будаем. Охир, мамлакати мо сермиллат аст. Мардумонаш фарзанди як миллат барин дўсту тифоқанд. Барои ифодаи ҳиссиёти ҳамаи ҳалиқо асбобҳои мусиқии гуногун даркоранд. **Аз ин ҷост, ки рубоби қашқарию афғонӣ, наю ғижжакҳои ҳалиқҳои гуногун ба хизмати машшоқон ҳозир шудаанд.** Шумо, Доирабиӣ, беҳтараш, ба осорхонаи Гурминҷ Завқибеков биравед. Ана он ҷо бо асбобҳои мусиқии то ин вақт надидаатон шинос мешавед. Арғунунро мешиносад? Бале, ҳамон арғунун, ки замоне аҷдодони сарзамини мо, тоҷикон, менавохтанд. Ҳоло вай мамлакатҳои дигари оламро сайр дорад.

Сӯҳбати асбобҳои мусиқӣ чий қадари дигар давом кард, маълум нест. Лекин субҳ дамид ва дере нагузашта, машшоқон омаданду онҳоро ба машқоҳ бурданд. Дирижёр* ба ҷойи худ баромаду оғози машқро ишора кард. Асбобҳо ба нағмапардозӣ сар карданд. Доира фаҳмид, ки дар оркестр ҳамаи асбобҳо мақоми хос доранд. Агар яке аз онҳо набошад, мусиқӣ дилнишин намешавад.

«Машъал»

Биёмүз, ҳарчанд битвониё,
Магар хештан шод гардониё!
Абӯшакури Балхӣ

дирижёр – роҳбари навозандагон
консерватория – мактаби олии мусиқӣ

Рубоби афғонӣ бо қадом асбоб ҳамсӯҳбат шуд?

Ин рубоб дар бораи ҳуд чӣ гуфт?

Ба баҳси онҳо қадом асбобҳо ҳамроҳ шуданд?

Чаро ин асбобҳоро ҷавон гуфтаанд?

Ба Доира чӣ маслиҳат медиҳанд?

Доира чӣ ҳулоса баровард?

Чор ҷумла нависед. Дар ҷумлаҳо пайвандакҳои **ва, -у-ро** истифода баред.

Ҷумлаҳои ишорашудаи матнро хонед.

Агар калимаҳои бо садонок тамомшуда пайи ҳам оянд, пайвандаки **-у ба -ю** мубаддал мешавад. Пас аз пайвандакҳои **-у, -ю** аломати вергул гузашта намешавад.

Нависед ва ба зери калимаҳое, ки пайвандаки **-ю** доранд, ҳаткашед.

Куртай шоҳию рӯймоли гулдӯзӣ ба Мехрбону зебида буд.

Одамон дар ҳавзҳо моҳию ҳарчанг парвариш карданро омӯхтанд.

МО Зулайҳою Ганцинаро ба дӯстию ҳамкорӣ даъват мекунем.

Монанди ҷумлаҳои боло якчанд ҷумлаи дигаре нависед, ки калимаҳо бо пайвандаки **-ю** алоқаманд шаванд.

Матнро дар нақши асбобҳои мусиқӣ хонед.

ПАЙВАНДАКИ -У (-Ю)

Дарси гузаштаро ба ёд оред. Рубоби қалончусса ба Доирабиӣ кучо рафтанро маслиҳат дода буд?

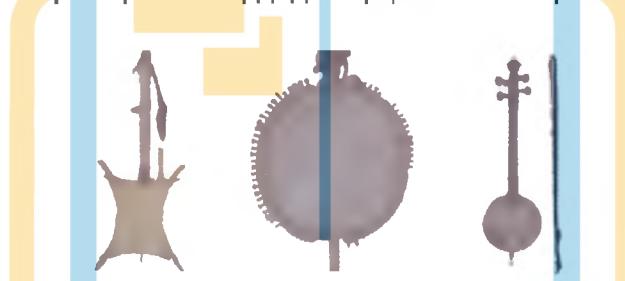
Биомӯзу бишнав зи ҳар донише,
Биёбӣ зи ҳар донише ромише.
Абулқосими Фирдавсӣ

Матнро хонед ва гӯед, ки он бо матни «Асбобҳои мусиқӣ» чӣ алоқа-
мандӣ дорад.

ОСОРХОНАИ НОДИР

Осорхонаи асбобҳои мусиқӣ (осорхонаи Гурминҷ) бо ташабbusи арбоби санъати тоҷик Гурминҷ Завқибеков барпо шуда буд. Ӯ асбобҳои мусиқиро ҳанӯз аз синни наврасӣ ҷамъ мекард. Ҳоло дар осорхона қариб сад асбоби мусиқии нодир мавҷуд аст. Дар ин ҷо асбобҳои мусиқии ҳалқҳои гуногун ҳигоя дошта мешаванд. Дар осорхона шумо метавонед асбоби писандидаро ба даст гирифта навозед. Бо майлу ҳоҳиши шумо дар ин ҷо концерт барпо мегардад. Марҳамат ба осорхонаи Гурминҷ!

Чумлаҳоро навишта, ба зери пайвандаки -ю ҳат қашед.
Бо майлу ҳоҳиши шумо дар ин ҷо концерт барпо мешавад.

Мичгонаю Равшан, Ҳодиу Барно ба тамошои боғи ҳайвонот рафтанд. Дар толор садои мусиқию кафкӯбӣ ба ҳам омехтанд. Фарангис бо бародараш барои дидани бобою биби ба деха рафтанд.

Ба Манижа қиссаи «Асбобҳои мусиқӣ» писанд омад. Вай баъд аз хондани ин қисса як афсонай ачиберо эҷод кардааст. Манижа афsonaашро ин тавр навиштааст:

Буд-набуд, як Доира буд. Вай ҳар рӯз барвақт межест. Бо овози баландаш ҳамаро аз хоби ширин бедор мекард....
Давоми афсонаро нависед ва ба он номи мувофиқ гузоред.

Хар ки з-омұхтан надорад нанг,
Гул барорад зи хору лаъл аз санг.
Низомии Ганчаев

ИСТИФОДАИ ПАЙВАНДАҚХО ДАР НУТҚ

Афсонаро хонед ва гүед, ки ба ҳунаромұзии подшоҳ кій сабаб шуд.

ШОҲИ ГИЛЕМБОФ

Як чўпон буд, рамай подшоҳро мепойид. Чўпон як духтари зебо дошт.

Хабари зебоии духтари чўпонро ба подшоҳ расонданд.

– Дар дунё мислу монанди вайро намеёбед!

Подшоҳ ба хонаи чўпон хостгор фиристод.

Духтар ҷавоб дод:

– Ман ба қасе ба шавҳар мебароям, ки ягон ҳунаре дошта бошад.

Подшоҳ чий ҳунар дорад?

Ҷавоби духтарро ба подшоҳ расонданд. Подшоҳ ба ғазаб омаду гуфт:

– Ман подшоҳ, бошам, ҳокими зиндаю мурдаи мамлакат бошам, соҳиби ганчинаю сарват бошам, ба ман ҳунар донистан чий лозим?

Рӯзе подшоҳ, духтари чўпонро дар саҳро ҳангоми сайргашт дид. Вай ҷунон ба подшоҳ маъқул шуд, ки подшоҳ дар бораи вай фикру хаёли бисёр мекард. Нихоят тоқаташ тоқ шуду вазиронашро ба наздаш даъват карду пурсид:

– Беҳтарини ҳунарҳо кадом аст?

Вазирон хубй ва бадии ҳунарҳои гуногунро як-як санчида, гуфтанд:

– Ҳамаи ҳунарҳо хубанд, ҳунари бад нест.

– Беҳтаринашро ба ман гүед! – талаб кард подшоҳ. Вазирон андешаҳои зиёд карда, ба қароре омаданд, ки барои подшоҳ беҳтарин ҳунар гилембофий аст.

– Беҳтарин гилембофонро кофта ёбед ва ба пеши ман фиристед! – фармон дод подшоҳ.

Фармони ўро ичро карданд. Подшоҳ аз гилембофи беҳтарини шаҳр ҳунари қолинбофири ёд гирифт.

Одатан подшоҳ баъзе шабҳо либосашро тағиир дода, дар кўчаҳои шаҳр гаштугузор мәнамуд, зиндагонии халқро мушоҳида мекард. Як бегоҳ барои гаштугузор вай либоси гадоёна пўшида, ба кўча баромад. Ба як ошхона даромад, ба дасти ошхонадор ду танга дода, як коса ош пурсид.

Бани одам аз илм ёбад камол,
На аз ҳашмату ҷоху молу манол.
Саъдии Шерозӣ

Ошхонадор вайро дар як гӯша шинонда, барои ош рафт.

Дар кунчи дигари ошхона якчанд одамони дар миёнашон корд овехтагӣ нишаста буданд. Онҳо байнӣ худ гапзанон карда, ба тарафи подшоҳ бо қираи ҷашм бад-бад нигоҳ мекарданд. Аз нигоҳҳои онҳо ба дили подшоҳ ваҳм афтод.

Вай фикр кард, ки «агар подшоҳ буданамро гӯям, ҳеч кас бовар намекунад, баръакс, агар донанд, ки ман подшоҳам, мумкин аст маро кушанду ғурехта раванд. **Нағзаш, аз ин ҷо ҳеста равам**». Подшоҳ аз ҷояш ҳеста, ба сӯйи дар равон шуд. Ҳамин вақт дуздон ба подшоҳ ҳамла карда, ӯро ба як ҳонаҷаи дарун бурданد, ки аз он ҳона доду войи подшоҳро ҳеч кас намешунид.

Духтари чӯпон дар назди подшоҳ қадом шартро гузошт?
Ба фикри шумо, **чаро** дуҳтар ҷунин шарт гузошт?
Подшоҳ қадом **ҳунарро** ёд гирифт?
Оё ин ҳунар ба подшоҳ даркор мешавад?
Агар шумо ба ҷойи подшоҳ мебудед, чӣ кор мекардед?

Доир ба мазмуни матн ҷор ҷумла нависед, ки пайвандаки **-у, (-ю)** дошта бошад.

Намуна: Чӯпон як дуҳтари зебою ҳунарманд дошт....

Ба ҷойи нуқтаҳо **-у, -ю** гузошта нависед.
Фасли баҳор буд. Дашт... саҳро ҳама гулпӯш буд. Ман...
ҳоҳарам барои ҷидани гулҳо рафтем. Дар дашт қоқу... лола
шукуфта буданд. **Мо** ду гулдаста ҷида ба падар... модарамон
тӯҳфа кардем.

ИСТИФОДАИ ПАЙВАНДАҚҲО ДАР НУҶ

Ҳонед ва гӯед, ки подшоҳ дар гилем ҷӣ гуна нақш гузошт.

II

Ба ҷойи рафиқонамон ин гадоро ба дасти ҷаллодони подшоҳ медиҳем! – гуфт яке аз дуздон.

– Раҳм кунед, маро ба ҷаллод* надиҳед, – ба зориу тавалло даромад подшоҳ, – ман ба шумо тиллои бисёр медиҳам.

Бувад ҳар кор бе устод душвор,
Нахуст устод бояд в-он гаҳе кор.
Низомии Ганҷаев

Дуздон қоҳ-қоҳ хандиданд:

– Ту гадой, тиллоро аз күчо мейбӣ?

Подшоҳ ҳунарашро ба ёд оварду гуфт:

– Ман ба шумо фоидаи калон мерасонам. Ман як ҳунарро медонам, ки шумо аз вай бой мешавед, – гуфт.

– Кадом ҳунар? – пурсиданд дуздон.

– Ҳунари гилембофӣ. Ман чунон гилемҳои хушрӯй мебофам, ки шумо фурӯҳта, пули бисёр ба даст меоред.

Дуздон маслиҳат карда, гилембофро дар ҳамон хона монданд. Онҳо ба дари хона қулғ зада, фармуданд, ки гилем бофад.

«Агар дурӯғ гуфта бошад, ўро мекушем» – гуфтанд. Дар мобайни панҷ рӯз подшоҳ як гилеми хушрӯй бофт. Дуздон он гилемро дар бозор ба пули калон фурӯҳтанд.

Подшоҳ дар як гӯши гилем дар мобайни давраи гулҳо нақши мӯҳри худро андохта буд. Дуздон аз ин хабар надоштанд.

Боз панҷ рӯз гузашт. Подшоҳ гилеми* дигар бофт, ки аз пештара зеботар буд.

– Ин гилемро ба қасри подшоҳ баред! – гуфт гилембоф ба дуздон.

– Дар қаср як устои номдор ҳаст, вай ба ин гилем баҳои калон монда медиҳад.

Дуздон гилемро ба қасри подшоҳ бурданд. Барои ба подшоҳ нишон додани гилем иҷозат хостанд, vale подшоҳ дар қаср набуд. Вазирон фармуданд, ки гилембофе, ки ҳунарашро ба подшоҳ омӯзонда буд, омада гилемро бинад.

ҷаллод – күшандад

гилем – қолин

Дунафарӣ аз рӯи мазмуни афсона саволҳоро тартиб дихед ва ба рафиқонатон пешниҳод намоед.

Ин чумлаҳоро нависед. Оё усто нишони подшоҳро мебинад?

Дуздон гилемро ба қасри подшоҳ бурданд. Ба қаср даромада, барои ба подшоҳ нишон додани гилем иҷозат хостанд. Vale подшоҳ дар қаср набуд, вазирон фармуданд, ки устоди подшоҳ омада, гилемро бинад.

Дар ҳунар күш, ки зар чизе нест,
Ганчи зар пеши ҳунар чизе нест.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки қалимаҳои «зорию тавалло», «оварду гуфт» доранд нависед. Бо онҳо ҷумлаҳои нав тартиб дидед.

Намуна: Зафар аз қитобхона қитоберо оварду гуфт:
– Ин хел қитоби рангаро бори аввал мебинам.

Қалимаҳоро бо пайвандакҳои -у, -ю алоқаманд карда ҷумлаҳо тартиб дидед.

Сурҳ... сафед... сабз, омад... гуфт... рафт, боло... поён,
Таманно... Раъно... Гулбаҳор, Варзоб... Ҳисор.

Гуфтугӯйи подшоҳ ва дуздонро дар нақши мусоҳибон ҳонед.

ИСТИФОДАИ ПАЙВАНДАКҲО ДАР НУТҚ

Ба ҷойи нуқтаҳо пайвандакҳои ва, -у (-ю) гузашта нависед. Интиҳоби ҳудро асоснок қунед.

Падар... модар ... ҳоҳар... бародаронам дар сари дастархон нишастаанд. Мирзо, Гавҳар, Баҳодур... Марҷона бо компьютер кор карданро меомӯзанд. Муҳаммад... Раҳим имрӯз баҳои аъло гирифтанд. Шабнам, Сулҳия... Сомон дӯстони ҷонии ман мебошанд.

Ҳонед ва гӯед, ки подшоҳ ҷаро пушаймон шуд.

Гилембофи подшоҳ ба гилем нархи хеле баланд гузашт. Дуздон онро фуруҳта, пули бисёр гирифтанд. Онҳо ба подшоҳ саҳттар назорат мекардагӣ шуданд ва ўро маҷбур мекарданд, ки шабу рӯз ором нағирифта гилем бофад.

Дар ин миён устоди подшоҳ нақшу гулкории гилемро тамошо мекард. Ногоҳ ҷашми вай ба нақши мӯҳри подшоҳ афтид. Вай донист, ки бофандай гилем подшоҳ аст. Ба пеши вазирон омада, гуфт:

– Подшоҳро ана ҳамин гилем ёфта медиҳад.

Вазирон ба ҳар тараф одам фиристода, гилемфурӯшонро кофтуков карда, ҷойи истиқомати онҳоро ёфтанд.

Ҳар касеро баҳри коре сохтаанд,
Майли онро дар дилаш андохтаанд!
Чалолиддини Румӣ

Сарбозони подшоҳ он ҷойро иҳота карда, ҳамаи хонаҳоро ҷустуҷӯ карданд ва дари хурди қулғазадаро пайдо намуда, кушода, даромаданд. Диданд, ки подшоҳ гилем бофта нишааст.

Подшоҳи озодшуда фармон дод, ки дуздонро дастгир карда, ба зиндан андозанд, худаш ба дарбор **баргашта**, ба устодаш тӯҳфаҳои гаронбаҳо бахшид ва байд аз он ба **вазиронаш** гуфт:

– Суҳани духтари чӯпон беҳикмат набудааст. Ман ба гапи вай даромада, ҳунар ёд гирифта, ба воситаи ҳунарам аз марг ҳалос шудам. Акнун ба хонаи чӯпон рафта, он духтари **оқиларо ба ман** хостгорӣ кунед.

Вазирон аз хостгорӣ баргашта, ба подшоҳ арз карданд, ки:

– Духтари чӯпон ба шавҳар баромадааст.

– Э, дареф, ҷаро ман пештар ягон ҳунарро ёд нағирифта будаам! – гуфт подшоҳ ва бо афсуси зиёд даст ба пешонӣ зад.

Қисмеро, ки дар он подшоҳ оқил будани духтарро **нишон медиҳад**, ёбед ва нависед. Ба зери пайвандаҳо ҳат кашед.

Кадоме аз ин гурӯҳи калимаҳо пайвандаҳоянд?

A) мо, шумо   B) ва, у   C) ба, дар   D) зад, гуфт

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки калимаҳои «шабу рӯз», «нақшу гулкорӣ» доранд, нависед. Бо онҳо ҷумлаҳои навтартиб дидед.

ПАЙВАНДАКИ -У (-ВУ)

Сутуни аввалро **хонед**. Дар сутуни дуюм ҷавобашро нависед. (ин амалро дар дафтар иҷро кунед.)

Чӣ кор мекунад?	Кӣ?
Ҳӯроқҳои болаззат ва ҳархела мепазад	....
Муолиҷа мекунад ва сӯзандору мегузаронад	....
Хонаҳое месозад, ки зеби шаҳранд	....
Меомӯзонад, ки доно шаванд	....
Гӯшвор, ангуштарин ва дастпонаҳои зебо месозад	....

Точи сари чумла ҳунархост илм,
Құфлқуши ҳама дархост илм.
Абдураҳмони Җомй

Аз руйи намунаи боло фаъолиятре давом диҳед. Дар таги сутуни дуюм номи умумии ин амалхоро нависед.

Хонед ва гүед, ки дар оилаи Салимов одамони қадом қасбу ҳунар зиндаги мекардан.

КАДОМ ҲУНАР БЕХТАР АСТ?

– Биё, писарам, имрӯз туро хонаи мўйсафеди Салимов барам, – гуфт падарам ва як бегоҳ ҳамроҳаш маро ба меҳмонӣ бурд.

«Мўйсафеди Салимов» бобои Ҳалим будааст, ки боре ба хонаи мо гелос оварда буд. Он рӯз бобои Ҳалим тӯй дошт. Мардумро ба шарофати аберадор шуданаш зиёфат медод. Як ҳавлии қалон бо ҳамаи ҳонаву ҳоначааш, айвону даҳлезаш, таги суфаву рӯйи каташ пури одам буд.

Падарам ба як гӯши кат нишаству маро ба паҳлуюш шинонӣ. Баъди ба ҷо овардани расми ҳолпурсӣ мардум ҷанд дақиқа ҳомӯш монданд. Маълум шуд, ки ҳанӯз намедонистанд, гапро аз чӣ сар кунанд, то сӯҳбати шикаста пайванд шаваду давом ёбад. Ман бодиққат нигоҳ мекардам. Як кас ҳам шуду себро гирифта, ба пӯст кардан даромад.

Ҳамин вақт падари ман як гап партофт.

– Мўйсафеди Салимов, ҳамин оилаи шумо оила **не**, як академия*аст, – гуфт ў.

Бобои Ҳалим ки одами беозор аст ва ҳатто пурсиданро айб медонад, аз ин сухани падари ман «ҳа-ҳа» гуфта ҳандид. Лекин маълум буд, ки ҳоло нафаҳмидашт; ҷаро оилаи ў академия бошад.

– Ба ҳамин маънӣ, ки қарib дар ҳамаи ҳунарҳо аз насли ҳудат намоянда дорӣ, – гуфт падарам ва акнун мардум ғаҳмид, ки гап дар кучост. Яке «рост-рост» мегуфт, дигаре сар мечунбонд, сеюм ҳурсанд буд, ки гапро каси дигар сар карду ҷони ў халос шуд.

– Духтарат – духтур, писарат – лётчик, писари дигарат – агроном, домодат – шоир, келинат – раққоса, як келини дигарат-чӣ? – пурсиид падарам.

– Муаллима, – гуфт бобои Ҳалим.

– Аз ин ҳунарҳо қадомаш акнун аз ҳама беҳтар бошад? – пурсиид падари ман.

Бобои Ҳалим китф ҷунбонд: «Кӣ медонад?»

Ҳеч кас аз пеши худ чизе нашуд,
Ҳеч оҳан ҳанчари тезе нашуд.
Чалолиддини Румй

академия – номи муассисаи илмӣ

Мазмуни матнро қисм ба қисм нақл кунед.
Ҷумлаи панҷуми матнро нависед.
Ба имлои калимаҳои ишорашуда дикқат дихед.

Пайвандаки -ву ба ҷойи пайвандаки -ю меояд.
Хонаю ҷой – хонаву ҷой, таги суфаву рӯйи кат – таги суфаю рӯйи кат. Ҳар ду тарзи навишт дуруст аст.

Ба номи қасбҳои дар матн омада савол гузоред ва ғӯед, ки қадом ҳиссаси нутқанд? Бо онҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Ҷумлаҳоро навишта, ба имлои калимаҳои ишорашуда дикқат дихед.
Бобову модаркалон баробари дидани набераи худ ғӯё аз нав ҷавон шуданд.

– Оффарин ба туву устодҳоят! – гуфт бобо ба китфи наберааш зада истода. – Ман ба ту қиссаи оинаи ҷаҳонноморо гуфта будам, ту худашро тамошо додӣ!

А. Дехотӣ

ПАЙВАНДАКИ -У (-ВУ)

Матнро хонед ва ғӯед, ки Шомурод дар бораи қадом ҳунар гап мезанад.

ҲАВОНАВАРД

Писари ҳурдии бобои Ҳалим Шомурод гуфт:

– Масалан, агар аз ман пурсанд, мегӯям, ки дар дунё аз лётчики ҳунари хубтар нест.

– Чаро? – шерак кард ӯро падарам.

– Ҷунки ҳазорон сол одамизод ҳаваси болу пар мекард. Ба гунчишк не, гунчишк он тараф истад, ба шабпарак ра什к мебурд, ки вай парвоз карда метавонаду одам не. Ҳозир монанди соҳаи ҳавопаймоии мо кам соҳае ёфт мешавад, ки иқтидораш, санъаташ аз санъату иқтидори

Дар касби камол боядат ҷаҳд,*
Дар беҳталабӣ ба сар барӣ аҳд.
Абдураҳмони Ҷомӣ

табият нагузашта бошад. Үкоб баландпарвоз аст, турна ҳазорҳо километро тай менамояд. Лекин онҳо чистанд дар пешӣ он мурғони фӯлодин*, ки имрӯз дар фазои мо дар парвозанд! Як қатора одам, садҳо тонна борро дар ҷор-панҷ соат аз Душанбе ба Маскав барам, пас ман бо ҳунарам фахр нақунам, кӣ фахр қунад? – бо савол тамом кард суханашро Шомурод.

мурғи фӯлодин – ҳавопаймо, самолёт
ҷаҳд – қӯшиш

Ширкатҳои ҳавопаймои Тоҷикистон ба Русияву Олмон, Туркияву Чин, Арабистону Ҳиндустон ва дигар кишварҳои олам робита доранд.

Чаро Шомурод бо ҳунари худ фахр мекунад?
Шумо ҳам орзу парвоз кардан доред? Барои чӣ?

Хонед ва нависед. Ба зери пайвандакҳои -у, (-ву) ҳат кашед.
Зи дарёи Ӯммон баромад касе,
Сафар карда ҳомуну дарё басе.
Араб дидаву турку тоҷику рум,
Зи ҳар ҷинс дар нағси покаш улум.
Ҷаҳонгаштаву донишандӯхта,
Сафаркардаву сӯҳбатомӯхта.

Саъдии Шерозӣ

Сурати хидмат сифати мардумист,
Хидмат кардан шарафи одамист.
Низомии Ганчаев

ПАЙВАНДАКИ -У (-ВУ)

Хонед ва гүед, ки касби зани Шомурод чист.

ОМЎЗГОР

– Фаҳр куну лекин аз ҳад нагузар,— гуфт як зан.
Баъдтар фаҳмидам, ки зани Шомурод будааст.

– Мурғи фўлодин мегўиву аз даҳонат шакар мерезад. Лекин ҳеч фикр кардай, ки ҳамон мурғи фўлодин чист? Як хирман оҳан! Инашро ба инаш часпондӣ, инашро ба инаш тофтию парвоз карда рафтӣ. Муаллим мешудӣ, ана баъд мефаҳмидӣ, ки ҳунар чист. Як ниҳол дар чанд сол ҳосил медиҳад? Дар даҳ сол – бист сол. Дар ивази ҳамон меҳнати даҳсола – бистсола ҳамааш шуда як пуд* – ду пуд мева медиҳаду халос. Лекин фарзанди одамро дар ҳамин даҳ сол – бист сол муаллим бояд ба баҳре бирасонад, ки ба баркаши баҳраи он сангি тарозу нест. Ў бояд тамоми умр, зимиstonу тобистон дам нагирифта мева диҳад. **Меҳнатдӯстӣ, одамгарӣ, ватанпарварӣ, вафодорӣ, ростӣ, меҳру эътиқод***, фазлу камол инҳоянд меваҳоё, ки муаллим дар фарзанди инсон пайванд мекунад, то ў ба баҳра расаду ба ҳалқ даҳ баробар, сад баробар бештар бидиҳад. «Самолёт» гуфта гаштай, – кинояни беозор кард муаллима ба Шомурод.

Ман аз гапи пурхиссиёти Шомурод мутаассир* шуда, фикр карда будам, ки «дар ҳақиқат лётчикӣ ҳунари оличаноб аст», лекин, вақте ки муаллима дар хусуси ҳунари худ гап зад, вай аз ёдам рафт.

пуд – ченаки вазн, 16 кг

эътиқод – бовар пайдо кардан ба касе ё чизе

мутаассир шудан – зери таъсири чизе мондан

Исроф нақӯ нест ба ҷуз дар амали ҳайр.
Зарбулмасал

Зани Шомурод касбашро чӣ гуна таъриф кард?

Оё ин касб осон аст?

Кӣ аз байнӣ шумо ин касбро интихоб карданист? Барои чӣ?

Чумлаҳои якум ва сеюмро нависед.

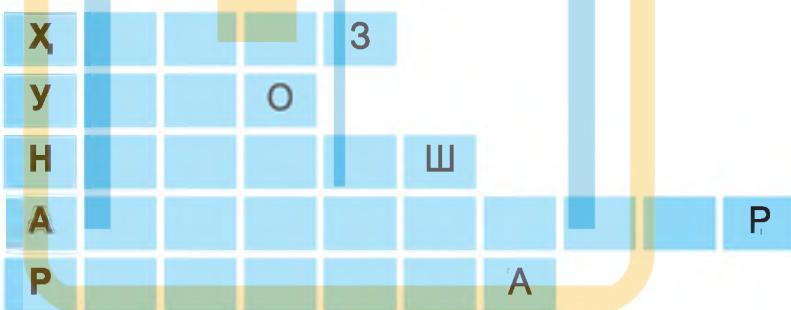
Ба имлои пайвандаки -у (-ву) диққат дихед.

Дар чумлаи «Лекин ҳеч фикр кардай, ки ҳамон мурғи фӯлодин чист?» таркиби фикр кардай-ро бегалат талаффуз кунед ва бо он чумлаи нав тартиб дихед.

Чойи холиро дар дафтар пур кунед ва номи касбҳоро ёбед. Бо ду калимаи он чумла тартиб дихед, ки исми хос дошта бошад.

Ба имлои калимаҳои ишорашуда диққат дихед. Бо ин калимаҳо чумлаҳо тартиб дода, нависед.

maktab.tj
ИМЛОИ ПАЙВАНДАҚҲО

Таърифу тавсифи касбҳоро аз матнҳои гузашта ба хотир оред.

Қисми охирини матнро хонед ва гӯед, ки ба андешаи Гуландом қадом касб бехтар аст.

Фурӯтан бувад, ҳар ки доно бувад,
Ба дониш бузургу тавоно бувад.
Абулқосими Фирдаусӣ

ДУХТУР

– Ман ҳам гап занам ё не? – пурсид бо ҳазл духтари бобои Ҳалим – Гуландом, ки духтури бачагон аст. – Лётчикӣ ва муаллимӣ, дар ҳақиқат, ҳунари ҳар кас нест. Лекин кадоми шумо хуб тасаввур мекунед, ки кӯдаки бемор чист? Шумо ягон маротиба дидад, ки модари дилсӯхта тифлаки дар талвосай* ҷонканиро чӣ тавр гирифта меояд? Шумо хушбахтии модареро, ки тифли ӯро аз даҳани марг раҳонда*, ба дасташ сиҳату саломат месупоред, тасаввур карда метавонед? Бисёр касонро диддам, ки ҷандин бор касбашонро дигар мекунанд. Аммо агар бори дигар аз модар ба дунё меомадам ва мепурсиданд, ки дар зиндагият чӣ корро пеша мекунӣ, ҷавоб медодам, ки духтуриро! – гуфт Гуландом бо ифтихор.

Баъд агроном ва техник қасбу ҳунарашонро таъриф карданд. Шоир бошад, аз ҳунари худаш гапҳое гуфт, ки нимашро нафаҳмидаам. Лекин ҳамчун ошиқ гап зада, шеър хонд... Умуман, вакте ки одам аз гапҳои одии ба ҳама маълум шеър барин як ҷизи нағис ва дилкаш месозад, қоил шудан лозим аст.

Ҳангоме ки дастҳоро об гирифтанду ош оварданд, бобои Ҳалим баҳсро ҷамъбаст карда гуфт:

– Ҳулоса, фарзандҳои азиз, дар дунё ҳунари аз ҳама ҳубтар меҳнат ва накӯорӣ аст. Касе ки аз дасташ ин ду қасб меояд, донад ва дилпур бошад, ки умраш бехуда наҳоҳад гузашт.

Ғафғор Мирзо

талвоса – қӯшиш

раҳондан – озод кардан, начот додан

Таърифу тавсифи ҳар як ҳунарро аз матн ёфта хонед.

Шумо боз чӣ хел ҳунарҳоро медонед ва кӣ шудан меҳоҳед?

Гӯед, ки ҷаро маҳз ҷунин қасбро соҳиб шуданӣ ҳастед?

Ба ҳулосаи ҳикоя диққат диҳед.

Аз ин ҳикоя шумо чӣ ҳулоса баровардед?

Калимаҳоеро, ки бо пайвандакҳои ва, -у, (-ю) алоқаманд шудаанд, нависед ва имлои онҳоро шарҳдиҳед.

Ҳар он кас ки бигрезад аз коргард,
Аз ў дур шуд ному нангу набард.
Абулқосими Фирдавсӣ

Зарбулмасалро нависед ва маънидод кунед.

Ба як мард чил ҳунар кам аст.

«Аз даҳонат шакар мерезад, гапи пурҳиссиёт». Шарҳ диҳед.

Дар мавзӯи «Орзу ман» иншо нависед. Талабот:

- Матн аз 35 калима кам набошад.
- Иншоро чунин оғоз кунед:

«Ман орзу дорам, ки ... шавам. Ин касб барои он ба ман маъқул аст, ки...».

- Дар бораи касбу ҳунаромӯзӣ мисраъҳои шеърӣ нависед.
- Зебо, покиза ва бегалат нависед.
- Пайвандаҳои ва, -у, (-ю)-ро дар мавқеяшон истифода баред.

ИМЛОИ ПАЙВАНДАҚҲО

Устод ба синф даромада, ба шогирдонаш бо саволе мурочиат кард:

– Бачаҳо, кий аз байнин шумо дар ягон маҳфил иштирок мекунад?

Ҳама оромона ба ҳамдигар нигаристанд. Манижа «Ман» – гӯён даст бардошт.

– Бисёр нағз, – гуфт устод. – Каний, Манижа, гап зан, дар қадом маҳфил ширкат меварзӣ?

– Дар маҳфили «Бинокори ҷавон».

– Оё чунин маҳфил ҳам ҳаст? – пурсид Бежан.

– Албатта. Магар шумо эълони соли гузаштаро дар ёд надоред?

Ман эълонро ҳонда, аз ҳамон рӯз ба ин маҳфил номамро нависондам. Мо дар он ҷо ҳар гуна тарҳи ҳонаҳоро месозем. Имсол бо қолаби ҳонаи соҳтагиам дар мусобиқа иштирок мекунам.

– Манижа, ҷаро пештар дар бораи ин маҳфил ҷизе нағуфтӣ? – пурсид устод.

– Ман бисёр меҳостам ба шумо ҳамчун тӯхфа корамро дар мусобиқа нишон диҳам.

– Офарин, Манижа! Ман аз ин корат ниҳоят хурсанд шудам. Медонед, барои ҷи ман бо ин савол ба шумо мурочиат намудам? Барои он ки имрӯз дар бораи як маҳфили наврасон ҳикоя ҳоҳем кард.

То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Кас набуд аз роҳи дониш бениёз.
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Хонед ва гӯед, ки чаро Толиб дар таачҷуб афтод.

НИДОИ ВИЧДОН

Мурод бо руҳсати довар мотори киштичаро ба кор дароварду ба оби кӯл сар дод. Киштича лаҳзае дар рӯйи об лапида шино кард ва зери кӯл фурӯ рафт.

Баъди ду-се лаҳза киштича рӯйи об баромаду аз сари нав нопадид гардид. Тамошобинон дар изтироб*, вале хомӯш буданд.

Ногоҳ пичир-пичир ва ҷунбӯҷл сар шуд. Киштии Мурод бо «пайраҳаи обӣ» сӯйи марказ мешитофт ва ба мarra торафт наздик мешуд. Доварон ба сифати соҳт ва ҳаракати киштии ӯ сад хол доданд.

Аз ҳама пешроҳбари маҳфил Ҷовид Баҳром дasti Муродро фишурд. Сад хол баҳои баландтарин дар мусобиқаи киштисозони ҷавон буд.

– Қандата зан, Мурод, оғарин! – гуфт ҷӯрааш Толиб, ки дар даст киштичай бо радио идорашаванда дошт.

– Ту Қаҳрамони Ҷумхӯрӣ шудӣ, табрик мекунам!

Аз назди Муроду Толиб дар даст киштича бачаи газгӯши гандумгуне гузашт. Вай ба Мурод бо ҳавас нигаристу аз соҳили кӯл дур шуд. Муроду Толиб уро мешинохтанд.

Номи ӯ Рустам буд. Вай аз шаҳри Қўргонтеппа ба мусобиқа омадааст. Дар маҳфили киштисозони навраси вилоят иштирок мекунад, то киштиашро сар додани Мурод ӯ дар мусобиқа бо ҳаштод хол ҷойи якумро ишғол мекард.

Мурод чеҳраи ғамолуди Рустамро диду дилаш сӯҳт. Ӯ ҳозирақак аз он, ки пешсафи мусобиқа аст, шоду ҳурсанд буд. Ба куртааш намегунчид. Аммо якбора авзояш вайрон шуд. Толиб аз авзои рафиқаш дар таачҷуб монд.

таачҷуб – ҳайрат

нидо – фарёд

изтироб – бекарорӣ

Мурод дар қадом мусобиқа иштирок мекард?

Оё Мурод аз ғалабааш ҳурсанд буд?

Кӣ аввал дasti Муродро фишурд?

Чаро дили Мурод ба Рустам сӯҳт?

Агар ҳаст мард аз ҳунар баҳравар,
Ҳунар худ бигүяд, на соҳибхунар.
Саъдии Шерозӣ

Се ҷумлаи аввали матнро нависед.
Имлои пайвандакҳои **ва**, **-у-ро** шарҳ дидед.

Бо исмҳои хоси матн ҷумлаҳо нависед.

ИМЛОИ ПАЙВАНДАКҲО

Хонед ва гӯед, ки Мурод барои соҳтани турбинаи буғӣ чӣ қадар вақт сарф кард.

— Чӣ ҳодиса рӯй дод? Чаро ин қадар **андӯҳгин*** шудӣ? — пурсид Толиб.

— Ҳеч чиз нашудааст, — гуфт Мурод бодили ноҳоҳам. Вай киштиашро гирифту сӯйи хаймаҳо равон шуд.

Мурод ба хайма даромаду рӯйи кати сафарӣ дароз кашид ва зимнан ба киштисозӣ чӣ тавр шавқ пайдо карданашро ба ёд овардани шуд. Вақте ки ў дар синфи дуюм меҳонд, хонандай фаъоли синфи панҷум Фирӯз Қаюм сардастай «Ахтарон» буд. Фирӯз бисёр вақт ба гурӯҳи «Ахтарон» дар бораи киштиҳои гуногун бо шавқ сухан меронд. Ҳусусан ҳикояи вай оид ба кишти зериобӣ ҳаваси хурдтараконро меовард.

— Маро ҳам ба маҳфил қабул мекарда бошанд? — пурсид боре Мурод аз Фирӯз.

— Набошад-ҷӣ? — гуфт Фирӯз.

— Агар ҳоҳӣ, худам туро бурда, ба роҳбари маҳфил нишон медиҳам.

Мурод аз ин таклиф хеле хурсанд шуд ва Фирӯз ўро ба маркази техникони наврас овард.

Чу нодонон на дар банди падар бош,
Падар бигзору фарзанди ҳунар бош.
Абдураҳмони Ҷомӣ

Роҳбари маҳфил Тоҳир Маҳмуд ба вай соҳтани турбинаи буғиро фармуд. Мурод аз ин супориш ҳайрон шуд: Турсинаи буғӣ* ба киштисозӣ чӣ дахл дошта бошад? Аммо дар ин бора ба роҳбари маҳфил чизе нагуфт. Баъд равғандон, обдон ва ҷумаки онро соҳт. Умуман барои соҳтани турбинаи буғӣ як ҷоряки ҳониш ба поён расид.

— Ту аз имтиҳони ҷиддӣ гузаштӣ, — гуфт Тоҳир Маҳмуд. — Қасоне, ки аз ӯҳдаи соҳтани ин асбоб мебароянд, оянда суроби ҳар хел киштиро соҳта метавонанд.

турбинаи буғӣ – асбобе, ки дар натиҷаи ҷӯшондани об муҳаррикро ба кор медарорад

Мурод ба ҳайма даромада, чӣ кор кард?
Ҷӣ тавр дар дили Мурод нисбат ба ин маҳфил шавқ пайдо шуд?
Ӯ тахминан ҷандсола буд ки, киштии турбинаи буғӣ доштаро соҳт?

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки дар онҳо ҳурсандии Мурод ифода ёфтаанд, нависед. Ба зери феълҳо ҳат қашед.

Аз ин қисми матн ҷумлаҳоеро, ки пайвандаки ва доранд, нависед.
Имлои пайвандаки ва-ро шарҳдиҳед.

ИМЛОИ ПАЙВАНДАҚҲО

Мазмуни матни дарси гузаштаро ба хотир оред ва нақл кунед.

Давоми матнро ҳонед ва гӯед, ки ба Мурод чӣ ҳабар доданд.

Санҷидани турбинаи буғӣ сар шуд. Обдони онро аз об пур карда, ба равғандонаш камтар спирт рехта, даргиронданд. Оҳиста – оҳиста оби бак ҷӯшид ва буғи он фаввора зада фирфириакро ба ҳаракат даровард. Ҳамаи аъзоёни маҳфил ин хел турбинаҳои буғиро кайҳо соҳта бошанд ҳам, лекин турбинаи буғии Муродро бо шавқ тамошо мекарданд. Ҳуди Мурод аз шодӣ чӣ кор карданашро намедонист. Бол баровардан, ба хона парида омадан ва ин асбобро ба додараконаш нишон додан меҳост.

**То накубй гандум андар осиё,
Кай шавад ороста зон хони мо?
Чалолиддини Румй**

– Асбоби сохтаат чизи чакана не, – гуфт Тоҳир Маҳмуд, – ин асбобро хонандагони синфи ҳаштум дар дарси физика ба кор мебаранд. Ту онро метавонӣ, ки ба мактаб ҳадя намойй...

Баъд Мурод дар мусобиқаи ҷумҳуриявӣ иштирок карданашро ба хотир овард. Ду бор ба гардани ў оvezai зарҳалини Қаҳрамони Ҷумҳуриро овехтанд...

– Мурод, шодиёна дех, шодиёна! – ҳарсоссанон даромад Толиб. – Киштисозони Кӯлобу Норак ба ту расида натавонистанд.

Дар ҷеҳраи Мурод дигаргуние пайдо **намешуд**. Ба вай натичаи минбаъдаи мусобиқа гӯё аҳамияте надошт. Вай гарки ҳаёл шуд. Порина роҳбари маҳфил Тоҳир Маҳмуд дергоҳ бемор шуд, дар табобатхона хобид. Муроду рафиқонаш бовар доштанд, ки бемории роҳбараашон вазнин нест, рӯзҳои наздик **сихат** мешаваду онҳо боз машғулияти худро давом медиҳанд.

Аз байн моҳҳо гузашт. Мурод ва рафиқонаш дар маҳфил иштирок намекарданд, зоро роҳбар набуд. Рӯзе ба хонаи Мурод аз маркази техникони ҷавон мактуб омад. Дар он ҳабар дода мешуд, ки ба маҳфили киштисозӣ роҳбари нав қабул намудаанд. Мурод метавонад, ки ба машғулият ояд.

Чаро Мурод дигар ба маҳфил намерафт?

Магар рафтори вай дуруст буд?

Агар шумо ба ҷойи ў мебудед, чӣ тарз рафтор мекардед?

Аз банди якум лаҳзаҳои санҷида шудани турбинаи буғиро муғассал нақл кунед.

Дарсхои «Санъат ва меҳнат»-ро ба ёд оред. Шумо дар ин дарсхо ҷиҳо соҳтаед? Тарзи иҷрои яке аз корҳои худро муғассал ҳикоя кунед ва нишон дихед.

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки пайвандакҳои «ва», «у» доранд, нависед ва вазифаҳои онҳоро гӯед.

Кӯлобу Норак, Дарвозу Варзоб ... (Давом дихед)

ИМЛОИ ПАЙВАНДАҚҲО

Давоми матнро хонед ва ба рафтори Мурод баҳо дихед.

IV

Рӯзҳо мегузаштанд. Мурод ба маркази маҳфил рафта, меомад. Лекин ў бовар дошт, ки имсол онҳо дар мусобиқаи ҷумҳурияйӣ иштирок карда наметавонанд, чунки то оғози мусобиқа рӯзҳои башумор мондааст. Вақте ки вай дар ин бора фикри роҳбари навро пурсид, Ҷовид Баҳром бо боварӣ гуфт:

– Ҳатман иштирок мекунем, имсол ҷойи якумро мо мегирэм!

Баъд ў аз даруни як қуттӣ модели қишии зериобиро гирифта, ба Мурод дод. Гуфт, ки онро нағзакак ранг кунад, дигар ҳама ҷояш хуб аст.

– Ман ҳар сол қишии бо радио идорашаванда месоҳтам,— гуфт Мурод. – Ин қишии зериобӣ аст.

– Медонам, — гуфт Ҷовид Баҳром. – Ба ту маълум, ки то саршавии мусобиқа вақт кам мондааст. Барои навашро соҳтан фурсат намерасад. Имсол бо ҳамин қиштӣ иштирок мекунӣ, аз соли нави хониш боз навашро месозӣ.

Ҳамин тавр, Мурод имсол бе ҳеч тайёри ва меҳнат дар мусобиқаи ҷумҳурияйӣ иштирок намуд ва соҳиби ҷойи аввал гардид. Ақаллан намедонад, ки ин моделро* кӣ соҳтааст? «Агар ман набошам, ҷойи якум насиби Рустам мешуд. Вай тамоми сол ранҷ бурда, ҷойи дуюмро мегираду ман... – андеша мекард Мурод, – Магар ин аз рӯйи адолат аст?»

Мурод ҳис кард, ки аз қаъри дилаш касе ӯро хитоб мекунад: «Ҳоло ҳам сари вақт. Натиҷаи мусобиқаро нагуфтаанд. Бишитоб, зудтар воқеаро бадовар фаҳмону як умр дар назди вичдон азоб накаш!»

Вай зуд аз ҷо барҳосту сўйи хаймае, ки он ҷо доварони мусобиқа мезистанд, равон шуд.

Насим Раҷаб

модел – қолаб

Ёр шав, то ёр бинй беадад,
Зон ки бе ёрон бимонй bemadad.
Чалолиддини Румй

Мурод барои иштирок дар мусобиқа чиро пешниҳод намуд?
Ин киштӣ маҳсули дasti ӯ буд?
Барои чӣ вичдони Мурод азоб медод?
Ба андешаи шумо, Мурод ба доварон чӣ мегӯяд?
Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?

Аз ин қисми матн исмҳои хосро нависед ва савол гузоред. Бо ин исмҳо ҷумлаҳо тартиб дихед.

Банди шашуми матнро нависед ва вазифаи пайвандакҳои **ва**, - уро шарҳ дихед.

Ба имлои пайвандакҳо ва пешоянди “бе” дикқат дода нависед:
То ҷашм **задем**, офтоб омаду рафт,
Як рӯзи ҳаёт мисли хоб омаду рафт.
Шогирд ба дарси устодаш гӯё
Бе дафтари ҳомаю қитоб омаду рафт.
Лоиқ Шерали

ЧАМЪБАСТИ «ПАЙВАНДАКҲО»

Хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад.

Бӯзинае дурдгареро дид, ки ба ҷӯбе нишаста онро мебурид ва ду мек дошт, якеро ба сӯроҳи ҷӯб мекӯфт, то ки буриданӣ он осон шавад ва роҳи омаду рафт ба арра **кушода** гардад. Вақте ки сӯроҳ аз ҳадди муайян мегузошт, ин меҳро гирифта мекӯфт. Бӯзина дар ин вақт сайргуғашт менамуд, ногоҳ дурдгар дар аснои кор ба ҳочате рафт. Бӯзина дарҳол болои ҷӯб нишастан ва думи вай аз он ҷониб, ки бурида буд, ба сӯроҳи ҷӯб фурӯ рафт. Бӯзина он меҳро, ки дар пеши кор буд, пеш аз он ки мекӯфт. Бӯзина дар миёни ҷӯб маҳкам монд. Бечора Бӯзина аз дард ранҷур шуда менолид ва мегуфт:

Он беҳ, ки ҳар касе ба ҷаҳон кори худ кунад
Вон кас ки кори худ нақунад, нек бад кунад.

Маёсой аз омӯхтан як замон,
Зи дониш маяфкан дил андар гумон.
Абулқосими Фирдавсӣ

Кори ман мева чидан аст, на аппа кашидан, пешаи ман тамошои беша аст, на задани табару теша.

Гуфтаанд: «Кори бӯзина нест наччорӣ»

бӯзина – маймун
асно – вақт
пеша – касб, шуғл
наччорӣ – дурдгарӣ

Бӯзина киро дид?
Дурдгар чӣ кор мекард?
Чаро бӯзина ба дурдгарӣ машғул шуд?
Вай аз ўҳдаи кор баромад?
Хулосаатонро доир ба ҳикоя гӯед.

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки пайвандакӯси «ва» «-у» доранд, нависед, вазифаҳои пайвандакӯро гӯед.

ЧАМЪБАСТИ «ПАЙВАНДАҚҲО»

Хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи кӣ меравад.

Ба мактаби мо аз шаҳр муаллимае омад. Ӯро мо дар зиндагӣ ҳаргиз фаромӯш намекунем, зоро вай сабабгор гашт ки, сонитар бисёр бачаҳои деҳаи мо таҳсилро давом доданд, касбу ҳунар омӯхтанд. Чашми моро ба олам, ба зиндагӣ ҳамон Солеҳа Каримова кушод. Ҳар як сухан, ҳар як кори вай барои мо ибратбахш, зебо ва ҳавасангез буд. Писару духтар ҳама мафтуни вай будем. Муаллима барои мо ҳам рафиқи мӯнису сирдон, ҳам устоди саҳтири иззатманд – хулоса, як олами нави таҳ ба таҳ асрор, хирад, ҳунар, ҳусн ва назокати одами буд. Вай ҳам донишманд, ҳам дарзӣ, ҳам пазанда, – хулоса, кони ҳунар буд. Ба духтарон бофтани дӯхтанро омӯзад, ба бачаҳо аз усули муомила то тарики меҳмонию мизбонӣ, расми хонадорӣ ва ободу зебо доштани макони истиқомати худро меомӯхт.

Баҳром Фирӯз

Кист, медонй, муаллим? Он ки нозад сарварй,
Бар ҳумоюн номи вай – дар зери чархи чанбарй.
Халилуллоҳ Халилий

Чаро бачаҳо муаллимаи худро фаромӯш карданӣ нестанд?

Муаллима чӣ хизмат кардааст? Номбар кунед.

Намуна: Бисёр бачаҳо таҳсилро давом доданд....

Шумо аз муаллимаи худ чиҳоро омӯхтед? Номбар кунед.

Дар бораи муаллим шеърҳоро ба ёд оред ва азёд гӯед.

Калимаҳоеро, ки ба воситаи пайвандакҳои ва, -у (-ю) алоқаманд шудаанд, нависед ва ҷумлаҳо тартиб дихед.

Намуна:

зедо ба ҳавасангез. Қуртам ҷаками ўз зедо ба ҳавасангез менамуд.

– Манижа, агар дар хотират бошад, ман дар бораи касби дӯстдоштаам баён карда будам. Намедонам, ки касби дӯстдоштаи ту чӣ бошад, – пурсид Бежан.

– Ман дар дил орзуи омӯзгор шудан дорам. Омӯзгор шудан касби пурифтиҳор аст. Омӯзгор дар байни ҳалқ ҳурмату эҳтиром дорад. Шогирдон омӯзгори худро ба монанди падару модарашон дӯст медоранд. Ў низ онҳоро ба мисли фарзанд дӯст медорад. Ба онҳо ғамхорӣ менамояд. Гайр аз ин, шоир, нависанда, муҳандис, дуредгар, духтурро низ аввал омӯзгор таълим медиҳад. Дар оянда меҳоҳам ман ҳам ба монанди устодони худ ба хонандагон таълим дихам.

Бовар дорем, ки дар байни ҳамсолони мо ҳам касоне ҳастанд, ки барои худ чунин касби пурифтиҳорро интихоб намудаанд.

Гирифт аз роҳи фарвардин* ҷаҳон фар*,
Чу фирдавси барин* шуд ҳафт кишвар.
Унсурӣ

VIII. ЧУМЛА. БАҲОРИ ХУРРАМ ЧУМЛА

Шеърро ифоданок хонед.

БАҲОРОН ШУД

Ҳаво гарму
Замин нарму
Гулу себарга рақсон шуд.
Баҳорон шуд,
Баҳорон шуд!
Табият боз ҳандон шуд!
Зи нав ҳар сӯй
Оби чӯй
Шитобон шуд, шитобон шуд.
Ба васли гул
Кунун булбул
Зи хушнудӣ ғазалхон шуд,
Баҳорон шуд,
Баҳорон шуд.
Саҳоб* аз осмон ногоҳ
Гаҳе туррон,
Гаҳе гирён,
Гурезон шуд, гурезон шуд,
Кӯчое рафт, пинҳон шуд.
Зи нав шамси ҷаҳоноро
Дураҳшон шуд,
Дураҳшон шуд,
Чӣ хуш, фасли баҳорон шуд!
Чӣ хуш, фасли баҳорон шуд!

Наимҷон Назирӣ

саҳоб – абр

фар – зебой, ҳусну ҷамол

фарвардин – моҳи аввали баҳор, ки 21-уми март оғоз меёбад

фирдавси барин – биҳишт

Баҳор омаду ҳок шуд чун биҳишт,
Ба рўйи замин барҳаво лола кишт.
Абулқосими Фирдавсӣ

Чаро шоир «Гулу себарга рақсон шуд» гуфтааст?
Оё гулу себарга рақс мекунад?
Шоир чиро дар назар дорад?

Чумлаи «Табиат боз хандон шуд»-ро шарҳдиҳед.
Хандону гирён шудани табиатро маънидод намоед.

Нишонаҳои баҳорро аз шеър ёфта, нависед.

Намуна: Дар баҳорон ҳаво гарм ва замин нарм мешавад.
Гулу себаргаҳо мерӯянд.

Панҷ мисраи аввали шеърро нависед.
Шеърро аз ёд кунед.

ЧУМЛА

Чумлаҳои зеринро хонед ва нависед.

Баҳор соле як бор меҳмони мо мешавад. Мо баҳорро бо хушию
хурсандӣ пешвоз мегирем. Дар баҳор табиат либоси нав ба бар
мекунад. Ҳама чо сабзпӯш мешавад.

Дар ин чо чанд чумла ҳаст?
Дар ин чумлаҳо қадом сифатҳои фасли баҳор ифода ёфтаанд?
Чумлаҳо аз чиҳо ташкил ёфтаанд?
Калимаҳо ва ибораҳо чӣ тарз алоқаманд шудаанд?

Чумла аз калимаҳо ва ибораҳои алоқаманд ташкил ме-
ёбад. Чунончи: Соро барои таҳсил ба шаҳри Душанбе рафт.
Дар ин чумла ибораю калимаҳо бо пешояндҳои ба, барои ва
бандаки изоғии и бо ҳам алоқаманд гаштаанд.

Илм нур асту чаҳл торикӣ,
Илм роҳат барад ба борикий.
Рӯзииддини Авҳадӣ

Иншо аз рӯйи расм.

- Ба расм бодиқӣат нигоҳ кунед.
- Гӯёд, дар он қадом фасли сол тасвир ёфтааст?
- Нишонаҳои он фаслро аз расм ёфта, нишон дихед ва нависед.
- Бо ин қалимаю ибораҳо ҷумлаҳои алоқаманд тартиб дода, нависед.
- Дафтаратонро бо шарикатон иваз намоед.
- Иншои навиштаи шарикатонро хонед.
Агар ғалатҳо бошанд, якҷоя испоҳ кунед.

Бо модари хеш меҳрубон бош,
Омодаи хизматаш ба чон бош .
Эраҷ Мирзо

МУАЙЯН КАРДАНИ ҲУДУДИ ҶУМЛА

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

ВАҚТЕ ГУЛҲО МЕШУКУФТАНД

Он рӯз ману Шукуфа беҳад **хурсанд** будем. Рӯзи офтобии баҳор буд. Пагоҳии иди Наврӯз. Ман ба теппай аз ҳама баландтари пушти хонаамон баромада, бо тамоми овозам:

– Шу-ку-фа! Шу-ку-фа! – гӯён фарёд мекардам.

Аммо Шукуфа гӯё фарёди маро намешунида бошад, бо кори худ андармон буд. Ӯ алаф мечид. Модарам мегуфт, ки **барои санбӯсаи алафин** пухтан ҳафт хел алаф **даркор**. Турушаку қоқу, сарисоқу ҷағҷағ ва себарга дар ин ҷо беҳисоб буд. Пудинаи боғиро бошад, аз қад-қади ҷӯйбор пайдо **кардем**. Баъди чанде Шукуфа аз алафчинӣ сар бардошта:

– Чӣ ин қадар беҳуда фарёду даводав дорӣ? Беҳтараш поёнтар фуромада, ба ман ёрӣ дех, – гуфта фармон дод.

– Ноилоч поён фуромадам. Шукуфа гулдастай дasti маро дида аз гуфтааш пушаймон шуд магар ки, аз пешониам бусид.

– Лолаҷон, ҳоҳаракам, ту чӣ хел боақлӣ, – гуфта таърифам намуд. Мо алафҳоро ба **тӯрҳалтai латтагин** андоҳтем. Бӯйи хуши пудинаи боғӣ ба димоғ зада, касро маст мекард.

– Ҳозир меравему то омадани модарам ҳама корҳоро саранҷом мекунем. Ту хонаҳоро рӯбучин мекунӣ, ман зуволаи санбӯсаро мегирам. Мо дар иҳтиёри худ беш **аз се соат** вақт доштем. Шукуфай ҷаққонак дар ин муддат қариб тамоми корҳоро ба ҷо овард. Зирбаки ошро тайёр кард, санбӯсаи алафин пухт. Дастархон орост. Ман, албатта, дар иҷрои ин корҳо ба вай мадад расондам. Занги дарвоза моро аз омадани касе хабардор кард.

Дар хонаи шумо ҳам санбӯсаи алафӣ мепазанд?

Аз қадом хели алафҳо?

Оё шумо ҳам барои пухтани санбӯса алаф чидаед?

Агар шумо ба ҷойи Шукуфа мебудед, боз ҷиҳо мепухтед?

Якшаба он ранч, ки модар кашид,
Бо ду ҷаҳонаш натавон баркашид.
Хусрави Дехлавӣ

Ҷумлаеро, ки дар он пушаймон шудани Шукуфа ифода ёфтааст, ёбед ва нависед.

Ҳудуди ҷумлаҳоро муайян карда, нависед ва аломатҳои китобатро гузоред.

Бунафша ба Соро ёрӣ расонд ман ба модарам гул тӯҳфа кардам ҷаро ту аз модарат иҷозат нағирифтӣ шамоли сард мевазид оби ҷашма хунук буд, бачаҳо ба кӯҳсор мераванд.

Имло: Турушаку қоқу, сарисоқу ҷағ-ҷағ, тӯрхалтаи латтагин.

ЧУМЛА

Қисми аввали матнро ба ёд оред. Ба андешаи шумо, ба ҳонаи онҳо кӣ меояд. Фарзандон чӣ тарз пешвоз мегиранд? Фикратонро баён кунед.

Ҳонед ва бо гуфтаҳои худ муқоиса кунед.

Ҳоҳарам – Пола:

– Модарҷонам омад, модарҷонам! – гуфта, тозон сӯйи дарвоза давид.

Аммо дар пушти дарвоза падарам меистод. Рости гап, аз сафари хидматӣ омадани ўро имрӯз интизор набудем. Мо аз омадани вай шод шуда қарсак задем. Падарам ҳам моро ёд карда будааст. Ҳамаамонро ба оғӯш кашида, аз пешониҳоямон бӯсид. Падарам дар даст коғазпечи зебое дошт. Маълум, ки тӯҳфаи идонаест барои модарам.

Падарам ҳонаҳои рӯфта, хӯроқҳои бо ҳавас пухтаи Шукуфаро дида ҳурсанд шуд ва ба ҳамаамон оғарин гуфт.

Он бегоҳ модарам аз кор омада, ҳуҳҷол гардид.

– Дастёраконам, ғамхораконам, – гуфта моро таъриф кард.

Баъд мо ҳама гирди миз нишаста, ошу санбӯсаҳои бомазаро бай-баю ҳай-ҳайкунон нӯши ҷон намудем. Ман ҳам қандинаи пухтаамро рӯйи дастарҳон гузоштам. Он аз қанду асал ҳам ширинтар буд. Бахтиёр лолаҳои сурҳи аргувонии аз кӯҳ чидаашро ба модарам дароз карда, вайро бо зодрӯзаш ва иди Наврӯз, ки ба як рӯз рост омадаанд, табрик намуд. Ман дидам, ки ин дам ҷеҳраи модарам чун гулҳои дасти додарақам шукуфтанд. Дар ҷеҳраи ўаломати ифтихору фараҳмандиро ҳис намудам.

“Истиқбол”

Ту монанди замин танхой, модар!
Ту монанди замин яктой, модар!
Лоик Шералай

Фарзандон падарро чй тарз пешвоз гирифтанд?
Падару модар аз чй хурсанд буданд?
Ба андешай шумо, фарзандон аз кори кардаи худ розӣ ҳастанд?
Падару модар-чӣ?

Манижа мегӯяд, ки ҳамаи **фарзандон** бояд ҳамин тарз рафтор кунанд.

Шумо ҳам ба корҳои хона ёрӣ медиҳед? Чӣ тарз?

Ба фикри шумо, **хушбахтии падару модар дар чист?**

Ба шахсоне, ки **ба падару модар ёрӣ намедиҳанд**, чӣ маслиҳат медиҳед?

Калимаҳои ишорашуудаи матнро нависед ва бо онҳо чумла созед.
Ба мазмуни қисми дуюми матн кадом сарлавҳа мувофиқ аст?

- A. Ифтихори модар**
- B. Санбӯсапазӣ**
- C. Овони бачагӣ**
- D. Падарам меояд**

Ба дугона ва рафиқи худ оид ба таассуроти аз матн гирифтаатон мактуб нависед.

Талаботи зеринро риоя кунед:

- Матни мактуб аз 30 калима кам набошад.
- Аз чумлаҳои ҳикояӣ, саволӣ ва хитобӣ истифода баред.
- Метавонед аз ибораҳои **хурсандии падар, ифтихори модар, фарзандони дӯстру**, **хондам** истифода баред.

Зебо, покиза ва бегалат нависед.

Мактубро ин тарз оғоз кунед:

Дӯстӣ аз ҳам...! Шуно
сихату саломат ҳастеъ?
Ман ҳикояи „Вақте гулҳо
меншукуфтанд“-ро хондам.
Ҳикоя дисёр шабрӯвар дӯз,
ҷунки дар он ...

Хок шав зери пойи ў, ки биҳишт
Дар қадамгоҳи модарон бошад.
Саъдии Шерозӣ

Матнро хонед ва зебо нависед. Ба оҳанги талаффузи чумлаҳо риоя кунед.

Баҳор, боз омадӣ?

Биё!

Марҳабо!

Биё, акнун ман душмани ту наям.

Баҳор, маро бубахш!

Магар ёдат намеояд? Замоне буд, ки ману ту ҷангӣ шудем...

Ҳаким Карим

Чумлаҳо аз рӯйи оҳанги гуфтор чор хел мешаванд:

Чумлаҳои ҳикоягӣ (ҳабарӣ) – Абр осмонро фаро гирифт.

Чумлаҳои саволӣ – Ҷаро баргҳо зард мешаванд?

Чумлаҳои хитобӣ – Зинда бод сулҳ дар рӯйи ҷаҳон!

Чумлаҳои амрӣ – Синфро тоза нигоҳдоред.

Дар охири чумлаи ҳикоягӣ аломати нуқта (.), чумлаи саволӣ аломати савол (?), чумлаҳои хитобӣ аломати хитоб (!) гузошта мешавад.

Хонед, гӯед, ки чаро Ҳудои таъоло фарзандро давлати пайғамбарӣ дод.

ДАВЛАТИ ПАЙҒАМБАРИ

Овардаанд, ки шабе модаре аз фарзанди худ об хост. Чун кӯзаи об биёвард, модар дар хоб рафта буд. Фарзанд бар пой **истоду** кӯза то бомдод дар даст гирифта. Бомдод кӯза дар дasti ў аз сармо фусурда* буд. Ҳудои таъоло ўро давлати пайғамбарӣ дод:

ҚИТЪА

Донӣ, ки чӣ гуфт Ҳақтаъоло,
Он кун, ки ризои **мо дар он** аст.
Бо модари худ адаб нигоҳ дор,
Зоро ки ризои **мо дар он** аст.

Сад чону дил фидои як муддаои модар,
Фатху қушоиш орад дасти дуои модар.
Лоик Шералӣ

Чаннат, ки саройи ҷовидонист,
Зери кафи пойи **модарон** аст.
Хоҳӣ, ки ризои ҳақ бичӯйӣ,
Он кун, ки ризои **модар он** аст.

Маҷдиддини Хоғӣ

фусурда – яхкарда
сарой – хона, манзил, қаср

Модар **аз** фарзанд **чӣ** хост?
Чаро модар **аз** оби овардаи фарзандаш нанӯшид?

Мазмуни матн ва шеърро гӯед.

Бо қалимаҳои ишорашидаи қитъа ҷумлаҳо тартиб дихед. Ба зери мубтадо ва ҳабар ҳат қашед.

Намуна: Мо дар он замон компьютерро намедонистем.

Дар охири ҷумлаҳо алломатҳои китобати мувофиқро гузашта нависед.
Ба оҳангӣ ҷумлаҳо риоя карда хонед.

Як мард **аз** донишманде пурсид:

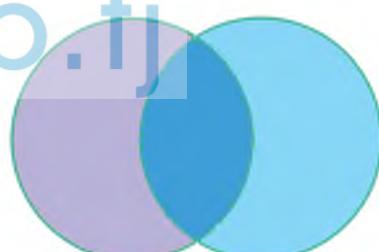
– Чиро дар хотир нигоҳ доштан даркор ва чиро бояд фаромӯш кард?

Донишманд гуфт:

– Агар одамон **ба** ту некӣ карда бошанд, инро аз хотир набарор ва агар худи ту ба касе некӣ карда бошӣ, фаромӯш кун.

Аз матнҳои «Ваҷте гулҳо мешукуфтанд» ва «Давлати пайғамбарӣ» муносибати фарзандонро бо модарон муқоиса кунед ва дар диаграммаи зерин ҷой дихед:

Шеър гўям, ояд аз шеърам садои модарам,

Деҳа гўям, бар сарам ояд ҳавои модарам.

Мирзо Турсунзода

ЧУМЛА

Шеърро хомӯшона хонда, барои хониши ифоданок тайёри бинед.

Меъёрҳои хониши ифоданокро ба ёд оред.

МОДАР

Ба нураш гарчи ин хуршеди ховар*
Фаро гирад чаҳонеро саросар,
Намегардад валекин он баробар
Ба ин пурқувватӣ ба меҳри модар.
Фақат модар ба ҳар гармову сармо
Ҳамеша бар сари гаҳвораи мо
Накарда мижа таҳ биншаста шабҳо
Калон кард ў чу чон бигрифта дар бар.
Вучудаш чу ба фарзанд аст пайванд,
Варо хонад ба худ чону ҷигарбанд.
Агар хоре халад бар пойи фарзанд,
Дили модар шавад маҳзун* муқаррар.
Барои фикру ёди пурумедакаш,
Барои ҳурмати мӯйи сафедаш,
Ба чон ҳам хизмату ҳурмат кунедаш,
Набошад то ки чашмаш ҳеч гаҳ тар.

Аминҷон Шукӯҳӣ

maktab.tj

хуршеди ховар – офтоби оламоро
маҳзун – ғамгин

Ба меҳри модар чӣ баробар шуда наметавонад?

Мазмуни шеърро бо ҷумлаҳои худ нависед.

Насиҳатҳои модари худро ба ёд оред ва баён кунед.

Дар вақти баён кардан ҳудуди ҷумлаҳо ва оҳангӣ талафузро
риоя кунед.

Баҳор омад, шукуфта полазорон,
Гулистон шуд канори кӯҳсорон.
Абдусалом Декотӣ

Худуди ҷумлаҳоро муайян қунед ва алломатҳои китобатро гузоред.

Ин китобро гирифта хон Малоҳат ба Фарҳор рафт магар ба ту нағуфта будам зинда бод сулҳ Шамс дар боғи устод Рӯдакӣ тамошо кардани фаввораҳоро дӯст медорад оҳ, чӣ хуш аст табииати кӯҳсор пагоҳ барвақттар биёед.

Бежан табрикномаero ба Манижа нишон дода гуфт:

– Манижа, ман ба модарам ба муносибати иди бонувон табрикнома навиштам. Ба фикри ту, ман дуруст навиштам?

*Табрикнома
Модари азизу ғашхорам!
Шуноро ба муносибати иди
даҳор табрик менамоям.
Бароятон самонатӣ меҳо-
ҳам
Бо эҳтиҷом, писаратон
Бежан*

Агар ба ҷойи Бежан мебудед, табрикномаро чӣ тарз менавиштед?

Чумлаҳоро хонед ва нависед.
Маънои калимаҳои ишорашударо шарҳ дидед.
Дар доманаи кӯҳ, кабки ҳушхиром лона дошт.
Девору сутунҳои ҷойхона **мунаққаш** аст.
Хуршед ба рӯйи гулу сабзаҳо **партавфишонӣ** мекард.

Шарҳи худро бо шарҳи луғат муқоиса намоед.